

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ
(21.07.1977 - 05.01.1978)

Hazırlayan
Birgöl KAHRAMAN

Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Danışman
Prof. Dr. Selçuk DUMAN

TOKAT - 2016

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKİNCİ MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ
(21.07.1977 – 05.01.1978)

Hazırlayan
Birgöl KAHRAMAN

Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Danışman
Prof. Dr. Selçuk DUMAN

TOKAT – 2016

II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ

(21.07.1977 – 05.01.1978)

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 20/05/2016

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Selçuk DUMAN

Üye : Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK

Üye : Yrd. Doç. Dr. İsa TAK

İmza

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 17. / 05. / 16. tarih ve 19.:01..sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

.../.../.....
Birgül Kahraman

ÖNSÖZ

Türkiye’de 1973 seçimlerinden sonra yaşanan siyasi istikrarsızlık ülkenin içerde ve dışarda birtakım zorluklar yaşamasına neden olmuştur. Üstelik siyasi çekişmelerin toplumda ayrışmalara ve kutuplaşmalara neden olması, liderlerin bunu engelleyici bir dil kullanamaması, bütünleştirici ortak değerleri payda yerine pay olarak kullanması toplumun bu ters hareketine ivme kazandırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Toplumda yükselen tansiyonu düşürmek için yapılan erken seçimler de beklenen sonucu vermemiş, ertelenen sorunlara kalıcı çözümler getirilememiştir.

1980 darbesine adım adım giden bu yolda yaşanan siyasi tecrübelerden gerçeğe en yakın çıkarımların sağlanması için her adımın ve yol ayrımlarının dikkatle analiz edilmesi gerekmektedir. II. MC Hükümeti dönemi bu uzun yolun önemli bir kesitini oluşturduğundan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi için araştırılmaya ve üzerinde durulmaya değer görülmüştür. “II. Milliyetçi Cephe Hükümeti” adıyla yapılan bu tez çalışmasında; hükümet öncesi siyasal ortam, hükümetin kuruluşu, iç ve dış politikası ile ilgili faaliyetleri, karşılaştığı sorunlar ve yıkılışı analiz edilerek dört ana başlıkta verilmiştir. Bu çalışmanın alana katkısı olmasını, eksik görülen yanlarının başka çalışmalarla tamamlanmasını umuyorum.

Bu çalışmamda emeği olan kişi ve kurumlara borç bildiğim teşekkürü etmek isterim. Başta Tarih Anabilim Dalı’nın Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans yapmama önemli katkısı olan, üniversitemizden ayrıldığı halde çalışma süresi boyunca her türlü emeğini ve desteğini esirgemediğim yanımda olan, çalışma disiplini ve gayreti ile benim gibi yavaş yapıda bir öğrenciye katlanma sabrı gösteren çok değerli hocam, danışmanım Sayın Prof. Dr. Selçuk Duman’a teşekkürlerimi sunuyorum. 2010’dan beri tanıdığım, hayata bakışıma farklı açılar kazandıran gerek Ankara’da gerekse Tokat’ta maddi ve manevi desteğini esirgemeyen ailesi ile yanımda olan ve tez düzenlememe de katkısı bulunan değerli insan Yrd. Doç. Dr. Erdal Küçükler’e, yine Ankara’da TBMM Arşiv ve Kütüphanesi’ndeki çalışmalarına yardımcı olan lise Edebiyat hocam Sayın Mehmet Çakırcı’ya, ders aldığım ve çalışmamda kitaplığındaki kitapları benden esirgemeyen hocam Sayın Doç. Dr. İsmet Türkmen’e, üzerimde emeği olan GOP Üniversitesi’nin güler yüzlü Tarih hocalarına, Sosyal Bilimler Enstitüsü üyelerine ve yapacakları katkıdan dolayı tez savunmamdaki jüri

üyelerine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Araştırmalarımnda kolaylık sağlayan Milli Kütüphane çalışanlarına, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkan Yardımcısı Dr. Tuncer Yılmaz'a özellikle Mikro-Film odası çalışanları ile tüm personeline teşekkür ediyorum. Ayrıca Tez çalışmamı kaleme aldığım sürede bulunduğum Evim Pansiyon'a, sahibi Hasan Şanlı'ya gösterdiği yakınlık, anlayış ve sunduğu imkânlardan dolayı çok teşekkür ediyorum. Diğer bir teşekkürü de burada bulunan arkadaşlarıma, tez çalışması sırasında ihmal ettiğim aileme ve yanında bulunamadığım halde yanımda olan insanlara etmek istiyorum.

Birgöl Kahraman-TOKAT/ Mayıs 2016

ÖZET

Bu çalışma, İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetini (21 Haziran 1977- 5 Ocak 1978) konu edinmiştir. 4 bölümden oluşan bu çalışmanın giriş bölümü tezin literatür ve yöntemini ilişkin kısa bir bilgi ve II. Milliyetçi Cephe (II. MC) Hükümetine giden süreci kapsamaktadır. Birinci bölümde hükümetin kuruluşu, programı, koalisyon ilkeleri ve hükümet üyeleri ele alınmıştır. İkinci bölümde bu hükümetin iç ve dış politikaya yönelik uygulamaları iki ana başlık altında incelenmiştir. Üçüncü bölümde II. MC hükümeti döneminde yaşanan sorunlara, son bölümde ise hükümetin yıkılış sürecine, koalisyon zorluklarına ve anlaşmazlıklarına değinilmiştir.

Türkiye'nin siyasi alanda uzun süredir sağlanamayan istikrar 1977 yılı içinde de aranmıştır. Ülkenin özellikle ekonomi ve asayiş konusunda yaşadığı zorluklar, siyasilerin uzlaşmaz tavrı ve bütünleştirici olmayan söylemleri toplumda kaygı ile birlikte kutuplaşmaları arttırmıştır. Bu atmosferde öne alınan seçimler de istenilen güçlü iktidarı çıkaramayınca toplumdaki umutlu bekleyiş yerini hayal kırıklığına ve yeni bir öfkeye bırakmıştı.

Ecevit'in kurduğu azınlık hükümeti güvenoyu alamayınca Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi Demirel'in başkanlığında II. MC Hükümeti'ni kurmuştu. İktidarı sola kaptırmamanın heyecanı ve sevinci ile göreve başlayan bu hükümet, önceki MC'den daha farklı ve kararlı olduğunu belirtmişti. Ancak yapılan çalışmalar toplumda ne yükselen tansiyonu düşürmeye ne de ülkenin sorunlarına kalıcı çözümler getirmeye yetmiştir. Zaten hükümet bunları gerçekleştirecek zamanı da bulamamıştır. Koalisyon içi anlaşmazlıklar, 11 Ekim yerel seçimlerinin yarattığı sonuçlar ve muhalefetin çabaları ile verilen gensoru; yılın son günü hükümeti düşürmeye yetmiştir.

Çalışmamız bu kapsamın detaylandırılmasından ibarettir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçi Cephe, Koalisyon, 1977 Seçimleri, Gensoru.

ABSTRACT

The focus of this study is The Government of The Second Nationalist Front (June 21st, 1977 – January 5th, 1978). A short information about literature and method and the events leading to the formation of The Government of The Second Nationalist Front constitutes the Introduction part of this study. In the first part of the study, the formation of the government, its program, coalition principles and government members were discussed. In the second part, the practices of this government on domestic and foreign policies were examined under two titles. In the third part, the problems encountered during The Government of The Second Nationalist Front period were focused. In the last part, the collapse of the government, difficulties experienced by the coalition and the conflicts were examined.

After long years of political instability in Turkey, the pursuit of stability kept on in 1977. The difficulties in economy and public security, the uncompromising attitude of the politicians and their separatist statements increased the polarization and worry in society. Moreover, when the early elections didn't end up with the expected strong government in this environment, the hopeful waiting in society replaced with disappointment and a new worry.

When the minority government of Ecevit lost the vote of confidence, Justice Party, National Salvation Party and Nationalist Movement Party founded The Government of The Second Nationalist Front under the leadership of Demirel. Taking the office with the excitement and delight of securing the government from the leftists, this government indicated that it was different and more decisive than the preceding The Government of the First Nationalist Front. However, the efforts were enough neither to defuse the increased tension in society nor to find permanent solutions to the problems of country. Anyway, the government didn't find time for them. Conflicts within the coalition, the results of the local elections on October 11th and the interpellation given by the opposition were enough to overthrow the government on the last day of the year. Our study composed of the details of this process.

Key Words: Nationalist Front, Coalition, 1977 elections, Interpellation.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. LİTERATÜR VE YÖNTEME İLİŞKİN	1
1.1. AMAÇ.....	1
1.2. KAPSAM.....	1
1.3. YÖNTEM	2
1.4. LİTERATÜR	2
2. II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİNE GİDEN SÜREÇ	3
2.1 MİLLİYETÇİ CEPHEYİ OLUŞTURAN PARTİLERİN KOALİSYONA BAKIŞI VE ORTAK PAYDALARI	6
2.2. MİLLİYETÇİ CEPHE SÖYLEMİNE VE OLUŞUMUNA KARŞI YAPILAN ELEŞTİRİLER.....	8
2.3. 5 HAZİRAN 1977 SEÇİMLERİNE DOĞRU	10
2.3.1. Seçim Öncesinde Türkiye’de Yaşanan Olayların Dış Basına Yansıması	13
2.3.2. Erken Seçim Kararı ve Siyasi Partilerin Seçim Çalışmaları	15
2.3.3. 1977 Seçimlerinin Önemi ve Seçim Güvenliği Kaygısı.....	20
2.3.4. 5 Haziran 1977 Seçimleri ve Ecevit’in Kurduğu Azınlık Hükümeti... ..	22
BÖLÜM 1: II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ.....	30
1.1. II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİNİN KURULUŞU.....	30
1.2. AP, MSP ve MHP ARASINDA YAPILAN KOALİSYON PROTOKOLÜ	39
1.3. II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİNİN PROGRAMI	43
1.4. II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİNİN ÜYELERİ.....	45
1.5. HÜKÜMET ÜYELERİNİN KISA BİYOGRAFİLERİ VE SİYASİ HAYATTAKİ YERLERİ.....	46
1.5.1. Başbakan: Süleyman Demirel	46

<i>a) Süleyman Demirel'in Kısa Biyografisi</i>	46
<i>b) Süleyman Demirel'in Siyasi Hayattaki Yeri</i>	47
1.5.2. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Necmettin Erbakan	50
<i>a) Necmettin Erbakan'ın Kısa Biyografisi</i>	50
<i>b) Necmettin Erbakan'ın Siyasi Hayattaki Yeri</i>	51
1.5.3. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Alparslan Türkeş	54
<i>a) Alparslan Türkeş'in Kısa Biyografisi</i>	54
<i>b) Alparslan Türkeş'in Siyasi Hayattaki Yeri</i>	55
1.5.4. Devlet Bakanı: Seyfi Öztürk	59
<i>a) Seyfi Öztürk'ün Kısa Biyografisi</i>	59
<i>b) Seyfi Öztürk'ün Siyasi Hayattaki Yeri</i>	59
1.5.5. Devlet Bakanı: Süleyman Arif Emre	60
<i>a) Süleyman Arif Emre'nin Kısa Biyografisi</i>	60
<i>b) Süleyman Arif Emre'nin Siyasi Hayattaki Yeri</i>	61
1.5.6. Devlet Bakanı: Sadi Somuncuoğlu	62
<i>a) Sadi Somuncuoğlu'nun Kısa Biyografisi</i>	62
<i>b) Sadi Somuncuoğlu'nun Siyasi Hayattaki Yeri</i>	63
1.5.7. Devlet Bakanı: Ali Şevki Erek	63
<i>a) Ali Şevki Erek'in Kısa Biyografisi</i>	63
<i>b) Ali Şevki Erek'in Siyasi Hayattaki Yeri</i>	64
1.5.8. Adalet Bakanı: Necmettin Cevheri	65
<i>a) Necmettin Cevheri'nin Kısa Biyografisi</i>	65
<i>b) Necmettin Cevheri'nin Siyasi Hayattaki Yeri</i>	65
1.5.9 Milli Savunma Bakanı: 1-Sadettin Bilgiç	65
<i>a) Sadettin Bilgiç'in Kısa Biyografisi</i>	65
<i>b) Sadettin Bilgiç'in Siyasi Hayattaki Yeri</i>	66
2- Turhan Kapanlı	67
<i>a) Turhan Kapanlı'nın Kısa Biyografisi</i>	67
<i>b) Turhan Kapanlı'nın Siyasi Hayattaki Yeri</i>	67
1.5.10. İçişleri Bakanı: Korkut Özal	67
<i>a) Korkut Özal'n Kısa Biyografisi</i>	68
<i>b) Korkut Özal'ın Siyasi Hayattaki Yeri</i>	68

1.5.11. Dışişleri Bakanı: İhsan Sabri Çağlayangil	69
<i>a) İhsan Sabri Çağlayangil'in Kısa Biyografisi</i>	69
<i>b) İhsan Sabri Çağlayangil'in Siyasi Hayattaki Yeri</i>	70
1.5.12. Maliye Bakanı: Cihat Bilgehan	71
<i>a) Cihat Bilgehan'ın Kısa Biyografisi</i>	71
<i>b) Cihat Bilgehan'ın Siyasi Hayattaki Yeri</i>	71
1.5.13. Milli Eğitim Bakanı: Nahit Mentеше	72
<i>a) Nahit Mentеше'nin Kısa Biyografisi</i>	72
<i>b) Nahit Mentеше'nin Siyasi Hayattaki Yeri</i>	72
1.5.14. Bayındırlık Bakanı: Mehmet Selahattin Kılıç	73
<i>a) Mehmet Selahattin Kılıç'ın Kısa Biyografisi</i>	73
<i>b) Mehmet Selahattin Kılıç'ın Siyasi Hayattaki Yeri</i>	73
1.5.15. Ticaret Bakanı: Agah Oktay Güner	74
<i>a) Agah Oktay Güner' in Kısa Biyografisi</i>	74
<i>b) Agah Oktay Güner' in Siyasi Hayattaki Yeri</i>	74
1.5.16.Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Yasin Cengiz Gökçek	74
<i>a) Yasin Cengiz Gökçek'in Kısa Biyografisi</i>	74
<i>b) Yasin Cengiz Gökçek'in Siyasi Hayattaki Yeri</i>	75
1.5.17. Gümrük ve Tekel Bakanı: Gün Sazak	76
<i>a) Gün Sazak'ın Kısa Biyografisi</i>	76
<i>b) Gün Sazak'ın Siyasi Hayattaki Yeri</i>	76
1.5.18. Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanı: Fehim Adak	76
<i>a) Fehim Adak'ın Kısa Biyografisi</i>	77
<i>b) Fehim Adak'ın Siyasi Hayattaki Yeri</i>	77
1.5.19.Ulaştırma Bakanı: Yılmaz Ergenekon	77
<i>a) Yılmaz Ergenekon'un Kısa Biyografisi</i>	77
<i>b) Yılmaz Ergenekon'un Siyasi Hayattaki Yeri</i>	78
1.5.20.Çalışma Bakanı: İ. Fehmi Cumaloğlu	78
<i>a) İ. Fehmi Cumaloğlu'nun Kısa Biyografisi</i>	78
<i>b) İ.Fehmi Cumaloğlu'nun Siyasi Hayattaki Yeri</i>	78
1.5.21. Sanayi ve Teknoloji Bakanı: Oğuzhan Asiltürk	79
<i>a) Oğuzhan Asiltürk'ün Kısa Biyografisi</i>	79

<i>b) Oğuzhan Asiltürk'ün Siyasi Hayattaki Yeri</i>	79
1.5.22. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Kamran İnan (Senatör)	80
<i>a) Kamran İnan'ın Kısa Biyografisi</i>	80
<i>b) Kamran İnan'ın Siyasi Hayattaki Yeri</i>	80
1.5.23. Turizm ve Tanıtım Bakanı: İskender Cenap Ege (Senatör)	81
<i>a) İskender Cenap Ege'nin Kısa Biyografisi</i>	81
<i>b) İskender Cenap Ege'nin Siyasi Hayattaki Yeri</i>	82
1.5.24. İmar ve İskân Bakanı: Mehmet Recai Kutan	82
<i>a) Mehmet Recai Kutan'ın Kısa Biyografisi</i>	82
<i>b) Mehmet Recai Kutan'ın Siyasi Hayattaki Yeri</i>	83
1.5.25. Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanı: Turgut Yücel	83
<i>a) Turgut Yücel'in Kısa Biyografisi</i>	83
<i>b) Turgut Yücel'in Siyasi Hayattaki Yeri</i>	84
1.5.26. Orman Bakanı: Sebahattin Savcı (senatör)	84
<i>a) Sebahattin Savcı'nın Kısa Biyografisi</i>	84
<i>b) Sebahattin Savcı'nın Siyasi Hayattaki Yeri</i>	84
1.5.27. Gençlik ve Spor Bakanı: 1-Önal Şakar	85
<i>a) Önal Şakar'ın Kısa Biyografisi</i>	85
<i>b) Önal Şakar'ın Siyasi Hayattaki Yeri</i>	85
2-Ali Şevki Erek	85
1.5.28. Kültür Bakanı: Avni Akyol	85
<i>a) Avni Akyol'un Kısa Biyografisi</i>	86
<i>b) Avni Akyol'un Siyasi Hayattaki Yeri</i>	86
1.5.29. Sosyal ve Güvenlik Bakanı: 1-Turhan Kapanlı (Senatör)	87
2- Mehmet İlhami Ertem	87
<i>a) İlhami Ertem'in Kısa Biyografisi</i>	87
<i>b) İlhami Ertem'in Siyasi Hayattaki Yeri</i>	87
BÖLÜM 2: II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ DÖNEMİ İÇ VE DIŞ POLİTİKAYA YÖNELİK UYGULAMALAR	89
2.1. İÇ POLİTİKA İLE İLGİLİ UYGULAMALAR	89
2.1.1. Asayişle İlgili Uygulamaları	92
2.1.2. Ekonomi ile İlgili Uygulamaları	96

2.1.3. Enerji ve Sanayi ve Ticaretle İlgili Uygulamaları	102
2.1.4. Eğitim ve Kültürle İlgili Uygulamaları.....	108
2.1.5. Sağlıkla İlgili Uygulamaları.....	113
2.1.6. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Refahla İlgili Uygulamaları.....	116
2.1.7. Tekel ve Gümrükle İlgili Uygulamaları	121
2.1.8. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 1978 Bütçe Görüşmeleri	123
2.2. DIŞ POLİTİKA İLE İLGİLİ UYGULAMALAR.....	128
2.2.1. Türkiye -Yunanistan İlişkileri.....	131
2.2.2. Türkiye –ABD İlişkileri	138
2.2.3. Türkiye'nin İslam Ülkeleri ile İlişkileri.....	144
2.2.4. Türkiye – Sovyet Rusya İlişkileri.....	150
BÖLÜM 3: II. MC HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE YAŞANAN SORUNLAR	154
3.1. İKİLİ MECLİS SORUNU.....	154
3.2. MECLİS BAŞKANLIĞI SEÇİMİ SORUNU	155
3.3. EKONOMİ İLE İLGİLİ SORUNLAR	158
3.4. ENERJİ VE SANAYİ İLE İLGİLİ SORUNLAR.....	160
3.5. ASAYİŞLE İLGİLİ SORUNLAR	163
3.6. EĞİTİM-ÖĞRETİMLE İLGİLİ SORUNLAR	165
3.7. TÜRK HACILARIN HAC DÖNEMİNDE YAŞADIĞI SORUNLAR	171
3.8. ORDU VE HÜKÜMET ARASINDA YAŞANAN SORUNLAR	173
3.9. TRT'NİN TARAFSIZLIĞI SORUNU	175
BÖLÜM 4: II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİNİN YIKILIŞ SÜRECİ.....	178
4.1. KOALİSYON HÜKÜMETİ OLMANIN ZORLUĞU.....	178
4.2. 11 ARALIK 1977 YEREL SEÇİMLERİ	180
4.3. GÜNEŞ MOTEL OLAYI: 12'LER, 11'LER, 10'LAR.....	182
4.4. GENSORU VE HÜKÜMETİN YIKILIŞI.....	187
SONUÇ	195
KAYNAKLAR	198
ÖZGEÇMİŞ	212

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AP	:	Adalet Partisi
CS	:	Cumhuriyet Senatosu
D	:	Dönem
DAGM	:	Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
DGM	:	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DHP	:	Demokratik Hareket Partisi
DİSK	:	Devrimci İşçi Sendikaları
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	:	Devlet Su İşleri
DYP	:	Doğru Yol Partisi
İTÜ	:	İstanbul Teknik Üniversitesi:
MAKR	:	Meclis Araştırması Komisyon Raporu
MÇP	:	Milliyetçi Çalışma Partisi
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MHP	:	Milliyetçi Hareket Partisi
MMTD	:	Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MP	:	Millet Partisi
ODTÜ	:	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
RP	:	Refah Partisi
TBMM-THB	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Hizmetleri Başkanlığı
TBP	:	Türkiye Birlik Partisi
TİKKO	:	Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TOBB	:	Türkiye Odalar Birliği Başkanlığı

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP : Yeni Türkiye Partisi
YY : Yasama Yılı

GİRİŞ

1. LİTERATÜR VE YÖNTEME İLİŞKİN

1.1. AMAÇ

Bu araştırmanın amacı II. MC Hükümeti döneminin genel özelliklerinin, iç ve dış politika uygulamalarının, sorunlarının ve yıkılış sürecinin incelenmesidir. Bu amaçla yanıt aranacak sorular şunlardır: Bir koalisyon hükümeti olan II. MC hükümeti öncesi neler yaşandı, bunlar dış basına nasıl yansdı? “Milliyetçi Cephe” olgusunun siyasi ve sosyal hayattaki etkileri neler oldu? I. MC hükümeti döneminde yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik sorunların yaşattığı buhran ve kaygı ile nasıl bir erken seçime gidildi? 5 Haziran seçimlerinde birinci parti olarak çıkan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) kurduğu hükümetin güvenoyu alamamasının siyasette ve toplumda yarattığı etkiler nelerdir? Böylesi bir ortamda seçimlerde birbirlerini kıyasıya yeren sağ partiler yeniden nasıl bir cephe hükümeti kurmuştur, hangi ortak paydalarda birleşmiştir ve kırılma noktaları neler olmuştur?

Bir koalisyon hükümeti olarak kurulan II. MC hükümeti; protokolü, programı, hükümet üyeleri, yürütmedeki görev ve sorumlulukları, koalisyon içi anlaşmazlıkları, muhalefetle ilişkileri, iç ve dış politika ile ilgili faaliyetleri öne çıkan yönleri ele alınmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle çalışmamız hükümete ve döneme yönelik gerçeğe en yakın değerlendirmeler için önemli ipuçları elde etmeyi amaçlamıştır. Ayrıca bir koalisyon hükümetinin yaşadığı sorunlar karşısında edindiği siyasi tecrübeleri açığa çıkarmayı, meclisin yürütme üzerindeki denetim gücünü göstermeyi ve pek çalışılmayan bu dönemin literatürüne katkı sağlamayı hedeflemiştir.

1.2. KAPSAM

Bu çalışma; MC hükümetinin ilk oluşumunu, “milliyetçi cephe” söylemine duyulan tepkileri, 1961 Anayasası döneminin ilk erken genel seçimlerini (5 Haziran 1977), Ecevit'in kurduğu azınlık hükümetini, II. MC'nin kuruluşunu, yapısını, uyguladığı politikaları, yaptığı icraatları ve dönemi itibari ile karşılaştığı siyasi ve sosyo-ekonomik sorunları, 11 Aralık 1977 yerel seçimlerini, AP'den (Adalet Partisi) kopuşları, Güneş Motel Olayı'nı ve hükümeti düşürmek amacıyla verilen gensoruyu kapsamaktadır. II. MC'nin siyasi ömrü 21 Temmuz 1977'den 5 Ocak 1978' kadar sürmüştür.

1.3. YÖNTEM

Bilimsel bir araştırmada izlenmesi gereken yol olarak tanımlanmaktadır. Doğru ve geçerli bilgiye ulaşmada; olaylar arasındaki neden sonuç ilişkisi, eleştirel bakış, yeni bulgularla bilgilerin değişe bilirliliği ilkeleri yanında doğru bir yöntemin izlenmesi en önemli özelliktir.

Bu çalışmada öncelikle bir literatür taraması yapılmıştır; Bir hükümetin çalışma konusu olması nedeniyle ilk başvuru kaynaklar Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu, TBMM Kanunlar Dergisi, süreli yayınlar, araştırma-inceleme eserleri, hatıratlar olmuştur. Gerekli görüldüğü yerlerde resmi internet kaynaklarına da başvurulmuştur. Buralardan elde edilen bilgiler belirli başlıklar altında sınıflandırılmış, incelendikten sonra belirli alt başlıklarla fişlenmiştir. Bu bilgiler; tutarlılığı ana kaynakla ilişkilendirilerek belirli bir kronoloji ile tarafsız ve anlaşılır bir şekilde tarih ve kaynak belirtilerek kaleme alınmaya çalışılmıştır. Konunun hassasiyeti ve doğru anlaşılması açısından doğrudan aktarımlara sıkça başvurulmuş; meclis konuşmalarında, basın açıklamalarında seçim meydanlarında karşılıklı yapılan ithamlara ve eleştirilere de yer verilmiştir. Olaylar sebep sonuç zinciri içinde ve belirli bir sıra ile verilerek tarihi bir zaman algısı da yaratılmıştır.

1.4. LİTERATÜR

Yapılan literatür taramasında Ulusal Tez Merkezi'nde bu hükümeti doğrudan çalışan bir yüksek lisans ya da doktora tezi bulunmamıştır. Konu üzerinde çalışmalar devam ederken Yrd. Doç. Dr. Kadir Kasalak danışmanlığında Fuat Uçar tarafından hazırlanan "Türk Siyasetinde Cepheleşme Olgusuna Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri" adlı bir doktora tezi yayınlanmıştır. Burada özellikle cepheleşme olgusu üzerinde durulmuş bunun Türkiye üzerindeki siyasi sosyal ve askeri alandaki etkileri analiz edilmiş ve önemli tespitlerde bulunulmuştur. Bu olgu ele alınırken I. ve II. MC hükümetleri de ele alınmıştır. Bunun dışındaki diğer çalışmalar I. Milliyetçi Cephe hükümeti, koalisyon hükümetleri parti ve lider kapsamında yapılmıştır. Örneğin Öğretim Görevlisi Dr. Leyla Kırkpınar danışmanlığında Türker Akıncı "Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti ve İzmir Basını" adlı bir Yüksek Lisans Tezi çalışması yapmıştır. Prof. Dr. Mustafa Turan danışmanlığında Mehmet Hanifi Tiryaki "I.

Milliyetçi Cephe Hükümeti Dönemi Türk Dış Politikası 31 Mart 1975-21 Haziran 1977” adlı bir Yüksek Lisans Tezi çalışması yapmıştır. Erbakan ve Türkeş adına yapılan tez çalışmaları da dönemin anlaşılmasına fayda sağlamıştır. Kaynaklarda da belirtildiği üzere koalisyon hükümetlerine yönelik yapılan çalışmalar, bu dönemi bizzat yaşayan ve döneme tanıklık yapan kişilerin hatıratları, basın açıklamaları, biyografileri düşün yazıları dönemi aydınlatırken olaylara farklı pencerelerden bakış kazandırmıştır. Yapılan basın taraması ve meclis tutanaklarının incelenmesi ve buralardan elde edilen bilgilerin dolaylı ya da doğrudan aktarımıyla çalışmada yer alan ifadelerin dayanaklandırılması önem arz etmektedir.

Bu çalışma kaynaklar bölümünde yer verilen dokümanlarla hazırlandığından burada yeniden yer verilmemiştir. Her çalışmada olabileceği gibi bunun da elbette eksik yönleri olacaktır. Yeni bilgi ve belgelere ulaşıldıkça, yeni araştırmalar yapıldıkça zenginleşen literatürle daha eksiksiz çalışmalar ortaya konulmaktadır. Bunun da o eksikleri gideren çalışmalardan biri olmasını umarız.

2. II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİNE GİDEN SÜREÇ

Milliyetçi cephe söylemine ve I. MC Hükümeti’nin kuruluşuna değinmeden II. MC Hükümeti’ni anlatmak temelleri olmayan bir yapı inşa etmek gibidir. Bu nedenle 1977 seçimlerine ve sonraki sürece geçilmeden önce, Milliyetçi Cephe’nin oluşumuna ve bu oluşuma karşı yapılan eleştirilere kısaca değinilecektir.

1965’lerde CHP’nin “ortanın solu” düşüncesinin parti içinde oluşturduğu muhalefet (8’ler), Turhan Feyzioğlu önderliğinde 1967’de Güven Partisi’nin kurulması ile sonuçlanmıştır. Atatürk İlkeleri’ni¹ esas aldığı belirten bu parti özellikle “milliyetçilik” vurgusu yapmıştır. Feyzioğlu, siyasi ömürleri sona yaklaşan MP ve YTP (Yeni Türkiye Partisi) ile birleşerek daha büyük bir tabana hitap etmek istemiş, bu birleşmeyi “Milliyetçi Cephe” olarak addetmiştir. 17 Ocak 1971 Milliyetçi Cephe’nin oluşumu için olağanüstü toplantı yapılmış, birleşme ile üye sayıları artmış fakat istenilen sonuca ulaşamamış; Osman Bölükbaşı (MP) dışarıda kalmıştır. Milliyetçi Cepenin oluşumunun ifadesi olarak da Güven Partisi (GP) olan parti isimlerini Milli

¹ Güven Partisi, ilkeleri parti adına yorumlayarak almıştır. Milliyetçilik vurgusu yapmış, cumhuriyetçiliği vazgeçilmez unsur olarak görmüş, halkçılığı sınıf mücadelelerinin reddi, eşitlik ve demokrasi için; Laikliği dini inançlara saygı; Devletçiliği karma ekonomi olarak, İnkılapçılığı ise ıslahatçılık olarak kabul etmiştir.

Güven Partisi (MGP) olarak değiştirmişlerdir. 1973'te Cumhuriyetçi Parti ile birleşince de adı Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) olmuştur. Bu parti 1975'te kurulacak olan I. MC Hükümeti'nde yerini alacaktır².

1973 seçimlerinden sonra da kalıcı bir hükümetin kurulamaması ülkeyi siyasi, sosyal ve demokrasi açısından bir çıkmaza sokmuştur. Daha önce kurulan hükümetlerin defalarca güvenoyu ile desteklenmemesi kontenjan senatörü Sadi İrmak'ın başkanlığında “partiler dışı” bir hükümet kurulmasına neden olmuştur. İrmak Hükümeti de güvenoyu alamamış fakat uzun süre görevde kalmıştır. Demokratik olmayan bu durum sağ kanadın hareketlenmesine, siyasi bir oluşumun içine girmesine etki etmiştir³. Öncesinde AP, 1973 seçimlerinde yaşadığı gerilemeyi sağ oyların bölünmesine bağlamış “*Millet bize muhalefet görevi verdi*” diyerek bir kırgınlıkla hiçbir hükümet ortaklığına yanaşmamıştı. Fakat iktidarı sol⁴ bir partiye kaptırmamak, sağ oyları AP liderliğinde toplayarak saygınlığını yeniden kazanmak için “Milliyetçi Partiler Topluluğu⁵” olarak bir koalisyon oluşturmakta yarar görmüştür. Böylece hem sağda bir güç merkezi olarak sağ muhalefeti bertaraf edecek hem de gittikçe güçlenen CHP'ye karşı bir “cephe” oluşturmuş olacaktı⁶. Durum değerlendirmesi yapan Demirel, komünizmi önlemek için sola karşı birleşmenin bir zorunluluk olduğunu belirterek parti programında da yer alan Türk Milliyetçiliğini esas alarak CHP dışındaki partilere Milliyetçi Cepheye birleşme çağrısı yapmıştır. 2 Aralık 1974'te uygulama kararı aldığı bu siyasi stratejiyi 4 Aralık'ta parti üyeleri ile müzakere etmiş, bir mutabakata varılınca da belge 6 Aralık 1974'te resmi olarak diğer partilere gönderilmiş ve kendilerine 72 saatlik bir süre verildiği de belirtilmiştir. Bu koalisyon çağrısına ilk olumlu yanıt CGP'den gelmiş ardından MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) de buna hazır olduğunu belirtmiştir. DP ise ikiye bölünmüş bir kısmı bu çağrıya olumlu bakarken bir kısmı da

² Gürkan Bozkır, “Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi”, **ÇTAD**, VI/15, 2007, s.276-304.

³ Rıdvan Akın, **Türk Siyasal Tarihi 1908-2000**, İstanbul: On iki Levha Basın Yayın, 2010, s.398.

⁴ İlhan Selçuk, “Sol” kavramı ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: Sol denilince akla sosyal demokrat, sosyalist ya da komünistin geldiğini oysa bu sözcüğün yıllar önce Marx'tan en az yarım yüzyıl önce siyaset sözcüğüne girdiğini, 1789 devriminde “sol” un halktan yana olana “sağ” ın ise egemenlere yakıştırıldığını ifade etmiştir. Adı konmadan önce ise insanlık tarihinde haksızlığa ve sömürüye karşı bir savaşım olarak var olduğunu belirtmiştir (İlhan Selçuk, **İskele Sancak**, İstanbul: Kurtiş Matbacılık, 2004, s.197).

⁵ MHP, “Milletin tamamını esas alan, milletin bütün fertlerini, yani işçinin, köylünün, esnafın, memurun, işveren ve serbest çalışanların menfaatini savunan partilere” milliyetçi parti denildiğini belirtmiştir (MHP, **Milliyetçi Hareketin El Kitabı**, Ankara 1976, s. 47).

⁶ Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye’de Modernleşme, Din ve Parti Politikası: Milli Selamet Partisi Örnek Olayı**, İstanbul: Alan Yayınevi, 1985, s.196.

erken seçim şartıyla CHP'nin yanında olmuştur. Celal Bayar⁷, bu fikre olumlu bakmış hatta DP'nin Milliyetçi Cephe'yi desteklemesi için DP Genel Başkan Yardımcısı Sadettin Bilgiç'e telkinde bulunmuştur. DP Genel Başkanı Bozbeyli, bazı partilerine engel olamasa da kendi gibi düşünenlerle birlikte bu oluşumun dışında kalmıştır⁸. 18 Aralık 1974'te AP, MHP, MSP ve CGP Milliyetçi Cephe'yi oluşturan partiler olarak ortak bir tebliğ yayınlamış, toplantı devam ederken Milliyetçi Cephe fikrinin mimarı Turhan Feyzioğlu, belirlenen ortak hedefleri açıklamıştır. Bu hedeflerin oluşturulmasında "Türk Milliyetçiliğinden" ilham aldıklarını, bu ilhamla her türlü yıkıcı faaliyetlerin karşısında, milli ve manevi değerlere saygı duyduklarını belirtmişlerdir. Milleti dikta, istibdat ve tahakküm tehditlerine karşı koruyarak demokratik bir rejimle yöneteceklerini belirten ortak açıklamada sosyalist devlet yapısının "milletimizin haysiyetine" uygun olmadığı vurgulanmıştır. Bu çerçevede sosyalizmin karşısında duran ortak açıklamada, bütün milliyetçilerin bu hedefler etrafında toplanacağına olan inançla gidilecek çizgi ve durulacak yer gösterilmiştir⁹. 31 Mart 1975'te Demirel'in başkanlığında bir koalisyon hükümeti¹⁰ kurulmuş, 12 Nisan 1975'te 4 parti dışında bazı DP'lilerin ve bağımsızların da desteğiyle 218'e karşı 222 oyla güvenoyu almayı başarmıştır. 5 Haziran 1977 Seçimlerine kadar görevini sürdüren bu hükümet, o döneme kadar kurulmuş olan en uzun ömürlü koalisyon hükümeti olmayı başarmıştır¹¹. Doçentlik tezi koalisyon hükümetleri olan Sayarı, 1973-1977 yılları arasında kurulan koalisyon hükümetlerinin, 1961-1965 dönemindeki koalisyon hükümetlerinden farklı olarak parti sisteminin özerkliğini önemli ölçüde azaltan ve partilerin koalisyonlara yönelik davranış ve stratejilerini etkileyen olağanüstü siyasal koşulların bulunmadığı bir ortamda oluşturulduğunu ifade etmiştir. Bu tespit o dönemde kurulan Milliyetçi Cephe koalisyonunun; bir baskının, toplumsal bir hareketin, büyük bir tehlike karşısında ortaya

⁷ AP, 29 Aralık 1974'te heyeti ile Celal Bayar'ı ziyaret ettiği sırada Bayar'ın, Milliyetçi Cephe ile ilgili "Memleketin bugün içinde bulunduğu komünizm tehlikesine karşı Milliyetçi Cephe hareketi doğrudur ve zamanında yapılmış bir harekettir." dediği bilinmektedir (Acar Tuncer, **Demirel'in Çizdiği Hedef: Milliyetçi Cephe Birliği**, İzmir, 1975, s. 47).

⁸ Nedim Yalansız, **Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri**, İstanbul, 2006, s. 322; Tuncer, **age**, s.4-23.

⁹ Tuncer, **age**, 35-36.

¹⁰ Koalisyon, kavram olarak Latince "coalescere" kaynaşmak sözcüğünden gelmiştir. Belirli bir amaç için birlikte hareket etme anlamı için de kullanılmaktadır. Bu nedenle partilerin ortak olarak kurdukları hükümete koalisyon hükümeti denilmektedir (Yalansız, **age**, s.11).

¹¹ Sabri Sayarı, **Parlamentar Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri**, İstanbul, 1977, s.178; Sarıbay, **age**, s.196; Akın, **age**, s.398.

çıkan milliyetçi bir uyanışın yansıması olmadığını, partilerin siyasal hesabının bir sonucu olduğunu doğrulamaktadır.

2.1 MİLLİYETÇİ CEPHEYİ OLUŞTURAN PARTİLERİN KOALİSYONA BAKIŞI VE ORTAK PAYDALARI

Türkiye’de koalisyon formülüne ilk defa 1961 genel seçimlerinden sonra başvurulmuştur. Tek partinin hükümet kursa bile güvenoyu alamaması partileri koalisyonla itmiştir. 1973 seçimleri¹² de bu sonucu doğurmuştur. O koşullar altında iktidar sorumluluğunu almak istemeyen AP bir süre muhalefette kalmayı tercih etmiştir. Oylarının büyük bir kısmının DP’ye gittiğini düşündüğünden hem bu oyları kazanmak hem de CHP’nin ortaklık kurabilecek alternatiflerini kısıtlama politikasına gitmiştir¹³. Bu anlamda muhalefete düşen AP’nin¹⁴ ve lideri Demirel’in koalisyondaki yeri yadsınamaz bir realitedir. CHP’nin giderek sola yaklaşımı, seçmenin artışı, MSP (Milli Selamet Partisi) ile koalisyonu ve DP’nin tavrı Demirel’i hem söylemlerinde hem de eylemlerinde karşı durulması güç bir lider olmasına neden olmuştur. Bu hırs ve kararlılıkla bölünmüş sağ bir araya getirerek Milliyetçi Cephe’nin kurulmasında önemli rol oynamıştır¹⁵. Muhafazakâr kesimin isteklerini yerine getirme görevini üstlenen sağ partilerin liderliğini yapan Demirel, laikliği savunmakla birlikte dini icraatlara da ağırlık vermiştir. Bunun nedeni dinin komünizm üzerindeki etkisini bilmesi ve Milli Görüş dışında kalan demokratik bir siyasal sistemle barışık İslami kesimi dini referansları ile etrafında toplamak istemesidir. Cephe olarak düşünüldüğünde bu sağ kanadın ortak paydasını genişletmekten başka bir şey değildir¹⁶. DP’nin koalisyon dışında kalması MSP’nin işini kolaylaştırmış, pragmatik bir yaklaşımla koalisyondaki yerini almıştır¹⁷. O da CGP ve MHP gibi iktidar olmanın gücünü kullanarak daha iyi bir yere gelme fırsatı kollamıştır. MSP lideri Erbakan, partisi katılsa da katılmasa da kurulacak bir sağ koalisyona destek vereceğini belirtmiştir¹⁸. Özdemir, Erbakan’ın özellikle de “solcularla işbirliği” yaptı suçlamasından kurtulmak istediği için böylesi bir koalisyona partisi ile

¹² 1973 seçim sonuçlarının partilere göre milletvekili dağılımları CHP:185, AP:149, CGP:13, DP:45, MHP:3, MSP:48, TBP:1, TİP: Katılmadı (Sarıbay, *age*, s.164).

¹³ Sabri Sayarı, *Parlamentar Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri*, İstanbul, 1977, s.168, 187.

¹⁴ AP’nin büyük bir kitle partisi olmasında liderinin dışında; anti-komünist tavrı, ekonomik politikaları ve taşralılık önemli rol oynamıştır (Enver Kubilay Yüksel, *Türkiye’de Muhafazakârlık ve Muhafazakâr Bir Parti Örneği Olarak Adalet Partisi* (Y. Lisans Tezi), Ankara, 2004, s.76).

¹⁵ Yüksel, *agt*, s.65.

¹⁶ Baki Erken, “Merkez Sağ İdeolojisi Çerçevesinde Süleyman Demirel ve Askeri Müdahaleler”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:12, S:2, Güz/2012, s.42.

¹⁷ Sayarı, *age*, s.187.

¹⁸ Yalansız, *age*, s.322.

birlikte koşar adım gittiğini belirtmiştir¹⁹. Türkeş'in eserlerinde, konuşmalarında durduğu çizgide özellikle de Türk Milliyetçiliğini vurgulayan bir oluşumun karşısında durabileceği elbette ki düşünülemez. Onun milli gelir, milli iktisat, milli yatırım, milli tasarruf; ahlak, dil ve din olgularıyla bütünleşen milli kültür vurgusu ona cephede geniş bir yer açmıştır. Ayrıca CHP ve sol karşıtlığı Türkeş'in cephede aktif bir siyaset izlemesine neden olmuştur. O, bugünkü CHP'nin Atatürk'ün kurduğu CHP olmadığını nedenin de partiyi ellerine geçiren kadro olduğunu söyleyerek ağır ithamlarda bulunmuştur²⁰. MHP ve AP'yi birbirine yaklaştıran AP'nin MSP ile kıyasıya süren çekişmeleri, Milli devlet ve Türklük gibi ortak değerlerin tehdidi olarak gördükleri komünizme karşı olmalarıydı²¹.

CGP ise CHP siyasetinden rahatsızlık duyanların parti içi muhalefeti sonucu kurulan bir parti olduğundan temelde sol karşıtlığı bulunmaktaydı. Atatürkçü, milliyetçi kimliği ve anti-komünist tavrı ile fikri mimarı olduğu Milliyetçi Cephenin ilk partisi olmuştur²².

Hikmet Özdemir, MC partilerinin ortak hedeflerinin sola karşı durmak olduğunu, onların milliyetçilik fikirlerinin dahi birbirinden farklı olduğunu belirtmiştir. Örneğin Feyzioğlu'nun savunduğu Atatürk Milliyetçiliği ile Erbakan'ın Milli Görüş'ünün birbirinden farklı olduğu çünkü Erbakan'ın milliyetçiliğinde İslam ve ümmetin ön planda olduğunu söyler. AP ile MHP'nin milliyetçilik görüşlerinin benzeşmediğini çünkü AP'nin, milliyetçiliği kalkınma coşkusu ve onun yarattığı milli heyecan olarak gördüğünü belirterek farklılıklarını şu sözleriyle ifade etmiştir: "*AP milliyetçiliğinde yabancı düşmanlığı, gayrimüslim ticaret ve sanayi kesimine karşı burukluk, toplum adına devleti öne çıkarma eğilimi yoktur. Ama bütün bunlar Türkeş'in, MHP'nin milliyetçiliğinde fazlasıyla vardır.*" MHP milliyetçiliğinin sınırları aşarak "Turan" hayaline gittiğini de eklemiştir²³.

¹⁹ Nutku Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye(1908-1980)**, İstanbul, 1995, s.241.

²⁰ Neşe Tarhan Alsaç, **Türkiye'de Milliyetçilik ve Kalkınma: Alparslan Türkeş'in Çalışmaları ve Günümüze Etkileri**, (Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü Y.L Tezi, 2009), s.40-46; Mehmet Hanifi Tiryaki, **I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Dönemi Türk Dış Politikası (31 Mart 1975-21 Haziran 1977)**, (Gazi Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y. Lisans Tezi, Ankara, 2007), s.26.

²¹ Tanel Demirel, **Adalet Partisi İdeolojisi ve Politika**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.71.

²² Tiryaki, **age**, s.26; Yalansız, **age**, s.322.

²³ Özdemir, **age**, s.242.

Sarıbay da bu partilerin bir çatı altında toplanmasının nedenlerini; hükümet bunalımını çözmek, iktidarı sol bir partiye kaptırmamak, CHP'nin önünü kesmek ve AP etkisi olarak vermiştir²⁴. Meclis Araştırma Komisyonu da AP'nin sola karşı bir politika geliştirdiğini “...*rejim sorunu ekseninde dini ve milliyetçi duygulara yönelik bir söylem geliştirmiştir.*” ifadesi ile belirtmiştir²⁵.

2.2. MİLLİYETÇİ CEPHE SÖYLEMİNE VE OLUŞUMUNA KARŞI YAPILAN ELEŞTİRİLER

Demirel'in “*Şık olsun diye mi dört parti bir araya geldi sanıyorsunuz? ...Türkiye de kominizim tehlikesi vardır. Gerçek Atatürkçüler komünizme karşı bir araya gelmişlerdir*” savunması ile harekete geçenlere karşı başta muhalefet partisi olmak üzere pek çok kesim tarafından tepki gelmiştir. Özellikle de senato²⁶da gurupların görüşlerini açıklamaları sırasında gergin anlar yaşanmıştır. CHP sözcüsü Fikret Gündoğan, “*Bir milleti milliyetçi ve milliyetçi olmayan diye ikiye bölen davranış çok felaketli ve tehlikeli bir davranıştır.*” Bu tepki, milliyetçiliğin toplumun her kesimi için bir hassasiyet ifade ettiğinin göstergesidir. Gündoğan, daha da ileri giderek “*Bu koalisyon kendi içinde uyumsuz ve tutarsız acıib-ül garip bir yaratıktır*” demiş ve bunu AP'nin seçimi kaybetme korkusunu bir süreliğine dindiren uyuşturucuya benzeterek ciddiye almamıştır. Ayrıca cephe söylemine duyduğu tepkiyi “*...hükümetin cepheleri olmaz, olsa olsa karargâhları olur.*” ifadesi ile göstermiştir.

Milli Birlik Gurubu (MBG) adına konuşan Muzaffer Yurdakuler de koalisyon partilerini Milliyetçi Cephe söylemi nedeniyle sert bir şekilde eleştirmiş ve onlara şu ithamlarda bulunmuştur:

“Mustafa Kemal'in karşısına Ulu Hakan'ı çıkarırlar, Kemalist İlkeler doğrultusunda ulusallaşmak ve Türkleşmekten rahatsız olup ümmetçi bir felsefeyi savunanlar, sağ-sol

²⁴ Sarıbay, **age**, 196.

²⁵ MAKR (Meclis Araştırması Komisyon Raporu), C.1, 2002, s. 564.

²⁶ Senato, 1961 Anayasası'nın siyasal sistem üzerinde yaptığı değişikliklerden bir tanesidir. Parlamento; BMM ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşan iki meclisten oluşmaktaydı. BMM'den 450, Cumhuriyet Senatosundan 150 seçilmiş senatör ve seçilmemiş (MBK üyeleri, Cumhurbaşkanı'nın seçtiği 15 üye, İsmet İnönü ve Celal Bayar dışındaki eski cumhurbaşkanları) senatörler olarak 600'ü geçkin bir yapıya sahiptir. Cumhuriyet Senatosu'nun kuruluşunun temel gerekçesi yasamanın daha etkili ve verimli çalışmasıdır. 1961-1980 arası dönemde senatoda AP ağırlığı görülmüş bu daha çok 1968 seçimlerinden sonra kendini göstermiştir. Senatonun yasama dokunulmazlığı 6 Ekim 1961'den 11 Eylül 1980'e kadar devam etmiştir (Hasan Buran, **Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi**, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2005, s.108, 114; Tunca Özgüşi, **Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu**, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2012, s.57-62.

çatışmasını komünistlik-faşistlik ithamlarına, tabanda da mezhepçiliğe dönüştürenler, yer altı ve yer üstü servetlerimizi dışa karşı koruyamayanlar ve kişisel çıkar peşinde olanlar milliyetçi olamaz”²⁷

O, “Milliyetçi Cephe” kavramının toplumu cephelere ayırdığını, düşman kamplarına neden olduğunu ve kendileri dışındakilere milliyetçi olmadıkları ithamını getirdiğini iddia etmiştir²⁸. Hükümet programının görüşüldüğü 10 Nisan 1974’te senato belki de o güne kadar yapılmış en uzun ve en sert tartışmalar sahne olmuştur. Yapılan eleştiriler karşısında Türkeş dayanamamış ve “*Bugün komünizmi faşizmden daha tehlikeli buluyoruz*” sözleriyle karşılık vermiştir²⁹. Cumhurbaşkanı Korutürk bu cepheleşme hareketlerinin olduğu dönemde azınlık hükümetlerinden ziyade güçlü bir iktidardan yana olduğunu söyleyerek bu oluşumu desteklemediğini göstermiştir. Bunun yanı sıra radyo ve televizyonda yaptığı konuşmada “*Vatandaşları cephelere bölmek ve azınlık hükümeti kurmanın devletin gücünü azaltacağını ve bunun sorumluluğunun ağır olacağı*” şeklinde uyarıda bulunmuş, “milli koalisyon” ve “erken seçimi” tavsiye etmiştir. DP ise bu girişimi AP’nin kendilerini parçalama planı olarak gördüğünden tepkisi daha dar anlamda olmuştur³⁰.

CHP lideri Ecevit de bu söylemden rahatsız olmuş “*Demokrasilerde cephe yoktur*” diyerek kendilerinin de milliyetçi olduklarını söylemiştir. CHP ise bir bildiri yayınlarak Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı bunalımı çözmek için verilen mücadelede kendilerine karşı olan partilerin Milliyetçi Cephe adı altında toplanmasını milli birliği bozan, milleti cephelere bölen tehlikeli bir eğilim yaratacağını ifade etmiştir³¹. Ecevit, ayrıca Demirel’in Cephe için verdiği mücadelenin demokratik olmadığını hatta Cumhuriyet rejimini sarstığını ileri sürmüştür³².

Başta Cumhurbaşkanı Korutürk, Genelkurmay Başkanı Sencer, CHP- DP gibi partiler, MBG ve bazı sendikalar Milliyetçi Cephe koalisyonunu uzun ömürlü ve güvenilir bulmadıklarını belirtmişlerdir³³. MBG, “*Bu hükümetin iç bunalımların ve ağırlığı artan dış sorunların üstesinden geleceğine inanmıyoruz*” diyerek tavrını ortaya

²⁷ **Milliyet**, 11.04.1975.

²⁸ Özgişi, **age**, s.255-256.

²⁹ **Milliyet**, 11.04.1975; Özgişi, **age**, s.255.

³⁰ Yalansız, **age**, s.322.

³¹ Tuncer, **age**, s.25, 40.

³² Bülent Ecevit, **Umut Yılı 1977**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.50.

³³ Yalansız, **age**, s.223.

koyarken Gündoğan, hükümeti kuranların Milliyetçi Cephe’yi dağıtmasını ve bunu ilan etmesi gerektiğini belirtmiştir³⁴.

Süleyman Demirel, koalisyon partilerinin birbirinden çok farklı olduğunun bilincinde olduğundan aynı cephede ne kadar kalabileceğini kendisi de kestiremediğinden daha 1975’te “...dört lastiği farklı olan bir araba ne kadar gidebilirse o kadar gidebilen” ifadesini kullanmıştır³⁵. Güçlü bir iktidardan yana olan Kamuran İnan da yıllar sonra Milliyetçi Cephe adı altında bir hükümet kurmanın doğru olmadığını, bunun bölündüğü söylenen Türkiye’nin bir cephesini oluşturmak olduğunu söylemiştir³⁶.

Eski Çalışma Enstitü Müdürü Selahattin Birkan, yapılan eleştirileri doğru bulmamış “Cephe” sözcüğüünün ilk defa 1936’da Fransa’da solcular tarafından kullanıldığını ve o tarihten itibaren Batı’da “Milliyetçi Cephe”, “Sol Cephe”, “Birleşik Cephe” deyimlerinin politika sözlüğüünde yer aldığını belirtmiştir. Partiler gibi ortak cephelerin de demokratik haklar olduğunu ileri sürmüş, çoğunluğun idaresinin bölücülük olarak düşünülmesinin doğru olmadığını belirtmiş ve Milliyetçi Cephe’nin de bir savunma cephesi olduğunu eklemiştir³⁷.

İsmet Sezgin yapılan eleştirileri önemsemediklerini ve nedenini 1978’de yaptığı bir konuşmada şu sözlerle ifade etmiştir. “...biz inanıyoruz ki anarşi ile mücadelenin ilham kaynağı Atatürk Milliyetçiliğidir. Bunun için milliyetçiliğe “Cephecilik” ithamlarına bakmadan sarılıyoruz.”³⁸.

2.3. 5 HAZİRAN 1977 SEÇİMLERİNE DOĞRU

1973 seçimleri AP’nin tek başına iktidar olduğu dönemi kapatmış partilerin hükümet kurma çoğunluğunu sağlayamaması partilerin koalisyon anlaşmazlığı kalıcı bir hükümetin kurulmasını zorlaştırmıştı. MSP-CHP koalisyonunun bozulmasının ardından İrmak Hükümeti’nin güvenoyu alamaması sağ kanatta MC hükümetinin kurulmasına neden olmuştu. Bu hükümetin güvenoyu alması o baharda düşünölen erken seçimi yaklaşık 2,5 yıl ertelese de yapılmasına engel olamamıştır.

³⁴ Milliyet, 11.04.1975.

³⁵ Demirel, age, 71.

³⁶ Kamran İnan, **Siyasetin İçinden**, İstanbul: Milliyet, 1995, s.63.

³⁷ **Son Havadis**, 12 Mart 1975.

³⁸ İsmet Sezgin, **Umut Bozgunu (CHP-1978)**, Ankara: Adalet Partisi, 1978, s.26.

5 Haziran Seçimleri öncesi siyasal ortama bakacak olursak; 1970’li yıllarda Türkiye’de sınıfsal bir sağ-sol bölünmesi başlamıştı. 1973 Seçimleri partilerde özellikle de sağ kanatta bölünmeleri göstermesi bakımından önemlidir. Demokrat partiden AP’ye oy kaymaları olurken CHP de AP ve diğer sağ partiler aleyhine bir büyüme yaşamıştı. Uzun süre kalıcı bir hükümetin kurulamaması, bu sorunun çözülmesi için verilen siyasi mücadeleler topluma da yansımıştır. Toplumun büyük bir bölümü AP-CHP partilerinden oluşan güçlü bir koalisyonu desteklerken MHP ve MSP gibi partileri buna engel olarak görüyordu. Kurulan Milliyetçi Cephe Koalisyonu AP’yi daha sağa götürürken CHP’yi de daha sola itmişti. Özbudun, parti liderleri olan Demirel ve Ecevit’in tutumlarının da bu kutuplaşmalarda rolü olduğunu ileri sürmüştü. Ayrıca tek başına iktidar olma yarışında olan liderlerin faşizm ve komünizm korkuları yayarak siyaset yapmaları kısa süreli siyasi çözümler sağlarken uzun süreli toplumsal bölünmelere neden olduğunu belirtmişti³⁹. Tanel Demirel de 70’li yılların ortalarından itibaren Türkiye’nin içine düştüğü siyasal kutuplaşmalarda ve şiddet olaylarında AP hükümetlerinin etkisinin olduğunu ifade etmiştir. Başta eğitim kurumları olmak üzere herhangi bir kamu kuruluşuna girmenin ön şartının MC partileri üyeli olduğunu belirtmiştir⁴⁰. MC’nin ekonomik programını uygulamaması yüksek faizli krediler alması, Türk parasının değerini koruyamaması, halkın yoksulluk çekmesini engelleyici önlemler alamaması, spekülasyon kazançların önüne geçememesi, işsizliğin devam etmesi, vaade edilen sosyal huzuru sağlayamaması MC’ye karşı kendi tabanında hayal kırıklığı yaratırken karşı tarafta da kızgınlık ve öfke yaratmıştır⁴¹. Kızgınlık yaratan diğer bir neden de bu hükümetin milliyetçilik gibi önemli unsuru tekelleri altına almalarıydı. Bu Demirel’in “*Solcular milliyetçi olamaz. Solculuk beynelmileciliktir. Solcularla milliyetçiler bağdaşmaz. Türkiye’de siyaset ikiye bölündü; solculuk ve milliyetçilik.*” sözlerinden de anlaşılmaktadır⁴². Meclis içi muhalefet de sokak olayları gibi hararetlidir. CHP İstanbul milletvekili Şükriye Tok, ağır bazı olumsuz eleştiriler yapmış ve Kültür Bakanı Rıfık Danışman’dan soru önergesi isteğinde bulunmuştur. Tok, sakat ve eski hükümlülerinin yarısının bile işe giremediğini bunun sosyal devlet anlayışına aykırı olduğunu, iş ve işçi kurumlarınca ödenekler alındığını, “aracı belgesi” verildiği

³⁹ Ergun Özbudun, **Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2011, s.39-77.

⁴⁰ Demirel, **age**, s.230, 351.

⁴¹ Füsun Özbilgen, “MC Ekonomik Programını Uygulamadı”, **Cumhuriyet**, 25.03.1977.

⁴² Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987, s.68.

halde işçi alınmadığını, İstanbul Silahtarağa'daki Elektromental Fabrikası'nda Maden-İş Sendikasına üye olan işçilerin grevlerinin yaklaşık bir yıldır sürdüğü halde ilgilenilmediğini söylemiştir⁴³.

Ülke seçim öncesinde zor günler yaşamaya başlamıştı. Enflasyonist baskıların azaltılması için hükümetin vergileri arttırması ve kamu harcamalarını kısması beklenirken bu yapılmamıştır. Demirel'in seçim kazanma arzusu onu seçmenin hoşuna gitmeyen önlemler almasını engellemiş ve kötüye giden ekonominin iyice çökmesine neden olmuştur. Bu zorluklar karşısında işçi aileleri başa çıkılamaz mücadelelere girişirken petrol kıtlığı da fabrika ve işyerlerini işlemez hale getirmiş, elektrik kesintileri ise toplumun günlük sıkıntıları arasında yer almıştı. Siyasi sürtüşmeler ve sokağa taşan anarşi⁴⁴ 1971-1973 dönemi oluşan sıkıyönetimle bastırılmışsa da 1980'e kadar giden süreçte varlığını şiddetle sürdürmüştür. O dönem ve yaşanan olaylar Türkiye'nin Lübnan'a döneceği kaygı ve söylemlerini getirmişti⁴⁵. Aşırı solda THKPC, Maocu, TİKKO gibi örgütlerin Komando denilen silahlı ülkücülerle mücadeleleri, etnik ve mezhepsel çatışmalarla siyasilerin kışkırtıcı politikaları Türkiye'de seçim öncesi adeta bir kaos ortamı yaratmıştır. Özellikle 1 Mayıs 1977'de Taksim'de halkın üzerine ateş açılması sonucu 34 kişinin öldürülmesi ve yüzlerce kişinin yaralanmasına neden olan olaylar tarihe "Kanlı 1 Mayıs" olarak geçmiştir. Bu faili meçhul olayı faili meçhul cinayetler takip etmişti. Hedef alınanlar aralarında sağcıların da bulunduğu daha çok demokrat ve solcu olan gazeteciler, öğretim üyeleri gibi aydın kesimdi⁴⁶. DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları), 1 Mayıs'a "Faşizme geçit yok", "Hak verilmez alınır", "İşçiyiz güçlüyüz devrimlerde öncüyüz", " NATO'ya CENTO'ya hayır", "Suntaya Cuntaya hayır", "MC'ye son" ... gibi pankartlarla gitmiş "...MC partilerine verilecek bir tek oyumuz yoktur" diyerek halkı CHP'yi desteklemeye çağırmıştı. Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) başkanı Ahmet Kaçmaz da mesajında "...pahalılık hayatımızı çekilmez hale getirdi. ...fiyatlar yüzünden ay sonunu nasıl getireceğiz derdine düştük. En zaruri beslenme maddelerinin etin, sütün, peynirin yüzünü göremez

⁴³ Şükriye Tok, **İşte Milliyetçi Cephe**, İstanbul: Güray Matbaacılık, 1976, s.8-20.

⁴⁴ Türkiye'de yaşananların George S. Harris'in, terör ve şiddet olaylarını ideolojik, mezhepsel ve etnik temelli kategorilere göre ele alınışı için Bkz. 1989'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset, William Hale, Çeviren: Ahmet Fethi, İstanbul, 1994, s.193-195.

⁴⁵ William Hale, **1789'da Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Ahmet Fethi (Çev.), İstanbul: Hil Yayınevi, 1994, s.193.

⁴⁶ Baskın Oran,, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980**, C.1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.672; Hale, **age**, s.194.

olduk” sözleriyle ekonominin halka yansımalarını dile getirmiştir⁴⁷. Siyasiler bu faili meçhul olay ve sonrasında oluşan anarşi ortamından birbirlerini suçlamışlardır. Ecevit, bu olayların demokrasiden nasibini almayanların seçim için tertipleediklerini söylerken; Türkeş, CHP’yi ve 14 aşırı sol gurubu sorumlu tutmuştur. Türkeş’in bu suçlamalarına karşı DİSK Genel Sekreteri Karaca da onu ve komandoları suçlamıştı. Erbakan, bu olaylardan dış güçlerin sorumlu olduğunu belirtmiş ve kirli ellerini Türkiye’den çekmelerini istemişti. Güreli, Demirel’in “*Bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz...*” sözlerinden onun böylesi bir ortamda olaylara yansız bakmadığını ileri sürmüştü⁴⁸. Nahit Menteşe, “*Son olaylar komünizmi hâlâ tehlike saymayan, serbest olmasını isteyen gafilleri uyarmalıdır.*” demiş ve bu olaylar nedeniyle DGM’lerin kurulması gerektiğini söylemiştir⁴⁹. 1 Mayıs olaylarından sonra Cumhurbaşkanı Korutürk, Türkeş ve partisinin yönetim kurulu üyelerini kabul etmiş ve onlara yaptığı konuşmada hiçbir organın Anayasadan bağımsız davranarak kendine görev yükleyemeyeceğini söylemiştir. “*Bütün siyasi partiler ve kuruluşlar gibi MHP’nin de bu bilinçle memleket sevgisi içinde çalışmakta olduğu yolundaki kanaatimi muhafaza etmek istiyorum*” diyerek adeta bir uyarıda bulunmuştur⁵⁰. Bu olaylar hem içerde hem de dışarda farklı yorumlar getirmiştir. Kimi solun birleşimini engellemek, seçim öncesi solu hedef göstermek için, kimi MC iktidarı ve CIA’yı sorumlu tutmak, kimi aşırı solun ve Kürtlerin iç savaş yaratıp ülkeyi bölmek istediğini, kimi de seçimlerin yapılmasını engellemek için olduğunu ileri sürmüştür⁵¹.

2.3.1. Seçim Öncesinde Türkiye’de Yaşanan Olayların Dış Basına Yansıması

Türkiye’de yaşanan iktidar mücadelesi, ekonomik ve sosyal çalkantılar dışarıdan da ilgi ve merakla takip edilmekteydi. Çünkü bütün bunlar devletlerarasındaki ilişkilerde ve dış politikada belirleyici rol oynamaktaydı.

The Middle East⁵², 1968’den beri var olan öğrenci olaylarına değinerek bunun ilk olarak “*Kötü hayat şartlarına, pahalı kitaplara, despot profesörlere, yetersiz burslara ve geri kalmışlık sistemine sakın bir başkaldırı...*” iken zamanla bunun aşırı solcular

⁴⁷ Nail Güreli, *Türkiye’de Devrimcilerin İki 1 Mayıs Belgeseli*, Ozan Yayıncılık, 2006, s.76.

⁴⁸ Güreli, *age*, s.200-209; Oran, *age*, s.2011: 672.

⁴⁹ *Milliyet*, 02.05.1977.

⁵⁰ *Milliyet*, 04.05.1977.

⁵¹ Abdi İpekçi, “Tahminler Üzerinde...”, *Milliyet*, 05.05.1977.

⁵² İngiliz aylık dergisidir.

tarafından istismar edildiği ve Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerine karşı bir ideolojik harekete dönüştüğünü yazmıştır. Sağ-sol çatışmalarının eğitimi fazlaca etkilediğini örneğin Ankara'daki Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin ayda ortalama 5 gün ders işleyebildiğini, çatışmalar nedeniyle fakültelerin kapatıldığını öğrencilerin yılsonu sınavlarına katılmadığını, yıl kaybettiğini belirtmişti.

İçişleri Bakanlığı'nın Bakanlar Kurulu'na sunduğu gizli raporda bu çatışmaların bütün ülkeyi içine alan bir iç savaşa dönüşebileceğini bildirdiği ileri sürülmüştür. Yine savunma kuvvetlerinin (polislerin) olmasına rağmen sağcı silahlı militan gurupların savunma görevi üstendiklerine dikkat çekmiş, halkın bir güvensizlik ve huzursuzluk ortamına itildiğini yazmıştır⁵³.

Yaklaşık seçime 1 ay kala yaşanan olaylı 1 Mayıs kutlamaları da dış basında yankı yapmış bu olayların solun oylarını düşüreceği ileri sürülmüştür. Bu nedenle seçim sonuçları ile ilgili öngörülerinin de zayıfladığını dış meselelerde Türkiye'ye nasıl davranacaklarını kestiremediklerini belirtmişlerdir⁵⁴. Bir Fransız dergisi ise 23 Mayıs 1977'de "*Türkiye, Tepe-Taklak*" başlığı ile ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumdan bahsetmiştir. Buna göre Merkez Bankası çeklerinin artık yabancılar tarafından itibar görmediği, petrol fiyatlarındaki artışın ve Kıbrıs'ın işgalinin ekonomiyi olumsuz etkilediği fakat asıl nedenin Türkiye'nin ulusal ekonomisinin çok kötü yönetilmesinden kaynaklandığını yazmıştır.

Seçim kampanyalarını da yakında takip eden dış basın son haftada meydana gelen patlamalara yer vermiş bu olayların MSP'nin İslam adetlerine dönülmesi gerektiğini savunan mitingle aynı zamana denk gelmesine dikkat çekmişti. Ecevit'e düzenlenen suikasttan diğer şiddet olaylarına kadar yer veren dış basın yine de bu seçim kampanyalarının en renkli ve en mücadeleci seçim kampanyaları olduğuna değinmiştir. Seçim sonuçları ile ilgili de yeni oy kullanacak 4 milyon seçmenin çoğunlukla sola meyilli olacaklarını sağın oylarının AP ile MSP arasında bölüneceğini yine de çoğunluğu sağlayabilecek tek partili bir hükümetten ziyade bir koalisyon çıkacağı öngörüsünde bulunmuşlardı⁵⁵.

⁵³ Metin Münir, "Türkiye'de Öğrenci Ayaklanması" **Dış Basında Türkiye (1977-1987)**, Ankara: Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 1987, s.1,2.

⁵⁴ **Milliyet**, 05.05.1977.

⁵⁵ John Lawton "Türkiye'de Seçim Kampanyası", **Dış Basında Türkiye (1977-1987)**, Ankara: Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 1987, s.5.

Seçimle ilgili dış basında şu ifadeler de dikkat çekicidir: “*Modern Türkiye’nin, Atatürk’ün 50 yılı aşan devriminden sonra bugün yönetilebilir olup olmadığının tartışılır hale gelmesi acıdır.*” “*Koalisyonlar Türkiye’nin vahim ekonomik ve sosyal sorunlarına bir çözüm getirmemiştir.*” Ayrıca bazı Batılı yayınlar seçimlerde CHP’yi daha şanslı görmüş, sağdaki bölünmelerin daha çok olduğunu, solun ise keskin çizgilerle ayrıldığını yine de sağ koalisyonlara karşı birleşmeleri beklendiğini yazmıştı. Sağ koalisyonlardaki yasa dışı bazı faaliyetlerin de CHP’nin işlerini kolaylaştıracağını kaydetmişti⁵⁶.

2.3.2. Erken Seçim Kararı ve Siyasi Partilerin Seçim Çalışmaları

Erken seçim CHP-MSP koalisyonunun bozulmasın ardından gündeme gelmişti. Cumhuriyet gazetesi Kıbrıs çıkartmasının CHP lideri Ecevit’e kazandırdığı saygınlık nedeniyle olası seçimlerde onun tek başına iktidar olma ihtimali nedeniyle öteki partilerin erken seçime sıcak bakmadığını yazmıştı. Yapılan uzun süreli çalışmalardan sonra geniş bir koalisyonla (AP-MHP-MSP-CGP ve Bağımsızlar) Milliyetçi Cephe hükümeti güvenoyu almış erken seçim bir süre ertelenmişti⁵⁷. Sadettin Bilgiç, hatıralarında 1975’te kısmi senato seçimleri gündeme geldiği zaman hükümet ortaklarının senatoda salt çoğunluğu olmaması ve komisyon başkanlıklarının muhalefetin elinde olması nedeniyle koalisyon ortaklarına seçim ittifakı önerdiğini fakat tam anlamıyla bu ittifakı sağlayamadıklarını belirtmişti⁵⁸. Bir sonraki kısmi senato seçimleri ve milletvekili genel seçimleri 1977 yılına rastlayacaktır.

AP Temsilciler Meclisi 8 Kasım 1976’da ayı tam olarak belli olmasa da seçimlerin 1977’de yapılacağını açıklamıştı. Demirel “*Ülkeyi yönetecek olanların milletten yeni bir güç alma zamanı geldiğine kaniyim*” derken MSP Grup Başkan Vekili Süleyman Arif Emre, erken seçime taraftar olmadıklarını belirtmiş “*İş kesinleşirse gereken temasları yapacağız*” sözleri ile de buna karşı çıkacaklarını belirtmişti. Erbakan da kızgınlığını AP ve CHP için boşa “*dönen kasnak*” benzetmesi ile göstermiş ve hükümette tüm iş yükünün MSP’de olduğunu ve seçime henüz hazır olmadıklarını söylemiş AP’yi de erken seçim istemi nedeniyle sert bir şekilde eleştirmişti. Demirel’in ya tükendiğini ya iktidarı tek başına ele almak istediğini ya da

⁵⁶ Cumhuriyet, 06.06.1977.

⁵⁷ Nadir Nadi, “Seçim Yılına Girerken”, Cumhuriyet, 04.01.1977.

⁵⁸ Sadettin Bilgiç, Hatıralar, İstanbul, 2002, s.242.

ithalatçılara kâr yaptırıp montaj fabrikalar kurmak istediğini söylemiştir⁵⁹. Muhalefet cephesinde olduğu kadar koalisyon içi yapılan baskılar da Demirel'i zorlamıştı. CGP Genel Başkanı, 12 Şubat 1977'de Başbakan'a bir muhtıra vererek koalisyondaki partilerin işleyişini eleştirmiş ve koalisyon protokolüne uymadıklarını belirtmişti⁶⁰. Bütün bunlar onun erken seçime sıcak bakmasına neden olmuştur. Çünkü bardağın hem boş kısmı hem de dolu kısmı erken seçimi gösteriyordu. Dolu kısımda umut vadeden yapılan yatırımlardı. Demirel, 1977'de Urfa tüneli, Aliğa Petrokimya gibi tesislerin yapılmaya başlanması, büyük çimento fabrikalarının kurulması gibi gelişmeleri askeri ve ekonomik ambargolara rağmen bir başarı olarak görmüş bu nedenle de iktidar olma beklentisi içine girmiştir. Yıllar sonra erken seçim istemini koalisyondan kurtulmak için olduğunu söylemişti⁶¹ (Kast ettiği koalisyon üyesi MSP ve Erbakan'dı). CHP lideri Ecevit ise erken seçimle ilgili soruyu şöyle yanıtlamıştır: *“Seçimlerin birkaç ay öne alınması halkımızın isteğidir. Bunu istemesinin en önemli nedeni de bu hükümet döneminde can güvenliğinin ortadan kalkmış olmasıdır. Devletimizin tehlikeye düşmüş olmasındandır”*⁶². Ecevit, AP'nin erken seçim istemini kesin şekilde belirtmesini söylemiş ve AP de erken seçim önergesini vermişti. MSP seçimlerin erkene alınmasını engellemek için elinden geleni yapmıştır. Gensoru ve meclis araştırma önergeleri vermiş, bakanları gerekli gereksiz söz almış zaman kazanmaya çalışmıştı⁶³. AP ve CHP'nin erken seçim önergeleri Anayasa Komisyonu'nda birleştirilmiş, Meclis Genel Kurulu'nda yapılan oylamayla Milletvekili ve Senato 1/3 yenileme seçimlerinin⁶⁴ 5 Haziran 1977'de yapılmasına karar verilmişti. Oylamaya katılan 350 üyeden CHP, AP, CGP ve MHP olumlu (342), DP⁶⁵ çekimser (7) ve katılan tek MSP⁶⁶li üye ret (1) oyu kullanmıştır (Milliyet, 06.04.1977). Bilgiç, hatıralarında hükümetin mecliste erken seçim kararını geçirebilmesini yapılan devalüasyon ve giderek artan anarşik olaylara yani kötü gidişata bağlamıştı (Bilgiç, 2002: 244). Erken seçime başından beri karşı olan

⁵⁹ **Milliyet**, 20.03.1977.

⁶⁰ Yalansız, **age**, s.359.

⁶¹ Arcayürek, **age**, s.23, 24.

⁶² **Milliyet**, 20.03.1977.

⁶³ Süleyman Arif Emre, **Siyasette 35 Yıl**, C.2, İstanbul: Keşif Yayınevi, 2002, s.84.

⁶⁴ 1961'den sora Senato 1/3 kısmi yenileme seçimleri 1964, 1966, 1973, 1975, 1977 ve 1979 yıllarında olmak üzere toplam 7 kez yapılmıştır (Buran, **age**, s.114).

⁶⁵ DP çekimser oy kullanmasını erken seçime karşı olmadığını fakat Türkiye'nin içinde bulunduğu gergin ortamı seçimlerin daha da gereceğini, seçim güvenliği kaygısı taşıdıklarını söylemiş yine de seçimlere bu hükümetle gidilmemesi fikrine karşı çıkmış bunu hukuki görmemiştir (**Milliyet**, 06.04.1977).

⁶⁶ Erken seçim oylamasına katılan ve ret oyu kullanan MSP'li tek üye Vahdettin Karaçorlu'dur (**Milliyet**, 06.04.1977).

MSP karar alındıktan sonra da içtüzüğün çiğnendiğini ileri sürerek Anayasa Mahkemesi'ne dava açmış ve iptalini istemiştir. Mahkeme “*Erken seçim kararı bir meclis kararıdır. İç tüzük düzenleme niteliğinde değildir. ...meclisin denetimi Anayasa Mahkemesi'nin görevleri içinde değildir*” gerekçesi ile reddetmiştir⁶⁷.

6 Nisan'da seçim tarihinin duyurulmasının ardından seçim çalışmalarına hız verilmişti. Demirel seçim propagandası gezilerine 12 Mayıs'ta Erzurum⁶⁸, da başlayacak 24 gün içinde en az 42 ilde konuşma yapacaktı. Emre, yıllar sonra AP'nin “*ortanın solu, Moskova'nın yolu*” sloganıyla millete oluşan komünizm korkusunu CHP'ye karşı kullandığını ileri sürmüştü⁶⁹. Demirel, “*Bu seçimlerde de hükümet çıkmazsa memleketin halinin harap olacağını*” eğer tek başına iktidara gelirse de her türlü sorunun ve huzursuzluğun üstesinden geleceğini söylemişti⁷⁰. Güngör Gönültaş, Demirel'in mitinglerde gittiği yerlerde nabza göre şerbet verdiğini ve gezi boyunca “Allah..., Komünizm... ve Menderes...” kelimelerini ağzından düşürmediğini kaydetmişti⁷¹ Seçim mitinglerinde propagandalarını genelde CHP ve MSP üzerinden yapmıştı⁷² Önceleri Milli Görüş'ü savsata olarak nitelendirmiş seçime birkaç gün kala da ciddiyetsiz bulduğu MSP'yi CHP'nin kuyruğu olmakla suçlamış ve “*anahtar*”⁷³ın maymuncuğa dönüştüğünü söyleyerek yermiş⁷⁴ milletten onun defterini dürmelerini istemiştir⁷⁵. Erbakan, Demirel'in bu ithamlarına karşı Milli Görüş'ü “*manevi kalkınmanın maddi kalkınmadan daha önemli olduğunu bilen görüş*” olarak tanımlamış, savsata diyenlere sadece acıdığını belirtmişti⁷⁶. O, seçim sürecinde en saldırgan tutum gösteren partinin AP olduğunu söylemişti⁷⁷. Erken seçime karşı olan Erbakan, Büyük Karadeniz Mitingi'nde kendinden emin bir şekilde 5 Haziran'ın milli güçlerin zaferi olacağını ve tek başlarına iktidar olacağını söylemişti⁷⁸. Yaptığı mitingleri ve radyo konuşmalarını sloganlarla adlandırmıştı⁷⁹. Burdur ve Isparta gezilerinde olaylar çıkmış

⁶⁷ **Milliyet**, 01.05.1977.

⁶⁸ Demirel, eski AP Genel Başkanı ve eski Başbakan Adnan Menderes'in yaptığı gibi seçim gezisine Erzurum'da başlamıştır (**Milliyet**, 01.05.1977).

⁶⁹ Bkz. Süleyman Arif Emre, **Siyasette 35 Yıl**, C.3, İstanbul: Keşif Yayınevi, 2002.

⁷⁰ **Milliyet**, 17.05.1977.

⁷¹ **Milliyet**, 22.05.1977.

⁷² **Milliyet**, 18.05.1977.

⁷³ Anahtar, MSP'nin amblemidir.

⁷⁴ **Milliyet**, 03.06.1977,

⁷⁵ **Milliyet**, 19.05.1977.

⁷⁶ **Milliyet**, 21.05.1977.

⁷⁷ **Cumhuriyet**, 29.05.1977.

⁷⁸ **Milliyet**, 17.05.1977.

⁷⁹ **Milliyet**, 21.05.1977.

MSP ve AP'liler arasında atışmalar olmuş ve AP'liler MSP konvoyuna saldırmışlardı. Erbakan'ın inançlı insanların MSP'de olması gerektiği sözleri⁸⁰ diğer partilerde haklı bir tepki yaratmıştı. Çünkü MSP bu tutumu ile dini tekelleştirmeye çalışmıştı.

MHP, mitinglerde yeni bir Türkiye'den bahsederek Türk-İslam medeniyeti vurgusu yapmıştı⁸¹. Bu seçimler de tek başına iktidar olamayacağını bilincinde olan Türkeş, MSP ve AP oylarında gerileme olacağını ve bir AP-MHP koalisyonu beklediğini söylemişti. “*Seçimin MHP'nin siyasi iktidar hamlesi olacağını*” söyleyerek bunu kastetmişti. Bu iki partinin mitinglerinin Tokat'ta aynı güne denk gelmesi parti bayrakları ile süslenen Tokat'ta bir bayram görüntüsü yaratmıştı. Her iki parti topluluğunu gören Türkeş, “*İnşallah ilerde tek başımıza böyle bir kalabalık toplarız*” demişti. Ayrıca MHP'li gençlere uyarıda bulunmuş, tahriklere gelmemelerini, işi devletin güvenlik kuvvetlerine bırakmalarını çatışmasız bir seçim gezisi istediğini söylemişti⁸². Türkeş, Nevşehir'de taşla Konya'da ise çiçekle karşılanmıştır. Konya mitingine onunla birlikte Necip Fazıl⁸³ da katılmıştır. Kısakürek, MSP'yi eleştirmiş onun “*Milli Melanet Partisi*” haline geldiğini söylemişti⁸⁴ Elazığ'a geniş güvenlik önlemleri ile giden MHP, Tunceli'den geçerken TİKKO, Maocu ve Leninci gurupların bölgedeki etkinliği nedeniyle parti bayraklarını kapatarak geçmişti⁸⁵.

Genelde AP mitingleri⁸⁶ sakin geçerken CHP mitingleri olaylı geçmekte hem sağcılar hem de aşırı solcular olay çıkartmışlardı. CHP'nin Erzurum mitinginde olaylar çıkmış polis ve jandarma müdahale etmiştir. Ecevit bu olaylardan duyduğu üzüntüyü ve kızgınlığı şu sözlerle yansıtmıştır: “*Ben 3 yıl önce de buraya geldim. O zaman kimse kimseyi yuhalamazdı. O zaman Türk terbiyesi vardı. Kimse kimseyi taşlamazdı. Çünkü iktidarda taş devrini yaşayanlar değil, uygar insanlar vardı*”⁸⁷. Ecevit'e Niksar, Şiran ve Erzincan'da da silahlı, taşlı saldırılar olmuş bu olayda sorumlu olanlara tazminat davası açılmış, yapılan soruşturmada müfettişler vali, kaymakam ve emniyet müdürü suçlu bulunmuştu. Valiye soruşturma açılırken, Şiran kaymakamı ve emniyet müdürü

⁸⁰ **Milliyet**, 26.05.1977.

⁸¹ **Milliyet**, 19.05.1977.

⁸² **Milliyet**, 21.03.1977; 17.05.1977.

⁸³ Kendisine “üstat” diyen MHP'liler onu kaldığı otelde sabaha kadar beklemişlerdi (Milliyet, 24.05.1977).

⁸⁴ **Milliyet**, 24.05.1977.

⁸⁵ **Milliyet**, 21.05.1977.

⁸⁶ AP seçim kampanyalarına, mitinglerine “Zühtü” şarkısı ile çıkarken CHP de “Uyum” şarkısı ile çıkmıştı (Tercüman, 06.06.1977).

⁸⁷ **Milliyet**, 24.05.1977.

görevden alınmıştı⁸⁸. Seçimlere doğru gidildikçe çıkan olayların şiddeti de artmıştı. Rize’de Ecevit’i izleyen konvoy saldırıya uğramış Ankara’da AP merkezine patlayıcı bırakılmış, Niğde Ulukışla’da CHP’li bir genç öldürülmüş, Kırklareli’nde AP-CHP çatışmasında 1 kişi bıçaklanmıştı⁸⁹. Uşak’ın Sivaslı ilçesinde AP-CHP taraftarları arasında çıkan olaylarda da 4 kişi hayatını kaybetmişti⁹⁰. Fethiye’de seçim gezisinde dönen CHP konvoyu yayılım ateşine tutulmuş, otomobillerden birine 5 diğerine 7 kurşun isabet etmişti. Milliyetçi Cephe koalisyon partilerinin CHP’yi komünistlikle suçlamaları böylesi sert tepkilerin oluşmasında etkili olmuştu. MSP’li bakan Korkut Özal, “*Demirel CHP’ye komünist diyor, bu yanlış bir laf. Komünist olmayana komünist demekle o ülkeye komünizmi getirirsiniz...*” diyerek CHP’nin Komünist olmadığını vurgulamıştı⁹¹ CHP lideri Ecevit “*Bizim solculuğumuzun sınırını halk belirler*” demiş ve aşırı solca olan çizgisini korumuştur. Emeğin Birliği, Milliyetçi Cephe’ye karşı Anti-Faşist Halk Cephesinin⁹² oluşmasını istemiş, AP-CHP koalisyonundan⁹³ yana olanlara dahi tepki göstererek bunları istenilen cephenin önünde bir engel olarak görmüştü. Emeğin Birliği bütün ilerici, demokratik ve sosyalist güçlere halk cephesinde birleşme çağrısı yapmıştı⁹⁴. CHP’nin MSP gibi zıt bir parti ile koalisyonu denemesi fakat aşırı solca bir cephe kurmaması dikkate değerdi. O, Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) işbirliği önerisini de reddederek iki partinin köklü farklılıkları olduğunu, birleşmeyeceklerini fakat 1977 seçimlerinde işbirliği yapabileceklerini söylemişti⁹⁵. Demokrasi vurgusu yapan Ecevit, somunun hem büyüyeceği hem de dilimlerinin adaletli dağıtılacağını söylemişti⁹⁶. CGP, seçim öncesi kendilerinin komünizmle en iyi mücadele eden parti olduğunu, “*Komünizmi; Kızıl bayraklı, Leninli gösterilere destek olanlar da yakınlarına haram kazanç sağlayan biraderci partiler de vur-kaç usulleri de önleyemez*” diyerek koalisyon

⁸⁸ **Milliyet**, 01.05.1977; 07.05.1977.

⁸⁹ **Milliyet**, 03.06.1977.

⁹⁰ **Cumhuriyet**, 30.05.1977.

⁹¹ **Milliyet**, 22.05.1977, 23.05.1977.

⁹² Emeğin Birliği, kurulmasını istedikleri bu cephenin başarısızlığının nedenini; sosyalist ve demokratik gurupların güçlü bir mücadele içinde olmamaları, bunun nedeninin de işçi sınıfının gerçek bir Marksist partiden yoksun olması hatta umutlarını CHP’de aramaları olarak görmüştü (Emeğin Birliği, 1979: 93).

⁹³ Ecevit, Avusturya TV’sine verdiği bir demeçte AP-CHP koalisyonu için “Bu pek olası görülüyor. Bu tam anlamıyla çalışan, oturmuş demokrasilerde yürüyebilir.” Yani tüm partilerin demokrasinin ilkeleri ve kurallarında henüz anlaşmaya varamadıklarını belirtmişti (**Milliyet**, 18.05.1977).

⁹⁴ Emeğin Birliği, **Siyasi Gelişmeler ve Demokrasi Mücadelesi**, İstanbul: Emeğin Birliği Yayınları, 1979, s.21,58.

⁹⁵ **Milliyet**, 21.03.1977.

⁹⁶ **Milliyet**, 09.05.1977.

ortaklarına gönderme yapmıştır⁹⁷. İşçi Partisi, MC'yi demokratik özgürlükler önünde bir tehlike olarak gördüğünden onu iktidardan uzak tutmak adına merkez yönetim kurulunca bir bildiri yayınlamış, demokratik ilerici sol güçlerin faşizme karşı yılmadan mücadele etmelerini istemişti. Erken seçimi de bu mücadelenin bir parçası olarak görmüştü⁹⁸. DİSK de seçim öncesinde bir rapor hazırlayarak kendisine üye veya ilkelerini benimseyen tüm emekçileri CHP'yi desteklemeye çağırmişti. Bu çağırışı "... *MC partilerine verilecek bir tek oyumuz yoktur.*" şeklinde sert ve net olarak yapmıştı⁹⁹. DP ise seçim çalışmalarında daha silik bir profil çizmiştir. Genel Başkan Bozbeyli, "*CHP'nin kısır ve donuk bir ekonomik anlayışı bulunduğunu, AP'nin üst kademesinin de kuru kalabalık olduğunu*" ileri sürerek bu partilerin değişmediğini söylemişti¹⁰⁰

1977 seçimlerine giden süreçte partilerin çalışmalarının yanı sıra siyasi cinayetler, partilerin taşlı, sopalı saldırıları, derneklerin kapatılması, banka soygunları gibi olaylar yaşanmış, seçim ve sandık güvenliği de en çok konuşulan konular arasında yer almıştı. Bütün bunlara bir de seçmen kartı uygulamasındaki yakınmalar eklenmişti¹⁰¹. Ayrıca Parti mitinglerine saldırılar, liderlerine suikast tehditleri, liderlerin faşistlikle, komünistlikle ve bölücülük suçlamaları dönemin alışlagelen olaylarından kabul edilmişti¹⁰². Burhan Felek, "Bir Felaket ve Bin Nasihat" başlıklı yazısında bu seçim propagandalarının çocuklar üzerinde bırakacağı etki ve seçim terbiyesi ile ilgili yanlış öğretilerin oluşacağı kaygısını dile getirmişti¹⁰³.

2.3.3. 1977 Seçimlerinin Önemi ve Seçim Güvenliği Kaygısı

1977 seçimlerinin önemi biraz da 1973 seçimleri ile başlayan ayrışmaların sürüp sürmeyeceği merakı, bir türlü sağlanamayan siyasi istikrarın ve arzu edilen toplumsal huzurun sağlanabilme beklentisinden kaynaklanmaktadır. Tabii bir de dünya karşısında izleyeceği dış politika açısından önemi vardı. Kamuran İnan bununla ilgili Türkiye'nin askeri ve ekonomik ambargolar karşısında güçlü bir hükümete ihtiyacı olduğunu

⁹⁷ **Milliyet**, 22.05.1977.

⁹⁸ Behice Boran, **MC İktidardan Düşürülmelidir**, İstanbul: TİP, 1976, s.51, 52.

⁹⁹ Bkz. **1977 Genel Seçimlerinde CHP'yi Destekleme Kararının Gereği ve Nedenleri**, İstanbul: DİSK, 1977, s.8.

¹⁰⁰ **Milliyet**, 03.06.1977.

¹⁰¹ **Cumhuriyet**, 30.05.1977.

¹⁰² Demirel, **age**, 2004, s.73.

¹⁰³ Burhan Felek, "Bir Felaket ve Bin Nasihat", **Milliyet**, 27.05.1977.

söylemişti¹⁰⁴. Demokrasi içinde kalkınma tezini savunan İnan, azınlıkta olanların demokratik olmayan görüşlerini demokratik olmayan yollarla hâkim kılmaya çalışmasını sorunun asıl kaynağı olarak görmüştü¹⁰⁵.

1965'ten itibaren senatoda bir AP çoğunluğu olduğunu bilen Demirel, sonraki yıllarda da bu çoğunluğu elden bırakmak istememişti. 1973'te DP ayrılmasaydı AP'nin CHP'ye karşı tek başına iktidar olacağını iddia eden Demirel bu giden oyların 77 seçimlerinde CHP'ye gitmeyeceğini biliyor fakat CHP'nin, AP cephesindeki bu bölünmeden nemalanmasını da istemiyordu¹⁰⁶. Ülkenin birçok yönden sıkıntılar yaşadığı böylesi kritik bir dönemde Demirel'in anlaşmazlıklarla dolu bir koalisyonun başkanlığını yapmasındaki zorluk, tek başına iktidar olma isteği de bu seçimlere umut bağlamasına ve seçimleri önemsemesine yetmişti. Tabii solun iktidar olacağı kaygısını da unutmamak gerekir Tekin Eker bu seçimlerin 2000'li yılların mukadderatını belirlemesi açısından son derece önemli olduğunu belirtmişti. Eğer sol kazanırsa bu işin sonu Moskova'ya kadar gider diyen Eker, bütün milliyetçilerin yine en büyük sağ partide birleşmeleri gerektiğini söylemişti¹⁰⁷. Karşı cephe ise seçimleri demokrasi önünde bir engel olarak gördükleri MC hükümetin memnun olmadıkları uygulamalarından bir kurtuluş fırsatı olarak görmüşlerdi. Birçok ilde örgütlenen sol partiler (TİP, DSP, TSİP...) tek başlarına bir güçleri olmadıklarını ve kendilerine verilen oyların MC partilerinin işine yarayacağını bildiklerinden CHP ile birleşme umudu içine girmişlerdi. Siyasi partilerin zaman zaman kendilerine ters düşen partilerle belirli bir program çerçevesinde işbirliği yaparak hükümet kurabileceklerini söyleyen Akbal, CHP'nin yaklaşık 8 ay süren MSP ortaklığını örnek göstermiş ve bu nedenle CHP'nin sol cephedeki partilerle birleşebileceklerini umut etmişti. Ülkenin bu anarşi ve kargaşadan anca Ecevit liderliğinde kurulabilecek bir "geniş cephe" ile kurtulacağını savunmuştu. Bu seçimlerin diğer seçimlere benzemediğini ileri sürmüş, bunun "*...faşizme açık, Atatürk devrimlerini yadsıyan, Cumhuriyet ilkelerine açıkça karşı çıkan politikacılara, serüvencilere karşı verilecek bir savaşım*" olduğunu belirtmişti¹⁰⁸.

Zorlu bir çekişmenin ardından seçimlerin 3 ay öne alınması kararının ardından ortaya çıkan seçim güvenliği sorunu hem ülke içinde hem de Avrupa Konseyi

¹⁰⁴ Kamran İnan, **Siyasetin İçinden**, İstanbul: Milliyet, 1995, s.63.

¹⁰⁵ Kamran İnan, "Seçimlerin Önemi", **Son Havadis**, 12.05.1977.

¹⁰⁶ Tekin Eker, "AP Niçin Kazanır", **Son Havadis**, 22.02.1977.

¹⁰⁷ Eker, **agm**.

¹⁰⁸ Okay Akbal, "Demokrasi Cephesinde", **Cumhuriyet**, 10.03.1977.

tarafından hissedilmekteydi. Yeni bir seçim hükümetinin kurulmasının gündeme gelmesi üzerine Abdi İpekçi, gensoru ile hükümetin düşürülmesinin meclis çalışmalarına bağlı olduğunu, ayrıca MSP'nin iktidarı bırakmak istememesinin gerekli çoğunluğu engellediğini, ön seçimlere de çok kısa bir süre kaldığı için bunun çok zor bir ihtimal olduğunu belirtmişti. Seçim güvenliğinin sağlanabilmesi için tüm parti üyelerinden oluşan bir seçim heyetinin yararlı olabileceğini ileri sürmüştü ancak bu uzlaşmayı sağlayabilecek bir ortamın olmadığını belirtmişti. Seçimlere bu hükümetle gidileceğini öngören İpekçi, hükümet ve muhalefetten seçimi, güvenliği ve rejimi tehlikeye sokmayacak sağduyuyu temenni etmişti¹⁰⁹.

Seçim güvenliği konusunda vatandaşları tedirgin eden birçok konu vardır. Bunlardan biri de o dönem itibarı ile toplum üzerinde en etkin iletişim ve propaganda organı olan TRT'nin durumuydu. Hükümet ortaklarından Erbakan dahi *“Bu günkü TRT¹¹⁰ ile seçimlere gitmek mümkün değildir.”* diyerek kaygılarını ifade ederken muhalefet cephesindeki rahatsızlık tahmin edilebilir düzeydeydi. Tedirginlik yaratan diğer bir konu ise bazı yöneticiler tarafından desteklenen silahlı saldırgan grupların toplum üzerindeki baskısını seçim döneminde arttıracığı endişesiydi¹¹¹. Demirel'in seçime üç gün kala bir şeylerin olacağını ifade etmesi toplumda tedirginlik yaratırken bazı yazarların ve siyasetçilerin de *“acaba?”* larına neden olmuştu¹¹². İlhan Selçuk, seçim öncesi bir yazısında *“MC'nin suyu ısındı toplumdaki bu fokurdama bundan...”*¹¹³ diyerek hem durumu ifade etmiş hem de seçimlerin ardından suların durulacağı beklentisini yansıtmıştı. Fakat öyle olmamıştı. Seçimlerin hemen ardından Akbal, seçim öncesindeki birtakım olayların, suikastların ve haberlerin Demirel'den bağımsız olmadığını onun seçimleri etkileyecek manevralar yaptığını, iktidar yolundaki ihtirasından vazgeçmediğini yazmıştı¹¹⁴.

2.3.4. 5 Haziran 1977 Seçimleri ve Ecevit'in Kurduğu Azınlık Hükümeti

Ekim ayında yapılacak olan seçimler zorlu bir sürecin ardından öne alınarak çekişmeli, sert siyasi propagandalarla nihayet sona gelmiştir. Milletvekili genel

¹⁰⁹ **Milliyet**, 02.05.1977; Abdi İpekçi, *“Şimdi Ne Olacak?”*, **Milliyet**, 06.04.1977.

¹¹⁰ TRT Genel Müdürlüğü görevine atanan kişinin yasadışılığı Danıştay kararı ile birkaç defa yinelenen halde müdür faaliyetlerini aynı yönde sürdürmeye devam etmişti (Nadi, 04.01.1977).

¹¹¹ Nadi, **agm.**

¹¹² **Cumhuriyet**, 02.06.1977.

¹¹³ İlhan Selçuk, *“Üç Gün Kaldı...”*, **Cumhuriyet**, 02.06.1977.

¹¹⁴ Oktay Akbal, *“Demirelsiz Bir Türkiye...”* **Cumhuriyet**, 08.06.1977.

seçimleri ile Cumhuriyet Senatosu 1/3 yenileme seçimleri 5 Haziran 1977 yılında birlikte yapılmıştır. Erken seçimin iki amacı vardı: Bir an önce ahenk içinde çalışabilen bir parlamento ve bir hükümet çıkartmaktı¹¹⁵. Fakat bu seçimler beklenildiği gibi hiçbir siyasi partiye tek başına iktidar olma şansı vermemiştir¹¹⁶. Barajsız d'Hondt sisteminin uygulandığı bu seçimler 1961 Anayasası'nın ilk ve son erken BMM seçimi olmuştur¹¹⁷

Yapılan bu seçime ve ardından gelen değerlendirmelere bakıldığında durum şöyleydi:

21.206.848 kayıtlı seçmenin bulunduğu 5 Haziran seçimlerine katılım oranı % 72,4 olmuştur. 1973 seçimlerinde katılım oranı (% 66,82) göz önünde bulundurulduğunda bunun hayli yüksek bir oran olduğu anlaşılmaktaydı.

Genel itibari ile 5 Haziran 1977 seçim sonuçları¹¹⁸:

<u>Partiler</u>	<u>Oy Sayısı</u>	<u>Oy Oranları</u>	<u>Milletvekili Sayısı</u>
CHP	6.136.171	41,38	213
AP	5.468.202	36,88	189
MSP	1.269.918	8,56	24
MHP	951.544	6,42	16
Bağımsızlar	370.035	2,50	4
CGP	277.713	1,87	3
DP	274.484	1,85	1
TBP	58.540	0,39	-
TİP	20.565	0,1	-
Toplam	14.827.172	100	450 ¹¹⁹

Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde ise CHP¹²⁰ % 42,3 ile 28, AP % 38,3 ile 21, MSP % 8,4 ile 1 senatör çıkartmıştı¹²¹. Sonuçlara göre en çok sandalye kazanan CHP,

¹¹⁵ Demirel de erken seçimin amacının bu olduğunu belirtmiş, istikrarsız dönemlere rağmen 30 yılda 2 defa erken seçime başvurulduğunu ve bu ikisi arasında 20 yıl olduğunu söylemiştir (**Milliyet**, 02.01.1978).

¹¹⁶ Anayasaya göre iktidar olabilmenin şartı kurulan hükümetin Millet Meclisi tarafından yeterli sayıda güvenoyu alabilmesidir (**Tercüman**, 12.06.1977).

¹¹⁷ Buran, **age**, s.113.

¹¹⁸ Seçim sonuçlarını siyasi parti ve bağımsızlara göre il il milletvekili sayıları ile görmek için Bkz. **TÜİK**, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara, 2012, s.16.

¹¹⁹ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1977; Sarıbay, **age**, s.162.

¹²⁰ CHP'nin senatodaki sandalye sayısı 77'ye çıkmış ve sandalye sayısı en fazla olan parti olmuştur. Böylece AP uzun süre devam ettirdiği senatodaki üstünlüğünü CHP'ye kaptırmıştır. Geleneklere göre senato başkanı üye sayısı en fazla olan partiden seçildiği için 1961'den beri CHP ilk kez başkan çıkarma şansını elde etmiştir (**Milliyet**, 10.06.1977).

1973 seçimlerine oranla en büyük oy artışı sağlayan MHP¹²² (% 160), Meclisteki milletvekili sayısını en fazla arttıran AP bu seçimlerin galipleri olarak görülmüştü¹²³ Genel olarak AP, küçük illerde ve köylerde; CHP büyük illerde önde gelmişti. MSP¹²⁴ ise 1973 seçimlerine oranla % 3,2 gerilemişse de milletvekili sayısında yarı yarıya bir düşüş görülmüştür¹²⁵. Seçim sonuçlarını Demirel¹²⁶ evinde, Ecevit parti merkezinde, Erbakan Konya’da takip etmişti. Liderlerin bu seçim sonuçlarını kabullenmesi çok da kolay olmamıştı. Demirel, milletin iktidarı sola vermediğini¹²⁷ yeni bir koalisyon devrinin olacağını, ayrıca bu sonuçlarla Milliyetçi Partiler Topluluğu’nun gerilediğini iddia etmenin yersiz olduğunu söylemişti¹²⁸. Mağlubiyeti kabul eden tek parti DP olmuştu¹²⁹. Bozbeyli, seçimlerin huzur içinde¹³⁰ geçmesinin demokrasi açısından öneminden bahsetmiş, sonuçları “*DP’nin yenilgisi vatandaşlarımızın DP’ye karşı güvensizliği değildir, tek parti iktidarı isteğinden doğmuştur kanaatindeyim*” şeklinde değerlendirmişti¹³¹. MP eski başkanı Osman Bölükbaşı da Demirel’i evinde ziyaret ederek, milliyetçi partilere yakınlığını hatırlatarak seçimleri milliyetçilerin kazandığını belirtmişti¹³². Sonuçların üçüncü günü liderlerden Ecevit, “*kapımız herkese açık*”, Demirel, “*milliyetçiler birleşmelidir*” derken Erbakan “*çözüm bizdedir*” tavrındaydı. Türkeş ise en uygununun yine milliyetçi partilerin koalisyonuna dayanan bir hükümetin kurulması olduğunu söylemişti¹³³.

CHP’lilerin sonuçları bir zafer olarak görüp sevinç gösterilerinde bulunmasına Demirel ve Bozbeyli tepki göstermiş, bunların bir şamata olduğunu söylemişlerdi. Ecevit ise halkın bu sevincini onların barış ve güvenlik özlemlerini açığa vurma olarak

¹²¹ Buran, **age**, s.114.

¹²² Yavuz Donat, seçim sonuçlarını değerlendirirken seçimin CHP ve MHP olmak üzere iki galibi olduğunu söylemiş bu iki partinin koalisyonu için “amma da şenlikli olur” demiştir (**Tercüman**, 09.06.1977).

¹²³ **Tercüman**, 14.06.1977.

¹²⁴ MHP’nin Milliyetçilik ve Türkçülük vurgusuna İslamcılık düşüncesini eklemesi onu yükseltirken MSP’yi olumsuz etkilemiş, oylarının MHP’ye kaymasına neden olmuştur. MSP seçim propagandalarında daha çok “sanayileşme hamlesi” vurgusu yapmıştır (Erhan Karaesmen, “ Seçim-77’den Ne Çıktı?”, **Cumhuriyet**, 19.06.1977.

¹²⁵ Sarıbay, **age**, 164.

¹²⁶ Demirel kendi köyü olan İslamköy’de 841 oyun hepsini almıştır (**Tercüman**, 06.06.1977).

¹²⁷ Nazlı Ilıcak, Demirel’in “Türk milleti, devleti sola teslim etmemiştir.” ifadesini sağ partilere yeni bir koalisyon çağrısı olarak değerlendirmişti (Nazlı Ilıcak, “Koalisyon”, **Tercüman**, 11.06.1977.

¹²⁸ **Son Havadis**, 07.06.1977; 09.06.1977.

¹²⁹ İnan, **age**, s.82.

¹³⁰ Seçim günü toplamda 5 kişi öldürülmüş, 45 kişi yaralanmıştır (**Tercüman**, 06.06.1977).

¹³¹ **Milliyet**, 07.06.1977.

¹³² **Milliyet**, 08.06.1977.

¹³³ **Milliyet**, 09.06.1977.

görmüş, şamata olarak değerlendirenleri insafsızlıkla suçlamıştı¹³⁴. Amerika ve Avrupa da Türkiye'deki seçimleri solun kazandığını duyurmuş, Ecevit'in başkanlığındaki bir hükümete kesin gözüyle bakmışlardı¹³⁵. NATO ve AET'nin de seçim sonuçlarını olumlu karşıladığı bilinmekteydi. Edinilen bilgilere göre koalisyonlardan ziyade tek partili hükümetlerden yana olan bu birliklerin MHP ve MSP'nin dışında hükümet istedikleri ileri sürülmüştü¹³⁶. Seçim sonuçlarına göre CHP'nin üç ihtimali vardı: birincisi azınlık iktidarı, ikincisi transferlerle salt çoğunluğu sağlama, üçüncüsü de koalisyon hükümetiydi¹³⁷. Tabii o, birincisini seçecektir. Ecevit, kapımız herkese açık derken AP ve MHP ile işbirliği yapamayacaklarını çünkü onlarla demokrasi anlayışlarının farklı olduğunu söylemişti¹³⁸.

Aslında Türkiye'de önemli bir kitle AP-CHP koalisyonunu istemekteydi. Bu hem toplumdaki kutuplaşmayı engelleyebilirdi hem de demokrasi ve adalet çemberinin daha da büyümesine yardımcı olabilirdi. Bu fikirde olanlar CHP'nin solundakileri ve AP'nin sağındakileri daha radikal gördükleri için dengeli bir merkezi gücün oluşturulmasından yana olduklarından böyle düşündükleri kanısındayım. Örneğin CGP lideri Feyzioğlu, seçim sonuçları için bunun bir hükümet bunalımının başlangıcı olduğunu söylemişti. MSP'nin her iki büyük partiden tavizler koparma hazırlığında olduğunu, bu partiye tavizler verilerek kurulacak hükümetlerin sağlıklı çözüm yolları ve ülkeye yarar getireceğine inanmadığını, MSP ve MHP'nin içinde olduğu hükümetleri desteklemeyeceğini, ayrıca AP-CHP diyalogunun gerektiğini söylemişti¹³⁹.

Seçimlerden sonra Demirel'e Milliyetçi Cephe'yi yeniden kurmayı düşünüp düşünmediği sorulduğunda, “...biz milliyetçiler birleşiniz fikrini ortaya atan milliyetçilerin bir arada durmasının ülkeye yararlı olacağını söyleyen bir parti olarak bu politikanın değişeceğini sanmıyorum.” demiştir. AP-CHP koalisyonun da mümkün olmayacağını, yeni bir erken seçime gidilmesi konusunda milletin başına dert açmak istemediklerini fakat bu koalisyonun eşyanın tabiatına aykırı olduğunu söylemişti¹⁴⁰.

¹³⁴ **Tercüman**, 09.06.1977.

¹³⁵ **Tercüman**, 07.06.1977.

¹³⁶ **Milliyet**, 07.06.1977.

¹³⁷ **Tercüman**, 08.06.1977.

¹³⁸ Demirel, hükümet kurmak için son anda kendisine giden Ecevit'i geri çevirdiğinde onun bu sözlerini hatırlatacaktır (**Milliyet**, 09.06.1977).

¹³⁹ **Tercüman**, 12.06.1977.

¹⁴⁰ **Son Havadis**, 09.06.1977.

Seçimlerden önce duyulan seçim güvenliği kaygısı seçim sonuçlarından sonra da dile getirilmiş, bu sonuçların gerçeği yansıtmadığını ileri sürenler olmuştu. Mükerrer oy kullanımı, seçmen kartları ile ilgili söylentiler sonuçların memnuniyetsizliğiyle birleşince üzerinde daha çok durulan bir konu olmuştur. MHP'nin başvurusu üzerine DİE seçmen sayısının normalden yaklaşık 3 milyon fazla çıktığını belirtmişti. YSK'nın açıkladığı ve iddia edilen seçmen sayısı inanılması güç bir sayıda çıkmıştı. Bunun demokrasiye gölge düşürecek nitelikte olduğunu ileri süren Arif Demirer bu araştırmalarının gerçekliğini İstanbul'un örneklem olarak alınmasının dahi yeterli olduğunu ileri sürmüştü¹⁴¹.

Seçim sonuçlarının ardından CHP'nin hem ülke çapında hem de yurt dışında kazandığının ilan edilmesi ve Ecevit'e daha güvenoyu almadan hükümet başkanı gibi davranılması muhalefet cephesinin tepkisine neden olmuştu. CHP 450 milletvekilinden 213'ünü kazanmış fakat hükümet kurmak için gerekli çoğunluğu (226) sağlayamamıştı. Ecevit'in AP ve MHP'ye karşı tavrının belli olması MSP'yi yine anahtar parti yapmıştı. Ecevit, azınlık hükümeti¹⁴²nden yana olduğu için MSP, CGP¹⁴³, DP ve bağımsızlardan kendilerini dışarıdan desteklemelerini istemiş, tek başına kurduğu hükümetle sorunların üstesinden daha kolay geleceğini söylemişti. Ecevit bu temaslarda bulunurken Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun 13 Haziran'da açılması ile Demirel istifasını vermiş ertesi gün Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümet kurma görevini CHP lideri Ecevit'e vermişti¹⁴⁴. Güvenoyu konusunda kendine oldukça güvenen Ecevit, "*Ben milletvekillerinin parti üyeliklerine bakarak değil, kişisel sorumluluk duygularına güvenerek hükümet kurmayı düşünüyorum*" demişti. Bu güveni biraz da destek istediği partilerin kendisine olumlu konuşmaları etkilemişti. Bozbeyli, Sükan ve bağımsızların desteğini aldığı MSP ile de çeşitli olanaklar üzerinde görüşüp anlaşabileceğini düşünmüştür. Erbakan, bir yandan "*Ecevit Nasrettin Hoca'nın göle maya çalışması gibi ya tutar ya tutmaz diye hükümet kuramaz*" derken diğer taraftan da "*Ecevit isterse*

¹⁴¹ **Tercüman**, 13.06.1977; Mehmet Arif Demirer, "Seçmen Sayısındaki Patlama", **Tercüman**, 14.06.1977.

¹⁴² Ecevit'in azınlık hükümetini şöyle tarif etmiştir: "Bir parti ya da partiler topluluğu bir mecliste kendi başına çoğunluğa sahip değildir ama mecliste çoğunluğun desteğini alabilir. Alırsa o bir azınlık hükümeti olarak güvenoyu almış ve yetkiyle hükümet olmuş demektir." (**Milliyet**, 20.06.1977).

¹⁴³ CGP, MC türü bir koalisyona katılmayacağını belirtmiştir (**Cumhuriyet**, 13.06.1977). Gürcan, CGP'deki bu kopmaları ve II. MC'de yer almamasının nedenini bazı politik sebepler ve kişisel bakanlık beklentilerine bağlamıştır (Gürcan, **age**, s.304).

¹⁴⁴ **Cumhuriyet**, 13.06.1977; 14.06.1977.

görüürüz, teklifini inceler cevaplarız” demiştir¹⁴⁵. Demirel de Ecevit’in stratejisini “Ben bir hükümet kurayım, tasdik ettireyim, hele bir meclise gireyim nasılsa bir takım kimseleri tarafıma çekerim” sözleri ile değerlendirmiş, bunun demokrasiyi dejenere etmek olduğunu belirtmişti¹⁴⁶.

Ecevit, hükümet kurma çalışmalarını yaparken partisinin karşı karşıya geldiği bir sorun da meclis başkanlıkları sorunu olmuştur. Demirel bu konunun önemine dikkat çekmiş, Başkanlık ve Başkanlık Divanı seçimlerinin Anayasa’ya aykırı olduğunu ayrıca başkanlık divanı kuruluncaya kadar güven oylamasının yapılamayacağını iddia etmişti. Bazı uzmanlar bu seçimlerin Anayasa’ya aykırı olmadığını belirtmişti¹⁴⁷. Bahri Savcı, Ergun Özbudun, Cem Eroğul gibi profesörler de Başkanlık Divanı kuruluncaya kadar Millet Meclisi’nde yeni hükümet için güven oylamasını yasaklayan hiçbir hükmün Anayasa ve içtüzükte yer olmadığını belirtmişti. Bir yandan hükümet kurma çalışmaları bir yandan siyasi iddialar ve çekişmeler yaşanırken CHP’li Sırrı Atalay 3.turda 113 üyenin 107 üyesini alarak senato başkanı¹⁴⁸ seçilmişti¹⁴⁹.

Ecevit, temaslarının 6. gününde Demirel ile görüşmüş Erbakan’a götürdüğü önerileri ona da teklif etmiş fakat onun tarafından da reddedilmişti. Demirel ona gerekli çoğunluğu sağlayamayacağını bu nedenle hükümet listesini vermeden görevi iade etmesini istemişti¹⁵⁰. 14 Haziran’da hükümet kurma görevini Ecevit¹⁵¹’e veren Cumhurbaşkanı Korutürk, 21 Haziran’da Ecevit’in kurduğu hükümeti henüz güvenoyu almadan onaylamış bu nedenle MC parti liderlerinin¹⁵² hedefi olmuştu. AP tepkisini “*Hükümetin onaylanması işgale imkân verdi. Bu vahim anayasa bunalımıdır. Çankaya*

¹⁴⁵ **Milliyet**, 16.06.1977.

¹⁴⁶ **Milliyet**, 20.06.1977.

¹⁴⁷ Bkz. Anayasa’nın 84. Maddesi veya **Milliyet**, 16.06.1977.

¹⁴⁸ Senato Genel Kurulu, en yaşlı üye olan Fahri Özdilek başkanlığında toplanmış, AP’li Senato Başkanı Tekin Arıburnu’nun görevi sona ermiş, parlamento aritmetiğine uygun olarak CHP’den Sırrı Atalay seçilmiştir. AP’liler salonda bulunduğu halde oy kullanmamışlardır (**Cumhuriyet**, 15.06.1977).

¹⁴⁹ **Milliyet**, 17.06.1977.

¹⁵⁰ **Milliyet**, 20.06.1977.

¹⁵¹ Ecevit, bakanlıkların isim ve işleyişinde yapmak istediği bazı değişiklikleri mektupla Korutürk’e bildirmiştir. Buna göre: Devlet bakanlığı sayısı 4’e indirilecek, 2’si Başbakan Yardımcısı olacak, Köyişleri Bakanlığı’nın adı Köyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı olacak, Milli Eğitim Bakanlığı’nın adı Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı olacak, Kültür Bakanlığı kaldırılacaktı (**Son Havadis**, 23.06.1977).

¹⁵² AP, MHP ve MSP liderleri Korutürk’e bir mektup göndererek Ecevit’in kuracağı azınlık hükümetini onaylamamasını istemiştir (**Son Havadis**, 21.06.1977). Cumhurbaşkanıya duyulan sert tepkilerinden birinin nedeni de bu olsa gerek. Fakat bundan önce Ecevit’e hükümet kurma yetkisi vermesine de tepki göstermişlerdi. Ecevit bu tepkiyi demokrasiye inançsızlık ve yakın geçmişleriyle bir çelişki olarak görmüştür. Yakın geçmiş olarak belirtilen ise 1975’te Cephe’yi oluşturan partilerin 213 milletvekiline sahipken güven oylamasında 222 oy alıp I.MC hükümetini kurulabilmesidir (Bkz. **Milliyet**, 16.06.1977; Türker Akıncı, “**Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti ve İzmir Basını**”, (Dokuz Eylül Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Y.L Tezi, 2010), s.29.

hükümetleri en kısa zamanda yerini meclis hükümetlerine terk edecektir” ifadesi ile göstermiştir. Erbakan, Ecevit’in millettten özür dileyip görevi iade etmesi gerektiğini söylerken, Türkeş de Korutürk’ün işgale meydan verdiğini söylemiştir. Demirel tepkisini sözde bırakmamış görevi teslim almak için gelen Ecevit ile görüşmemiş ona isimsiz, imzasız bir not bırakmıştır. Notta “ *...kurulmasını benimsemediğimiz bir hükümetin başkanı ile bu safhada görüşme gereğini duymuyorum*” ifadelerine yer vermiştir¹⁵³.

28 Haziranda Ecevit hükümet programını okumuş “*Partinin değil, tümüyle milletin hükümeti olacağız*” demişti. MSP Meclis Genel Kuruluna katılmamış AP ve MHP’liler de program okunurken kurulu terk etmiştir. MHP’liler programı dinlememe nedenini hükümetin atanmasındaki demokratik teamüllere aykırılığı göstermişti¹⁵⁴. Programı CGP, CHP milletvekilleri ile Milli Birlik Gurubu üyeleri ile Kontenjan gurubu üyeleri dinlemiştir¹⁵⁵. Program 30 Haziran’da Senatoda, 1 Temmuz’da da Millet Meclisinde görüşülecekti. Anayasa gereği güven oylaması senatoda değil sadece Millet Meclisi’nde yapılacaktı. Erbakan programın senatoda görüşüldüğü gün Türkeş ve Demirel’i çağırarak bir araya gelmişler ve bazı kararlar alarak bir bildiri yayınlamışlardı¹⁵⁶. “*Ecevit hükümetinin kurulması ve icraatı ile tasarruflarını gayrimeşru saydıklarını*” belirtmişler, Ecevit’i parlamento dışı hükümet kurmakla, programına Makyavelizm’i koymakla suçlamışlardır¹⁵⁷. 3 Temmuz Pazar günü yapılan güvenoyu yoklamasında 229 “Hayır”, 217 “Evet” ve 2 “Çekimser” oyla Ecevit Hükümeti reddedilmişti¹⁵⁸. Bu sonucun ardından Demirel, “*...iktidar gaspı önlenmiştir. İşgalci Çankaya Hükümeti’nin işgaline son verilmiştir. Geldikleri gibi gitmişlerdir...*” ifadelerini kullanmıştır. Erbakan da iki önemli görevi başardıklarını belirtmişti: “*Hem 12 gündür yolundan çıkan demokratik nizama avdet edilmesini sağladık, hem de memleketi solcu görüşün eline bırakmadık*” demiştir. Türkeş, “*Sayın Demirel’i denemek gerekir kanaatindeyim*” ifadelerine yer verirken Feyzioğlu da olası AP-MSP-MHP koalisyonlu ikinci bir MC hükümetine karşı olduğunu söyleyerek oyunun rengini

¹⁵³ **Milliyet**, 22.06.1977.

¹⁵⁴ **Cumhuriyet**, 30.06.1977.

¹⁵⁵ **Milliyet**, 29.06.1977.

¹⁵⁶ **Cumhuriyet**, 30.06.1977.

¹⁵⁷ **Milliyet**, 01.07.1977.

¹⁵⁸ **Milliyet**, 04.07.1977.

belirtmiş, ayrıca AP-CHP diyalogunun kurulması gerektiğini yinelemiştir¹⁵⁹. Görevi bırakmak zorunda kalan Ecevit, *“TBMM’de CHP kesin çoğunluğa sahiptir. TBMM’de bizim her istediğimiz yasa geçmeyebilir, ama bize rağmen hiçbir yasa da geçemez”* ifadelerini kullanmıştır¹⁶⁰. *“Çankaya Hükümetini mağlup etmeliyiz”* diyen Demirel, sonuçtan son derece memnuniyet duymuştu. Çünkü bu hükümetin milli iradenin bir sonucu olmadığı, azınlığın çoğunluğa hükmetme arzusu olduğunu belirtmişti¹⁶¹. Hatta Nazlı Ilıcak başta tepki çeken *“Çankaya Hükümeti”*¹⁶² ifadesinin güven oylaması sonrası kabul gördüğünü söylemişti¹⁶³. MSP’li Süleyman Arif Emre ve Oğuzhan Asiltürk bir bildiri yayınlarak güven oylaması sonucunu *“Bu tarihi karar parlamentonun itibarına, milletvekillerinin haysiyetine ve vakarına gölge düşürmeye çalışan CHP yöneticilerinin kesin yenilgisidir”* sözleri ile değerlendirmişlerdir¹⁶⁴.

Ecevit hükümetinin güvenoyu alamaması dış basını da kaygılandırmıştı. Rum basını *“Türkiye çıkmaza doğru yol alıyor”*, Alman basını *“11 gün önce doğan umut pazar günü yok oldu”*, Fransız basını *“Hükümet arayan ülke: Türkiye”* gibi başlıklarla haberi duyurmuştur. Amerikan basını ise Kıbrıs ve Türkiye’nin ekonomik sorunları üzerinden kaygılarını ve özellikle MSP’li bir koalisyonla bu konularda uzlaşa sağlamanın zorluğunu dile getirmişti¹⁶⁵.

¹⁵⁹ **Cumhuriyet**, 04.07.1977.

¹⁶⁰ **Milliyet**, 06.07.1977.

¹⁶¹ **Son Havadis**, 23.06.1977.

¹⁶² Kamran İnan hatıralarını kaleme alırken isim belirtmeden bir partinin bu 40. Hükümeti *“Çankaya Hükümeti”* olarak adlandırdığını başka bir partinin de bu hükümeti gayri meşru gördüğünü ve bunu bir işgal olarak nitelendirdiğini belirtmiştir (İnan, **age**, s.83).

¹⁶³ Nazlı Ilıcak *“Çankaya Hükümeti”*, **Tercüman**, 05.07.1977.

¹⁶⁴ **Milliyet**, 04.07.1977.

¹⁶⁵ **Milliyet**, 05.07.1977.

BÖLÜM 1: II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ

1.1. II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİNİN KURULUŞU

3 Temmuz 1977 tarihinde yapılan güven oylamasında Ecevit'in azınlık hükümetinin güvenoyu alamaması üzerine aynı gün CHP Genel Başkanı Ecevit görevi bırakmış, ertesi günü Cumhurbaşkanı Korutürk, AP Genel Başkanı Demirel'i hükümet kurmakla görevlendirmiştir. AP Genel İdare Kurulu tarafından da bu konuda tam yetki alan Demirel toplantı öncesi Cumhurbaşkanı'nın kendisine verdiği mektubu okumuştur. Görevlendirme ve durumu ifade eden mektup şöyledir:

“21 Haziran 1977 tarihinde CHP Genel Başkanı Sayın Ecevit başkanlığında kurulmuş bulunan hükümet 3 Temmuz 1977 tarihinde güvenoyu almaması nedeniyle aynı gün istifa etmiş ve bu istifa kabul olunmuştur. Yeni Bakanlar Kurulunun TBMM'ye üye sayısı en çok ikinci parti olan AP Genel Başkanı olarak bu kez tarafınızdan teşkili Anayasa'nın 102. Maddesi uyarınca uygun görülmüştür. Bakanların seçilmesini ve atamalarını yaptırmak üzere isimlerinin bildirilmesini rica ederim”¹⁶⁶.

Demirel görevlendirilme ile ilgili durumun Millet Meclisinde ve Cumhuriyet Senatosunda görüşülmesinin ardından parti liderleri ile görüşeceğini ifade etmiştir¹⁶⁷. Bundan önce de CHP dâhil gurupları olan partilerle¹⁶⁸ görüşeceğini söylemişti¹⁶⁹. Öncelikle AP Yönetim Kurulu ve Senato Gurup Yönetim Kurulu ile toplantı yapan Demirel onların hükümet sorunu ile ilgili görüşlerini almıştır. Kendisi “*Ne pahasına olursa olsun hükümet kurma iddiasında değiliz. Neler olabilir, neler olmalıdır, ne isteyecekler ilk aşamada bunu göreceğiz*” demiştir. Bazı üyeler bundan önceki dönemden ders alınmasını, MHP'ye fazla ödünler verilmemesini isterken; bazıları da MSP ve MHP'nin isteklerini dikkate alarak yeni bir değerlendirme yapılması önerilerinde bulunmuştur¹⁷⁰.

İkinci bir Milliyetçi Cephe Hükümetinin oluşabileceği sinyalinin veren ilk gelişme Ecevit hükümetinin güven oylamasından önce MSP Genel Başkanı Erbakan'ın çağrısı ile MC'nin üç liderinin bir araya gelerek ortak bir bildiri yayınlamasıdır¹⁷¹.

¹⁶⁶ **Milliyet**, 06.07.1977.

¹⁶⁷ **Son Havadis**, 08.07.1977.

¹⁶⁸ CGP, 1975'teki tecrübelerinin bağımsız parti kimliklerini tehlikeye düşürdüğünü ileri sürerek 1977 seçimlerine tek başına girmiş, ne sağda ne solda; merkezde olduklarını söylemiştir. Fakat beklediği sonucu alamayarak % 1,9 ile 3 milletvekili çıkarabilmiştir. I. Milliyetçi Cephe Hükümetinde 4 bakanı olan parti bu seçimlerden sonra gurup kurma haklarını kaybetmiştir (Bozkır, **agm**, s.304-305).

¹⁶⁹ **Milliyet**, 02.07.1977.

¹⁷⁰ **Milliyet**, 07.07.1977.

¹⁷¹ Ecevit, bir araya gelen MC liderleri için “Hep olmazda birleşiyorlar fakat neyin olabileceğinde hükümetteyken de birleşmemişlerdir...” eleştirisinde bulunmuştur (**Milliyet**, 02.07.1977).

Erbakan'ın okuduğu bu bildiriye parlamentoda çoğunluğa dayalı bir hükümetin çıkabileceği, *“Ecevit hükümetinin kurulması ve icraatları ile tasarruflarını gayrimeşru saydıkları”* ifadeleri yer almıştı¹⁷². Alparslan Türkeş henüz koalisyonun yönü netleşmeden önce ya AP-CHP ya da AP-MSP-MHP koalisyonu olacağını ifade etmişti. Erbakan¹⁷³ ise partisinin sahip olduğu parlamenter güce dayalı olsa gerek anahtar bir parti olma avantajı ile her türlü koalisyon olasılıklarına hazırlıktı. Erbakan, kurulacak Demirel hükümeti için şartlı bir tutum sergilemiş, AP-MHP hükümetine destek olmak ya da katılmak için bazı konularda kendilerinin inandırılmasını istemiştir. Bunlar: anarşi sorununun çözmek, pahalılığın önüne geçmek ve ekonomiyi disipline etmek, ağır sanayi hamlesinin hedefine ulaştırılması, coğrafi ve zümrevi dengesizliklerin giderilmesi ile ilgili konulara programda yer vermek, şahsiyetli bir dış politika takip etmek ve milli menfaatleri korumak. Kurulacak bu hükümetin bir icraat hükümeti olmasını istediğini belirten Erbakan, bir AP-MSP koalisyonu olursa bunun bir “cephe” hükümeti olmayacağını AP'nin “liberal” görüşü ile MSP'nin “Milli Görüş” ilkelerini kapsayan bir hükümet olacağından isminin de Milli Görüş-Liberal Görüş Koalisyonu olabileceğini ifade etmiştir¹⁷⁴. Erbakan'ın bu görüşleri ve Demirel'in olası bir azınlık hükümetinde MSP ve MHP'yi dışarıdan destekleyici olarak görmesi bazı gazetecilerin dikkatini çekmiş her iki ihtimalde de Erbakan'ın MHP'yi hükümet dışında görmesi kendisine bu konuda soru yöneltilmesine neden olmuştur. *“Kurulacak koalisyonda MHP'nin rolünün ne olacağı”* sorusuna *“Bir hükümeti dışarıdan desteklememiz veya içinde bulunabilmemiz için o hükümetin anarşiyi kesinlikle önleyeceğine inanmamız gerekir”* ifadesi onun MHP'siz bir hükümet istediğini düşündürmüştür. Aslında MHP aykırı bir tavır sergilememiş olası bir AP-MSP koalisyonunu destekleyeceğini belirtmiştir¹⁷⁵. I. Milliyetçi Cephe hükümetinde yer alan CGP lideri Feyzioğlu da başından beri bir AP-CHP koalisyonundan yana olmuş, bu

¹⁷² **Milliyet**, 01.07.1977).

¹⁷³ Erbakan, kendisine CHP ile koalisyon sorulduğunda da “Bize göre CHP ile AP arasında fark yoktur... Biz Kapitalist de değiliz, Sosyalist de değiliz. Siyasi yelpazede AP merkezde, CHP ise soldadır. Biz sağ partiyiz, ekonomik manada değil, siyasi manada sağ partiyiz, ekonomik manada ise nevi şahsına münhasır bir partiyiz.” demiştir (**Milliyet**, 09.07.1977).

¹⁷⁴ **Tercüman**, **Milliyet**, 06.07.1977.

¹⁷⁵ MHP'nin bir AP-MSP koalisyonunu dışarıdan destekleyeceğini belirtmesine rağmen Demirel tarafından hükümette yer almasını istemesi bazı yorumları beraberinde getirmiştir. Bu şekilde kurulan hükümetin bir azınlık hükümeti olması onun hem her an düşürülebilecek bir hükümet olmasına neden oluşturacak hem de Demirel'in daha önce karşı çıktığı azınlık hükümeti fikri ile çelişki yaratacağı. Diğer bir yorum da zorlu bir koalisyon ortağı olan MSP'ye daha az bakanlık ve taviz vereceğidir (**Milliyet**, 06.07.1977).

tavrını hükümet kurma görevi Demirel'e geçince de sürdürmüştür. Fakat önce “AP ve CHP'nin kendi sağındaki ve solundaki çağdışı örgütlerin etkisinden kurtulmaları gerektiğini” söylemiş, ülke sorunlarının ancak bunların diyalogu ile çözülebileceğini savunmuştur¹⁷⁶. Bu fikir beyanları sürerken Demirel ilk görüşmesini 7 Temmuz'da Erbakan ile yapmış ve AP-MHP-MSP koalisyonu konusunda anlaştıklarını açıklamıştır. Demirel bu görüşme sırasında Erbakan'ın hükümeti dışarıdan desteklemesini değil koalisyonun içinde yer almasını teklif etmiştir. Bir gazetecinin Erbakan'ın hükümet konusundaki şartlarını kast ederek bu görüşmenin kendisini ikna edip etmediği ile ilgili sorusuna şöyle cevap vermiştir: “Türkiye'nin meseleleri üzerinde bir görüş beraberliği içinde bulunduğumuzu tespit ettik. Ana prensibimizde büyük bir farklılık yoktur. ...Bu görüşmeyi memnuniyet verici bir görüşme olarak nitelendiriyoruz.”¹⁷⁷. Demirel parti dışı ikinci görüşmesini MHP lideri Türkeş ile yapmış ve hükümette yer alması için yaptığı teklifin olumlu olduğunu belirtmiştir¹⁷⁸. Hükümetin kurulması aşamasında zorlayıcı bir tavır içine girmeyen Türkeş, muhalefete karşı da çözümleyici bir dil kullanmıştır. İktidar ve muhalefetin ayrılmaz bir bütün olduğunu bu ikisi arasında kurulacak bir diyalogla memleketin bütün sorunlarının çözüleceğine MHP olarak inandıklarını belirtmiştir. Türkeş kurulacak hükümetin önünde çözümlenmesi gerekli 4 önemli soruna dikkat çekmiştir. Bunlar; anarşik olaylar, enflasyon, dış ilişkiler ve yatırım konularıdır¹⁷⁹. Koalisyon kararı alınır alınmaz protokol için partilerin genel isteklerini belirlemek üzere 8 Temmuz sabahı MSP grup odasında Genel Başkan Yardımcıları ve Genel Sekreterler düzeyinde¹⁸⁰ bir toplantı yapılmıştır. MSP Genel Sekreteri Oğuzhan Asiltürk başkanlığında¹⁸¹ yapılan toplantıda Koalisyon Protokolü, ortak davranış stratejisi ve önemli sorunlarla ilgili 3 belgenin hazırlanması istenmişti. Hangi bakanın kime verileceği konuları 3 Genel Başkanın yapacakları toplantıya bırakılmıştı. Toplantı sonrası bilgi veren Asiltürk, 10 Temmuz'a kadar protokolün asıl şeklini alacağını belirtmiştir¹⁸².

¹⁷⁶ **Milliyet**, 04.07.1977.

¹⁷⁷ **Son Havadis**, 08.07.1977.

¹⁷⁸ **Son Havadis**, 08.07.1977.

¹⁷⁹ **Milliyet**, 11.07.1977.

¹⁸⁰ Toplantıya AP'den Sabit Osman Avcı, Necmettin Cevheri, Nahit Mentеше, Seyfi Öztürk; MSP'den Oğuzhan Asiltürk, Süleyman Arif Emre, Şener Battal; MHP'den Osman Albayrak, Ağah Oktay Güner ve Faruk Demir Tolon katılmıştır (**Milliyet**, 09.07.1977).

¹⁸¹ Bu Komisyon toplantılarında kesin karar çıkana kadar hafta sonu dâhil sıra ile hangi partiye gelirse o partinin Millet Meclisindeki yerinde, o partiden birinin başkanlığında yapılacaktır (**Milliyet**, 09.07.1977).

¹⁸² **Milliyet**, 09.07.1977.

Demirel, 8 Temmuz günü CHP merkezine giderek Ecevit ile yaklaşık bir saat süren bir görüşme yapmıştır. Ecevit kendisine açıkça CHP-AP koalisyonunun en iyi çözüm olacağını söylemiş ve bunu 3 alternatifle¹⁸³ kendisine sunmuştur: Birincisi hangi partinin daha çok milletvekili varsa onun başkanlığında kurulacak bir hükümet kurulmasıydı. İkincisi demokratik açıdan zayıf olan, daha az milletvekiline sahip olan partinin genel başkanlığında bir hükümetin kurulmasıydı. Üçüncüsü de ülke olağanüstü koşullardan geçiyorsa her iki partinin üzerinde anlaşabileceği bağımsız ve tarafsız bir parlamenterin başkanlığında iki partili bir hükümetin kurulmasıydı. Bu ihtimallerden birincisi ve üçüncüsünün kendileri için geçerli olduğunu söyleyen Ecevit, her iki tarafın da özveride bulunarak hükümet kurması gerektiği teklifi Demirel’ce reddedilmiştir. Gerekçe olarak da kurulacak hükümetin şeklinin aşağı yukarı kesinleşmiş olmasını gösteren Demirel¹⁸⁴, kendisine bir hükümet teklifi için gitmediğini onun muhalefet olacağını ve hükümet çalışmalarının da yakın bir zamanda tamamlanacağını söylemiştir. Ayrıca bu görüşmeden sonraki siyasi hayatında muhalefetle daha sıkı bir diyalog içinde olacağını belirtmiştir. CHP’den sonra hükümet kurma kararı ile ilgili son bilgilendirmeyi de AP Kontenjan Gurubu ile yapan Demirel, sonraki süreçte Çankaya yolunu tutacaktır¹⁸⁵.

Daha kuruluş aşamasında olan Cephe hükümeti, hem kendisini istemeyen hem de hala CHP-AP umudunu taşıyanlarca tepkiyle karşılanmıştır. TSİP (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi) demokratik örgütleri MC’ye karşı işbirliğine çağırılmış¹⁸⁶, önceki MC çalışmalarını örnek göstererek bunun ülke için sakıncalarından bahsetmiştir. DİSK’e bağlı olan ASİŞ Sendika Başkanı Bıçakçı da seçimlerde birbirlerine karşı düşman olarak halkın karşısına çıkan partilerin birliğinin Demirel’in mantık oyunları ile güven sağlayamayacağını ileri sürmüştür¹⁸⁷. TÜRK-İŞ Genel Başkanı Halil Tunç II. MC

¹⁸³ Ecevit, MC koalisyonunu istemeyenlerin ve CHP-AP koalisyonundan yana olanların bu teklifleri kabul edeceğini ifade etmiştir (Arcayürek, *age*, s.128).

¹⁸⁴ Arcayürek, Demirel; Ecevit’in hükümet teklifini sadece geç kalmış bir teklif değil, oluşturulmuş bir anlaşmayı bozma stratejisi olarak gördüğünü belirtmiştir. Demirel ayrıca hükümet kurma görevi kendisinde iken neden gelip böyle bir teklifte bulunmadı? Çünkü azınlık hükümeti peşindeydi. Bu öneriyi bir gün önce yapsaydı bir değeri olurdu gibi ifadeler kullanmıştır (Arcayürek, *age*, s.128-131).

¹⁸⁵ *Milliyet*, 09.07.1977.

¹⁸⁶ Hükümet programının açıklanmasının ardından SOP (Sosyalist Devrim Partisi), TSİP (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi), DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) yine CHP’ye birleşme çağrısı yapmıştır (*Milliyet*, 01.08.1977).

⁴⁹ CHP-AP iktidarını isteyen diğer bazı guruplar: Büyük ve Orta Burjuvazi, Büyük toprak Ağaları, DİSK, TÜRK-İŞ, Sosyal Demokratlar, Bazı Sendikalar ve bunların etkilediği bir kısım halk (Kurtuluş Yolu, **2’nci MC ve Bugünkü Durum**, İstanbul: Kurtuluş Yolu Yayınları, 1977, s.39).

¹⁸⁷ *Milliyet*, 09.07.1977.

kurulursa genel greve gideceklerini, CHP-AP hükümeti kurulana kadar da bunu sürdüreceklerini belirtmişti¹⁸⁸. Ayrıca II. MC'ye karşı çıkan; Devrimci Yol, Kava, Halkın Yolu, Halkın Birliği, Halkın Kurtuluşu, Kurtuluş Yolu ve bunların etkilediği halk yığınları ile politik, ideolojik ve sosyal temelde farklı yollarla mücadele eden gurupların olduğu ifade edilmektedir¹⁸⁹. Daha hükümet kurulmadan duyulan kaygıları yansıtan bir örnek de Hürriyet'in Demirel'e gönderdiği açık mektuptu. Uyarı niteliğinde olan mektubun bir bölümü şöyledir:

“Yarın ya da öbür gün çizdiğiniz bu kader, başınızda başka iklimlerin gezinmesine, ters rüzgârların esmesine neden olursa yanacak, yıkılacak ve kahrolacak siz değilsiniz yalnızca; bir ülke, bu ülkenin insanları, aydınları ve siyasetçileri de aynı teknede olacak.”

Ayrıca mektupta kurulacak hükümet devamlılığını sürdürürse üç konuda inandırıcı olmalarını istemişlerdir. Bunlar; dış sorunları çözme, devleti bağınaz kafalara teslim etmeyerek barış getirme ve ekonomik sorunları çözücü tedbirler almaktır¹⁹⁰

MSP Genel Sekreteri Asiltürk'ün daha önce belirttiği gibi komisyon 10 Temmuz'da “Protokol Metni” ile ilgili çalışmayı bitirmiş üzerinde yapılan kritiklerle ek protokol hazırlanmış bakanlık dağılımı ile ilgili çözümler liderlerin görüşmelerine bırakılmıştır¹⁹¹. Koalisyon protokolünde anlaşan liderler bazı bakanlıkların hangi partiye verileceği konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. MHP istediği bakanlıkların eğer kendisine verilmezse MSP'ye de verilmemesini, AP'de kalmasını istemişti. MSP ise MHP'nin bu şartı uygulanırsa hükümete girmeyeceklerini, hükümeti dışarıdan destekleyeceklerini belirtmiştir. AP; Maliye, İçişleri, Milli Eğitim, Gençlik ve Köy İşleri Bakanlıklarının kendilerinde kalması kaydıyla MSP'ye 7, MHP'ye 5 bakanlık verilmesini kabul etmekte fakat MHP ve MSP arasında aynı bakanlıkların istemi nedeniyle sürtüşme yaşanmıştır. Üzerinde çekişmeler yaşanan Milli Savunma Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığının AP'de kalması kararlaştırılmıştır. MSP ve MHP arasındaki diğer bir anlaşmazlık ise MSP'nin 24, MHP'nin 16 milletvekilinin olması nedeniyle bakanlık sayısında da MSP'nin itirazı olmuş; MHP'ye 5 bakanlık verilirse kendilerine 8, onlara 6 bakanlık verilirse kendilerine 9 bakanlık verilmesini böylece milletvekili ve bakanlık sayılarındaki 2/3'lük oransallığı sağlamak istemişlerdir¹⁹². MSP

¹⁸⁸ Arcayürek, **age**, s.134.

¹⁸⁹ Kurtuluş Yolu, **age**, s.38,39.

¹⁹⁰ Arcayürek, **age**, s. 138.

¹⁹¹ **Tercüman**, 11.07.1977; **Milliyet**, 13.07.1977.

¹⁹² **Milliyet**, 13.07.1977.

özellikle İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıkları konusunda ısrarcı olurken AP'de aynı yönde direnmiştir. Süleyman Arif Emre¹⁹³ de hükümetin kuruluşunda en fazla tartışmanın yaşandığı bakanlığın İçişler Bakanlığı olduğunu belirtmiştir. I. MC Hükümeti döneminde MSP'de olan bu bakanlığı AP'nin almak istemesi sorun olmuştur. MSP bu bakanlığı vermek istememe nedenini Türkiye içerisinde büyüyen anarşiye karşı tarafsızlığı anca kendilerinin koruyabileceği, AP'nin ve MHP'nin ortaya çıkan kutuplaşmalarda taraf olacağı düşüncesi idi¹⁹⁴. MSP ve MHP'nin Bakanlıkları (MEB ve İçişleri Bakanlığı) paylaşımı konusundaki çekişmeleri Demirel'in "...direnirsiniz Cuma günü Cumhurbaşkanına görevi iade ederim." dedirtecek kadar ileri gitmiştir¹⁹⁵.

Liderler kendi aralarında bakanlık paylaşımları ve kurulacak hükümetin işleyişi ile ilgili çalışmalar yaparken parti içi guruplarında da faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. AP lideri hem Başkanlık Divanı toplantısında hem Çankaya'da hükümetin kuruluşu ile ilgili bilgi verirken, MSP ve MHP liderleri de gurup toplantılarında bilgi vermiştir. MHP Geliştirilmiş Başkanlık Divanı toplantısı yapmış Genel Sekreterden partiye mensup parlamento üyelerine kadar geniş bir tabanla görüşmüştür. Milliyetçi parti liderleriyle sürekli temas halinde olan ve önemli konularda fikir teatisinde bulunan Millet Partisi eski Genel Başkanlarından Osman Bölükbaşı da Demirel ve Türkeş ile görüşmüş, ilk defa MHP parti merkezini ziyarette bulunmuştur¹⁹⁶. Yine bu dönemde Celal Bayar'ın İstanbul'a gidişi CHP-AP diyalogu için temaslara yorulmuş¹⁹⁷ fakat Bayar; bunun söylentilerden ibaret olduğunu, AP'nin tutumunu beğendiğini ve onunla aynı fikirde olduğunu belirtmiştir¹⁹⁸. Demirel'in "Çatı Ustası" olarak görevlendirdiği Nahit Mentеше koalisyon partilerinin görevlendirdikleri Oğuzhan Asiltürk ve Agah Oktay Güner ile sandalye pazarlığı üzerinde çalışmıştır. AP ve MHP arasında uzlaşma sağlanmış fakat MSP ve MHP'deki sorunlar bitmediğinden hükümet bir türlü kurulamıyordu¹⁹⁹ MHP'nin koalisyon uzlaşma sözcüsü Güner, "Görüşmelerden memnunuz, uzlaşma karşılıklı fedakârlık ister." demiştir. MSP'liler İçişleri ve Milli Eğitim koltuklarındaki

¹⁹³ S. Arif Emre, II. MC hükümetinde Devlet Bakanı olmuş ve Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Diyanet İşleri Başkanlığı kendisine bağlanmıştır (Emre **age**, s.120).

¹⁹⁴ Emre, **age**, s.118.

¹⁹⁵ **Milliyet**, 13.07.1977.

¹⁹⁶ **Milliyet**, 14.07.1977.

¹⁹⁷ **Milliyet**, 09.07.1977.

¹⁹⁸ Yavuz Donat, "Siyasetin Nezaketi", **Milliyet**, 08.11.1993.
14.07.1977.

¹⁹⁹ Hükümetin kuruluşunun uzamasına AP lideri Demirel, "Bundan önceki koalisyonlar da kolay kurulmadı, meseleleri pürüzlerden ayıklaya ayıklaya makulü bulmaya çalışıyoruz." demiştir (**Milliyet**, 17.07.1977; **Tercüman**, 15.07.1977).

ısrarını sürdürmüş sıkı bir pazarlıkla ikna olacaklarını göstermişlerdir. Özellikle Milli Eğitim konusundaki ısrarlarını; AP ve MHP'nin akrabalıklarına, önceki koalisyonda bu bakanlığın AP'de olduğu halde MHP'nin karargâhına dönüştürülmesi iddialarına dayandırmış, kendilerinin partizanlık niyetinde olmadıkları belirtmişlerdir.

Erbakan ve Demirel Erbakan'ın Meclisteki odasında bir araya gelmiş, Bakanlar Kurulunun çatısı konusunu müzakere etmiş ve özellikle anarşinin ortadan kaldırılması ile ilgili bazı hususlara değinmişlerdir²⁰⁰. Bakanlıkların dağılımında yine sonuç alınamamış ikili görüşmeler devam etmiştir. MSP kararlı tutumuyla iki bakanlıktan (İçişleri ve Milli Eğitim) birinden vazgeçebileceğini ancak bunu AP'ye bıraktığı o bakanlığa atayacakları kişiyi onaylama koşuluyla kabul edeceklerini belirtmiştir. Demirel bu konuyla ilgili MHP'den beklediği cevabı zamanında alamayınca Erbakan ile görüşmesini ertelemişti. Sonuç olarak MSP şartını kabul ettirerek MEB'i AP'ye bırakmış, İçişler Bakanlığını ve 8. bakanlık olarak da İmar ve İskân Bakanlığını almayı başarmıştır²⁰¹. MHP, Köyişleri Bakanlığının MSP'ye verilmesine karşı çıkınca MSP bu bakanlıktan caydırılmış ve yerine Orman Bakanlığı verilmiştir (Milliyet, 20.07.1977).

4 Temmuz'dan itibaren hükümet kurmakla görevlendirilen Demirel bir kez daha Erbakan'la görüşükten sonra nihayet 20 Temmuz'da "*Hükümetin çatısı üzerinde anlaşmış bulunuyoruz. Çati*²⁰² *çatılmıştır. Bundan sonra yapılacak iş kişilendirmedir*²⁰³." açıklamalarında bulunmuştur (Son Havadis, 20.07.1977). Bakanlıkların partiler arasındaki dağılımlarının kesinleşmesinin ardından Demirel, Cumhurbaşkanı'na bilgi vermek üzere Çankaya'ya gitmiştir (Milli Gazete, 21.07.1977). Cumhurbaşkanı Korutürk, 21 Temmuz 1977'de Demirel'in teklifi ile götürülen bakanlar listesini Türkiye Cumhuriyeti'nin 102. maddesi gereğince atamıştır. Demirel'in 5. Hükümeti (II. MC Hükümeti) böylece kurulmuş oldu²⁰⁴. Koalisyon protokolünü hükümet programı ile birlikte açıklayacağını belirten Demirel, Ek (Gizli) Protokolün açıklanmasını istememiş hatta MSP ve MHP'ye bunun açıklanması konusunda kendilerine ısrar etmemelerini istemiştir. Demirel'in bu isteğinin nedeninin AP içindeki

²⁰⁰ **Milli Gazete**, 18.07.1977.

²⁰¹ **Milli Gazete**, 18.07.1977, **Milliyet**, 19.07.1977.

²⁰² "Çati", hükümetin belli başlı önemli koltuklarıydı (Arcayürek, **age**,140).

²⁰³ Demirel, parlamento dışı bakan alımına karşı olmadığını, bununla ilgili bir mutabakatlarının da bulunmadığını belirtmiştir. Parlamento dışı tek bakan MHP'li Gümrük ve Tekel Bakanı olan Gün Sazak'tır (**Milliyet**, 20.07.1977; Türker Sanal, **Demirel Hükümetleri**, Ankara, Sim Matbaacılık, 2000, s.13.

²⁰⁴ II. MC hükümetinin kuruluşunu protesto etmek için Karaman ilçesi Belediye Başkanı Özcan Genç görevinden istifa etmiştir (**Milliyet**, 29.07.1977); Sanal, **age**, s.12.

muhalefetin artacağı yönündeki endişeleri olduğu iddia edilmekteydi. Ecevit “*Alınan kararların kamuoyuna duyurulması gerektiği*” yönündeki sözleri üzerine Erbakan, tam bir anlaşmaya varıldığında protokolün açıklanacağını söylemiştir²⁰⁵. Koalisyon Protokolü 23 Temmuz’da açıklanmış, Hükümet Programı da 25 Temmuz’da Bakanlar Kurulunda görüşülmesi kabul edilmiştir. 27 Temmuz’da Senato’da ve Meclis’te görüşülmeye başlayan Program iki tam gün sonra (30 Temmuz) mecliste müzakere edilecek ve 1 Ağustos Pazar günü güven oylamasına gidecekti²⁰⁶. Öncesinde Demirel AP Ortak Gurubu ile üçlü koalisyon hükümetinin kuruluşu ile ilgili bir görüşme yapmış burada hükümetin kuruluş gerekçesi ve yapılacak işlerle ilgili bilgi vermiştir. Bunun makul bir uzlaşısı olduğunu söyleyen Demirel yapılacak güven oylamasında herkesten hükümeti desteklemesini istemiştir. Ayrıca kurulacak hükümete güvenoyu vermeyeceğini belirten Ankara Milletvekili Orhan Alp²⁰⁷’in ihracı istenmiş, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığını kabul etmek istemeyen Kamran İnan²⁰⁸ bu toplantıda eleştirilmiştir²⁰⁹. Hem oluşan muhalefet hem de parti içi tepkilerin ardından İnan, “*Partimin yıpranmasına müsaade etmem*” diyerek 28 Temmuz sabahı meclise gidip görevine başlamıştır²¹⁰. Meclislerde okunan program 29 Temmuz’da Senatoda, 30 Temmuz ‘da Millet Meclisinde görüşülmeye başlanmıştır²¹¹. Demirel görüşmeler sırasında “*Geçmiş koalisyon hükümeti başarılı olmasaydı 5 Haziran’da milletimizin teveccühüne mazhar olamazdık. Dünya âleme ilan ediyorum ki bu hükümet CHP’nin yıllar içinde yapamayacağı hizmeti birkaç ay içinde yapacak güce, tecrübeye ve inanca sahiptir*” ifadelerini kullanmıştır. Senatoda Milli Birlik Gurubu adına görüşlerini açıklayan Ataklı bu hükümetin sadece zaman kaybı olduğunu belirtmiştir. Bu ve diğer sert eleştiriler karşısında Demirel, “*Hükümet buraya zorla gelmedi*” sözleri ile kendisini ve hükümeti savunmuştur²¹². Sadece AP’li Konya Milletvekili Orhan Alp oylamaya katılmamıştır. Sert tartışmalarla müzakere edilen program 1 gün sonra yani 1 Ağustos

²⁰⁵ AP’nin Ek (Gizli) Protokol’ü güven oylamasından sonra açıklanacağını söylemesi muhalefetin tepkisini çekmekle birlikte, bunun güvenoyunu etkileyebilecek derecede bir içeriğe sahip olduğu endişelerini doğurmuştur (**Milliyet**, 29.07.1977).

²⁰⁶ **Milliyet**, 26.07.1977.

²⁰⁷ Alp, bu hükümete güvenoyu vermeye vicdanının el vermediğini söylemiştir (**Milliyet**, 23.07.1977).

²⁰⁸ Basında İnan için, demokrasi tarihimizde parlamento guruplarının oy birliği ile göreve çağırıldığı başka bir bakan olmadığı ifade edilmiştir (**Tercüman**, 23.07.1977).

²⁰⁹ Ecevit, bu bakanlık (Enerji ve Tabii Kaynaklar) boş iken hükümet programını Meclise sunmanın Anayasa’ya aykırı olduğunu belirtmiştir (**Tercüman**, 28.07.1977); **Milliyet**, 27.07.1977.

²¹⁰ **Tercüman**, 29.07.1977.

²¹¹ **Milliyet**, 29.07.1977.

²¹² Güneri Civaoglu, “CHP’de Kurşuni Bulutlar ve Birkaç Değerlendirme”, **Tercüman**, 30.07.1977.

1977’de güven oylamasına gitmiştir. 450 milletvekilinden 448’i oy kullanmış, sonuç olarak²¹³ 229 Kabul, 219 Ret²¹⁴ oyu çıkmıştır²¹⁵. AP’li Kinyas Kartal, başkanlık yaptığı için oy kullanamamıştır. Demirel, hükümetin güvenoyu almasının ardından “Milliyetçi Başbakan” tezahüratları arasında çıkarak teşekkür konuşması yapmıştır. Bu yaklaşımı CHP’li milletvekilleri protesto etmiştir. Demirel AP Gurubuna da gösterdikleri bütünlükten dolayı teşekkür etmiş, “*Biz iktidar kaçağı olamazdık*” sözleri ile partili milletvekillerini onurlandırmıştır. Türkeş de oylama sonrası bir demeç vererek muhalefet ile diyalog kurulması konusuna dikkat çekmiş, herkesi milli birlik ve beraberliğe çağırmıştır²¹⁶. Erbakan II. MC Hükümetinin kuruluşunu dış mihraklara karşı bir başarı olarak görmüştür²¹⁷. Güneri Cıvaoglu, yaptığı değerlendirmede CHP’nin 219 oyu yakaladığı halde iktidarı 190 milletvekilli olan AP ye kaptırdığını söylemiştir²¹⁸. II. MC’yi oluşturan partilerin oylarının toplamının CHP’ye verilen oylardan fazla olduğunu belirten Demirel’in sözlerine karşılık Abdi İpekçi “*5 Haziran genel seçimleri partiler arasında yapılmıştır. Hükümet modelleri arasında değil*” şeklinde yorumlamış ve AP’ye verilen oylar MC modelini sürdürmek için değil, CHP’ye verilen oylar gibi yeni bir umut için verildiğini söylemiştir²¹⁹. AP, MSP ve MHP’nin bir araya gelerek Süleyman Demirel başkanlığında kurduğu üçlü koalisyon hükümetinde I. MC’ de yer alan CGP yer almamıştır. Bu hükümetin Başbakan Yardımcıları Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş’tir. Cumhurbaşkanı’nın 21 Temmuzda onayladığı ve Millet Meclisi Başkanlığına gönderdiği yazının ilk maddesinde kurulan bu hükümette Devlet Bakanlığı sayısının 6’ya çıkarıldığı ve bunlardan ikisinin Başbakan yardımcısı olduğu belirtilmiştir²²⁰. Bu kabinenin bazı sayısal değerlendirmelerine bakılacak olursa; AP 17, MSP 8 ve MHP 5 bakanlık almıştır. Kıyasıya yapılan pazarlıkta MSP Başbakan Yardımcılığı, Devlet Bakanlığı, İçişleri, Orman, Tarım, İmar ve İskân, Çalışma, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıklarını alırken MHP de Başbakan Yardımcılığı Devlet Bakanlığı,

²¹³ “Beyaz” oy veren partiler; AP:188, MSP: 24, MHP: 16, Bağımsız:1’dir. “Kırmızı” oy verenler; CHP: 214, CGP:2, DP:1, Bağımsız: 2’dir (**Milli Gazete**, 02.08.1977).

²¹⁴ Bağımsızlardan Ali Rıza Septioğlu “Kabul”, diğer ikisi “Ret” oyu kullanmıştır. CGP’den Feyzioğlu ile Yıldız, DP’den Faruk Sükan da “Ret” oyu kullanmıştır (**Milliyet, Milli Gazete** 02.08.1977; Sanal, **age**, s.13, 14).

²¹⁵ Sanal, **age**, 13; **Milliyet**, 02.08.1977.

²¹⁶ **Tercüman**, 02.08.1977.

²¹⁷ MSP, 1977 seçimleri sonrası azınlık hükümeti yoluna gidilmesini üzerine alınmış, MSP’siz bir iktidar istenildiğini ve bunun dış mihrakların bir oyunu olduğunu belirtmiştir (Emre, **age**, C.3: s.116).

²¹⁸ Cıvaoglu, 30.07.1977.

²¹⁹ İpekçi, 02.08.1977.

²²⁰ Sanal, **age**, s.12.

Ticaret, Sağlık, Gümrük ve Tekel Bakanlıklarını almıştır. Diğer bakanlıklar da AP'ye bırakılmıştır. Kabinenin yaş ortalaması 50,5 iken, en yaşlı üyesi AP'li İhsan Sabri Çağlayangil, en genç üyesi ise MHP'li Sadi Somuncuoğlu'dur. 29 Bakanın 13'ü I. MC'de görev almıştı. 28 parlamenterin 23'ü Milletvekili, 5'i Senatördür. Kabinenin mesleki dağılımı ise şöyledir: 12 Hukukçu, 7 İnşaat, 1 Makine, 1 Ziraat, 1 Mühendis, 2 Doktor, 1 İktisat Doktoru, 1 İktisatçı Gazeteci ve 1 Asker²²¹.

1.2. AP, MSP ve MHP ARASINDA YAPILAN KOALİSYON PROTOKOLÜ

Hükümet kurmak için 7 Temmuz'da mutabakata varan AP, MSP ve MHP kurulacak hükümetin yapacağı işleri belirlemek üzere bir heyet görevlendirmiştir. Yaklaşık üç günlük bir çalışma ile oluşturulan protokol yapılan ilk toplantıda değerlendirilmiş²²² eksiklikleri Asiltürk, Güner ve Menteşe tarafından kaleme alınarak giderilmiş ve aynı günkü ikinci toplantıya yetiştirilmiştir. 18.00'de yapılan ve 2 saat 40 dakika süren bu toplantı MHP Genel Başkanı Türkeş'in Meclisteki odasında yapılmıştır. Protokolün saklı tutulacak bölümü burada oluşturulmuştur. Bu ek protokol koalisyon hükümetinin nasıl işleyeceğini belirten hükümet içtüzüğü niteliğindedir. Bunun için üç partiden birer bakan ile "Koalisyon İşlerlik Komitesi" kurulmuştur. Asıl protokol metninin son halini üç lider görüşmeleri sonrasında belirlemiştir²²³. Protokol metni hazırlanırken liderlere bırakılan sorunlar şunlardı: 1-Dış Politika (Kıbrıs, Ege, Türk-Yunan ilişkileri ve Ulusal Güvenlik). 2-Koalisyon içi tavır ve davranış birliği. 3- Maliye Bakanlığının hangi partiye verileceği²²⁴ ve ödeneklerin dağılımı. 4- Bakanlıkların partilere göre sayısal dağılımı. 5- Devlet eliyle yapılacak ithalat ve ihracatın tek elden yürütülmesi, Ticaret Bakanlığının reorganizasyonu, 6- Anarşinin önlenmesi için takınılacak tavır ve programa yazılması gereken hususlar²²⁵.

Koalisyon protokolünün dışında üç parti 3 sayfalık gizli bir protokol imzalamıştır. Muhalefetin eleştirileri üzerine "Gizli" adı değiştirilerek "Ek Protokol" yapılmıştır. Bu protokolda öne çıkan başlıca maddeler şunlardır: 1) Ekonomik işlere

²²¹ **Milliyet**, 22.07.1977; **Tercüman**, 23.07.1977.

²²² Türkeş burada da asayiş, enflasyon, dış ilişkiler ve yatırım konularının hemen çözümlenmesi gerektiğini belirtmiştir (**Milliyet**, 09.07.1977).

²²³ (**Milliyet**, 13.07.1977; **Son Havadis**, 20.07.1977).

²²⁴ MSP, görüşmeler sırasında önceki MC hükümeti döneminde Maliye Bakanlığının bazı harcamalara izin vermemesi ile ilgili hatırlatmalar yapmış, bakanlıkların harcama yetkisi konusunda teminat istemiştir. Sorunun bu bakanlıkların kendilerinde olup olması değil, bütçede ayrılan ödeneklerin bakanlıklarca kullanılamaması olarak belirtmiştir (**Milliyet**, 09.07.1977).

²²⁵ **Milliyet**, 09.07.1977.

Erbakan²²⁶, sosyal işlere Türkeş, asayiş işlerine de Demirel bakacak. 2) Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nda değişiklik yapılana kadar, döviz ödemeleri iç kaynakların tahsisine ilişkin öncelik sırasını BEK saptayacak. 3) Üç partiden birer bakanın katılımıyla oluşan bir komisyon, koalisyon içi uyum sağlamakla görevlendirilecek, uyum sağlanamazsa liderlere başvurulacak. 4) Üç lider haftada bir kez toplanıp koalisyon işlerliğini sağlayacak, anlaşmazlık konularını çözmeye çalışacak. 5) Bir partili bakanın imzası ile yapılan atama ve nakiller ile üçlü kararnamede söz konusu olan kişiler hakkında diğer ortakların veya Başbakanın itirazı olmayacak. Başbakan ilgili bakanı 1 kez uyaracak fakat bakan direktirse Başbakan o kararnameyi imzalayacaktır. 6) Dışişleri Bakanlığı dış politika ile ilgili alacağı her karardan önce MSP ve MHP'nin de görüşünü alacak²²⁷. Koalisyon Protokolü ve içeriği genel olarak şöyledir:

Protokolün ilk bölümde 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan Cumhuriyet senatosunu 1/3 yenileme ve Millet Meclisi Genel Seçimleri ile yeni bir dönemin başladığı ve hükümetin kuruluşuna yer verilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın CHP heyetine icra yetkisi vermesi üzerine 3 parti durumu müzakere ederek 30 Haziran 1977 tarihinde millete şu açıklamalarda bulunmuştur:

- 1 – Anayasa, demokratik teamüller ve partiler demokrasinin gereği olarak, partileri temsil eden yetkili organlarının kararına rağmen, Millet Meclisinin çoğunluğunun reddedeceği önceden ve açıkça beyan edilen bir heyete icra yetkisinin verilmesi, demokrasimizi tahribe yönelten üzücü bir olaydır.
- 2 – Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanının teşkil ettiği heyetin bir baskın şeklinde Bakanlıklarda ve Devlet Dairelerinde tevessül ettikleri icraat ve tasarrufların meşru sayılması mümkün değildir.
- 3 – Parlamentodan, çoğunluğa dayalı ve güvenoyu alabilecek bir hükümetin çıkabileceği kanaatindeyiz. Ancak, bu sonucun alınması için demokratik mekanizmanın zaman kaybedilmeden işletilmesi gerektiğine dair inancımızı bir kere daha teyit ve ifade ediyoruz.

3 Temmuz 1977 günü toplanan Millet Meclisi, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanının kurduğu hükümete güvenoyu vermemiş ve 229 ret oy' u ile güvensizliğini tescil etmiştir.

²²⁶ Daha önce yılın adamı seçilen Erbakan, haftalık "Yankı" dergisi tarafından "Haftanın Adamı" seçilmiş, koalisyon protokolünün hazırlanmasında önemli rol oynadığı belirtilmiştir (**Milli Gazete**, 26.07.1977).

²²⁷ **Milliyet**, 29.07.1977).

Bu nedenlerden dolayı kurulacak CHP hükümetinin meşrutiyetinin olmadığını, milletin çoğunluğunu temsil eden, demokratik bir hükümetin kurularak; oluşan bu hükümet boşluğunu doldurmadaki aciliyet dile getirilmiştir. AP, MSP ve MHP bu boşluğu doldurmak adına bazı temel hedefler ve görüşler etrafında ortak bir hükümet kurmaya karar vermişlerdir. Bu hedef ve görüşler özetle şöyledir:

- ✓ Türk Milleti asırlar öncesindeki gibi benimsediği hayat tarzı ve seçtiği hür demokratik rejimle idare edilecek.
- ✓ Türkiye Cumhuriyeti'ni Anayasadaki temel nitelikleri ile savunmak ve korumak.
- ✓ Komünizm, Faşizm ve Materyalizme dayalı zihniyetlere maddi-manevi değerleri yok eden her türlü zulüm ve tahakküm idarelerine karşı olmak.
- ✓ Ülke ve millet bütünlüğünü, iç barışı ve huzuru korumak bu konuda bütün tedbirleri almak, oluşabilecek sorunları kanun yoluyla çözmeyi milli bir görev saymak.
- ✓ Devleti; vatandaşa hizmet sunan, emniyeti sağlayan, güven veren, saygı ve sevgi duyulan bir varlık haline getirmek için gerekli düzenlemeler yapmak.
- ✓ Devlet- millet münasebetlerindeki gereksiz bürokratik engelleri kaldırmak ve hizmeti hızlandırmak.
- ✓ Vatandaşların din ve vicdan hürriyetlerini tam anlamıyla kullanmaları için uygulamadaki haksızlıkları ve terslikleri gidermek, bu amaçla TCK'nın163.maddesini yeniden düzenlemek.
- ✓ Milli ahlakın korunması ve geliştirilmesi için önlemler almak, insanın milli ve manevi değerlerine saldıran ahlâk dışı her türlü yayımla sürekli mücadele etmek.
- ✓ Milli iradenin sağlam ve sağlıklı bir şekilde işlemesi için seçimlerde isteyen partilerin işbirliği yapmalarını mümkün kılan "Seçim İşbirliği Kanunu" çıkarmak.
- ✓ Yurt dışında çalışan vatandaşların ve 18 yaşını dolduran gençlerin oy kullanmasını sağlamak.
- ✓ Eğitimin milliliğine önem vermek, tarihi ile övünen, taklitçilikten uzak, milli ve örnek şahsiyetler yetiştirmek, eğitimde fırsat eşitliği sağlamak, yabancı ideolojik akımların ve taklitçiliğin gençlik üzerindeki etkisini önlemek.
- ✓ Üniversite ve yüksekokulların yurt geneline yayılmasını sağlamak, her kademedeki eğitim ve öğretim kadrolarında görevli öğretmenlerin yer, hizmet, emeklilik, ücret gibi konularda sıkıntılarını gidermek.

- ✓ İslam Enstitülerini Akademi'ye çevirmek ve ilmi araştırmalarını güçlendirmek, öğrenci sayılarını çoğaltmak, mezunları ise lisede ahlâk, sosyoloji, psikoloji öğretmeni olarak görevlendirmek.
- ✓ Türk, ilim, dil ve sanat akademileri kurmak, kültür-sanat alanında başarı gösterenleri maddi ve manevi desteklemek.
- ✓ İmam Hatip Lisesi ve diğeri meslek lisesi mezunları üniversite ve Yüksek Okul girişlerinde eşit şartlarda sınava tâbi tutulacak, İmam-Hatip Liselerinin ilkokullara dayalı olmasını sağlamak ve sayılarını arttırmak.
- ✓ Ekonomik politikada milli, güçlü, dengeli gelişme ve büyümeyi sağlamak, ülkenin bütün milli kaynaklarını kalkınmanın emrine vermek.
- ✓ Enflasyonla mücadelede arz ve talep dengesini muhafaza etmek, kamu harcamalarında Merkez Bankası kaynaklarına müracaatı asgari seviyeye indirmek, tasarrufu teşvik, kamu gelirlerini arttırıcı tedbirler almak ve cesaretle uygulamak.
- ✓ Adil gelir dağılımını sağlamak, bunun için de vergileri kademeli olarak azaltmak, gelirlerle orantılı vergiler koymak.
- ✓ Bankacılık ve sigortacılıkla yeni düzenlemelere gitmek, verime ve üretime yönelik krediler sağlamak, yüksek faiz uygulamalarını kaldırmak.
- ✓ 1977-1981 yılları arasında uygulanacak olan 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ekonomik ve sosyal meselelerin büyük bir kısmını çözmek, ahlaki, milli ve manevi değerlere bağlı kalınması için ileri düzeyde tedbirler almak.
- ✓ Toprak ve Tarım reformunu yeniden düzenlemek.
- ✓ Cumhuriyetin ilkelerine aykırı olarak görüldüğü için iptal edilen anayasadaki 38. Madde yerine oluşan boşluğu doldurucu teşebbüste bulunmak.
- ✓ Bölgeler arasında denge sağlamak adına Doğu, Güneydoğu ve Orta Anadolu'daki geri kalmış bölgelerin kalkınması için özel tedbirler almak, projeler hazırlamak ve bunlara kalkınma planında yer vermek.
- ✓ Topyekûn kalkınmada köye ve köylüye öncelik vermek, köy ile şehir arasındaki farkı kaldırmak.
- ✓ Tarım Sigortası Kanunu, yeni bir Köy Hizmetleri Kanunu ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu çıkartmak.

Bağ-Kur ile ilgili kanun değişiklikleri yapmak, esnaf ve sanatkârların dayanışmasını sağlayıcı tedbirler almak, gelişmeleri için yeni düzenlemelere gitmek.

- ✓ Başlamış olan kalkınma hamlelerini hedeflerine ulaştırmak ve bunlara yenilerini eklemek, medeniyet nimetlerini yurdun her köşesine ve yurttaşlara adil dağıtmak.
- ✓ Sanayileşmeye hız vermek, bu konudaki engelleri kaldırmak ve hukuki, mali mevzuatı iyileştirmek.
- ✓ Milli Harp Sanayi'yi ve Ağır Sanayi'yi milli politikalarla ele almak ve geliştirmek.
- ✓ Türkiye'nin savunmasında bağımsız davranmak, savunma ihtiyaçlarını çok yönlü kaynaklardan karşılamak, Milli Harp Sanayi'nin kısa zamanda geliştirmek ve ihtiyaçlarını öz kaynaklardan karşılamak.
- ✓ Petrol ihtiyacını kaynaklarımızdan karşılamak için yurt ölçüsünde petrol arama seferberliğine gitmek.
- ✓ Dış ticaret politikasını çok yönlü ve geniş tabanlı uygulamak, dış ödemeler dengesini milli ekonomi lehine düzenlemek.
- ✓ Dost ve kardeş Müslüman ülkelerle olan ilişkileri geliştirmek, özellikle sanayi ve teknoloji açısından daha güçlü bağlar kurmak.
- ✓ Dışarıda yaşayan soydaşların insani ve kültürel meseleleri ile ilgilenmek.
- ✓ AET ile ilişkileri milli sanayinin güçlenmesine hizmet edecek, Pazar sağlayacak, milli menfaatler doğrultusunda yeniden düzenlemek.
- ✓ Yunanistan ve Kıbrıs ile ilgili sorunları müzakere yoluyla çözümlenmek, Kıbrıs'taki iki bölge ve iki toplumlu federal devletin varlık kazanması için her türlü çaba ve iyi niyet göstermek²²⁸.

1.3. II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİNİN PROGRAMI

Hükümet Programı Koalisyon Protokolüne dayalı olarak hazırlanmıştır. Protokolde değinilen konular detaylandırılmış, hüküm verilmeyen bazı konular belirlenmiştir²²⁹. 1,5 saatlik toplantı²³⁰ ile eksiklikler giderilmiş Hükümet Programı üçlü bir komisyon tarafından kaleme alınmıştır. Komisyonunda AP'den Seyfi Öztürk, MSP'den Süleyman Arif Emre, MHP'den Sadi Somuncuoğlu yer almıştır. Ortak çalışmalarla hazırlanan 36 sayfalık program Demirel tarafından önce Cumhuriyet Senatosunda ardından Millet Meclisinde okunmuştur. Programın girizgâhı öncelikle hükümet kurma gerekçesi ve aciliyeti olmuştur. Genel olarak da başta can güvenliği ve huzurun

²²⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP41.htm> 16.02.2015; Bkz. TBMM Kütüphanesi Yer No: 80-705.

²²⁹ Tercüman, 23.07.1977.

²³⁰ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Kamran İnan bu toplantıya katılmamıştır (Milliyet, 26.07.1977).

sağlanması, ekonomi ve dış politika konularında hükümetin takip edeceği yol anlatılmıştır²³¹. Programda yer alan ve basında da dikkat çeken bazı hususlar şöyledir:

- Seçim İşbirliği kanunu çıkarılacak, oy kullanma yaşı 18 olacak.
- Kanunsuz fiiller nereden gelirse gelsin eşit uygulama ile önlenecek.
- İktidar-Muhalefet münasebetine önem verilecek, uzlaşma için çalışılacak.
- 163. Madde değiştirilecek, müstehcen neşriyat önlenecek, ahlak dersleri verilecek ve manevi ilimler üniversitesi kurulacak.
- Banka ve sigortacılık işlerinde düzenlemeler yapılacak ve yüksek faiz uygulamaları kaldırılacak.
- Vergi Muafiyeti yeniden düzenlenecek.
- Ege Sorunu konusunda eşit yarar ilkesine göre hareket edilecek.
- Kıbrıs konusunda da toplumlararası görüşmelerle kalıcı bir çözüm olacağı inancı belirtilmiştir.

Kanun hâkimiyetinden iktidar muhalefet ilişkisine, maddi ve manevi kalkınmadan adalet hizmetlerine, seçim mevzuatından eğitim, sanat ve spor faaliyetlerine, ekonomiden enerjiye, köy kalkınmasından çalışma hayatına, ulaştırmadan sağlık ve mesken sorunlarına, savunmadan dış politikaya kadar programda birçok konuya yer verilmiştir. Erbakan'ın koalisyon şartları arasında bulunan bölgesel farklılıkları kaldırma ile ilgili çalışma yapılacağı da belirtilmiştir. Doğu ve Güneydoğu'nun geri kalmış yörelerinin kalkınması için projeler yapılması planları bununla ilgiliydi²³².

Millet Meclisinde müzakere edilen program sert atışmalarla²³³ geçmiştir. CHP Gurubu adına konuşan Ali Nejat Ölçen programdan ziyade I. MC hükümeti döneminde yapılan işkenceler, işlenen cinayetler ve antidemokratik uygulamalara değinerek yeni hükümete göndermeler yapmıştır²³⁴. MHP Gurubu adına konuşan Nevzat Köseoğlu²³⁵ ise bunun önceki hükümetin tekrarı olduğu söylemlerine MHP olarak katılmadıklarını,

²³¹ **Milliyet**, 26.07.1977; **Tercüman**, 28.07.1977.

²³² Hükümet Programı ile ilgili detaylar için Bkz. Sanal, 2000: 201-226; <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP41.htm>16.02.2015; **MMTD**, D:5, C:1, B:23, 27.07.1977, O:1, 118-133; **Tercüman**, 28.07.1977.

²³³ Program ile ilgili görüşmelerde sıkça konu dışına çıkmış, örneğin Ölçen'in Demirel'e Orta Asya'dan değil Yugoslavya'dan gelerek İslam köye yerleştiğini söylemesi gerginlik yaratmış oturuma ara verilmesine neden olmuştur (**MMTD**, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:1, 148).

²³⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD)**, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:1, 136-143.

²³⁵ Köseoğlu, bugünkü "sosyal devlet" anlayışının tarihi "devlet baba" anlayışının bir ifadesi olduğunu bu nedenle devletin vatandaşların maddi ve manevi gelişimini üstlenmesi gerektiğini ifade etmiştir (**MMTD**, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:3, 177).

yeni hükümette çok şeyin değiştiğine inandıklarını ve önceki tecrübeleri hükümetin bir zaafı olarak değil, güç kaynağı olarak gördüklerini belirtmiştir²³⁶. MSP Gurubu adına söz alan Hasan Aksoy da I. MC dönemindeki başarılarla değinerek Kıbrıs meselesi, ağır sanayi hamlesi, maddi ve manevi kalkınma ile ilgili gelişmelerin bu dönemde kaydedildiğini, fakat gelen erken seçimin bu gelişmeleri kesintiye uğratarak en az 1 yıllık kayba neden olduğunu, 4. Beş Yıllık Kalkınma Planının²³⁷ aksattığını belirtmiştir²³⁸. CGP Genel Sekreteri Zengin, I. MC hükümetinin protokol ve programında Milli Eğitimin amaçları ile ilgili yer verdiği “Atatürk İnkılaplarına ve Türk Milliyetçiliğine bağlı” ifadesi ile Türkiye Cumhuriyeti’nin “*milli, demokratik, laik sosyal bir hukuk devleti*” ifadesinin, diğer amaç ve ilkeler aynen yer alırken çıkartılmasını kasıtlı bulmuştur. Bunun MSP’ye verilen bir taviz olduğunu söylemiştir²³⁹. Program müzakerelerinde eleştirilen bir taraf da belediyelerle ilgili sorunlara programda yer verilmemesi ve demokrasinin açıklık ilkesi ile çelişen Gizli Protokol olmuştur²⁴⁰. Demirel, hükümet ve programa yönelik eleştirilere karşı yaptığı konuşmada;

“Bu hükümet buraya zorla gelmiş oturmuş değil, iç ve dış çıkar çevrelerinin arzusu üzerine de gelmiş oturmuş değil, sayısal eksikliğini siyasal üstünlükle tamamlayarak gelmiş oturmuş değil. Buraya kaidesine, usulüne göre gelmiş oturmuştur” demiştir²⁴¹

Ayrıca CHP’nin izni olmadan kanun çıkaramazsınız sözlerini antidemokratik bir tutum olarak görmüş, bunun azınlığın çoğunluğa tahakkümü olduğunu söylemiştir²⁴². Hükümetin faaliyetleri bölümünde yeri geldikçe programla ilgili bölümlere değinilecektir.

1.4. II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİNİN ÜYELERİ

Cumhurbaşkanının Türkiye Cumhuriyeti’nin 41. Hükümetini görevlendirme ile ilgili yazısı 21 Temmuz 1977 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

Tablo 1. V. Demirel Hükümeti (II. MC Hükümeti) Kabine Üyeleri

Adı	Görevi	Seçim Bölgesi	Partisi
-----	--------	---------------	---------

²³⁶ MMTD, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:3, 180.

²³⁷ Programda kalkınma modelinin milli ve memleket gerçeklerine dayanacağı, kalkınmanın planlı ve dengeli olacağı belirtilmiştir (MMTD, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:3, 204).

²³⁸ MMTD, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:3, 186.

²³⁹ Milliyet, 01.08.1977.

²⁴⁰ MMTD, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:2, 156.

²⁴¹ MMTD, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:3, 196.

²⁴² MMTD, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:3, 196.

Süleyman Demirel	Başbakan	Isparta	AP
Necmettin Erbakan	Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı	Konya	MSP
Alparslan Türkeş	Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı	Adana	MHP
Seyfi Öztürk	Devlet Bakanı	Eskişehir	AP
Süleyman Arif Emre	Devlet Bakanı	İstanbul	MSP
Sadi Somuncuoğlu	Devlet Bakanı	Niğde	MHP
1-Ali Şevki Erek	Devlet Bakanı	Tokat	AP
2-Ekrem Ceyhun	---	İstanbul	
Necmettin Cevheri	Adalet Bakanı	Urfa	AP
1-Sadettin Bilgiç	Milli Savunma Bakanı	İstanbul	AP
2-Turhan Kapanlı	---		
Korkut Özal	İçişleri Bakanı	Erzurum	MSP
İhsan Sabri Çağlayangil	Dışişleri Bakanı(C. Senatosu Üyesi)	Bursa	AP
Cihat Bilgehan	Maliye Bakanı	Balıkesir	AP
Nahit Mentеше	Milli Eğitim Bakanı	Aydın	AP
Selahattin Kılıç	Bayındırlık Bakanı	Adana	AP
Agâh Oktay Güner	Ticaret Bakanı	Konya	MHP
Cengiz Gökçek	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Gaziantep	MHP
Gün Sazak	Gümrük ve Tekel Bakanı (TBMM Dışından)	-	MHP
Fehim Adak	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı	Mardin	MSP
Yılmaz Ergenekon	Ulaştırma Bakanı	Bursa	AP
İ. Fehmi Cumalıoğlu	Çalışma Bakanı	İstanbul	MSP
Oğuzhan Asiltürk	Sanayi ve Teknoloji Bakanı	Ankara	MSP
Kamran İnan	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı(C.S Üyesi)	Bitlis	AP
İskender Cenap Ege	Turizm ve Tanıtma Bakanı (C.S Üyesi)	Aydın	AP
Mehmet Recai Kutan	İmar ve İskân Bakanı	Malatya	MSP
Turgut Yücel	Köyüşleri ve Kooperatifler Bakanı	Gümüşhane	AP
Sabahattin Savcı	Orman Bakanı (C.S Üyesi)	Diyarbakır	MSP
1-Önal Şakar	Gençlik ve Spor Bakanı	Manisa	AP
2-Ali Şevki Erek	---		
Avni Akyol	Kültür Bakanı	Bolu	AP
1-Turhan Kapanlı	Sosyal Güvenlik Bakanı (C.S Üyesi)	Ankara	AP
2-İlhami Ertem	---	Edirne	

243

1.5. HÜKÜMET ÜYELERİNİN KISA BİYOGRAFİLERİ VE SİYASİ HAYATTAKİ YERLERİ

1.5.1. Başbakan: Süleyman Demirel

a) Süleyman Demirel'in Kısa Biyografisi

1 Kasım 1924'te Isparta'nın Atabey ilçesine bağlı İslamköy'de doğmuştur. Demirel'in annesi Ummuhan Hanım, babası ise Hacı Yahya Efendi'dir. Afife, Şevket ve Hacı Ali adlarında üç kardeşi vardır. İlk ve ortaokulu Isparta'da liseyi ise Muğla ve Afyon'da parasız yatılı olarak okumuştur. İTÜ (İstanbul Teknik Üniversitesi)

²⁴³ Sanal, *age*, s.187-188; *Milliyet*, 22.07.1977; <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB41.htm> 11.06.2016.

Mühendislik Fakültesi'ni kazanan Demirel İngilizcesini geliştirmek için de “Berlitz” adında bir dil kursuna gitmiştir.1949'da üniversiteden mezun olmuş İstanbul'da mühendislik alanında çeşitli tecrübeler edinmiş ve iki kez ABD'ye gitme fırsatı bulmuştur. Alanıyla ilgili çalışmalar yapan Demirel yurda dönünce barajlarla ilgili projelerde önemli görevler üstlenmiştir²⁴⁴. 1962-1964 yılları arasında ODTÜ'de su mühendisliği konusunda dersler vermiştir. Boğaziçi Köprüsü'nün inşası ve karayolu ulaşımına hizmetlerinden dolayı Uluslararası Yollar Federasyonu 22 Mayıs 1973'te Demirel'i Dünyada Yılın Adamı seçmiştir. Yurtiçi ve yurtdışındaki pek çok akademik kuruluşlar kendisine Fahri Doktora Unvanı²⁴⁵ vermiştir²⁴⁶.

1962'de siyasi hayatı başlayan Demirel, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde uzun yıllar siyaset sahnesinde kalmış Isparta Milletvekilliğinden Başbakanlığa oradan Cumhurbaşkanlığına kadar önemli görevler icra etmiştir²⁴⁷.

13 Mayıs 2015 tarihinde kalp ve böbrek yetmezliği nedeniyle Ankara Güven Hastanesine yatırılan Demirel 17 Haziran 2015'te hayatını kaybetmiştir. Ardından 3 günlük yas ilan edilen Demirel, yapılan devlet töreninin ardından 20 Haziran günü toprağa verilmek üzere memleketi Isparta'ya gönderilmiştir²⁴⁸.

b) Süleyman Demirel'in Siyasi Hayattaki Yeri

Siyasetle tanışması 1962'de AP Genel İdare Kurulu üyeliği ile olmuştur. Kendisi siyasete girişini bir atılım olarak değil bir sürükleniş olarak nitelendirmiştir. 28 Kasım 1964'te AP İkinci Büyük Kongresi'nde Genel Başkan seçilmiştir²⁴⁹. 1965'in Şubat-Ekim aralığında görev yapan koalisyon hükümetinde başbakan yardımcısı olarak görev yapmıştır²⁵⁰. 1964 yılından itibaren 1981 yılına kadar her iki yılda bir yapılan Adalet Partisi Genel Başkanlığına seçilmeyi başarmıştır. AP, 1965 seçimlerinde 240 milletvekili ile büyük bir zafer kazanınca Demirel de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başbakanı olmuştur. 1969 seçimlerinden sonra AP yine tek başına iktidar olunca

²⁴⁴ Barajlar Dairesi Başkanlığı da yapan ve DSİ Genel Müdürlüğüne kadar yükselen Demirel'e başarılarından dolayı “Barajlar Kralı” unvanı yakıştırılmıştır (Demirel, **age**, s.37); Selçuk Duman, **Türklerde Devlet Başkanlığı, Başbakanlık Tartışmaları ve Cumhurbaşkanlarımız**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, s.293-296.

²⁴⁵ “Bilim, Teknoloji, Sanat, Kültür ve Sosyal Hayatın Gelişmesi Yolunda ve Üniversitenin Temel Değerleri Doğrultusunda Seçkin Hizmet ve Katkıda Bulunan Kişilere Verilir.” (http://www.arastirma.boun.edu.tr/arastirma.php?a_1=tr&p=10 26.12.2014).

²⁴⁶ Demirel, 2000: IX-X.

²⁴⁷ DAGM, 2004, s.53.

²⁴⁸ **Milliyet**, 17.06.2015; 19.06.2015.

²⁴⁹ Duman, **age**, s.297.

²⁵⁰ DAGM, **age**, 52.

Demirel 31. Hükümeti kurmuş fakat parti içi bir kriz nedeniyle 32. Hükümeti oluşturmuştur. 12 Mart Muhtırası²⁵¹ nedeniyle görevi bırakan Demirel 1975, 1977 ve 1979 yıllarında tekrar hükümet kurmuştur. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi nedeniyle başbakanlık görevinden ayrılmak zorunda kalan Demirel Çanakkale Zincirbozan'a sürgüne gönderilmiş ve 7 yıl yasaklı olarak siyaset dışı bırakılmıştır. 6 Eylül 1987 de yapılan halk oylaması ile yasaklar kaldırılınca Demirel aynı yıl 24 Eylül 1987 de DYP Genel Başkanı seçilmiştir²⁵². 1987 de yapılan genel seçimlerde tekrar Isparta Milletvekili seçilen Demirel, DYP ve SHP'nin bir araya gelerek kurdukları 49. Hükümette de Başbakanlık yapmıştır. 7 kez hükümet kurmuş olan Demirel'in kurduğu hükümetler ve görev süreleri şöyledir:

30.Hükümet	27.10.1965 - 03.11.1969
31.Hükümet	03.11.1969 - 06.03.1970
32.Hükümet	06.03.1970 - 26.03.1971
39.Hükümet	31.03.1975 - 21.06.1977
41. Hükümet	21.07.1977 - 05.01.1978
43.Hükümet	12.01.1979 - 12.09.1980
49.Hükümet	21.01.1991 - 25.06.1993

16 Mayıs 1993'te de TBMM tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı seçilmiştir²⁵³. Türkiye'nin en genç Başbakanı olarak da tarihteki yerini alan Süleyman Demirel 16 Mayıs 2000'de de Cumhurbaşkanlığı görev süresini tamamlamıştır²⁵⁴.

Demirel'in görev süresinin tamamlanmasının ardından siyasi hayatı akademik çalışmalara konu olmuştur. Dolayısıyla olumlu ve olumsuz birçok eleştirinin de hedefi olmuştur. Orhan Güler, kaleme aldığı anılarında Demirel ile ilgili önemli tespitlerde bulunmuş, onun toplumu çok iyi tanıyan, ikna edici ve konuşma kabiliyeti yüksek bir

²⁵¹ Demirel, ordunun 12 Mart 1971'de yaptığı hareketin intikamını 13 Mart 1973'te ordunun Cumhurbaşkanı adayı Faruk Gürler'i desteklemeyerek almıştır (Mehmet Ali Birand, Can Dünder, Bülent Çaplı, **12 Mart- İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, Ankara: İmge Kitapevi, 2008, s.302).

²⁵² Duman, **age**, s.297-298.

²⁵³ II, III, IV, V, XVIII ve XIX uncu Dönemlerde Isparta Milletvekilliği yapmış olan Süleyman Demirel 'in 16.5.1993 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmesi ile Milletvekilliği sona ermiştir (http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_PrimeMinister/pg_PrimeMinisters.aspx 23.12.2014).

²⁵⁴ DAGM, **age**, s.52- 53.

lider olduğunu söylemiştir. Televizyon ya da Radyoda değil, bir miting alanında ya da konferansında farklı görüşte olanları dahi çekim alanına alabilecek niteliklere sahip olduğunu belirtmiştir²⁵⁵. Atilla Yayla ise “Demirel Nasıl Hatırlanacak?” başlıklı yazısında Demirel ile ilgili değerlendirmeleri ve bazı sert eleştirileri şu şekilde vermiştir:

“Demirel yaklaşık 40 yıllık siyasi hayatı boyunca partisinde tartışmasız lider olmuş, muhaliflerin çoğunun siyasi hayatını bitirmiş, kendisine karşı çıkma gaflet ve cesaretini gösterenleri adeta ezmiştir”

“Defalarca başbakan olmuş ve yıllarca iktidarın otoritesini kullanmış, devletin elindeki iktisadi kaynaklardan tarafların cömertçe yararlanmasını sağlamıştır.”

“Demirel’in başlıca değil yegâne amacı iktidarda olmak, gücü elinde tutmaktır. Bu amaç her türlü aracı meşru kılmakta ve her türlü kalıcı ilkeyi berhava etmektedir.”

“Bütün siyasi kariyeri incelendiğinde Demirel’in kendisinin iktidar makamında oturmasıyla demokrasiyi özleştirdiği anlaşılmaktadır. Demirel’e göre kendisi iktidarda değilse ülkede demokrasi yoktur; iktidardaysa ülkede demokrasi bütün kurum ve kurallarıyla işlemektedir.”

“Demirel bir önderden ziyade bir idare-i maslahatçıdır”²⁵⁶.

Tüm eleştiriler bir yana onun uzun süre siyasal hayatını sürdürmesi başarılı bir siyasetçi olduğunun da göstergesidir. AP ile özdeşleşen Demirel’i Demirel yapan hem kişisel hem de dönemselsel bir takım özellikler vardır. Örneğin onun orta halli köylü bir ailenin çocuğu olup devlet parasız okullarında okuyup dönemin gözde okullarına girebilmesi ve devletin en üst kademelerine gelebilmesi başarılı kimliğini yansıtmıştır. Bu yönüyle kırsal halktan takdir görmüş ve onlara umut vadetmiştir. İki yılını (1949-1950, 1954-1955) ABD (Amerika Birleşik Devletleri) de geçiren Demirel bu dönemi “*hayatına istikamet veren bir vaka saydığını*” söylemiştir²⁵⁷. Burada edindiği deneyimlerle mühendisliği, atılımcı oluşu genç teknokratları etkilediği gibi dini ve geleneksel değerleri modernliğe giden yolda bir engel olarak görmemesi de böyle düşünenleri etrafında toplamaya neden olmuştur.

Siyasete farklı bir üslup getiren Demirel, bir şeyleri dikte ederek değil halkın eğitim düzeyine uygun anlaşılır cümlelerle diyalog kurarak ifade etmeyi başarmıştır.

²⁵⁵ Orhan Güler, **Zor Günler Demirel, Mitingler ve Anılarım**, TBMM Kütüphanesi Y.N: 20000201.

²⁵⁶ Atilla Yayla, **Demokrasiyi Koruma Kılavuzu**, Ankara: Liberte Yayınları, 2001, s.177-180.

²⁵⁷ Süleyman Demirel ile Sadettin Bilgiç’in Adalet Partisi Genel Başkanlığı yarışında dönemin ABD yönetiminin de Demirel’i desteklediğine yönelik güçlü deliller vardır. Bu desteğin nedeni Demirel’in o yıllarda Amerikan şirketlerinde danışmanlık/müşavirlik yapması dolayısıyla Bilgiç’e göre daha iyi tanınması olarak düşünülmektedir (Demirel, **age**, s.38).

Halkın içinden biri olabilmişti. Onu başarılı kılan diğer bir özelliği de ihtirash olmasıydı. Demirel'in bu yönünü inkâr etmemekle birlikte onayladığını da şu ifadelerinden anlıyoruz: *“ihtirash o kadar kınanacak bir şey değildir. İhtirash olmayan kişinin başarılı olması zordur. ...ihtirash bir şeyi istemek, arkasından koşturaktır. ...ihtirassız adam neye yarar ki?”*

Demirel, içinde bulunulan duruma göre tavrını ve davranışlarını değiştirmekten çekinmeyen, siyasi hayatı boyunca iktidar olabilmek ve iktidarı koruyabilmek için elinden gelen mücadeleyi gösteren bir politikacı olmuştur²⁵⁸.

1.5.2. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Necmettin Erbakan

a) Necmettin Erbakan'ın Kısa Biyografisi

Necmettin Erbakan 29 Ekim 1926 Sinop'ta doğmuştur. Annesi Kamer Hanım, babası Mehmet Sabri Bey'dir. İlkokula Kayseri Cumhuriyet İlkokulu'nda başlayan Erbakan, babasının tayinin çıkması nedeniyle ilköğretimini Trabzon'da tamamlamak zorunda kalmıştır²⁵⁹. Babası emekli olup İstanbul'a dönünce ortaokul ve liseyi İstanbul Erkek Lisesi'nde²⁶⁰ okumuştur²⁶¹ İTÜ Makine Fakültesini kazanmış ve 1948'de mezun olduktan sonra Makine Fakültesi Motorlar Kürsüsünde asistan olarak göreve başlamıştır²⁶². Araştırmalar yapması için 1951 yılında Almanya'daki Aachen Teknik Üniversitesine gönderilmiş, burada yaptığı 1,5 yıllık çalışmanın ardından “Doktor” unvanını almıştır²⁶³. İTÜ'de 1954'te “Doçent”, 1965'te “Profesör” olmuştur²⁶⁴. 1967'de Nermin Hanımla evlenmiş, Zeynep, Elif ve Muhammet Fatih adlarında üç çocukları olmuştur²⁶⁵. Erbakan, Gümüş Motor Fabrikası kuruculuğu ve Genel Müdürlüğü; Türkiye Odalar Birliği Sanayi Dairesi Başkanlığı, Genel Kâtipliği; İdare Meclis Üyeliği ve Türkiye Odalar Birliği Başkanlığı yapmıştır. Siyasi alanda da Milletvekilliği, Parti Başkanlığı, Başbakan Yardımcılığı ve Başbakanlık gibi önemli görevler üstlenmiştir.

Erbakan, 27 Şubat 2011'de yani 28 Şubat'ın 14. yıldönümüne 1 gün kala, 85 yaşında hayatını kaybetmiştir. Milliyet “Son Nefesine Kadar Siyasetten Kopmadı”

²⁵⁸ Demirel, *age*, s.39-43.

²⁵⁹ Soner Yalçın, **Hangi Erbakan**, İstanbul: Başak Yayınevi, 1994, s.15.

²⁶⁰ Erbakan öğrenimini çağdaş ve laik okullarda yapmıştır (Yalçın, *age*, s.15)

²⁶¹ Fahrettin Poyraz, *“Türk Siyasal Yaşamında Milli Görüş Hareketi”* (Hacettepe Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), s.95.

²⁶² **TBMM Albümü 1920-2010**, C:2, 1950-1980, s.937.

²⁶³ Erbakan'ın doktora tezi dizel motorlarda püskürtülen yakıtın nasıl tuttuğunu matematiksel olarak izah eden bir çalışmadır (Poyraz, *age*, s.96; Yalçın, *age*, s.18).

²⁶⁴ DAGM, *age*, s.65.

²⁶⁵ Yalçın, *age*, 18, 29-30.

manşeti atarken, Milli Gazete de “Hicretin Kutlu Olsun” manşeti ile kendisine veda etmiştir²⁶⁶.

b) Necmettin Erbakan’ın Siyasi Hayattaki Yeri

Erbakan’ın AP iktidarı tarafından TOBB (Türkiye Odalar Birliği Başkanlığı) Genel Başkanlığı’ndan zorla uzaklaştırılması ve AP Milletvekili aday adaylığının reddedilmesi üzerine onun 1969 seçimlerinde Konya’dan Bağımsız Milletvekili olarak siyasete hızlı bir giriş yapmasına neden olmuştur²⁶⁷.

Ocak 1970’te kurulan Milli Nizam Partisi²⁶⁸’nin şubatta yapılan ilk kongresinde Erbakan Genel Başkan seçilmiştir. MNP 1971 Muhtırasının ardından Anayasa Mahkemesi kararıyla 14 Ocak 1972’de kapatılınca, Erbakan İsviçre’ye gitmiştir²⁶⁹. Siyasal ortamın yumuşamasını ardından 11 Ekim 1972’de Milli Selamet Partisi kurulmuş, 1973 seçimlerinde Süleyman Arif Emre’nin başkanlığında beklenilenin üzerinde bir başarı göstermiştir²⁷⁰. 21 Ekim 1973’te ise MSP Genel Başkanlığına Erbakan getirilmiştir²⁷¹. O, MSP’nin 1973’teki bu başarısı ile 1973, 1975 ve 1977 yıllarında kurulan hükümetlerde yer almış, koalisyonlarda da anahtar parti olmayı başarmıştır²⁷². İlk koalisyonunu 26.01.1974 te Ecevit başkanlığındaki CHP ile yapmış ve Başbakan Yardımcısı olmuştur²⁷³. 1977 seçimlerine Erbakan’la giden MSP yarı yarıya oy kaybetmiş fakat kendisi bunu bir başarısızlık olarak görmemiş, mükerrer oy kullanımından kaynaklandığını iddia etmiştir²⁷⁴.

12 Eylül²⁷⁵ 1980 askeri müdahalesinin ardından partisini illegal bir cemiyete dönüştürmek ve laikliğe aykırı davranmak suçlarıyla tutuklanmış, Temmuz 1981 de ise serbest bırakılmıştır. 1982 Anayasası gereği 10 yıl siyaset yasağı almış, 1987’deki

²⁶⁶ Taha Akyol, “Erbakan’dan Kalan” **Milliyet**, 28.02.2011; **Milli Gazete**, 28.02.2011.

²⁶⁷ Yalçın, **age**, s.37-38.

²⁶⁸ Erbakan’ı siyasi bir örgütlenmeye götüren ve Milli Nizam Partisi’nin kuruluşunu hazırlayan neden büyük ticaret ve sanayi çevrelerine karşı “küçük ve orta çaptaki iş adamlarının temsilcisi” olarak birlik başkanlığına seçilen Erbakan’ın başkanlığını AP iktidarının kabul etmemesi ve Ticaret Bakanı tarafından görevden uzaklaştırılmasıydı (Sarıbay, 2011: 61).

²⁶⁹ Yalçın, **age**, s.60, 64; Poyraz, **agt**, s.97.

²⁷⁰ Sarıbay, **age**, s.108-110.

²⁷¹ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html 22.12.2014.

²⁷² Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, İstanbul: Alfa Basım, 2001, s.62.

²⁷³ Ekrem Uykucu, **1919’dan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul: Hipelink Yayınları, 1994, s.167; http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/Government/pgCabinetHistory.aspx 25.12.2014.

²⁷⁴ Sarıbay, **age**, s.161-163.

²⁷⁵ 12 Eylül yönetimi, 16 Ekim 1981’de çıkarttığı bir kanunla tüm politik partileri feshetmiştir. Gerekçe olarak da partilerin aralarındaki uzlaşmazlıkların istikrarı bozacak düzeye gelmesi ve “çok kutupluluğa” neden olması gösterilmiştir (Sarıbay, 2001, s.64).

halkoylaması ile tekrar siyasete dönmüştür²⁷⁶. Bu süreçte partileri kapatılan MSP'liler 19 Temmuz 1983'te Refah Partisi'ni kurmuş, yasakları sona eren arkadaşları ise 1987'de aralarına katılmıştır. 21 Ekim 1987'deki partinin ikinci kongresinde Erbakan Genel Başkan seçilmiştir²⁷⁷. 1995 seçimlerinde başında olduğu RP (Refah Partisi) % 21,4 oyla Türkiye'nin birinci partisi olmuş, kendisi bu oranla 1996'da Refah-Yol Hükümetinde Başbakan olmayı başarmış, 28.06.1996 – 30.06.1997 arasında görev yapmıştır²⁷⁸. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın 21 Mayıs 1997 tarihinde RP'nin kapatılması²⁷⁹ için Anayasa Mahkemesi'ne açtığı dava ile 16 Ocak 1998'de parti resmen kapatılmıştır. Böylece Erbakan'ın başkanlığını yaptığı parti üçüncü kez kapatılmış, kendisi ise siyasetten uzaklaştırılmıştır²⁸⁰. 2001 yılında Milli Görüş Hareketi'nin bölünmesinin ardından Erbakan'ın desteklediği Milli Görüşçü kanat, Recai Kutan başkanlığında Saadet Partisi'ni kurmuştur. 5 yıllık siyasi yasağı sona eren Erbakan, Saadet Partisi'nin Birinci Kongresi'nde partinin genel başkanı seçilmiştir²⁸¹ “Kayıp Trilyon Davası²⁸²” nedeniyle “özel belgede sahtecilik” suçundan dolayı 2 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırılınca görevini bırakmak zorunda kalmıştır²⁸³. Daha sonra cezası ev hapsine çevrilmiş ve dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından affedilmiştir²⁸⁴. Bu affin ardından tekrar partisine dönen Erbakan, Saadet Partisi Olağanüstü Kongresi'nde tek aday gösterilmiş ve 684 oyla Genel Başkan seçilmiştir²⁸⁵.

Necmettin Erbakan; Türk siyasal hayatını çalışmalarıyla, düşünceleriyle, siyasi kararlılığıyla, tutum ve davranışlarıyla kendi kanadında sahip olduğu liderliğiyle etkilemiştir. Bu nedenle çeşitli araştırmalara yüksek lisans ve doktora tezlerine konu olmuştur.

Milli Görüş²⁸⁶ düşüncesinin mimarı olan Erbakan bu düşüncesi ile maddi ve manevi kalkınmayı sağlamak özellikle de manevi gelişmeye ve ahlakçılığa önem

²⁷⁶ DAGM, 2004a, s.65.

²⁷⁷ Sarıbay, 2001, s.63.

²⁷⁸ Poyraz, **agt**, s.98; DAGM, 2004a, s.65.

²⁷⁹ RP'nin kapatılması ile ilgili iddianame için Bkz. **Hürriyet**, 14.03. 2008.

²⁸⁰ **DAGM**, 2004a, s.65; <http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi-partiler.html> 22.12.2014.

²⁸¹ **Milliyet**, 12.03.2003; <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25186846/23.12.2014>.

²⁸² Kayıp Trilyon Davası, 28 Şubat süreci sonrası Refah Partisi'nin 1998'de kapatılmasının ardından aldığı 1 trilyon liralık hazine yardımını devlete iade etmemesi üzerine açılan davadır (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27608651.asp> 23.12.2014).

²⁸³ **Hürriyet**, 06.03.2002.

²⁸⁴ <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27608651.asp> 23.12.2014.

²⁸⁵ **Hürriyet**, 17.10.2010.

²⁸⁶ Milli Görüş'ün 5 ana hedefi: İç Barış, Devlet-Millet Kaynaşması, Yeniden Büyük Türkiye Meş'alesi, Manevi Kalkınma, Maddi Kalkınma (Sarıbay, **age**, s.111).

vermek suretiyle, bireylerin manevi ve fikri yönlerinin gelişmesini amaçlamıştır²⁸⁷. Hristiyan Kulübü olarak gördüğü Ortak Pazar'a (AB) karşı çıkmış, onlardan bağımsız hareket etmeyi ve milli kaynakları kullanarak Ağır Sanayi Hamlesi'ni gerçekleştirebileceğini savunmuş ve bu konuda birçok projeye imza atmıştır. Fakat bu Türkiye gerçeği ile çok da örtüşmemiştir²⁸⁸.

Atatürk ile ilgili sorulara kaçamak cevap verme, parti merkezinde Atatürk 'ün resmini bulundurmama (MSP), onu anma törenlerine genelde katılmama, laiklik söylem ve uygulamalarında farklı davranan Erbakan, sık sık dikkatleri üzerine çekmiştir. Özellikle II. MC Hükümeti döneminde yaptığı "Siret-i Nebi"²⁸⁹ Konferansı"²⁹⁰ laikliğe aykırı görülen uygulamalar nedeniyle zaman zaman halkla orduyla karşı karşıya gelmiş, partileri kapatılmış, siyasi yasak ve cezalar almıştır. Tüm bu olumsuzlukları yaşamasına rağmen kamuoyu önünde orduya yönelik çıkışlarda bulunmamıştır. 28 Şubat sürecinde bile²⁹¹ Hasan Cemal; Demirel, Ecevit ve Özal'ın sohbetlerinde Erbakan'la ilgili görüşlerini dinleme fırsatı bulduğunu, hepsinin de Erbakan'la siyaset yapmanın, koalisyonda birlikte çalışmanın zorluklarını anlattıklarını ifade etmiştir.

Taha Akyol Erbakan'ın ölümünün ertesini günü kaleme aldığı bir yazıda onun; 1980 öncesi tutumu ile İslami cepheyi bir arada tutması, onların anarşi ortamında sokağa inmesini engellemesi ve muhafazakâr Kürtleri kazanması bakımından ülke bütünlüğüne katkısı olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye'de Erbakan'ı konu alan ilk doktora tezini yazan Işıl Arpacı onu yakından tanıma fırsatı bulmuş ve çalışma sürecinde bazı tespitlerde bulunmuştur. Buna göre Erbakan'ın siyasal söylemlerde kullandığı birçok kavramda İslam'ı referans aldığını, siyasal İslamcılık değil, İslami siyaset yaptığını ifade etmiştir. "Siyasal İslam" kavramı olarak da benimsemeyen Erbakan onun Batı literatüründe olduğunu söylemiştir. Ayrıca siyasal dile "Demokratur, Garson Devlet, Irkçı Emperyalizm, Manevi Kalkınma, Ufki Devletçilik" gibi kavramlar kazandırmıştır²⁹².

²⁸⁷ Sarıbay, **age**, s. 111.

²⁸⁸ Bkz. Erbakan, 1997; Sarıbay, 1985.

²⁸⁹ Pakistan'da yapılan "Birinci Büyük Siret-i Nebi Kongresi"nde İslam ülkelerine şeriatı temel yasa kabul etme çağrısı, Arapçanın halka mal edilmesi ve İslam dünyasının evrensel dili olması, Cuma günlerinin tatil ve dini bayramların kutlanması girişimi önerilerinde bulunulmuştur (Sarıbay, 1985, s.119-120).

²⁹⁰ Yalçın, **age**, s.208; Sarıbay, 1985, s.116-120.

²⁹¹ Hasan Cemal, "Erbakan'ın hayalleri, hayalperestliği...", **Milliyet**, 28.02.2011.

²⁹² <http://www.necmettinerbakan.net/haberler/dr-isil-arpaci-hanim-39in-prof-dr-necmettin-erbakan-hakkindaki-tezi.html>,

1.5.3. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Alparslan Türkeş

a) Alparslan Türkeş'in Kısa Biyografisi

Alparslan Türkeş, 25 Kasım 1917'de Lefkoşa'da dünyaya gelmiştir. Ailesi Kayseri Pınarbaşı'ndan buraya göç etmiştir. Babasının adı Ahmet Hamdi Bey, annesinin adı Fatma Zehra Hanım'dır. O, ilk ve ortaokulu Lefkoşa'da okumuştur. Ortaokul son sınıftayken öğretmeni Osman Zeki Bey, Arslan olan adını Alparslan olarak değiştirmiştir. Ailesi ile birlikte İstanbul'a gelen Alparslan 1933 yılında Kuleli Askeri Lisesi'ne girmiştir. 1934'te Soyadı Kanunu'nun çıkması ile 'Türkeş' soyadını almıştır. Harp Okulu'na giren ve Asteğmen rütbesi ile mezun olan Alparslan İstanbul Piyade Okulu'ndan aldığı yarım dönemlik eğitimin ardından Teğmen olmuştur. 1940 yılında bir subay kızı olan Muzaffer Hanım ile evlenmiştir. Türkeş, 1944 yılında Turancılık Davası²⁹³ nedeniyle 9 ay 10 gün hapis cezası almıştır²⁹⁴.

1948'de Genel Kurmaylığın açtığı sınavı kazanan Türkeş, ABD'ye gönderilmiş burada Amerikan Piyade Okulu ve Amerikan Harp Akademisi'nde eğitim görmüştür. 1955-1957 yılları arasında Washington'daki Daimi Gurup nezdinde Türk Genel Kurmayının Temsil Heyeti'nde görev yapmıştır. Ayrıca Amerikan Üniversitesi'nde Uluslararası Ekonomi eğitimi almıştır. Yurda döndükten sonra 1956 yılında Almanya'daki Atom ve Nükleer Okulu'na gönderilmiştir²⁹⁵. Avrupa'da çeşitli NATO toplantılarında Genel Kurmay Başkanlığı temsilciliğinde bulunmuştur²⁹⁶. 27 Mayıs 1960 ihtilaline katılmış yönetime el koyan Milli Birlik Komitesinde yer almış ardından Başbakanlık Müsteşarlığı²⁹⁷ görevine getirilmiştir²⁹⁸. MBK üyeleri arasında görüş ayrılığı çıkınca 13 Kasım 1960'ta "14"ler denilen grupla birlikte emekliye sevk edilerek

http://www.milligazete.com.tr/haber/Siyasal_Islmcilik_degil_Islmi_siyaset_yapti/269507#.VJrF114gDA
24.12.2014).

²⁹³ 1930'larda başlayan Atatürk Milliyetçiliğinden daha farklı bir milliyetçilik (Türk ırkının tarihi sembolleri ve kan birliğine önem veren) büyümeye başlamıştır. Nihal Atsız'ın Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı açık mektupların yayınlanmasıyla başlayan 3 Mayıs olaylarında tutuklanan Milliyetçi-Turancı kişilerin 19 Mayıs Nutku ve dış politikanın da oluşturduğu etki ile 7 Eylül 1944 ile 29 Mart 1947 tarihleri arasında yargılandıkları 65 oturumda sonuçlanan davadır (E. Semih Yalçın, Üçler Orhan Buldak vd., **Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş**, C:3, Ankara: Berikan Yayınevi, 2012, s.35-48).

²⁹⁴ Alparslan Türkeş'in bu davada yargılanmasına neden olan onun "Yalnız Türk soyundan gelenler yaşmalıdır." sözleri olmuştur (Yalçın vd., s. 41); **Milliyet**, 05.05.1997.

²⁹⁵ Alparslan Türkeş, **Dokuz Işık**, İstanbul: Burçak Yayınevi, 2000, s.13-14.

²⁹⁶ Alsac, **agt**, s.34.

²⁹⁷ Türkeş, Cemal Gürsel'in başkanlığındaki 24. Hükümette başbakan müsteşarlığı yapmıştır (DAGM, **age**, s.108).

²⁹⁸ Bu görevi sırasında Devlet Planlama Teşkilatı ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nü kurmuştur (Kadir Tosun, **Milliyetçi Ülkücü Hareket**, Ankara: Babil Yayınları, 2011, s.63).

yurt dışına gönderilmiştir. Devlet Müşaviri olarak Hindistan'a sürülen Türkeş'in 2 yıl Türkiye'ye girişi yasaklanmıştır. 22 Şubat 1963'te ülkeye dönmesinin ardından o da Talat Aydemir ve arkadaşlarının 21 Mayıs 1963'te girişimde bulunduğu darbe nedeniyle yargılanmış ve serbest bırakılmıştır²⁹⁹. 1965'te siyasete giren Alparslan Türkeş 2. dönem Ankara 3, 4 ve 5. dönem Adana, 19. dönem ise Yozgat Milletvekilliği yapmıştır. MHP, DHP (Demokratik Hareket Partisi), MÇP (Milliyetçi Çalışma Partisi) Genel Başkanlıkları ile Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur³⁰⁰.

1974 yılında ilk eşi olan Muzaffer Hanım'ı kaybeden Türkeş, 1976'da Seval Hanım'la ikinci evliliğini yapmıştır. İlk eşinden beş, ikinci eşinden iki olmak üzere yedi çocuğu vardır. Alparslan Türkeş'in başlıca eserleri şunlardır:

- 1944 Milliyetçilik Olayı (1969)
- 27 Mayıs - 13 Kasım 27 Mayıs ve Gerçekler (1977)
- Türkiye'nin Meseleleri (1966)
- Temel Görüşler (1977)
- Yeni Ufuklara Doğru (1972)
- Dokuz Işık (1977)

Alparslan Türkeş, 4 Nisan 1997'de geçirdiği bir kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir. Ölümünden önceki gece katıldığı nişan töreninde DYP'ye yeni katılan Köksal Toptan'ı tebrik etmiş ve kendisine "*Merkez sağın birleşmesi gerekiyor. Ben Türkiye'nin kurtuluşunu merkez sağın birleşmesinde görüyorum. Buna DYP ile MHP'yi birleştirerek başlayabiliriz*" dediği bilinmektedir³⁰¹.

b) Alparslan Türkeş'in Siyasi Hayattaki Yeri

Sürgün hayatı sona eren Türkeş, hemen Türkiye'ye dönmemiş önce İsviçre'ye ardından Bürüksel ve Paris'e geçmiş kendisi ile birlikte ülke dışına gönderilen 14'lerin diğer üyeleri ile temaslarda bulunmuş Türkiye'ye döndüklerinde izleyecekleri yol haritasını belirlemeye çalışmıştır. Batı Trakya'daki Türklerle de temasa geçen Türkeş, 22 Şubat 1963³⁰²'te Türkiye'ye dönmüş ve kendisini destekleyenler tarafından büyük

²⁹⁹ Tosun, **age**, s.63-64.

³⁰⁰ http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_Cabinets.aspx 18.12.2014.

³⁰¹ **Milliyet**, 05.04.1997.

³⁰² Bu tarihte Türkiye'de II. İnönü Koalisyon Hükümeti (Türkiye'nin 27. İnönü'nün ise 9. Hükümeti) bulunmaktaydı (Yalçın vd., **age**, s. 104; http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx 10.01.2015).

ilgiyle karşılaşmıştır. AP ve CKMP ile temaslarda bulunan Türkeş “Huzur ve Yükseliş Derneği” ni kurarak 14’ler’in de desteğiyle partileşme faaliyetlerine girişmiştir. 18 Mayıs 1963’te arkadaşlarıyla birlikte AP³⁰³ ile anlaşmış ve kendisini AP başkanlığı konusunda destekleyecekleri sözünü almış fakat 21 Mayıs olayları³⁰⁴ bunu engellemiştir³⁰⁵. CKMP tarafında partiye katılma teklifleri alan Türkeş arkadaşlarıyla 23 Şubat 1964’te CKMP kongresine³⁰⁶ katılmıştır³⁰⁷. 14’ler den bazı arkadaşlarıyla mart sonunda partiye resmen kaydolun³⁰⁸ Türkeş 31 Temmuz 1965’te Parti Genel Başkanlığına seçilmiştir³⁰⁹. Bu görevle yaptığı ilk konuşmasında “ ... Biz memlekette sadece fikir ve görüş ayrılığına inanıyoruz, ...idare, vergi, eğitim reformları şarttır, ... Memleketin % 90’ı Müslümandır, ...Din seferberliği lazımdır.” gibi ifadelerle değinmiştir³¹⁰.

Kadir Tosun, onun siyasete girişini “*Türkeş’in siyasete girmesiyle birlikte Türk Milliyetçiliği de kültürel faaliyetlerden siyasal alana taşınmış oldu. Partiye de yeni bir soluk, yeni bir kan geldi.*” şeklinde yorumlamıştır³¹¹. 10 Ekim 1965’te girdiği ilk seçimler de % 2,2 lik bir oyla partisi 11 Milletvekili çıkartmış kendisi ise Ankara’dan Milletvekili olmuştur³¹². 28 Mart 1966 da yapılan Cumhurbaşkanı seçimine Cevdet Sunay ile birlikte Alparslan Türkeş de girmiş fakat sadece 11 oy almıştır³¹³.

1965-1967 yılları arasında partisinde hızlı bir teşkilatlanmaya giden Türkeş, 1969’daki Adana Kongresi³¹⁴,nde CKMP adını MHP olarak, “Terazi” olan

³⁰³ AP’den Sadettin Bilgiç’in Türkeş’ e yakınlığı ve desteği Türkeş’in 1964’te yapılan AP Genel Başkanlığı yarışında Süleyman Demirel’in karşısındaki Sadettin Bilgiç’i desteklemesini sağlamıştır (Yalçın vd., **age**, s.113).

³⁰⁴ Talat Aydemir’in 22 Şubat 1962 deki darbe girişiminin ikincisi 20-21 Mayıs 1963’te daha geniş bir tabana yayılarak yapılmıştır. Yapılan yargılamalar sonucunda birçok kişi tutuklanırken Talat Aydemir ve Fethi Gürcan idam edilmiş, Alparslan Türkeş ise 4 ay hücrede kaldıktan sonra beraat etmiştir (Yalçın vd., **age**,108).

³⁰⁵ Yalçın vd., **age**, s.104-113.

³⁰⁶ Türkeş ve arkadaşlarının da bulunduğu Bu kongrede CKMP Genel Başkanlığına Ahmet Oğuz seçilmiştir (**Milliyet**, 24.02.1964). Türkeş ve arkadaşlarının onu desteklediği fakat onun bir yıl sonra genel başkanlıkta Türkeş’in karşısında yer aldığı görülmüştür (Alsac, **agt**, s.38).

³⁰⁷ **Milliyet**, 24.02.1965.

³⁰⁸ Abdi İpekçi “14’ler” başlıklı yazısında Türkeş ve arkadaşlarının büyük bir parti yerine küçük bir partiye üye olmayı tercih etmelerinin nedenini daha aktif ve etkin rol oynamak istemeleri olarak değerlendirmiştir (**Milliyet**, 03.04.1965).

³⁰⁹ Abdi İpekçi, “14’ler”, **Milliyet**, 03.04.1965; 01.08.1965).

³¹⁰ **Milliyet**, 01.08.1965.

³¹¹ Tosun, **age**, s.64.

³¹² Yalçın vd., **age**, s.118.

³¹³ Yalçın vd., **age**, s.121-123.

³¹⁴ Türkeş bu kongrede yeni milliyetçi duruşu, ilkeleri ve ideolojiyi belirlemiştir: “Tanrı dağı kadar Türk, Hıra Dağı kadar Müslüman...” Hatem Ete, Hamza Taşdelen, Sami Orçun Ersay, **Ülkücülüğten Tepkisel Milliyetçiliğe, MHP’nin İdeolojisi ve Seçmen Eğilimleri**, İstanbul: Seta Yayınları, 2014, s.22.

amblemelerini de Türk-İslam ülküsüne uygun olarak “Üç Hilal” ile değiştirmiştir. Kasım 1967’deki CKMP kongresinde “Dokuz Işık” olarak tanımlanan doktrini de burada parti teşkilatına tanıtmıştır. MHP olarak seçime ilk 12 Kasım 1969’da gitmiştir³¹⁵. Bu kongreden sora bazı kesimler (Atsız’a yakın Türkçüler, Laik Kemalistler...) bir araya gelerek kongre değerlendirmesi yapmış ve MHP nin Türkçü misyondan, Türkçülükten uzaklaştığını ifade etmişlerdir. “İstanbul’daki Türkçü çevreler de MHP’yi ümmetçi ve Anadolu cu akımların etkisinde kalmakla ve Türkçülükten taviz vermekle suçlamışlardır”³¹⁶. MHP’li Kadir Tosun; Nihal Atsız ve bazı asker kökenli kişilerin de partilerinin Atatürk ilke ve inkılaplarından uzaklaştığını, İslamcılığa kaydığını belirtip kırınlıklarını dile getirdiklerini ifade etmiştir³¹⁷.

Türkeş, 1969-1973-1975 yani 3.ve 4. ve 5. Dönemlerde Adana’dan Milletvekili olmuştur³¹⁸.

MHP olarak adlandırdıkları parti Türkeş ile birlikte belirlediği yeni ideoloji ve güçle 1970’lerde büyük sıçrama yapmıştır. 1973 seçimlerinde %3,4 oyla 3 milletvekili kazanmış ve 1975’te Demirel başkanlığında kurulan I. MC Hükümetinde koalisyon ortağı ve başbakan yardımcısı olmayı başarmıştır³¹⁹. Yan kuruluşların da desteğiyle sağladığı ‘Politik pazarlık gücüyle’ hükümetlerde yer almış ve oylarıyla orantısız sayıda bakanlık elde etmiştir. Devlet içindeki etkinliğinin yanı sıra yurt dışındaki örgütlerini de güçlendirmiştir. 1977 Seçimleri³²⁰nde MHP, CHP ile birlikte oylarını yükselten tek parti olmuş ve %100’lük bir artışla % 6,4 oranındaki oyla 16 milletvekili çıkartmıştır³²¹. Böylece Türkeş ilk kez partisi ile Mecliste gurup kurma gücüne kavuşmuştur³²².

MHP, 1970’li yılların sağ-sol çekişmelerinde sağ eğilimli gençleri kendisine çekmiştir. MHP Genel Başkanı Türkeş, hazırladığı özel bir programda kuracağı yeni düzende gençliği hazırlayıcı ana unsur olarak gördüğünü söylemiştir. MHP, üyelerine

---

Ayrıca bu, “Kültürel Milliyetçilik” ile “Seküler Milliyetçilik” tartışmalarını da getirmiştir.

³¹⁵ Yalçın vd., **age**, s.150-153.

³¹⁶ Alsaç, **agt**, s.39.

³¹⁷ Tosun, **age**, s. 65.

³¹⁸ Yalçın vd., **age**, C:5, s.203-205.

³¹⁹ Türkeş bu görevi sırasında Kıbrıs konusunda hassasiyet ve kararlılık göstermiş oradaki Türklere kimsenin haksızlık ve zulüm etmesine izin vermeyeceklerini belirtmiştir (Tiryaki, **agt**, s.155).

³²⁰ Terör olaylarındaki artış 1977 seçimlerinin 4 ay öne alınmasına neden olmuştur (Yalçın vd., **age**, s.168).

³²¹ MHP’nin bu başarısında iktidar olanaklarını iyi kullanması, koalisyon ortaklarına karşı eleştirel tavır ve uyguladığı dini politika etkili olmuştur (<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/hur/mhp/mhp6.htm> 11.01.2015).

³²² Uykucu, **age**, s.224, 303; Sarıbay, 2001, s.76).

'komando' denilen gençlik kollarını³²³, 1977'de Ülkücü Gençlik Derneği³²⁴, ni kurmuş ve yurt düzeyinde örgütlemiştir. Ülkücü Polisler de Pol-Bir adıyla dernek kurmuş, Komando Kampları denilen Gençlik Eğitim Kampları³²⁵ oluşturulmuştur³²⁶. Dönemin siyasi atmosferi bir yana bu gelişmeleri³²⁷ Türkeş'ten ve uyguladığı siyasetten bağımsız düşünmemek gerek.

1977 seçimleriyle gelen başarı Türkeş'in uyguladığı politikaları ve İslami söylemleri³²⁸ bir adım daha ileri götürmüştür. Bu söylemlerde Necip Fazıl gibi prestijli yazarların ve radikal İslamcı camianın desteği de etkili olmuştur.

MHP, 22 Temmuz 1977'de kurulan II. MC hükümetinde beş bakanlık elde etmiş ve milletvekillerinin üçte birini kabineye sokmayı başarmıştı. Bu hükümet kısa ömürlü olmuş ardından gelen siyasi, sosyal, ekonomik dar boğaz ülkeyi bir kaosa sürüklemiştir. 12 Eylül 1980 Hareketi ile sonlanan bu süreç diğer partiler gibi MHP'nin de siyasi ömrünü sona erdirmiş, Türkeş tutuklanarak İzmir Uzun Ada'ya gönderilmiştir. 29 Nisan 1981'de ise MHP adına askeri savcılıkça kamu davası³²⁹ açılmıştır. 5 yıl 11 ay süren yargılamanın ardından Türkeş, 1987'de 11 yıl 1ay 10 gün hapse çarptırılmıştır. 4 yıl 5 ay 28 gün tutuklu kaldıktan sonra tahliye olmuştur. 6 Eylül 1987 referandumuyla siyasi yasağı kalkan Türkeş, 20 Eylül 1987'de MÇP³³⁰, ye girmiş Ekim 1987'de parti genel başkanlığına getirilmiştir. 1991'deki seçimlere RP, Islahatçı Demokrasi Partisi³³¹ ile ittifak yaparak giren Türkeş, DHP'yi kurmuş ve tekrar MÇP'ye geçmiştir. 24 Ocak

³²³ Uykucu, **age**, s.303.

³²⁴ 1977'de bu derneğin başına Muhsin Yazıcıoğlu getirilmiştir. 1250'leri bulan bu dernek üyeleri iç savaşın yaşandığı dönemlerde sokaklarda meydanlarda dişe diş kana kan mücadele etmişler (Tosun, **age**, s.89-90).

³²⁵ Bu kamplar amaçlarını "Türk gençliğini milli ve manevi değerlerle donatmak, aralarında fikir ve eylem birliğini sağlamak ve Komünistlerin sokak hâkimiyetini kırmak" şeklinde ifade etmişler (Tosun, **age**, s.107).

³²⁶ Tosun, **age**, s.80-107.

³²⁷ Milliyetçi İşçi Sendikaları (MİSK), Ülkücü Polisler Derneği (POL-BİR), Ülkücü Öğretmenler Derneği (ÜLKÜ-BİR ÖĞRET) gibi toplumun çeşitli kesimlerinde de örgütlenmelere gidilmiştir (<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/hur/mhp/mhp6.htm> 11.01.2015).

³²⁸ MHP üzerinde incelemeler yapan Tanıl Bora ve Kemal Can "İslami yönde atılan bu adımlar esas olarak, MHP'nin kitle desteğini değiştirmeye dönük taktik girimleridir. İslam'ın ideolojik tutarlılıkla benimsenmesi söz konusu değildir." şeklinde tespitlerde bulunmuşlardır (Sarıbay, 2011, s. 77).

³²⁹ İddianame: "Anayasal düzenin Cumhuriyetçilik ve demokrasi ilkelerine aykırı olarak devletin tek bir kişi tarafından yönetilmesi amacına yönelik değiştirilmesine zor yoluyla kalkışmak, Türkiye ahalisini bir biri aleyhine silahlandırarak toplu kıyıma yönlendirmek, toplu kıyıma neden olmak, bu cürümlere katılmak; TCK'nin 149 ve 146. maddelerinde yazılı cürümleri, işlemek için silahlı cemiyet oluşturmak" (Yalçın vd., **age**, s.171).

³³⁰ 1983'te kurulan Muhafazakâr Parti 1985'teki I. Büyük Kongresinde adını Milliyetçi Çalışma Partisi olarak değiştirmiştir (Yalçın vd., **age**, s.175).

³³¹ Bkz. Islahatçı Demokrasi Partisi Seçim Bildirgesi, İstanbul, 1987.

1993'te yaptığı olağanüstü kongre ile MÇP'nin adını MHP olarak değiştirmiştir³³². 1994'teki mahalli seçimlerde % 8,18 ile partisine en yüksek oyu kazandırmıştır³³³. Ölümünün ardından gazeteler "Türkeş Bir Neslin Mimarıydı", "Acı Kayıp", "Başbuğu Kaybettik", "Ülkücüler Yasta", "Yüzbinler Ankara'ya Aktı", "Muhteşem Veda" gibi manşetler attılar.

Taha Kılıç, Türkeş'in her dönem farklı bir duruşla aynı davanın izini sürdüğü yol arkadaşlarıyla birlikte yorulmadan yol aldığını; Emin Çölaşan, onun hem bir genel başkan hem de bir lider olduğunu "vur" dese vuracak "öl" dese ölecek büyük kitleleri elinin altında tutan bir Türk milliyetçisi olduğunu ifade etmiştir.

Kızı Umay, babasına veda yazısında onun Türkiye'nin en büyük sorununun cehalet olduğunu bu nedenle de Atatürk'ün "*Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.*" sözünü rehber edindiğini, 9 Işık³³⁴ tan birinin de İlimcilik olduğunu belirtmiştir³³⁵.

1.5.4. Devlet Bakanı: Seyfi Öztürk

a) Seyfi Öztürk'ün Kısa Biyografisi

1927 Eskişehir doğumludur. Annesinin adı Fatma Madiha, babasının adı ise Abdullah'tır. Öztürk, Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş bir süre avukatlık yapmıştır³³⁶. 1961'de Anayasayı ihlal davasında 4 Eskişehirli milletvekilinin müdafaasını yapmıştır. CKMP Genel Kurul azalığı ve Temsilciler Meclisi üyeliği görevlerinde bulunmuştur³³⁷. XII, XIII, XIV ve XV. Dönemlerde Eskişehir Milletvekili seçilmiştir. 29, 30, 31, 32, 39 ve 41. Hükümetlerde çeşitli bakanlıklara getirilmiştir. MÇP ve AP üyeliğinde bulunmuştur. 1969 seçimleri döneminde gazetelerde sık görülen bir isim olmuştur³³⁸.

1980 yılına kadar Eskişehir milletvekilliğini sürdüren Öztürk 5 Kasım 2002 de İstanbul'da 75 yaşında hayatını kaybetmiş, Eskişehir'de toprağa verilmiştir³³⁹.

b) Seyfi Öztürk'ün Siyasi Hayattaki Yeri

³³² 12 Eylül 1980 ihtilalinin ardından kapatılan partilerin 1992'de yeniden açılacağına yönelik kararın alınması ile MHP de açılmıştır (<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/hur/mhp/mhp6.htm> 11.01.2015).

³³³ Yalçın vd., *age*, s.170-177, 186-187; <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/hur/mhp/mhp6.htm> 11.01.2015.

³³⁴ 9 Işık: Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, İlimcilik, Toplumculuk, Köycülük, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, Gelişmecilik ve Halkçılık, Endüstricilik ve Teknikçilik (Türkeş, *age*, s.20-24).

³³⁵ Yalçın vd., *age*, C:5, s.17, 20, 91.

³³⁶ *TBMM Albümü*, s.925.

³³⁷ *Milliyet*, 14.05.1961.

³³⁸ *TBMM Albümü*, s.925; *Milliyet*, 14.05.1961; http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html 16.01.2015.

³³⁹ *Hürriyet*, 05.11.2002.

1965'teki Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki hükümette (29. hükümet) 20.02.1965-10.08.1965 tarihleri arasında Köyişleri Bakanlığı yapmıştır. Alparslan Türkeş'in CKMP Genel Başkanlığına karşı çıkan Seyfi Öztürk, onun başkan seçilmesinden sonra CKMP'li 6 bakanla birlikte 4 Ağustos 1965 tarihinde partilerinin Genel İdare Kuruluna bir mektup göndererek "*Türkeş'in liderliği altında partinin totaliter ve maceracı bir hüviyet aldığı*" iddiasıyla istifalarını bildirmişti. Türkeş ise Genel Başkan seçildikten sonra onun partiden istifa ettiği için CKMP'yi temsil eden bakanlıktan da ayrılması gerektiğini Başbakan'a bildirmiş ve görevden alması için baskı yapmıştır. Bakanlıktan ayrılmamakta direnen Öztürk Başbakan ile görüşükten sonra basın önünde Türkeş ile ilgili "*Türkeş 18 yıldır emek verdiğimiz partiyi teslim aldı. Şimdi sıra bakanlığa mı geldi.*" diyerek bakanlıktan ayrılmadığını belirtmiştir. Fakat 10 Ağustos 1965'te ayrılmak zorunda kalmıştır³⁴⁰. Türkiye Cumhuriyeti devletinin 30.Hükümetinde Devlet ve Ulaştırma Bakanı, 31 ve 32. Hükümetlerinde Çalışma Bakanı, 39 ve 41. Hükümetlerinde ise Devlet Bakanı olarak görev yapmıştır³⁴¹.

İçel Milletvekili Celal Kargılı 1972'de mecliste yaptığı konuşmada Öztürk ile ilgili şöyle demiştir: "*Seyfi Öztürk Türk Ceza Kanununda mevcut siyâsî suçlardan dolayı verilen ölüm cezalarının kaldırılmasına ve bu cezaların yerine, ağır hapis cezaları konmasına dair bir teklif hazırlamış ve bunu parlamentoya vermiştir.*" 1964'te mecliste görüşülen bu teklifi isteği doğrultusunda sonuçlandırılmamıştır³⁴². Öztürk, 10 Mart 1972'de mecliste Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ım ölüm cezalarının, yerine getirilmesine dair kanunun açık oylamasında ise "Kabul" oyu vermiştir³⁴³. Öztürk mecliste partisi AP ile ilgili şöyle demiştir: "*...milliyetçi hüviyeti içinde, programının bütün maddelerinin temel hedefi olarak bu memlekette komünizmi payidar etmemenin mücadelesi içinde kurulmuş ve devam etmiştir*"³⁴⁴.

1.5.5. Devlet Bakanı: Süleyman Arif Emre

a) Süleyman Arif Emre'nin Kısa Biyografisi

³⁴⁰ **Milliyet**, 06.01.1965; <http://www.ulkucaklari.org.tr/ulkucuhareket/basbug-alparslan-turkes/hayati/27-mayis-ihtilali-ve-alparslan-turkes/alparslan-turkesin-siyasete-girisi> 16.01.2015.

³⁴¹ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html 16.01.2015.

³⁴² **TBMM**, B: 58, 10.3.1972, O: 1, s.131.

³⁴³ **MMTD**, D:3, C:23, B: 58, 10.3.1972, O: 1 s.230.

³⁴⁴ **MMTD**, D:3, C:23, B: 58, 10.3.1972, O:1: 141.

1923 Adıyaman Besni doğumludur. Annesinin adı Fatma babasının adı ise Ali'dir. İlkokulu Besni'de ortaokul ve liseyi Malatya ve Ankara'da okuyan³⁴⁵ Emre, Ankara Hukuk Fakültesi bitirmiş önce Ankara'da sonra Adıyaman'da avukatlık yaptıktan sonra orada siyasete girmiştir. 1965 Seçimlerinde YTP' den Milletvekili olmuştur³⁴⁶. Emre, Ankara Kızılbey maliye tahsil şubesi memurluğu, İçişler Bakanlığı ve Diyanet İşleri Bakanlığı memurluğu ve serbest avukatlık görevlerini icra etmiştir. XIII. Dönem Adıyaman, XV. XVI. XX. ve XXI. Dönemlerde İstanbul Milletvekilliği yapmıştır. 37. ve 41. Hükümetlerde Devlet Bakanlığı yapmıştır³⁴⁷. MNP üyeliği ve MSP Genel Başkanlığı ve Başkan Yardımcılığı yapmıştır³⁴⁸. 1977'de Çalışma Bakanlığına vekâlet etmesi için tezkere çıkartılmıştır Resmi Gazete, 21 Aralık 1977, S:16146).

O, siyasi kimliğinin yanında yazarlık³⁴⁹ (siyasi anı, din) ve şairlik³⁵⁰ kimliği de taşımaktaydı³⁵¹. Az derece Fransızca bilen Emre 4 çocuk babasıdır³⁵².

b) Süleyman Arif Emre'nin Siyasi Hayattaki Yeri

Siyasi görevlerinin yanı sıra yazdığı ve yazmaya devam ettiği eserleri ile görev yaptığı dönem hakkında bilgi vermektedir³⁵³. Erbakan'a yakınlığı ile dikkat çeken Süleyman Arif Emre, Milli Görüş'ün de açıklayıcısı olmuştur. MSP Genel Başkanlığı döneminde partisinin I. Büyük Kongresi'nde MSP'yi Milli Görüş'ün Temsilcisi olarak ilan etmiş ve bu görüşü de şöyle tanımlamıştır: “*Maddi kalkınma yanında manevi kalkınmaya da ağırlık veren ahlak ve fazilete bir cemiyet nizamını öngören anlayıştır*”³⁵⁴. 1974' te parti liderliğini yapan Emre, diğer parti liderlerini eleştirirken, Ecevit'i iyi ve zeki bir devlet adamı olarak nitelendirmiştir. Aralarındaki en büyük ihtilafın ise onun dünya kamuoyunu fazla ciddiye alarak Kıbrıs'ın tamamını alma kararlığı göstermemesi konusu olmuştur. Bu onun Kıbrıs konusundaki fikrini ortaya

³⁴⁵ Esat Arslan, **Türk Parlamento Tarihi: TBMM XVI. Dönem (1977-1980)**, C.3, Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu, 2012, s.1473.

³⁴⁶ **TBMM-THB** (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Hizmetleri Başkanlığı) 26.06.2012, 1; **TBMM Albümü**, s.991.

³⁴⁷ **TBMM Albümü**, s.991; http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=20&p_sicil=2883 17.01.2015.

³⁴⁸ Sarıbay, 2011, s.62, 63.

³⁴⁹ Süleyman Arif Emre Milli Gazete 'de köşe yazarlığı yapmıştır (Arslan, **age**,1473).

³⁵⁰ Süleyman Arif Emre'nin 200'e yakın, hece ve aruz vezni ile yazılmış, fakat kitap haline getirilmemiş Şiirleri vardır. Çok azı çeşitli dergilerde yayınlanmıştır (Fezî Halıcı, **Parlamentar Şairler**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara: TBMM Yayınevi, 1990, s.98). Bazı şiirleri de “Aşkın Aşkı” kitabında yayınlanmıştır (Arslan, **age**, 1473).

³⁵¹ **Altınoluk Dergisi**, 1989, S.46, s.40.

³⁵² **TBMM Albümü**, s. 991.

³⁵³ Süleyman Arif Emre, **Siyasette 35 Yıl**, C:3, Ankara: Keşif Yayınevi, 2002, s.215.

³⁵⁴ Sarıbay, 2011, s.63.

koymaktadır³⁵⁵. MSP'nin kapatılmasının ardından ‐laikliğe aykırı davranmak‐ gerekçesi ile yargılanan 33 kişiden biri de Süleyman Arif Emre'dir. O, ‐Mitinglerde başkalarının attığı slogan ve pankartlardan sorumlu olamayız. Bakanlık yaptık, ülkenin en gizli sırlarına vakıf olduk. Nasıl olur da bir gizli örgüt üyesi Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin bakanı olur.‐ şeklinde savunma yapmıştır³⁵⁶. Necip Fazıl Kısakürek, Serdengeçti Osman Yüksel gibi Türk-İslamcı yazarların davalarını üstlenmiş, gazeteci Ahmet Emin Yalman'ı vuran radikal İslamcı Hüseyin Üzmez'in de avukatlığını yapmıştır³⁵⁷. 28 Şubat ve 27 Nisan dönemini araştıran Darbeleri Araştırma Komisyonu kendisi ile görüşmeler yapmıştır. Yaşının ve bulunduğu görevlerin, zaman diliminin katkısıyla bildiklerini yorumlayan Emre kendisi hakkında da bazı nükteli bilgiler vermektedir. 1952'de Millet Partisi'nin kapatma davasına girdiğini, yıllar sonra avukatlarla yemekte bir araya geldiklerinde tecrübelerinden, başarılarından bahsettiklerinde Emre de kendisi için ‐Ben de bugüne bugün dört tane büyük parti³⁵⁸ kapattırmiş olan bir avukatım.‐ Güldüklerinde ise: ‐Yahu ne gülüyorsunuz? İngilizler derlermiş ki 'Hastamızı hangi doktora teslim edelim tedavi için? Hangi doktor daha çok adam öldürdüyse ona teslim ederiz.' Ben de böyle bir kişiyim.‐ demiştir³⁵⁹.

1.5.6. Devlet Bakanı: Sadi Somuncuoğlu

a) Sadi Somuncuoğlu'nun Kısa Biyografisi

1940 Aksaray doğumludur. Babasının adı İhsan, annesinin adı ise Elmas'tır. İlk ve ortaokulu Aksaray'da, liseyi Ankara'da okumuştur³⁶⁰. 1962'de Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nden mezun olmuştur. 1957-1958 yılları arasında Türk Ocakları'ndaki faaliyetlerine başlamıştır. İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü Muhasebe Servisi memurluğu, gazetecilik, MEB yayınlar Genel Müdürlüğü Eğitim Malzemeleri Uzmanlığı Türk Ocağı Merkez Müdürlüğü, Devlet Gazetesi Genel Yayın Müdürlüğü gibi pek çok görev icra etmiştir. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde Organizasyon ve Metot ile İdarecilik kursu ve eğitimi almıştır. 1967 de Siyasete girmiş, 1980-1995 yıllarında ara vermiştir. 1995'ten sonra tekrar aktif siyasete

³⁵⁵ Milliyet, 01.11.1974

³⁵⁶ Milliyet, 10.12.1982.

³⁵⁷ <http://www.turktores.com/viewtopic.php?f=214&t=10218> 08.02.2015.

³⁵⁸ Milli Nizam, Milli Selamet, Refah ve Fazilet Partileri (TBMM-THB, 26.06.2012, s.5).

³⁵⁹ TBMM-THB, 26.06.2012, s. 1, 5.

³⁶⁰ Arslan, age, s.1682.

girmiştir. ANAP ve MHP’ de Milletvekilliği yapmış 41. ve 57. Hükümetlerde Devlet Bakanlığı görevlerine getirilmiştir. Cumhurbaşkanlığına aday olması gerekçesi ile Mayıs 2000’de bakanlık görevinden alınmıştır.

3 çocuk babası olan Somuncuoğlu, gazeteci ve yazar kimlikleri ile birçok eser yazmış ve yazmaktadır³⁶¹.

b) Sadi Somuncuoğlu’nun Siyasi Hayattaki Yeri

1967’de aktif siyasete giren Somuncuoğlu, 1968’de MHP’nin Gençlik Kolları Başkanlığına 1969 da ise İdare Kuruluna getirilmiştir. 12 Mart 1971’e kadar gençliğin eğitim ve teşkilatlanmasıyla, 12 Eylül 1980’e kadar da MHP Genel Başkanlığı ile meşgul olmuştur. Bu tarihten sonra MHP davasında idamla yargılanmış ve beraat etmiştir³⁶². MHP’den sonra kısa bir dönem ANAP’ta kalan Somuncuoğlu, tekrar MHP ye dönmüştür. Partisi içinde de zaman zaman zor dönemler yaşamış, ihraç edilmek de istenmiştir³⁶³. Özellikle Parti başkanı³⁶⁴ ve yönetiminin onun Cumhurbaşkanlığı adaylığına karşı çıktığı dönemlerde³⁶⁵. Taha Akyol bir köşe yazısında Somuncuoğlu ile ilgili onun 1964’te Türkeş ile beraber siyaset yoluna çıktığını, daima dengeli ve ılımlı bir siyaset izlediğini ifade etmiştir³⁶⁶. Aktif siyasetten ayrılması siyasi hayatını bitirmemiştir. Yazarlığı ile bu düşüncelerini kitaplara, köşe yazılarına aktarmıştır.³⁶⁷

1.5.7. Devlet Bakanı: Ali Şevki Erek

a) Ali Şevki Erek’in Kısa Biyografisi

³⁶¹ TBMM Albümü, s.1074; Bkz. Sadi Somuncuoğlu, **Avrupa Birliği: Bitmeyen Yol**, 2002; **Göz Göre Göre Kapana Düştü Türkiye’**m, 2005; Tosun, **age**, s. 97.

³⁶² Bkz. Sadi Somuncuoğlu, **Avrupa Birliği: Bitmeyen Yol**, 2002; **Göz Göre Göre Kapana Düştü Türkiye’**m, 2005.

³⁶³ **Milliyet**, 28.04.2000.

³⁶⁴ Bahçeli, Somuncuoğlu’nun bu hareketine “Her MHP mensubunun parti kimliğini koruyup geliştirmek gibi bir görevi vardır. Bu çerçevede zaaf içinde olanların partimizin söylem ve politikalarını benimsemekte zorluk çekenlerin kendi konumlarını gözden geçirme sorumluluğu da vardır.” sözleriyle tepki göstermiştir (**Milliyet**, 03.05.2000).

³⁶⁵ **Milliyet**, 03.05.2000.

³⁶⁶ Taha Akyol, “Pişmiş Aşa...”, **Milliyet**, 15.05.1999.

³⁶⁷ Güncel konularla ilgili bazı yazıları <http://www.millidusunce.net> adresinde yayınlanmaktadır. Başlıca bazı kitapları: - Avrupa Birliği: Bitmeyen Yol - Gümrükte Kuşatma - Kıbrıs’ta Sirtaki Sorularla Belgelerle Kıbrıs /Çözüm mü Çözülmemi – Avrupa Birliği Uyum Paketlerinden Federasyon’a – Annan Planı Gerçeği ve KKTC’nin Kurtuluşu – İstanbul’da yeni Roma İmparatorluğu – Göz Göre Göre Kapana Düştü Türkiye’**m** (Bkz. Somuncuoğlu, 2005).

1935 Tokat doğumludur. Babasının adı Abdullah Cevdet annesinin adı Naime'dir³⁶⁸. İlkokulu Tokat İbn-i Kemal'de, ortaokulu Tokat Ortaokulu'nda, liseyi ise Tokat Gazi Osman Paşa Lisesi'nde okumuştur. 1959 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Tokat'ta serbest avukatlık yapmıştır. 1966 yılında AP' ye girmiş çeşitli görevlerin yanı sıra milletvekilliği de yapmıştır. 1980 de ara verdiği siyasete bu tarihten sonra önce BTP³⁶⁹ sonra ise DYP ile devam etmiştir. "Konuşmalarım" ve "Gümrükçüye Not" adlı eserleri olan Erek, 2 çocuk babasıdır³⁷⁰. XV, XVI, XIX, XX ve XXI. Dönemlerde Tokat Milletvekilliği, Gençlik ve Spor, Devlet ve Ulaştırma ile Gümrük Bakanlıkları yapmıştır³⁷¹.

b) Ali Şevki Erek'in Siyasi Hayattaki Yeri

1966'da AP ile Siyasete giren Erek, 1973 Seçimlerinde ilk defa milletvekilliğine girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 39, 41, 50, 51, 52. Hükümetlerinde görev yapmıştır³⁷². 41. Hükümette Gençlik ve Spor Bakanlığı yapan Erek, 1977 yılında Türkiye'nin farklı siyasi fraksiyonların etkisinde olduğunu, rejim ve millet bütünlüğünün korunması gerektiğini bu nedenle gençlerin maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmasının gerekliliğini vurgulamıştır³⁷³.

Ali Şevki Erek, yaptığı hizmetler ve halkına gösterdiği yakınlık nedeniyle memleketi olan Tokat halkı tarafından sevgi ve minnetle anılmaktadır. Tokat Gazetesi'ndeki Şerare Kıvrak'ın "Sayın Ali Şevki Erek..." başlıklı yazısın da bu duygu anlaşılmaktadır. O, Erek'in Tokat için yaptığı bazı hizmetleri şu şekilde örneklemiştir: "Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, ilçelerdeki bölümleri, şimdilerde yok olan, talan edilen Sigara Fabrikası, Eğitim Alayı, Yatılı Bölge Okulları, Kapalı Yüzme Havuzu, spor kompleksleri, Gümrük Müdürlüğü, Karşıyaka Devlet Hastanesi, Tokat Havaalanı, nihayet Tıp Fakültesi." Gaziosmanpaşa Üniversitesi senato üyeleri de şehirdeki hastane ve Tıp Fakültesi'nin olduğu yere "Ali Şevki Erek Yerleşkesi" adını vermişlerdir³⁷⁴.

³⁶⁸ **TBMM Albümü**, s. 1080.

³⁶⁹ 16 Ekim 1981'de siyasi partiler kapatıldıktan sonra Nisan 1983'te yürürlüğe giren Siyasi Partiler Kanunu ile parti kurma çalışmaları yeniden serbest bırakılmıştır. Merkez sağ da Büyük Türkiye Partisi kurulmuştur. Ali Şevki Erek de birçok arkadaşı gibi bu partiye girmiştir (Hüseyin Çavuşoğlu, "12 Eylül ve Merkez Sağ", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007, 2(6). 2007, s.183, 190).

³⁷⁰ <https://sgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/152/131/ali-sevki-erek.aspx> 18.01.2015.

³⁷¹ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=21&p_sicil=3573 18.01.2015.

³⁷² http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html 19.01.2015.

³⁷³ **GSB**, 1977, s. 382-383.

³⁷⁴ http://www.tokatgazetesi.com/author_article_detail.php?article_id=809 19.01.2015.

1.5.8. Adalet Bakanı: Necmettin Cevheri

a) Necmettin Cevheri'nin Kısa Biyografisi

1930 Şanlıurfa doğumludur. Annesinin adı Fatma, babasının adı ise Hacı Ömer'dir. Galatasaray Lisesi'nde okumuş, Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş ve serbest avukatlık yapmıştır³⁷⁵. Çiftçilikle de uğraşan Cevheri; XIII, XIV, XV, XVI, XIX, XX ve XXI. dönemlerde Şanlıurfa milletvekilliği yapmıştır. 31, 32, 40, 41, 49, 50 ve 51. hükümetlerde çeşitli bakanlıklarda bulunmuş, 2 çocuk babasıdır³⁷⁶.

b) Necmettin Cevheri'nin Siyasi Hayattaki Yeri

1960 yıllarına kadar Şanlıurfa' da yaşayan Cevheri 1965 yılında AP' ye girmiştir. Milletvekili seçildikten sonra Ankara'ya yerleşmiş ve uzun yıllar devam edecek siyaset dolu yaşamına burada devam etmiştir. Ebru Okutan Ataklı ile yaptığı röportajında siyaset ile ilgili görüşlerini de dile getirmiş, zaman içerisinde siyaset yapan insanların kişiliklerinden, düşüncelerinden kaynaklı birtakım değişiklikler olsa da “siyaset hep aynıdır, hep aynı fikir çatışması ve çakışmasıdır.” demiştir.

Demirel'i Zincirbozan'a kendi arabası³⁷⁷ ile götüren Cevheri, yoldaki arkadaşlarıyla birlikte DYP'nin fikir temellerinin atılmasında bulunmuştur³⁷⁸. 1981 de yine partilerinin kapatılmasından sonra kurulan BTP'de yer almış, partinin program ve tüzüğünün oluşturulmasında görevli üç kişiden biri olmuştur³⁷⁹. Cevheri, Çiller dönemine kadar Demirel'in en yakınlarından biri olmuştur³⁸⁰. Yıllar sonra da kendisine en başarılı siyasetçi sorulduğunda yine Demirel'i söylemiştir. 50, 51 ve 52. Hükümetlerde Devlet Bakanlığı yapan Cevheri, memleketi için de önemli hizmetlerde bulunmuştur. GAP Projesinden Urfa Tüneli'ne kadar çeşitli çalışmalara imza atmıştır³⁸¹.

1.5.9 Milli Savunma Bakanı: 1-Sadettin Bilgiç

a) Sadettin Bilgiç'in Kısa Biyografisi

³⁷⁵ (Arslan, 2012: 1783).

³⁷⁶ **TBMM Albümü**, 2010: 1080; http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_Cabinets.aspx; http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html 19.01.2015.

³⁷⁷ Cevheri'nin 'Kırmızı Mercedes'i siyasete konu olmuş; çünkü DYP'nin temelleri o arabada atılmış ve Zincirbozan yolculuğunun aracı olmuştu (**Milliyet**, 06.08.1999; http://www.urfahizmet.com/yazarlar/kose_yazilari/ebru_okutan_akalinla/3542 19.01.2015).

³⁷⁸ http://www.urfahizmet.com/yazarlar/kose_yazilari/ebru_okutan_akalinla/3542 19.01.2015.

³⁷⁹ Çavuşoğlu, **agm**, s.188.

³⁸⁰ **Milliyet**, 06.08.1999.

³⁸¹ http://www.urfahizmet.com/yazarlar/kose_yazilari/ebru_okutan_akalinla/3542 19.01.2015.

1920 Isparta Şarkikaraağaç doğumludur. Annesi Kadriye, babası ise Mehmet Sadık'tır. İlkokulu Isparta'da ortaokul ve liseyi Kayseri'de okumuştur. 1947'de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun olmuş ve 1957 yılına kadar pratisyen hekim olarak çalışmıştır. 1961 de genel cerrah olmuştur. 1961'de AP'den milletvekili olarak parlamento'ya girmiş ve siyasi yaşamı başlamıştır. XII. dönemde Isparta, XIII, XIV, XV ve XVI. Dönemlerde ise İstanbul milletvekilliği yapmıştır. Bilgiç, 1965'te kurulan I. Demirel Hükümeti'nde 1967'de Ulaştırma Bakanlığına, 1977'de kurulan II. MC Hükümetinde Savunma Bakanlığına getirilmiş, 18 Ekim 1977'de istifa ederek bu görevinden ayrılmıştır. 1980'den sonra ise 10 yıl siyasi hayattan uzaklaştırılırken AP'li bazı arkadaşlarıyla birlik Zincirbozan'da bir süre zorunlu ikamete maruz kalmıştır. 1987'deki Anayasa referandumu ile siyasete dönmüş, DYP Genel İdare Kuruluna seçilmiştir. 1992'deki AP Büyük Kongresi'nde bu partinin açılmaması üzerine fiili siyasi hayatına son vermiştir³⁸².

b) Sadettin Bilgiç'in Siyasi Hayattaki Yeri

Bilgiç, aile olarak DP kökenlidir³⁸³. AP'nin kuruluşunda önemli roller üstlenmiş, parti tabanında da ağırlığı olan bir isimdir. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın 1964'te ani ölümü üzerine Bilgiç Genel Başkanlığa aday olmuş fakat Demirel karşısında başarılı olamamıştı. Bilgiç'in müfrit AP'li ve milliyetçi olduğu, Muhafazakâr kanadı temsil ettiği düşünülmüştür³⁸⁴. Bilgiç, parti içerisinde Demirel'e karşı başlatılan muhalefetin liderliğini yapmış, bu onun partiden ihraç edilmesine neden olmuştur. O da Ferruh Bozbeyli başkanlığındaki DP'nin kurucularından biri olmuştur. Fakat dağılan sağ partileri sola karşı birleştirmek, güçlü bir CHP'yi engellemek amaçlı Demirel ve bazı fikir arkadaşları Sadettin Bilgiç ve gurubunun partiye dönmesini istemiş, AP'ye geri dönmüşlerdir. 1987'de siyasi yasağı bitince DYP³⁸⁵'ye girmiş burada AP'nin yeniden açılması için Demirel ile karşı karşıya gelmiş fakat bu isteği gerçekleşmemiştir³⁸⁶.

³⁸² **TBMM Albümü**, 2010: 797; <http://www.msb.gov.tr /anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm> 11/12/2014.

³⁸³ Bilgiç'in abisi Sait Bilgiç, DP kökenli bir milletvekilidir. Yassıada'da yargılananlardan biri olmuştur. Diğer abisi Profesör Emin Bilgiç ise Milli Birlik Komitesi tarafından Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nden çıkartılmıştır (Demirel, **age**, 36, 38).

³⁸⁴ Demirel, **age**, 36-37.

³⁸⁵ Bilgiç, Zincirbozan yolculuğunda kurulması planlanan partinin (DYP) isminin "Milli İrade" olması teklifinde bulunmuştur (Çavuşoğlu, **agm**,192).

³⁸⁶ Uykucu, **age**, s.98; Demirel, **age**, s.70.

41. Hükümette Milli Savunma Bakanlığı yapan Bilgiç, 21.07.1977-14.10.1977 arasında görev yapmıştır³⁸⁷.

2- Turhan Kapanlı

a) Turhan Kapanlı'nın Kısa Biyografisi

1916' da İstanbul Kadıköy'de doğmuştur. Annesinin adı Zekiye, babasının adı ise Mekki'dir³⁸⁸. Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Ankara Belediyesi'nde çalışmış, 1940'ta burada İktisat Müdürlüğü Şefliğine atanmıştır. 1943'te Adalet Bakanlığı hizmetine girmiş, önce İzmir Hâkim adaylığı yapmış iki ay sonra da Ankara Hâkim adayına geçmiştir. 1948'de Cumhuriyet Savcı Yardımcılığı, 1951'de ise Kayseri, 1954'te Bursa Cumhuriyet Savcılığı yapmıştır. 1957'de İçişleri Bakanlığı hizmetine girmiş; Burdur ve Adana valiliği yapmıştır. 27 Mayıs döneminde koruma altına alınmış, bakanlık emrinde olduğu bildirilmiş ve serbest bırakılmıştır³⁸⁹. Türkiye Cumhuriyeti'nin 29, 31, 32, 39 ve 41. Hükümetlerinde görev almış, Tarım ve Köyişleri, Orman, Sosyal Güvenlik ve Milli Savunma Bakanlıklarına getirilmiştir³⁹⁰. Gazeteci Nazlı Ilıcak'ın dayısı ve iki çocuk babası olan Kapanlı, 20 Kasım 1980'de 64 yaşında hayatını kaybetmiştir³⁹¹.

b) Turhan Kapanlı'nın Siyasi Hayattaki Yeri

Kapanlı, 1961'de AP'den Cumhuriyet Senatosu Sakarya üyeliğine seçilmiş, 1963'te YTP'ye girmiş, Suat Ürgüplü Hükümetinde Tarım Bakanlığına getirilmiştir. 1966'da tekrar Adalet Partisi'ne geçmiş Senato üyeliğine seçilmiştir. 1969'da II. Demirel Hükümetinde Köyişleri Bakanlığına getirilmiş ve bu görevini kurulan III. Demirel Hükümetinde de sürdürmüştür. 1975'teki IV. Demirel Hükümetinde Orman Bakanlığına getirilmiştir. V. Demirel Hükümetinde Bilgiç'in istifası ile boşalan Milli Savunma Bakanlığına 28 Ekim 1977'de getirilmiş, Hükümetin istifası ile Bakanlığı sona ermiştir³⁹². Kapanlı'nın, Köyişleri Bakanlığı yaptığı dönemde onun, köylerin daha hızlı kalkınması için 10 yıllık süreci kapsayan özel projeleri dikkat çekmiştir³⁹³.

1.5.10. İçişleri Bakanı: Korkut Özal

³⁸⁷ Resmi Gazete, 21 Temmuz 1977: S16003.

³⁸⁸ Milliyet, 21.11.1980.

³⁸⁹ <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm> 11.12.2014.

³⁹⁰ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html 19.01.2015.

³⁹¹ Milliyet, 21.11.1980.

³⁹² <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm> 11.12.2014.

³⁹³ Milliyet, 02.01.1970.

a) Korkut Özal'ın Kısa Biyografisi

1929 Malatya doğumludur. Annesinin adı Hafize, babasının adı Mehmet'tir³⁹⁴ Turgut Özal'ın kardeşidir. Özal, İTÜ İnşaat Fakültesi'ni bitirmiş ihtisasını ABD'de yapmıştır. ODTÜ'de (Orta Doğu Teknik Üniversitesi) öğretim üyesi olarak çalışmıştır.(Uykucu, 1994: 326). Hidrolik Yüksek Mühendisi olan Özal, DSİ (Devlet Su İşleri) Bölge Müdürlüğü, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Deva Holding ve Dev-San Genel Müdürlükleri yapmıştır.

1973'te MSP kurucuları arasında yer almış, o yıl MSP Erzurum Milletvekili olarak³⁹⁵ parlamentoya girmiştir³⁹⁶. Türkiye Cumhuriyeti'nin 37. ve 39. Hükümetlerinde Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 41. Hükümetinde ise İçişler Bakanlığı yapmıştır³⁹⁷. 1980'de Ankara'dan İstanbul' giderken bir kaza geçirmiş, sağ bacağı kırılan Özal, bir süre bu kazanın etkisi ile ve haklarında açılan MSP davası nedeniyle siyasetten uzaklaşmıştır. 24 Şubat 1983 bazı arkadaşları ile birlikte MSP'yi illegal bir cemiyete dönüştürmek suçuyla açılan dava nedeniyle Özal, 2 yıl hapse çarptırılmıştır. Fakat 2 yıl ceza alan sanıklar cezalarını 8 ay Eskişehir'de gözaltında tutularak çekeceklerdi³⁹⁸. Turgut Özal'ın ölümünden sonra Anavatan Partisi'ne girmiş 1995'te bu partiden İstanbul Milletvekili seçilmiş, Anasol hükümetinin ANAP politikalarına ters icraatlarda bulunduğunu düşündüğünden muhalif bir tutum içine girmiş, 13 Ağustos 1997'de partiden istifa ederek Demokrat Parti'ye geçmiştir. 28 Eylül 1997 tarihinde toplanan Demokrat Parti kongresinde partinin genel başkanlığına seçilmiş, 22 Mart 2001'de Demokrat Parti Genel Başkanlığı'ndan ayrılmıştır³⁹⁹.

b) Korkut Özal'ın Siyasi Hayattaki Yeri

³⁹⁴ **TBMM Albümü**, s.984.

³⁹⁵ Özal, siyasete girdiği o dönemi şöyle anlatıyor: “O yıl İstanbul'da güzel bir hayatım var. Boğaziçi Üniversitesinde hocalık yapıyorum. Vatan Mühendislik okulunda bir de Yıldız Mühendislik Akademisi'nde hocalıklarım var. Ercan Holding'in Genel Koordinatörüyüm, Shell şirketlerinde de danışmanlık yapıyorum. Hem maddi hem manevi yönden huzurlu bir dönem...” Arkadaşları bu 1973 yılında önce MSP İstanbul Milletvekilliği, sonrada MSP Erzurum Milletvekilliğini teklif etmiş; ilkini ciddiye almamış fakat Erzurum Milletvekilliğini kabul etmiş ve o yıl Erzurum'da %30 ile birinci parti olmuşlar. O, bu başarıyı kendilerinin İslami bir tabanı temsil ettiklerini, bunun tabanın gücü olduğunu ifade etmiştir (**Milliyet**, 11.07.1994).

³⁹⁶ Uykucu, **age**, s.326.

³⁹⁷ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html 20.01.2015.

³⁹⁸ **Milliyet**, 27.09.1980; 25.02.1983).

³⁹⁹ <http://www.milliyet.com.tr/korkut-ozal/> 20.01.2015.

MSP⁴⁰⁰ ile siyasi hayatı başlayan Özal, ANAP ve DP ile devam etmiş ticari hayatını da sürdürmüştür. Özal “Devlet Sırrı” adlı kitabında İçişleri Bakanlığı döneminde en önemli icraatının İstanbul’da yaptığı Fazilet Operasyonu olduğunu belirtmiştir. Buranın Türkiye’nin yarısı olduğunu bu nedenle yolsuzluğun, hırsızlığın, gaspın çözüm noktası olduğunu düşünmüş harekete ise İstanbul Emniyet Teşkilatı’ndaki geniş kadro değişimi ile ilgili çıkarttığı kararname ile başlamıştır⁴⁰¹.

1.5.11. Dışişleri Bakanı: İhsan Sabri Çağlayangil

a) *İhsan Sabri Çağlayangil’in Kısa Biyografisi*

1908 İstanbul’da doğmuştur⁴⁰². Annesinin adı Belkıs, babasının adı ise Mehmet Sabri Bey’dir⁴⁰³. Baba tarafından kendilerine Hamitoğulları denilmekte, dedesi Osman Bey, 93 Harbinden Dağıstan’dan, 1 milyondan fazla göçmenle birlikte Türkiye’ye gelmiştir. Annesi ise Bolu Voyvodası Mehmet Emin Efendi’nin sülalesindedir⁴⁰⁴.

Çağlayangil, Meşrutiyet döneminde okula başlamış, I. Dünya Savaşı sırasında ortaokul, Cumhuriyetin ilk yıllarında lise öğrencisidir⁴⁰⁵. 1931’de İstanbul Hukuk Fakültesini bitirmiş, Emniyet Genel Müdürlüğü, Polis Koleji ve Yüksek Polis Enstitüsü’nde öğretmenlik yapmıştır. Sırası ile Yozgat, Antalya, Çanakkale, Sivas ve Bursa’da Valilik yapmıştır. Yunanistan, İtalya, İsviçre, Fransa hükümetlerinde zabıta teşkilatlarında resmi alanlarda, ABD’nin 16 Eyaletinde ise çeşitli alanlarda araştırmalar yapmıştır. 1961 de Bursa Senatörlüğüne, Cumhuriyet Senatosu AP Grup Başkanlığı ile Genel Kurul Üyeliğine seçilmiştir⁴⁰⁶. Ürgüplü Hükümeti’nde Çalışma Bakanlığına başlayan Çağlayangil, Demirel hükümetlerinde 9 yıl Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. 1979’da Senato Başkanı seçilmiş, 1980’de Cumhurbaşkanlığı süresi dolan Korutürk’ün yerine Cumhurbaşkanı vekilliği⁴⁰⁷ yapmıştır⁴⁰⁸. Kapatılan AP’nin yerine kurulan BTP’ye bir gün sonra üye olmuştur, fakat bu parti 26 Temmuz 1983’te MBK tarafından

⁴⁰⁰Erbakan’ın Korkut Özal ve arkadaşlarını partide istemesinin nedeni hem Nakşibendi Profesörlerinden Esat Coşan nedeniyle küsen bazı gurupları geri kazanmak hem de İstanbul, İzmir gibi çevrelerin İşadamlarının bu isimlerle birlikte hareket etmesiydi (Yalçın, **age**, s.232).

⁴⁰¹Korkut Özal, **Devlet Sırrı**, İstanbul: Yakın Plan Yayınevi, 2010, 41-44.

⁴⁰²Altan Öymen, “Çağlayangil Anlatıyor...”, **Milliyet**, 10.12.1984.

⁴⁰³İhsan Sabri Çağlayangil, **Anılarım**, İstanbul: Güneş Yayınevi, 1990, s.5.

⁴⁰⁴Öymen, **agm**; Çağlayangil, **age**, s.5.

⁴⁰⁵Öymen, 07.12.1984.

⁴⁰⁶http://www.mfa.gov.tr/sayin-ih-san-sabri-caglayangil_in-ozgecmisi.tr.mfa 21.01.2015.

⁴⁰⁷Anayasanın 100. Maddesi gereği “Cumhurbaşkanının Hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde yenisi seçilinceye kadar Cumhuriyet Senatosu Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder (**Milliyet**, 07.04.1980).

⁴⁰⁸Öymen, **agm**.

kapatılmıştır⁴⁰⁹. Bunun ardından Zincirbozan'da gözaltında tutulmuş, siyasi yasakların sona ermesinden sonra DYP (Doğru Yol Partisi) ye katılmış, 1990'da ise aktif siyasetten ayrılmıştır. Evli⁴¹⁰ ve bir çocuk babasıdır. 31 Aralık 1993 tarihinde 85 yaşında hayatını kaybetmiştir⁴¹¹. Fransızca, İngilizce ve Rusça bilen Çağlayangil, “Arşiv İlmi”, “Polis Psikolojisi” ve “Anılarım” adlı üç eser yazmıştır⁴¹².

2) İhsan Sabri Çağlayangil'in Siyasi Hayattaki Yeri

Uzun ve önemli dönemlere şahitlik yapan Çağlayangil de bunun bilinciyle şöyle demiştir: “ 3 Padişah, 1 Halife, 7 Cumhurbaşkanı gördüm.” Çağlayangil, Celal Bayar'dan sonra “en görmüş geçirmiş” politikacı olarak nitelendirilir⁴¹³. Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli siyasi olaylarına hem tanıklık etmiş hem önemli görevlerde bulunmuş hem de kaleme aldığı eserleri ve röportajları tarihin aydınlatılmasına yardımcı olmuştur.

Ailenin tek çocuğu olması veya dönemsel olarak siyasetin zorlukları nedeniyle mi tam olarak bilinmez o, annesinin kendisinin siyasete girmesine çok karşı olduğunu arkadaşlarının onu buna ikna ettiğini ifade etmiştir⁴¹⁴. Batı yanlısı geleneksel Türk dış politikası izlediği ileri sürülen Çağlayangil'in Dışişleri Bakanlığı görevini ilk aldığı anda başkaları gibi kendisi de şaşırmişti. Çünkü bunun bir teknisyenlik ve birikim gerektirdiğini biliyordu. Demirel'e de kendisinin böyle bir birikimi olmadığını söylemiş fakat onun güven hissettirici tavrı nedeni ile bu görevi kabul ettiğini, bu olumlu beklentinin de kendisini başarılı kıldığını belirtmiştir. Önceleri kendisine bu görevle ilgili eleştirilerde bulunanlar sonraları özür ve övgülerle kendisine kadirşinaslık göstermiştir⁴¹⁵. Çağlayangil, başarıyı İnönü'nün kendisine verdiği şu iki öğüdü ilke edinerek edindiğini söylemiştir: Birincisi “*Hayatta karşılaştığım hadiseleri sıraya koy,*

⁴⁰⁹ Hakan Mehmet Kiriş, “Türkiye’de Rekabetçi Siyasal Partilerin Dönüşümü: Post -80 Sisteminde Partilerin Yükselişi ve Düşüşü”, **Tematik Yazılar, Toplum ve Demokrasi**, 2012, 13-14 Ocak-Aralık, s.27, 29; Uğur Yiğit, “Siyasi Partilerin Temelli Kapatılması ile Kapatılmaması Arasındaki Farklar ve Kapatılan Partilerin Yeniden Açılması, **TBB Dergisi**, 2008 (75), s.170).

⁴¹⁰ “Makedonya’da İz Bırakan Türkler” adlı kitabın yazarı Fahri Kaya, Çağlayangil’in eşinin Manastırlı olduğunu söylemiştir (<http://www.bugun.com.tr/uskup-izlenimleri-1--yazisi-796268> 21.01.2015).

⁴¹¹ **Milliyet**, 31.12.1993.

⁴¹² http://www.mfa.gov.tr/sayin-ihsan-sabri-caglayangil_in-ozgecmisi.tr.mfa 22.01.2015.

⁴¹³ **Milliyet**, 10.12.1984; 07.12.1984.

⁴¹⁴ **Milliyet**, 10.12.1984.

⁴¹⁵ Çağlayangil, **age**, s.266-267.

birer birer hallet; hepsini birden halletmeye uğraşırsan hiçbirini halledemezsin.” İkincisi ise “Bir işe karar verdikten sonra 24 saat düşün, sonra icraya koy”⁴¹⁶.

1.5.12. Maliye Bakanı: Cihat Bilgehan

a) Cihat Bilgehan’ın Kısa Biyografisi

1923 Ankara Keskin⁴¹⁷ doğumludur⁴¹⁸. Annesinin adı Hatice, babasının adı ise Cemal’dir. 1940’da Balıkesir’de liseyi, 1944’te ise Ankara’da Hukuk Fakültesi’ni bitirmiştir. 1947’de Tatvan Sulh Hâkimliğine, 1949’da Salihli Sulh Ceza Hâkimliğine, 1952’de orada Asliye Hukuk Hâkimliğine atanmış 1955’te ise istifa etmiş ve avukatlığa başlamıştır. 1961’de Adalet Partisine girmesi ile siyasi hayatı başlamıştır⁴¹⁹. XII, XIII, XIV, XV ve XVI. Dönemlerde Balıkesir milletvekilliği, 29. Hükümette Milli Eğitim Bakanlığı, 30. Hükümette Devlet ve Maliye Bakanlığı, 41. Hükümette Maliye Bakanlığı, 14.10.1977- 28.10.1977 tarihleri arasında da vekâleten Milli Savunma Bakanlığı yapmıştır⁴²⁰. 1981’de 58 yaşında hayatını kaybeden Bilgehan, 4 çocuk babasıdır⁴²¹.

b) Cihat Bilgehan’ın Siyasi Hayattaki Yeri

Adalet Partisi kurucu üyelerindedir. 1961’de başlayan siyasi hayatı 1980’ye kadar devam etmiş ve bu süreçte de Balıkesir milletvekilliğini sürdürmüştür. Türkiye’nin ekonomik açıdan en zor zamanlarını yaşadığı dönemde Maliye Bakanlığı yapmanın sorumluluğuna girmiştir. IMF heyeti ile konsültasyon çalışması yapmış, 7 yıllık aradan sonra bir Stand-by anlaşması yapılmasında rol oynamıştır⁴²². Milli Eğitim Bakanlığı döneminde ise Talim ve Terbiye Kurulu’nu yetkisiz bir organ olarak görmüş

⁴¹⁶ **İlk Koalisyon dan Son Koalisyon a 1961-1991**, Hıfzı Oğuz Bekata, İhsan Sabri Çağlayangil, Süleyman Demirel ve Erdal İnönü’nün Konuşmaları, Ankara: İnönü Vakfı, 1992 s.12.

⁴¹⁷ Bilgehan’ın doğum yerinin bazı kaynaklarda Ankara bazı kaynaklarda Kırıkkale yazmasının nedeni doğduğu Keskin ilçesinin önceleri Ankara’ya bağlı olması daha sonra 3587 Sayılı Yasa ile 17.08.1989 tarihinde Ankara’dan ayrılarak Kırıkkale’ye bağlanmış olmasından kaynaklanmaktadır (<http://www.keskinfm.com/keskin-tarihi-2.html> 23.01.2015).

⁴¹⁸ Bilgehan, 7 kardeş olduklarını her kesin de doğum yerlerinin babasının görev yerlerinden dolayı farklı olduklarını söylemiştir (<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> 07.06.2016; **Milliyet**, 06.06.1980).

⁴¹⁹ **TBMM Albümü**, 2010: 910; <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm> 23.01.2015.

⁴²⁰ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html 23.01.2015).

⁴²¹ **TBMM Albümü**, 2010: 910; **Milliyet**, 16.06.1981.

⁴²² <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/15665.pdf> 23.01.2015.

ve üyelerini görevden uzaklaştırmak istemiş, fakat bunda başarılı olamamıştı⁴²³ Bilgehan, 1968 yılı sonunda ticarete ihtiyat para sistemine ek olarak “Kağıt Altın” kullanılmasını öneren uluslararası tasarımı geliştirmekte olan ülkeler için önemli bulduğunu Türkiye’nin de bunu beklediğini belirtmişti⁴²⁴. Genel olarak dış borç eğilimli ekonomiye sıcak bakmıştır.

1.5.13. Milli Eğitim Bakanı: Nahit Mentese

a) Nahit Mentese’nin Kısa Biyografisi

1932 Milas’ta doğmuştur. Annesinin adı Behiye, Babasının adı ise Mehmet Salih’tir⁴²⁵. İlk ve Ortaokulu Milas’ta, Liseyi Aydın Lisesi’nde okumuştur. Üniversiteyi İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde okumuş, o sırada çeşitli derneklerin yöneticiliğini yapmıştır. İstanbul’da bulunan Aydın Yüksek Talebe Derneği de bunlardan biridir. Mentese, Aydın’da avukatlık yaparken siyasi çalışmalara da girmiş, İl Genel Meclisi üyeliği ve İl Daimi Encümen üyeliği görevlerinde bulunmuştur. Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay, Aydın Spor Kulübü gibi çeşitli sosyal kuruluşların başkanlığı ve yöneticiliğini yapmıştır⁴²⁶. XIII, XIV, XV, XVI, XIX. ve XX. Dönem Aydın Milletvekiliği yapmış, Ulaştırma, Gümrük ve Tekel, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Turizm ve Tanıtma ile Milli Eğitim Bakanlıkları yapmıştır⁴²⁷. 1993-1996 tarihleri arasında da İçişleri Bakanı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerini yapmıştır. Evli ve iki çocuk babasıdır⁴²⁸.

b) Nahit Mentese’nin Siyasi Hayattaki Yeri

Adalet Partisi ile siyasi hayatı başlayan Mentese, çeşitli alanlarda önemli bakanlıklara getirilmiştir. Daha çok Milli Eğitim’deki çalışmaları ile öne çıkmıştır⁴²⁹. 41. ve 50. Hükümetlerde Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Bu süreçte Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin öğretmen sıkıntısını çözmeye yönelik çalışmalar yapmıştır.

⁴²³ <http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1965/10/9.xhtml> 24.01.2015.

⁴²⁴ **Milliyet**, 04.10.1968.

⁴²⁵ **TBMM Albümü**, age, 1038.

⁴²⁶ http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/06/19/974821/icerikler/nahit-mentese-kimdir_2563.html 24.01.2015.

⁴²⁷ http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_Cabinets.aspx 18.12.2014.

⁴²⁸ http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/06/19/974821/icerikler/nahit-mentese-kimdir_2563.html 24.01.2015; **TBMM Albümü**, s.1038.

⁴²⁹ 1977’deki MEB çalışmalarına yönelik TRT’deki röportajda kendisini baskı altında hissettiği ve tam olarak anlaşılmadığı düşüncesi ile bu röportajını ve milli eğitim ile ilgili düşüncelerini ‘Eğitimde Millilik’ adlı bir kitapla yayınlamıştır (Bkz. Nahit Mentese, **Eğitimde Millilik**, Ankara, 1978).

Bakanlığı döneminde Anadolu Üniversitesi yeniden yapılandırılmaya çalışılmış⁴³⁰, öğretmenlere sadece kendileri için değil aileleri için de rapor alma hakları verilmiştir⁴³¹. Nahit Menteşe I. ve II. MC koalisyonu dönemindeki Bakanlıklarının yanı sıra bir de yazılı olmayan “Koordinatörlük” görevini üstlenmişti. “*Koalisyon itina ister*” diyen Menteşe, o dönemde koordinatörlükle Vali, Büyükelçi, Müsteşar, Genel Müdür atamaları gibi önemli görevlerde partiler arasında mekik dokuyarak onları uzlaştırmaya çalışmıştır⁴³². İçişleri Bakanlığı döneminde “*Terörün devlete maliyeti çok yüksek*” diyerek bu konuya dikkat çekmiştir⁴³³. Ayrıca Ege Halkevleri çalışmasında, 8 sayı olarak çıkan “Yeni Milas” dergisinde; Alman şiir ve nesrindeki Menteşe’nin tercümeleleri derginin edebi muhtevalarındandır⁴³⁴.

1.5.14. Bayındırlık Bakanı: Mehmet Selahattin Kılıç

a) Mehmet Selahattin Kılıç’ın Kısa Biyografisi

1921 Osmaniye doğumludur. Annesinin adı Döndü Hayriye, babasının adı Hasan Basri’dir. İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi mezunudur. İnşaat Yüksek Mühendisi Kılıç, Su ve Toprak Kaynaklar Planlama Uzmanıdır. DSİ Genel Müdürlüğü yapmıştır. Sulama ve Drenaj Türk Millî Komitesi Genel Sekreterliği, NESA Türk Komitesi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi Mühendisliği yapmıştır. XIII. Dönem Samsun, XIV, XV, XVI, XVIII, XIX. ve XX. Dönem Adana Milletvekilliği yapmıştır. 30, 31, 32, 39, 41. ve 43. Hükümetlerde çeşitli Bakanlıklara getirilmiştir⁴³⁵. Evli ve 4 çocuk babası Kılıç 87 yaşında Ankara’da hayatını kaybetmiştir⁴³⁶.

b) Mehmet Selahattin Kılıç’ın Siyasi Hayattaki Yeri

Samsun CHP Milletvekili olan Kılıç, 27 Haziran 1967’de istifa ederek AP’ye geçmiş, uzun süre AP Adana milletvekilliği yapmıştır⁴³⁷. 30. Hükümette Köyişleri, 31 ve 32. Hükümette Sanayi, 39. Hükümette Enerji ve Tabii Kaynaklar, 41 ve 43. Hükümetlerde Bayındırlık bakanlığı yapmıştır⁴³⁸. Ayrıca NATO Türk Parlamento

⁴³⁰ Menteşe, diplomalı işsizlerin sayısının arttırıldığı yönündeki eleştirilere; “Lise Mezunları da diplomalı işsiz değil mi?” şeklinde yorum yapmıştır (Milliyet, 21.08.1993).

⁴³¹ Milliyet, 21.08.1993.

⁴³² Donat, 17.03.1996.

⁴³³ Milliyet, 08.11.1993.

⁴³⁴ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/799/10213.pdf> 24.01.2015.

⁴³⁵ TBMM Albümü, 2010: 1029; http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html 24.01.2015.

⁴³⁶ Cumhuriyet, 28.08.2008.

⁴³⁷ Milliyet, 28.06.1967.

⁴³⁸ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html 24.01.2015.

Grubu Başkanlığı görevini icra etmiştir⁴³⁹. DYP Genel Başkan Yardımcılığı görevinde bulunmuştur⁴⁴⁰.

1.5.15. Ticaret Bakanı: Agah Oktay Güner

a) Agah Oktay Güner' in Kısa Biyografisi

1937 Bayburt doğumludur. Annesinin adı Seher, babasının adı Fikri'dir. İlk ve orta öğrenimini Konya'da tamamlamıştır⁴⁴¹. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiş, Fransa'nın Sorbonne Üniversitesi'nde doktorasını yapmıştır. İktisat doktoru Güner, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Hukuk Müşaviri Raportörlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Uzmanı ve Şube Müdürlüğü yapmıştır. Ankara Ticaret Odası Genel Sekreterliği, Ticaret Bakanlığı Müsteşarlığı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Öğretim Üyesi görevlerini de üstlenmiştir. XVI, XX. ve XXI. Dönem sırası ile Konya, Ankara. Balıkesir Milletvekiliği yapmıştır⁴⁴². Siyasal, sosyal, ekonomik ve politik konularda yayınlanmış çok sayıda eseri bulunan Güner, bazı eserleri de Türkçeye çevirmiştir. Güner, evli ve 5 çocuk babasıdır⁴⁴³.

b) Agah Oktay Güner' in Siyasi Hayattaki Yeri

Güner, 1977'de MHP listesinden Konya Milletvekili olarak parlamentoya girmiş, II. MC Hükümetinde Ticaret Bakanlığı yapmıştır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından açılan MHP davasında diğer parti yöneticileri ile birlikte yargılanmıştır. Hakkında idam cezası istemi bulunan Güner, 16 ay tutuklu kaldıktan sonra beraat etmiştir. 10 yıl aktif siyasetten uzak kalmış, 1995'te ANAP Ankara Milletvekili olarak tekrar siyasete dönüş yapmıştır⁴⁴⁴. Güner, Mesut Yılmaz'ın Ecevit'e tabiiyetinin ANAP'ı bitirdiği eleştirisinde bulunarak partisinden ve Balıkesir Milletvekilliğinden istifa etmiştir⁴⁴⁵. 2000 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde aday olmuş ve yapılan ilk turun ardından geri çekilmiştir⁴⁴⁶.

1.5.16.Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Yasin Cengiz Gökçek

a) Yasin Cengiz Gökçek'in Kısa Biyografisi

⁴³⁹ **Cumhuriyet**, 28.08.2008.

⁴⁴⁰ **Milliyet**, 19.11.1990.

⁴⁴¹ Arslan, **age**, s.1603.

⁴⁴² **TBMM Albümü**, 2010: 1067.

⁴⁴³ <http://arsiv.ntv.com.tr/news/2280.asp> 27.01.2015.

⁴⁴⁴ **Milliyet**, 22.04.2000; <http://arsiv.ntv.com.tr/news/2280.asp> 27.01.2015.

⁴⁴⁵ **Milliyet**, 02.11.2001.

⁴⁴⁶ **Milliyet**, 22.04.2000; <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/dosya/almanak/tbmm/tbmm3.htm> 27.01.2015.

1934 yılında Gaziantep Araban’da doğmuştur. Annesinin adı Saide, Babasının adı Mehmet Masun’ dur. İlk, orta ve lise öğrenimini Gaziantep’te yapmıştır⁴⁴⁷. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni bitiren Gökçek, gazetecilik, serbest avukatlık yapmıştır. Gaziantep’te 5 yıl yayınlanan Kurtuluş Gazetesi sahibi, sorumlu müdürü ve yazarıdır. Berk Çelik Cıvata Sanayi A.Ş kurucuları arasındadır. XVI. Dönem Gaziantep Milletvekili olan Gökçek 41. Hükümette Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yapmıştır. MHP’li Gökçek 4 çocuk babasıdır⁴⁴⁸.

Yasin Cengiz Gökçek, 25 Nisan 2013’te 78 yaşında kalp rahatsızlığı nedeniyle hayatını kaybetmiştir⁴⁴⁹.

b) Yasin Cengiz Gökçek’in Siyasi Hayattaki Yeri

Gökçek’in 41. Hükümette Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına gelmesi ile bu kurumdaki tüm üst düzey yöneticiler değiştirilmiştir⁴⁵⁰. Bir ay içinde yapılan bu hızlı değişimin ardında yeni göreve gelenler arasında değişik yöntemlerle jurnalcilik çalışmaları başlamış, siyasi görüşü, çalışmaları beğenilmeyen doktor ve hemşirelerin ihbar mektupları bakanın masasına yığılmıştır⁴⁵¹. Gökçek, hızlı nüfus artışının “Kalkınma hızı ve refahının yaygınlaşmasına olumsuz yönde etki yaptığı” görüşüne karşı çıkmış; “nüfus planlanması” yerine ana çocuk sağlığı açısından aile planlamasına gidilmesi gerektiğini belirtmiştir⁴⁵². Onun Bakanlığı sırasında yaptığı tayin ve sürgünler iz bırakmıştır⁴⁵³. 1977’de Hac döneminde Arabistan’ın sağlık koşullarını incelemek özellikle de kolera salgınının olup olmadığı ile ilgili şüpheleri sonlandırmak amaçlı oraya sağlık heyeti göndermiştir⁴⁵⁴. Bakan Gökçek’in yakın koruması Süleyman Ezendemir’in Yurtsever Devrimci Gençlik Derneği üyesi ve ODTÜ öğrencisi Sinan Suner⁴⁵⁵’i 30 Ocak 1980’de vurarak öldürmesi de büyük gerginliklere neden

⁴⁴⁷ Arslan, **age**, s.1404.

⁴⁴⁸ **TBMM Albümü**, s.1049.

⁴⁴⁹ <http://www.f5haber.com/ntv-msnbc/eski-bakan-hayatini-kaybetti-haberi-3858181/06.02.2015>.

⁴⁵⁰ Gökçek’in bakanlığa yaptığı atamalar Demirel’in 30 Eylül 1977 tarihli genelgesi ile de çelişmektedir. Demirel bu genelge ile 1977 mali yılı sonuna kadar atama yapılmamasını istemiş, zorunluluk halini ise bakanın inisiyatifine bırakmıştır (Emin Çölaşan, “MHP’ ye Verilen Sağlık Bakanlığı Üst Düzeydeki Tüm Yöneticileri Değiştirdi, **Milliyet**, 28.10.1977).

⁴⁵¹ Çölaşan, **agm**.

⁴⁵² **Milliyet**, 24.10.1977.

⁴⁵³ Hasan Pular, “Bu Bir Ayıptır, Ayıbın da Ötesidir”, **Milliyet**, 21.11.1978.

⁴⁵⁴ **Milliyet**, 04.12.1977.

⁴⁵⁵ Gökçek’in koruması Ezendemir tarafından Suner’in vurularak öldürülmesini 2 Şubat 1980 günü protesto eden ve bu gösteride gözaltına alınan 24 kişi arasında sonradan yaşlı büyütülerek idam edilen Erdal Eren de bulunmaktaydı (**Milliyet**, 13.12.2011).

olmuştur⁴⁵⁶. Ölümünün ardından MHP Genel Başkan Yardımcısı Semih Yalçın yayınladığı taziye mesajında onun hem parti camiasında hem de genel anlamda Türk siyasi hayatında derin izler bırakan bir şahsiyet olduğunu belirtmiştir⁴⁵⁷.

1.5.17. Gümrük ve Tekel Bakanı: Gün Sazak

a) Gün Sazak'ın Kısa Biyografisi

1932'de Eskişehir Mihaliççik'in Sazak köyünde doğmuştur. İlk ve ortaokulu Eskişehir'de, liseyi Ankara Maarif Koleji'nde okumuştur. Yüksek tahsilini California Polytechnic-Curleck Koleji'nde süt sanayii üzerine yapmıştır. Toprak ile uğraşan Sazak, Müteahhitlik işleri ile de ilgilenmiştir. 30'lu yaşlarında Alparslan Türkeş ile tanışmış, 1970'lerin başında MHP'ye girmiştir. Hızla ilerleyen Sazak, MHP Genel Başkan Yardımcılığına kadar yükselmiş, milletvekili olmadığı halde II. MC Hükümetinde Gümrük ve Tekel Bakanlığına getirilmiştir. Rüşvet ve yolsuzluğa karşı mücadele eden Sazak 27.05.1980'de evinin önünde çapraz ateşe alınarak öldürülmüştür⁴⁵⁸.

b) Gün Sazak'ın Siyasi Hayattaki Yeri

Hükümetin tek Parlamento dışı üyesi olan Sazak'ın öne çıkması çeşitli yorumları ve suçlamaları da beraberinde getirmiştir. Sazak bunlara cevaben şöyle demiştir: *“Beni itham ettikleri zenginliğimdir. Zenginliğimden de ağalığımdan da gocunmam, iftihar ederim. Çünkü biz ağalığı Türk töresindeki ağalık olarak kabul ederiz. Onun için bana isnat ettikleri zenginlik ve ağalık suçlaması da benim için bir iltifattır.”* O, MHP- CHP diyalogunun gerekli olduğunu savunmuştur⁴⁵⁹. Yurt içinde ve gümrüklerde yapılan kaçakçılığın önlenmesi için önemli çalışmalar yapmış, çalışma disiplini getirmiştir. Bu faaliyetleri karşı basın gurubunda dahi destek bulmuştur. Sazak, bakanlık kadroları ile ilgili kararnamenin Bakanlar Kurulu'ndan geçtiği halde Erbakan tarafından onaylanmaması daha ciddi ve köklü tedbirlerin alınmasını engellediğini ifade etmiştir. O kadrolaşma ile ilgili *“...kendi menfaati için her şeyi mubah gören zihniyete karşı mücadelenin elbette ki tek yolu var, o da ülkücü kadrolarla devleti teçhiz etmek yoludur”* ifadesini de açıkça belirtmiştir⁴⁶⁰.

1.5.18. Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanı: Fehim Adak

⁴⁵⁶ Milliyet, 13.12.2011.

⁴⁵⁷ <http://www.haberler.com/mhp-den-gokcek-icin-bassagligi-mesaji-4562099-haberi/07.02.2015>.

⁴⁵⁸ Hüseyin Güven, “Sazaklı Gün Sazak Ağa...”, **Eskişehir Anadolu**, 30.05.2013Güven, 30.05.2013.

⁴⁵⁹ Oğuzhan Cengiz, **Arşiv Belgelerinde Şehit Gün Sazak**, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2008, 30.

⁴⁶⁰ Cengiz, **age**.

a) Fehim Adak'ın Kısa Biyografisi

1931 Mardin doğumludur. Annesinin adı Mühdiye, babasının adı Abdürrezzak'tır. İlk ve ortaokulu Mardin'de liseyi ise Diyarbakır'da okumuştur. İTÜ İnşaat Fakültesi mezunudur. Adak, İnşaat Yüksek Mühendisliği, Su Yapıları, Mardin Karargâh Müdürlüğü, DSİ Genel Müdürlüğü, Elazığ ve Diyarbakır Bölge Müdürlükleri yapmıştır. Ayrıca 101. Şube Etüt ve Plan Başmühendisliği ile Fırat Planlama Grup Amirliği, DSİ Kurulu Teknik Müşavirliği yapmıştır. XV, XVI, XX ve XXI. dönemlerde Mardin Milletvekilliği yapmış, 37, 39 ve 41. Hükümetlerde Ticaret, Bayındırlık ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı görevlerini yürütmüştür. Arapça bilen Adak, 5 çocuk babasıdır⁴⁶¹. 85 yaşında olan Adak, 07.02.2016 tarihinde Ankara'da hayatını kaybetmiştir⁴⁶².

b) Fehim Adak'ın Siyasi Hayattaki Yeri

MNP, MSP ve RP'nin her döneminde Erbakan'ın seçkin adamı olmayı başarmış bir siyasetçidir. Ona gelecek her dosya önce Adak'ın süzgecinden geçmekteydi. Bu yetkiyle birçok önemli kararın geri çevrilmesine de neden olmuştur. Ayrıca "Batıya endeksli bir insan hakları politikasına" karşı çıkmıştır. Refahiyol hükümetinin kabine koordinatörlüğünü yapmıştır⁴⁶³. 1981'de MSP Davası'nda yargılananlar arasında bulunmuş, delil yetersizliğinden serbest bırakılmıştır⁴⁶⁴. 1998'de ise özel evrakta sahtecilik suçundan dolayı başbakanlık tezkeresi ve karma komisyon raporu ile milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması istenmiştir⁴⁶⁵.

1.5.19.Ulaştırma Bakanı: Yılmaz Ergenekon

a) Yılmaz Ergenekon'un Kısa Biyografisi

1929 Adapazarı doğumludur. Annesinin adı Nuriye, babasının adı ise Mehmet Hidayet'tir. Ortaokulu Kahramanmaraş, Liseyi Gaziantep'te okuyan Ergenekon, Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesini bitirmiştir⁴⁶⁶. Ankara ve Artvin Maiyet memurluğu yapmıştır. Gemerek, Suruç, Akçakale ve Halfeti Kaymakam vekilliği; Torul Kaymakamlığı yapmıştır. Ticaret Bakanlığında Millî Korunma Kontrolörlüğü, DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) Hukuk Müşavirliği, TOB Genel Sekreterliği ve serbest

⁴⁶¹ TBMM Albümü, 2010: 1071; Arslan, age, s.1649.

⁴⁶² Milliyet, 08.02.2016.

⁴⁶³ Zülfikar Doğan, "Süper Müsteşara Adak Engeli", Milliyet, 15.01.1997.

⁴⁶⁴ Milliyet, 14.02.1985.

⁴⁶⁵ TBMM, S. Sayı: 228, D: 21, YY:2.

⁴⁶⁶ Arslan, age, s.1306.

avukatlık yapmıştır. XV. Dönem İzmir Milletvekilliği yapan Ergenekon 39. ve 41. Hükümetlerde Maliye ve Ulaştırma Bakanlığı yapmıştır. Fransızca bilen ve iki çocuk babası olan Ergenekon, 08.07.1983'te hayatını kaybetmiştir⁴⁶⁷.

b) Yılmaz Ergenekon'un Siyasi Hayattaki Yeri

MC Hükümetlerinde görev yapan Ergenekon önce Maliye sonra da Ulaştırma Bakanlığı yapmıştır. 1976'da Mülkiyeler Birliği Yönetim Kurulu, kendisini Onur Kurulu'na vererek üyelikten çıkartmıştır⁴⁶⁸. Ulaştırma Bakanlığı döneminde ithalatta olduğu gibi ihracatta da Türk gemilerinin kullanımını arttırmayı hedeflemiştir⁴⁶⁹. Temmuz 1983'te "*sağ görüşte boşluk var*" diyerek görevinden ayrılmış kısa bir süre sonra ise oğlu DYP'ye girmiştir.

1.5.20.Çalışma Bakanı: İ. Fehmi Cumalıoğlu

a) İ. Fehmi Cumalıoğlu'nun Kısa Biyografisi

1912 Tekirdağ doğumludur. Annesinin adı Vechiye, babasının adı ise Ahmet Hilmi'dir. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesini bitirmiş, Ankara Gülhane Askerî Tıp Akademisi ve Hastanesinde İhtisasını yapmıştır. İç hastalıkları uzmanı olarak Bingöl, Çankırı, Samsun Askerî Hastanelerinde Uzman Doktor ve Başhekimlik, Samsun Tabip Odası Başkanlığı yapmıştır. Ayrıca Kayseri Yurtiçi Bölge Komutanlığı ve Çankırı I. Piyade Okul Hastanesi Başhekimliği, Samsun Askerî Hastanesi Başhekimliği, İlim Yayma Cemiyeti Yönetim Kurulu Üyeliği yapmıştır. Yazarlık ve yayın müdürlükleri de yapan Cumalıoğlu, Millet Partisi ve Milli Nizam Partisi kurucuları arasında yer almıştır. XIII. Dönem Kayseri XV. ve XVI. Dönem İstanbul Milletvekilliği yapmış, Milli Savunma Komisyonu Başkanlığı ve 41. Hükümette Çalışma Bakanlığı yapmıştır. 3 çocuk babası olan Cumalıoğlu 25.07.1996 tarihinde hayatını kaybetmiştir⁴⁷⁰.

b) İ. Fehmi Cumalıoğlu'nun Siyasi Hayattaki Yeri

O, emekli Albay olarak İslamcı siyasetçi kimliğini Cumhuriyet Türkiye'sinde ilk açıklayan subaylardandır⁴⁷¹. Çalışma Bakanı olan Cumalıoğlu daha çok MSP sözcülüğü kimliği ile öne çıkmıştır. Partisinin genel başkanlığı dönemindeki söylem ve tutumları Türk-İş ve ona bağlı 21 Sendikanın içinde rahatsızlık yaratmış ve bu rahatsızlıklarını şu şekilde dile getirmişlerdir: "*MSP Atatürk İlkelerini ayaklar altına alarak Türkiye'yi çok*

⁴⁶⁷ TBMM Albümü, s.996.

⁴⁶⁸ Milliyet, 18.03.1976.

⁴⁶⁹ Milliyet, 01.10.1977.

⁴⁷⁰ TBMM Albümü, s.1055.

⁴⁷¹ <http://www.turktoresesi.com/viewtopic.php?f=214&t=10218> 08.02.2015.

geri çağlardaki yöntemlerle idare etme hayali içindedir. Bu zihniyetin temsilcileri ile bunların sözcülüğünü yapan Fehmi Cumalioğlu'nu nefret ve hiddetle kınıyor Türk halkının sağduyusuna şikâyet ediyoruz”⁴⁷². İM-DER Başkanı onun göreve geldiğinde Ecevit Hükümetinin tüm kararlarını iptal ettiğini, grev oylamalarında işçilerin de oylamaya katılmalarını öngören genelgeyi yürürlükten kaldırdığını ifade etmiştir⁴⁷³ Türkiye Ekonomisinin iyi olmadığı bir dönemde çalışma bakanlığı yapan Cumalioğlu'nun gittikçe yükselen enflasyon karşısında işçi ücretlerinin yükseltilmesine yönelik tutumu da dikkat çekicidir⁴⁷⁴. Özgürlüklerden yana olduğunu belirten Cumalioğlu, 163. Maddenin⁴⁷⁵ DGM kapsamına girmesine de karşı çıkmıştır⁴⁷⁶. MSP Davası'nda 2 yıl hapse çarptırılan ve cezalarını 8 ay Eskişehir'de gözetim altında tutulması kararlaştırılan sanıklar arasındadır⁴⁷⁷.

1.5.21. Sanayi ve Teknoloji Bakanı: Oğuzhan Asiltürk

a) Oğuzhan Asiltürk'ün Kısa Biyografisi

1935 Hekimhan doğumludur. Annesinin adı Fatma, babasının adı ise Mahmut Besim'dir. İlk ve ortaokulu Malatya'da Atatürk İlköğretim Okulu'nda liseyi ise Sivas'ta okumuştur. İTÜ İnşaat Fakültesini bitirmiş, İnşaat Yüksek Mühendisi olmuştur. Aynı üniversitenin Talebe Cemiyetleri üyesi ve Talebe Birliği üyesidir. İnşaat Mühendisleri Odası Mühendisliği ve Serbest Müşavir Mühendisliği yapmıştır. Ankara Milletvekiliği yapan Asiltürk 37. ve 39. Hükümetlerde İçişler Bakanlığı, 41. Hükümette ise Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı yapmıştır. İngilizce bilen Asiltürk 4 çocuk babasıdır⁴⁷⁸.

b) Oğuzhan Asiltürk'ün Siyasi Hayattaki Yeri

Asiltürk Fazilet Partisinin gelenekçi kanadının sözcüsü olarak öne çıkmıştır. Erbakan'ın önde gelen dava arkadaşlarından olmuştur. En başından beri Erbakan

⁴⁷² **Milliyet**, 27.08.1976.

⁴⁷³ **Milliyet**, 29.07.1977.

⁴⁷⁴ **Milliyet**, 30.11.1977.

⁴⁷⁵ TCK'nın 163. Maddesi, “ lâik devlet düzenini din adına yıkarak teokratik devlet düzeni getirmeye yönelik fiilleri ve bu amaçla cemiyet kurmayı ve propagandayı yasaklayan” bir maddedir. 1991 yılında yürürlükten kaldırılmıştır (Bihterin Dinçkol, “Türkiye'de anayasal düzen ve laiklik”, 2002, s.140).

⁴⁷⁶ **Milliyet**, 10.02.1979.

⁴⁷⁷ **Milliyet**, 25.02.1983.

⁴⁷⁸ **TBMM Albümü**, 2010, s.969; Arslan, **age**, s.1203; <http://www.malatyapedya.com/genelkonular/egitim/3146-ataturk-ilkogretim-okulu.html> 17.02.2015.

yanında Nizam, Selamet, Refah ve Fazilet partilerinin içindeki değişmezlerden⁴⁷⁹ olmuştur⁴⁸⁰. Asiltürk, İçişleri Bakanlığı döneminde etkin bir bakan olma yolunda çalışmalar yapmıştır. Milliyete verdiği demeçte kritik yerlerin güvenliği için müessese polisliğinin kurulacağını, ilmi araştırmalar ve kaliteli eleman yetiştirmek için Polis Enstitüsü'nün Polis Akademisine dönüştürüleceğini, uzun vadeli tedbirler ve günün şartlarına uygun olması amacıyla Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun değiştirilmesi için çalışmalar yapıldığını belirtmiştir. Hatta olaylara karşı pasif davranan vali ve Emniyet Müdürlerinin görevden alınacağını da eklemiştir⁴⁸¹. 1999'da parti içi yenilikçi kanat Asiltürk'ü "gölge genel başkan" diye Recai Kutun'a şikâyet ederek onun Erbakan'ın adını ve konumunu istismar ettiğini, başkanlık divanı atamalarında etkili olmaya çalıştığını söylemişlerdir⁴⁸².

1.5.22. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Kamran İnan (Senatör)

Seçim bölgesi: Bitlis (C.S- AP)

Göreve Başlama ve Görevden Ayrılma Tarihi: 21.07.1977-05.01.1978 (Resmi Gazete, 21 Temmuz 1977: S16003).

a) Kamran İnan'ın Kısa Biyografisi

1929'da Bitlis Hizan Gayda köyünde doğmuştur. Babasının adı Selahattin'dir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiş, ihtisasını Cenevre Üniversite'sinde tamamlamıştır. Fransızca, İngilizce, İtalyanca dillerini bilen İnan, diploması ile uğraşmıştır. Dışişleri Bakanlığı Daire Başkanlığı, Birleşmiş Milletler nezdinde Büyükelçilik ve Daimi Temsilcilik görevlerini yapmıştır. Ayrıca 14.10.1973-07.06.1979 tarihleri arasında Cumhuriyet Senatosu Bitlis üyeliği de yapmıştır. XVII, XVIII ve XIX. Dönem Bitlis Milletvekiliği yapmış, 41. Hükümette Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 46. Hükümette ise Devlet Bakanlığı yapmıştır⁴⁸³.

b) Kamran İnan'ın Siyasi Hayattaki Yeri

⁴⁷⁹ Erbakan'ın başını çektiği demir çekirdeğin ilk ismi Oğuzhan Asiltürk olmuştur. Bu ilk halkada yer alan diğer isimler Şevket Kazan, Fehim Adak, Recai Kutun ve Süleyman Arif Emre olmuştur (Hasan Cemal, "Hoca'dan Yenilikçilere Asiltürk Eliyle..." **Milliyet**, 06.01.2001).

⁴⁸⁰ Cemal, **agm**.

⁴⁸¹ **Milliyet**, 04.12.1975).

⁴⁸² Abdullah Karakuş, "Yenilikçilerin Hedefi: Asiltürk" **Milliyet**, 23.07.1999.

⁴⁸³ http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_Cabinets.aspx 18.12.2014; http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html 09.02.2015).

Aldığı eğitim, çalışma alanları ve ilgisi onun diplomat yönünü öne çıkarmıştır. 41. Hükümette Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı görevini istememesi istifa etmesindeki neden de böylesi bir alanda çalışmanın ilgi ve çalışma alanını kapsamamasıydı. Bu konuyla ilgili şöyle demiştir: “*Her politikacının yarattığı bir imaj vardır, benim yarattığım imaj her halde Enerji Bakanlığı ya da uzmanlığı olmamıştır. Eğer yarattığınız imajla ters düşerseniz, üstlendiğiniz görevde başarılı olamazsınız.*” Yine kendisi yıllar sonra hatıralarında da II. MC kabinesinin istişare yapılmadan açıklandığını, kendisinin de kabineye alınışını siyasi hayatının en büyük kazası olarak gördüğünü beyan etmiştir⁴⁸⁴. Başta Ege, Bilgehan olmak üzere birçok bakan onun bu görevde kalması için ısrarcı bir tutum sergilemişlerdir⁴⁸⁵. 1978’ de AP’nin Genel Başkanlığı için toplanan kongrede Demirel ile İnan karşı karşıya gelmiş, İnan aleyhine yapılan propagandalarda onun CHP- AP koalisyonunu savunduğu, AP ye oy vermeyenler tarafında desteklendiği iddia edilmiştir⁴⁸⁶. AP’nin kapatılmasından sonra Ecevit Hükümeti döneminde Cenevre’ye Daimi Delege olarak gönderilen İnan, 1983’ten sonra Milliyetçi Demokrasi Partisine girerek yeniden siyasete dönmüştür⁴⁸⁷. O, 1986 Türkiye’nin Kerkük sorununda kayıtsız kalmayacağını gerekçeleri ile birlikte belirtmiştir⁴⁸⁸. İnan’ı önemli kılan bir diğer özelliği de deneyimlerini, siyasi düşüncelerini ve faaliyetlerini kaleme almasıdır. Bazı eserleri: Siyasetin İçinden, Dünden Düşünceler, Olaylar ve Düşünceler, Bir Ömür, Siyaset Yılları, Devlet İdaresi.

1.5.23. Turizm ve Tanıtım Bakanı: İskender Cenap Ege (Senatör)

a) İskender Cenap Ege’nin Kısa Biyografisi

1918 İstanbul doğumludur. Gazi Terbiye Enstitüsü Edebiyat bölümünü bitirmiş, çeşitli yerlerde öğretmenlik yapmıştır. Ankara Radyosu Müdürlüğü ve PTT Müşavirliği görevinde bulunmuştur. 1961’de Aydın’dan Senatör seçilmiş, 12 Eylül 1980 tarihine kadar görevini sürdürmüştür. Senato Başkan vekilliği yapan Ege, 41. Hükümette Turizm ve Tanıtım Bakanlığı yapmıştır. 1983 seçimlerde Aydın milletvekili olarak

⁴⁸⁴ İnan, 1995, s. 84.

⁴⁸⁵ **Milliyet**, 22.07.1977.

⁴⁸⁶ Orhan Tokatlı, “ Parti İçindeki İktidarı Ele Geçirme Güçlüğü Bir Kez Daha Kanıtlandı, **Milliyet**, 22.10.1978.

⁴⁸⁷ Balcı, 27.06.1988.

⁴⁸⁸ Bkz. İnan, 10.11.1986.

TBMM'ye girmiştir. Bu görevi sırasında TBMM Başkanvekilliği de yapmıştır. Şiirlerini “Bir Yaprak Değdi” ve “Zaman Olur ki” kitaplarında toplamıştır⁴⁸⁹.

b) İskender Cenap Ege'nin Siyasi Hayattaki Yeri

İskender Cenap Ege hem şairliği hem de politik kimliği ile öne çıkmıştır. Şiirlerinde özlem, sevi, arkadaşlık, bunalım, tabiat ve insanlar, hürriyet ve barış gibi konuları işlemiştir. Kurtuluş savaşının yaşandığı Ege bölgesi halkının kahramanlıklarını da duru bir şiir diliyle anlatmıştır⁴⁹⁰. Sanatla uğraşmış fakat sanatı propaganda aracı yapmaya karşı çıkmıştır⁴⁹¹.

Ege, anarşik olayların diğer ülkelerdeki gibi Türkiye'deki turizmi de çok etkilediğini (özellikle de 1 Mayıs olaylarının) söylemiştir⁴⁹². Bu nedenle ağustosta verdiği bir demeçte Turizm asayişini sağlamak üzere Turizm Polisi kurulması gerektiğini belirtmiştir⁴⁹³. Onun 1985'te partisinden ve TBMM başkan vekilliğinden ayrılışı Milliyetçi Demokrasi Partisi'nde çözümleri beraberinde getirmiştir. Ayrılışını partisindeki huzursuzluğa bağlamıştır⁴⁹⁴.

1.5.24. İmar ve İskân Bakanı: Mehmet Recai Kutan

a) Mehmet Recai Kutan'ın Kısa Biyografisi

1930 Malatya doğumludur. Annesinin adı Hatice, Babasının adı ise İsmail'dir. İlk ve ortaokul öğrenimini Malatya'da (Atatürk İlköğretim Okulu) tamamlamıştır. İTÜ İnşaat Fakültesini bitirmiş, İnşaat yüksek mühendisi olmuştur. DSİ Genel Müdürlüğü Malatya Başmühendisliği, DSİ Diyarbakır Bölge Müdürlüğü, DSİ Genel Müdür Muavinliği yapmıştır. Mühendislik, Müşavirlik, Müteahhitlik ve Müdürlük görevlerinin yanı sıra yazarlık da yapmıştır. Türkiye'nin en büyük projesi olan GAP Etüt ve Planlama çalışmalarında yer almıştır. XVI. Dönem Malatya Milletvekili yapmış, 41. Hükümette İmar ve İskân Bakanlığı yapmıştır. İngilizce ve orta düzey Fransızca bilen Kutan 3 çocuk babasıdır⁴⁹⁵.

⁴⁸⁹ Halıcı, **age**, s.87.

⁴⁹⁰ **Age**, s.87.

⁴⁹¹ Orhan Duru, “Sanatçı Politikacılar: İskender Cenap Ege”, **Milliyet**, 19.01.1973.

⁴⁹² **Milliyet**, 23.08.1977.

⁴⁹³ <http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/haber/austos-1977/3831> 10.02.2015.

⁴⁹⁴ **Milliyet**, 15.02.1985.

⁴⁹⁵ **TBMM Albümü**, s.1070; **TBMM-THB**, 12.10.2012; <http://www.malatyapedya.com/genelkonular/egitim/3146-ataturk-ilkogretim-okulu.html>17.02.2015.

b) Mehmet Recai Kutan'ın Siyasi Hayattaki Yeri

Siyasi hayatı 1973'te başlamıştır. Refah Partisi'nin kapatılmasının ardından geçiş dönemi genel başkanı olarak ismi ağırlık kazanan Kutan, Saadet ve Fazilet Partilerinde genel başkanlık yapmıştır. 54. Hükümette (Refahyol) Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yapmış, MSP Davası'nda o da diğer parti yöneticileri gibi 10 yıl siyasi yasak almıştır⁴⁹⁶. Cumhuriyet tarihinde ilk kez parlamento liderlerinin Cumhurbaşkanı⁴⁹⁷ adayını belirlemek için ortak uzlaşma önergesi ile 5 imzalı Çankaya senedini imzalayanlardan biri de Mehmet Recai Kutan olmuştur⁴⁹⁸. Parti Genel Başkanlık görevini olağanüstü kongrede 26 Ekim 2008'de Numan Kurtulmuş'a bırakmıştır⁴⁹⁹. "Havza Kalkınması" ve "Irak Sulamaları" adlı çalışmaları vardır⁵⁰⁰.

1.5.25. Köyişleri ve Kooperatifler Bakanı: Turgut Yücel

a) Turgut Yücel'in Kısa Biyografisi

1929 Gümüşhane doğumludur. Annesinin adı Hasibe, babasının adı Ziver'dir. İlk ve orta öğretimini Gümüşhane, Trabzon ve Bursa'da tamamlamıştır⁵⁰¹. İTÜ İnşaat Fakültesini bitirmiş, İnşaat Yüksek Mühendisi olmuştur. Gümüşhane Bayındırlık Müdürlüğü, Kontrol Mühendisi ve Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü ve Yüksek Mühendisi, Eskişehir Bayındırlık Müdürlüğü yapmıştır. Köy Yolları Daire Başkanlığı, Yol-Su-Elektrik Genel Müdürlüğü ile İnşaat Mühendisleri Odası Danışma Kurulu Üyeliği yapmıştır. XV. ve XVI. Dönem Gümüşhane Milletvekilliği Plan ve Bütçe Komisyonu Başkanı ve 41. Hükümette Köyişleri ve Kooperatifler Bakanı olarak görev yapmıştır. Fransızca bilen Yücel, 2 çocuk babasıdır⁵⁰². 13 Ekim 2008'de hayatını kaybetmiştir⁵⁰³.

⁴⁹⁶ Milliyet, 24.02.1998; 20.10.1982; www.saadet.org.tr/kisi/mehmet-recai-kutan10.02.2015.

⁴⁹⁷ Türkiye Cumhuriyeti 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer için parlamento liderleri ortak uzlaşma sağlamıştır. Kutan dışında imza atan liderler: Mesut Yılmaz, Devlet Bahçeli, Tansu Çiller ve Bülent Ecevit'tir (**Milliyet**, 26.04.2000).

⁴⁹⁸ **Milliyet**, 26.04.2000.

⁴⁹⁹ **TBMM-THB**, 12.10.2012:1.

⁵⁰⁰ Arslan, **age**,1631.

⁵⁰¹ Arslan, **age**, 1422.

⁵⁰² **TBMM Albümü**, s.988.

⁵⁰³ **Hürriyet**, 14.10.2008.

b) Turgut Yücel'in Siyasi Hayattaki Yeri

Gümüşhaneliler Yücel için, Gümüşhane'ye en çok hizmet eden iki insandan biri olduğunu ifade etmişlerdir. Hemşerileri onu mütevazılığı ile sevmiş, ihtiyaçta hizmet kapısı olarak görmüşlerdir⁵⁰⁴. AP'li Yücel, kendi bakanlığından sonra 1978'de 6 arkadaşı ile birlikte ortak bir demeç vererek Köyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı'na bağlı işyerlerinde işçilere ve memurlara kanunsuz muamele yapıldığını bunun hesabını TBMM'de Soruşturma istemi ile soracağını belirtmişlerdir⁵⁰⁵.

1.5.26. Orman Bakanı: Sebahattin Savcı (senatör)

a) Sebahattin Savcı'nın Kısa Biyografisi

1925 Diyarbakır doğumludur. Babasının adı Avni'dir. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ni bitirmiş, Ziraat Yüksek Mühendisi olmuştur. Tarım Bakanlığı Müşavirliği, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Genel Sekreterliği, Köy işleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı ve Bakanlık Müşavirliği yapmıştır. XIV. Dönem Diyarbakır Milletvekilliği yapan Savcı, 12.10.1975-12.09.1980 tarihleri arasında Diyarbakır Cumhuriyet Senatosu üyeliği yapmıştır. Senato Başkanlık Divanı Kâtip Üyeliğinin yanı sıra 41. Hükümette de Orman Bakanlığı yapmıştır⁵⁰⁶. 3 çocuk babası Savcı, 28 Nisan 2007'de hayatını kaybetmiştir⁵⁰⁷.

b) Sebahattin Savcı'nın Siyasi Hayattaki Yeri

Savcı, XIV. Dönemde Milet Meclisinde, XV, XVI, XVII ve XVIII. Dönemlerde Cumhuriyet Senatosunda başta uzmanlık alanı olan ziraat alanında, çeşitli alanların bütçe tasarısı görüşmelerinde, fiyat artışları ve çiftçinin kredi problemleri ile ilgili görüşmelerde yazılı ve yazısız soru, önerge ve tekliflerle gündem ve gündem dışı söz almıştır. Diyarbakır'ın çeşitli sorunlarını da meclise taşımıştır.⁵⁰⁸ MSP Orman Bakanı Savcı, bakanlığı döneminde orman yangınlarının ülkeye verdiği büyük zarar nedeniyle 1,5 milyar liralık aralarında uçak ve helikopterin de bulunduğu araç gereç alınmasını

⁵⁰⁴ http://www.gumushane.gen.tr/index.php?ind=reviews&op=print_file&ide=1369 10.02.2015.

⁵⁰⁵ **Milliyet**, 11.11.1978.

⁵⁰⁶ http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_Cabinets.aspx 10.02.2015.

⁵⁰⁷ <http://www.milliyet.com.tr/2007/04/28/guncel/gun08.html> 11.02.2015.

⁵⁰⁸ Bkz. (http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=SABAHATT%20DN%20SAVCI&v_sb=D%20DDYARBAKIR&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=11.02.2015).

öngörmüştür. Ağaç sevgisini aşlamak amaçlı da yeni ormanlar kuracaklarını ifade etmiştir⁵⁰⁹.

1.5.27. Gençlik ve Spor Bakanı: 1-Önal Şakar

a) Önal Şakar'ın Kısa Biyografisi

1935 Manisa doğumludur. Babası Âlim Bey'in hekimlik görevi tayini nedeniyle ilkokula Afyon da başlamış, İzmir' de tamamlamıştır. Ortaokulu ve liseyi de İzmir'de okumuştur. Daha sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni kazanmış, 1961'de mezun olmuş ve 1962'de serbest avukatlığa başlamıştır. O yıl AP Manisa İl Başkanı olmuş, 1965 yılında ise Manisa milletvekili seçilmiştir. Aynı zamanda Meclisin de en genç vekili olmuştur⁵¹⁰. XIII, XIV, XV, XVI. ve XIX. Dönem Manisa Milletvekilli olarak görev yapmıştır. Ayrıca Millet Meclisi Başkanlık Divanı Katip Üyeliği ve 41. Hükümette 21.07.1977- 14.10.1977 tarihleri arasında Gençlik ve Spor Bakanlığı yapmıştır. Uzun yıllar milletvekilliği yapan Şakar, 3 çocuk babasıdır⁵¹¹.

b) Önal Şakar'ın Siyasi Hayattaki Yeri

Şakar, 1957-1960 yılları arasında Ankara DP Gençlik kolları başkanlığı yapmıştır. AP kurulunca da AP Türkiye Gençlik Kolları Genel Sekreterliği'ne getirilmiştir. 12 Eylül 1980'e kadar kesintisiz 4 dönem Milletvekilliği yapmış, 1980'den sonra 10 yıl siyasi yasak almış, 1987 referandumunu ile siyasete geri dönmüş, Manisa Milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Partide üst düzey görevler üstlenen Şakar parti Genel Saymanı iken 41.Hükümette Gençlik ve Spor bakanlığına getirilmiş fakat 3 ay sonra toplanan parti Temsilciler Meclisi tüzük gereği iki görevi bir arada yapamayacağını bu nedenle tercih yapmasını istemiştir. O da partideki görevini seçerek bakanlıktan istifa etmiştir⁵¹².

2-Ali Şevki Erek

28.10.1977-05.01.1978 tarihleri arasında Tokat milletvekili ve Devlet Bakanı Ali Şevki Erek görev yapmıştır(Resmi Gazete, 21 Temmuz 1977: S16003).

Kısa biyografisi ve siyasi hayattaki yeri için Bkz. Devlet Bakanı Ali Şevki Erek.

1.5.28. Kültür Bakanı: Avni Akyol

⁵⁰⁹ **Milliyet**, 29.08.1977.

⁵¹⁰ <https://sgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/155/131/onal-sakar.aspx> 11.02.2015.

⁵¹¹ http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_Cabinets.aspx 10.02.2015.

⁵¹² <https://sgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/155/131/onal-sakar.aspx> 11.02.2015.

a) Avni Akyol'un Kısa Biyografisi

1931 Düzce doğumludur. Annesinin adı Hacer, babasının adı Hasan'dır. İlk ve ortaokul öğrenimini Düzce'de yapmış ardından Bolu öğretmen okulunu kazanmış 1952'de buradan mezun olmuştur. Stajını Rize Merkez Dağsu Okulu'nda yapmıştır. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesini bitirmiş, eğitim idaresi ve planlaması alanında yüksek lisans, ABD Southeastern Üniversitesi'nde doktora yapmıştır. Eğitim alanında Rize'de İlkokul Müdürlüğü, Hendek Maarif Memurluğu, Kars İlköğretim Müfettişliği, Zonguldak Millî Eğitim Müdür Yardımcılığı ve İl Halk Eğitim Başkanlığı görevlerini yapmıştır. XVI. ve XIX. Dönem Bolu, XVIII. Dönem İstanbul Milletvekilliği yapmıştır. Başbakanlık DPT İl Planlaması Dairesi Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Bakanlığı Müşaviri Müsteşar Yardımcısı ve Müsteşarlığı, Yüksek Öğretim Kurulu üyeliği görevlerini üstlenmiş, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi'nde Öğretim Görevlisi olarak çalışmıştır. 41. Hükümette Kültür Bakanlığı, 47. Hükümette ise Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır. 30.09.1999 tarihinde hayatını kaybeden Avni Akyol, 2 çocuk babasıdır⁵¹³.

b) Avni Akyol'un Siyasi Hayattaki Yeri

Akyol, daha çok Milli Eğitim Bakanlığı dönemindeki faaliyetleri ile ön plana çıkmıştır. 1989'da Osmanlıdaki Enderun sistemini överek yetenekli kişilerin keşfedilip devletin ihtiyaç duyulan kademelerinde görevlendirilmesi gerektiğini ifade etmiş, Türk eğitiminin özel olarak yetiştirdiği bir başbakan veya bakan olmadığını belirtmiştir. Öğretmenlerin insan mühendisi olduğunu söyleyen Akyol, eğitimdeki kalitenin yükseltilmesi gerektiği belirterek özellikle Anadolu Liselerine dikkat çekmiştir⁵¹⁴ Milli Eğitim Bakanlığında yaptığı geniş çaplı kadro değişimi her ne kadar irtica operasyonu adı altında yapıldıysa da ANAP Milletvekilleri bunu DYP kaynaklı bir hareket olarak görmüş hesabının sorulacağını söylemiştir⁵¹⁵. Akyol, önceki dönemlerde dini kadrolaşma olduğunu fakat kendi döneminde olmadığını belirtmiştir (Milliyet, 18.01.1990). Ayrıca MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) kitaplarında bölücü ve laikliğe aykırı konuların bulunmaması gerektiğini söyleyerek 1990 yılında 71 öğretmene laiklik

⁵¹³ **TBMM Albümü**, 2010: 1040; http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_Cabinets.aspx 10.02.2015; <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB47.htm> 11.02.2015; http://meb12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/41/13/701027/icerikler/avni-akyol-kimdir_689626.html 17.02.2015).

⁵¹⁴ **Milliyet**, 30.04.1989.

⁵¹⁵ **Milliyet**, 13.02.1990.

soruşturması açıldığını ifade etmiştir⁵¹⁶. 1997 yılında MEB'in Öğretmenevlerini satma çabası içinde olduğunu söyleyerek tüm öğretmenleri Öğretmenevlerine sahip çıkması çağrısında bulunmuştur⁵¹⁷.

1.5.29. Sosyal ve Güvenlik Bakanı: 1-Turhan Kapanlı (Senatör)

21.07.1977-28.10.1977 tarihleri arasında bu bakanlıkta görev yapmıştır⁵¹⁸

Kısa biyografisi ve siyasi hayattaki yeri için Bkz. Milli Savunma Bakanı Turhan Kapanlı. 28.10.1977-11.11.1977 tarihleri arasında vekâleten Adana milletvekili Selahattin Kılıç görev yapmıştır⁵¹⁹.

2- Mehmet İlhami Ertem

a) İlhami Ertem'in Kısa Biyografisi

1918 Edirne doğumludur. Annesinin adı Ayşe, babasının adı Sabri'dir. Lise öğrenimini Edirne de tamamlamış, Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirmiştir. Mürefte, Havza ve Sırpsındığı'nda Nahiye Müdürlüğü, Edirne'de de Maiyyet Memurluğu⁵²⁰ yapmıştır. Mazıdağ, Midyat, Milas, Karabük, Söke, Beyoğlu, Karabük, Refahiye ve Çarşamba'da kaymakamlık; Gümüşhane, Mardin ve Elazığ' da valilik yapmıştır. XII, XIII, XIV, XV ve XVI. Dönem Edirne Milletvekilliği 30. Hükümette Milli Eğitim Bakanlığı, 31. ve 32. Hükümetlerde Tarım Bakanlığı, 41. Hükümette 11.11.1977-05.01.1978 tarihleri arasında Sosyal ve Güvenlik Bakanlığı yapmıştır. 04.04.1978'de hayatını kaybeden Ertem, 3 çocuk babasıdır⁵²¹.

b) İlhami Ertem'in Siyasi Hayattaki Yeri

Devlet ve siyaset adamı Ertem, 4 dönem Milletvekilliği ve 4 ayrı hükümette 3 farklı bakanlık görevi üstlenmiştir. 1961 seçimleri ile siyasi hayatı başlamış, daha çok Milli Eğitim Bakanlığı faaliyetleriyle öne çıkmıştır. Özellikle memleketinde Edirne Lisesi, Kız Meslek Lisesi, Erkek Öğretmen Okulu gibi okulları yeni binalarına

⁵¹⁶ **Milliyet**, 11.03.1991.

⁵¹⁷ **Milliyet**, 10.03.1997.

⁵¹⁸ **Resmi Gazete**, 21 Temmuz 1977: S:16003.

⁵¹⁹ **Resmi Gazete**, 21 Temmuz 1977: S16003.

⁵²⁰ Bir hukuk terimi olan Maiyyet Memuru; bir ilde vali yanında idarecilik stajı yapan memur, kaymakam adayı, amir yanında çalışan kişidir (http://www.turkesozlukler.com/maiyyet_nedir 11.02.2015).

⁵²¹ **TBMM Albümü**, s.1046; http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html 12.02.2015; http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/22/01/972833/12.02.2015; <http://www.tarimpusulasi.com/biyografi-detay/mehmet-ilhami-ertem/25/> 17.02.2015.

kavuşturması, Edirne Devlet Mimar ve Mühendislik Akademisini ve Edirne Tıp Fakültesi'ni Edirne'ye kazandırması ve diğer alanlardaki hizmetleri nedeniyle ismi bazı okul ve yerlere verilmiştir⁵²². 1967 yılında CHP'nin "Devlet Dilinde Birliğin Sağlanması" başlıklı yasa teklifi AP'lilerin sert muhalefeti ile karşılaşınca geri çekilmiştir. AP'li Milli Eğitim Bakanı Ertem, o dönemde valilere ve resmi kuruluşlara gönderdiği bir belge ile dilin özleştirilmesi çabalarına gönderme yaparak dildeki abartılardan uzak durmaları çağrısı yapmıştır⁵²³. Onun döneminde Türk İslam sentezci bakış açısıyla "Devlet Kitapları" adı altında 1000 Temel Eser basılmış, Atatürk ile ilgili yazı veya resme yer verilmemiştir⁵²⁴. 1968'de de okullara zararlı yayınların girmemesi ile ilgili yönetmelik hazırlamıştır⁵²⁵. Tarım Bakanlığı yaptığı dönemde ise en dikkat çeken çalışmalarından biri Mayıs 1970'te hazırladığı Tarım Reformu Kanun Tasarısı olmuştur. Tohum ve gübre fiyatları da aşağı çekilmiştir⁵²⁶.

⁵²² http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/22/01/972833/ 12.02.2015.

⁵²³ Yılmaz Bingöl, "Kimlik Tartışmaları Işığında Türk Dil Politikası." **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** 59, 2004, s.45.

⁵²⁴ Bkz. Alper Akçam, Eğitime Yüklenen Siyasal İşlevler ve Köy Enstitüleri.

⁵²⁵ **Milliyet**, 04.05.1968.

⁵²⁶ **Milliyet**, 29.05.1970.

BÖLÜM 2: II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ DÖNEMİ İÇ VE DIŞ POLİTİKAYA YÖNELİK UYGULAMALAR

2.1. İÇ POLİTİKA İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Koalisyon Protokolü ile birçok konuda mutabakata vardıklarını beyan eden II. MC Hükümeti tüm kararlığı ile görev başında olduğunu ve Hükümet Programı'ndaki hedefleri gerçekleştirmek için azim ve inançla çalışacağını ifade ederek halktan güvenoyunu almayı başarmıştı. Hükümet, aldığı bu önemli sorumlulukla bundan sonraki süreçte kâğıt üzerinde belirtilen hedefleri hayata geçirmeye çalışılacaktır. Bu hükümet daha en başında önceki MC hükümetinin başarısızlıkları nedeniyle bazı kesimlerce eleştirilmiş ve umut vadetmediği ileri sürülmüştür. Bu eleştirileri samimi bulmayan Salim Koçak I. MC kurulurken de aynı eleştirilerin yapıldığını ileri sürmüştü ve II. MC Hükümeti'nin de I. MC Hükümeti gibi başarılı olacağını söylemiştir⁵²⁷. Bu güven ve güvensizlik de aslında iç ve dış politikada ülkenin içinde bulunduğu duruma bakış açısı ve görüş mesafesidir. Ancak hükümetin iktidar olduğu dönem her açıdan yadsınamayacak zorlukta idi.

“Hükümetimiz ülkemizde bir an evvel istikrarı sağlamak için görev başına gelmiştir” diyen Başbakan önceki tecrübelerinin yardımıyla kısa sürede muvaffak olacağını dünyaya ilan ederek işe koyulmuştur. *“Atatürk'ün önderliğinde büyük milletimizin kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni Anayasamızdaki temel nitelikleri ile savunmaya her şartta korumaya kararlıyız”* ibaresi koalisyon protokolü ve hükümet programının ortak noktası olarak belirlenmişti. Ülke bütünlüğü ve rejim konusunda tehdit olarak görülen komünizm, faşizm ve diğer materyalist düşüncelere dayalı dikta yönetimlere karşı durmak iç politikada esas alınan önemli unsurlardan biri olmuştur. Bu anlamda hükümet ülke ve millet bütünlüğü ile barış ve huzuru sağlayan, milli ve manevi değerleri yükselten her alanda kalkınmayı gerçekleştiren bir yürütme hedeflemiştir⁵²⁸.

Hükümetin göreve gelmesinin ardından Demirel'in eski Cumhurbaşkanı⁵²⁹ Celal Bayar adına verdiği yemekte AP'li Bakanlar ve eski demokratlar bir araya gelmiştir. Bayar burada hükümetten ilk iş olarak komünizm tehlikesini bertaraf etmesini

⁵²⁷ Son Havadis, 07.08.1977.

⁵²⁸ MMTD, D:5, C:1, B:23, 27.07.1977: 118-133; Sanal, age, s.189-200.

⁵²⁹ Dönemin Cumhurbaşkanı Korutürk yeni hükümet üyelerine “...sorunları en çok bilen de sizler olmanız hasebiyle tahmin ediyorum ki bu avantajdan yararlanacak ve memlekete hayırlı görevler yapacaksınız” demiştir (Milliyet, 23.07.1977).

istemmiştir⁵³⁰. Bu durum seçim kampanyalarında da ileri sürülen rejim unsuruna karşı duyulan endişenin ifadesiydi.

Adalet Bakanı Necmettin Cevheri de ilk iş olarak “Ecevit hükümetinin partizanca yaptığı atamaların hepsi iptal edilecek” diyerek ve yeni görevlendirmelerin sinyallerini vermiştir⁵³¹. Hükümetin hızlıca yapmak istediği bazı değişiklikler ve çıkartmak istediği kanunlar da bulunmaktaydı. Başta pahalılık olmak üzere rahatlatıcı birtakım tedbirlere yer verilecek, mevcut enerji yatırımlarına 90 milyar liralık yeni yatırımlar eklenecek, Doğu ve Güneydoğu’nun kalkınmasına öncelik verilecek; Genel Sağlık Sigortası, İYAK-MEYAK tasarıları, DGM Kanunu ve Toprak Reformu gibi kanunlara aciliyet verilecekti⁵³².

Hükümet güvenoyunun ardından 100 günlük planını hayata geçirmeye başlamıştır. Öncelikle asayiş konusunda ve ekonomik problemlerle ilgili acil ve köklü sonuçlar için çalışmaya başlamıştır. İç ekonomik istikrarı sağlamak için üretimi arttırıcı tedbirlerin arayışına girilmiş aynı çaba enerji açığı için de gösterilmiştir. Döviz darboğazının aşılması için de Maliye Bakanlığı çeşitli dış finansman kaynakları ile bağlantıya geçmiştir⁵³³. Yapılan ilk Bakanlar toplantısında da yine ülkenin önemli sorunları üzerinde çalışılmış bakanlar ilgili konularda gerekli açıklamalarda bulunmuştur. Genel olarak kurulda Rize sel felaketi için gerekli tedbirlerin alınması, Van ve Ağrı illerindeki deprem zayıyatını karşılama çalışmaları, elektrik kesintileri ve hiçbir malın yokluğunun çekilmemesi için alınması gerekli önlemlerle ilgili konulara yer verilmiştir⁵³⁴. Afet bölgelerine yapılacak yardımın üzerinde durulduğunu belirten İmar ve İskân Bakanı Kutan, kış gelmeden bu bölgelerdeki iskân sorununu çözmek istediklerini bu konu ile ilgili Köyişleri Bakanlığı ile iş birliği içinde olduklarını belirtmiştir⁵³⁵.

MC’den farklı olduğunu belirten yeni hükümet birtakım yeni kanunlar ve uygulamalara yer verirken o dönemde çıkartılan bazı kanunlar ve başlatılan birtakım uygulamaları göz ardı etmemiş, hayata geçirmeye çalışmıştır. Çırak Kalfa ve Ustalık

⁵³⁰ Tercüman, 24.07.1977.

⁵³¹ Tercüman, 24.07.1977.

⁵³² Tercüman, 25.07.1977.

⁵³³ Tercüman, 03.08.1977.

⁵³⁴ Milli Gazete, 05.08.1977.

⁵³⁵ Tercüman, 03.08.1977.

Kanunu ile tabi afetlerle⁵³⁶ ilgili kanun bu çalışmalardandır⁵³⁷. İthalatta uygulan Damga Resmi Kanunu da yürürlük süresi dolduğundan bu süre tekrar 1982 tarihine kadar uzatılmıştır⁵³⁸. Eski suç ve cezalarla ilgili af ve değişikliklere de yer verilmiştir. Örneğin Haşhaş ekimi ile ilgili kanunla “*Bu suçtan mahkûm edilenlerden tahsil olunan para cezaları iade olunur ve zor alımına mahkûm olunan mahsulün bedeli Toprak Mahsulleri Genel Müdürlüğünce sahibine ödenir*” şeklinde değişiklik yapılmıştır⁵³⁹.

Hükümet programında belirtildiği gibi Kamu İktisadi Teşebbüslerinde yeniden düzenleme yapılmıştır. Kaynak israfını önleme, kapasite boşluğunu değerlendirme, düzenli çalışma ve serbest piyasa şartlarına kavuşturma adına düşünülen tasarılar için ilk adımı atılmış ve kanun değişikliğine gidilmiştir. Böylece TBMM; Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi üyelerinden oluşan KİT Karma Komisyonu ile bu kuruluşlar üzerinde denetim kurma imkânına kavuşmuştur⁵⁴⁰.

Hükümet hızla çoğalan nüfus sayımı için yeni düzenlemelere gitmiş, Genel Nüfus Sayımı Kanunu’nun 1. ve Nüfus Kanunu’nun 62. Maddelerinde kanun değişikliği yapmıştır. Buna göre nüfus kütükleri yeniden düzenlenecek, gerekli görülen yerlerde yeniden sayım yapılacaktır. Bu kanunun yürürlüğe girmesi itibariyle 62. Maddedeki şu değişiklik hayata geçecekti: “Evlenen her erkeğe bir aile cüzdanı verilir. Her aile reisi aile cüzdanı almaya ve aile fertlerinin şahsi ve medeni hallerinde meydana gelen değişiklikler ile yeni doğan çocuklarını bu cüzdanlara işletmeye mecburdur.” Bu değişiklikten önceki evliler de nüfus idarelerinden cüzdanlarını alarak aynı uygulamaya dâhil olacaktı⁵⁴¹. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı hazırlama, “Manevi Kalkınma” adıyla belirlenen esasları plana dâhil ederek uygulama ve koalisyonu koalisyon içi anlaşmazlıklara rağmen sürdürmedeki kararlılık hükümetin dikkat çeken uygulamalarından olmuştur. Protokolde ve programda yer verilen konular üzerindeki çalışmalar siyasi ve toplumsal çekişmelere rağmen sürdürülmeye çalışılmıştır. Meclis askıdayken hükümetin bu şekilde çalışması kendisine yapılan eleştirilerin sertleşmesine neden olmuştur. Tarık Zafer Tunaya Cumhuriyet’te yayınlanan “Meclissiz Cumhuriyet”

⁵³⁶ Tabi afetlerde zarar görenlere devletçe gerekli yardımlara ilişkin esasları içermektedir (TBMM Tutanak Dergisi, 20.06.1977, s.9-11).

⁵³⁷ TBMM Kanunlar Dergisi, 20.06.1977, s. 1-11.

⁵³⁸ TBMM Kanunlar Dergisi, 29.12.1977; 29.12.1977.

⁵³⁹ TBMM Kanunlar Dergisi, 02.08.1977, s.12.

⁵⁴⁰ TBMM Kanunlar Dergisi, 15.08.1977, s.29.

⁵⁴¹ TBMM Kanunlar Dergisi, 15.08.1977, s.28.

başlıklı yazısında 5 Haziran 1977 seçimlerinden sonra ülkenin adeta meclissiz bir şekilde yönetildiğini, 1961 Anayasası'nın yanında "fili" bir anayasa oluşturulmaya çalışıldığını ifade etmiştir⁵⁴².

2.1.1. Asayişle İlgili Uygulamaları

II. MC hükümeti bu dönemin en önemli sorunu haline gelen anarşi ve asayişle ilgili konulara programında şu şekilde yer vermiştir:

"Ülkemizde cereyan eden şiddet hareketlerinin ve anarşik olayların arkasında, rejimi yıkma kavgası vardır. Devletimiz, uluslararası komünizmin çeşitli yönlerden gelen saldırısı ile karşı karşıyadır. Anayasanın sağladığı geniş hürriyetleri, kötüye kullanarak devleti ve rejimi yıkmak, ülke ve millet bütünlüğünü parçalamak amacıyla teşkilatlanmış bazı ideolojik mihraklar, dış kaynaklarla irtibatlı olarak hür demokratik cumhuriyet rejimi yerine, bir komünist dikta rejimi kurma arzusu içindedirler. Bütün bu faaliyetlerin yanı sıra, genel asayişle ilgili olarak kanun dışı olaylar, memleket huzurunu ihlal etmektedir. İç güvenlik, asayiş ve kanun hâkimiyeti kesin şekilde sağlanacaktır. Güvenlik kuvvetlerinin, görevlerini tam bir eşitlikle, adaletle ve süratle yerine getirebilmeleri için gereken gayret ve titizlik gösterilecektir. Bu alandaki bütün hizmetlerin noksansız yapılması için her türlü imkândan yararlanılmasını ve gereken tedbirlerin alınmasını kaçınılmaz sayıyoruz"⁵⁴³.

Hükümet ilk 100 günlük plan içerisinde anarşiye karşı bursları kesmek, askere almak, okuldan uzaklaştırmak, üniversite polisi oluşturmak, başarısız emniyet görevlilerini ve mülki amirleri işten uzaklaştırmak gibi tedbirlere yer vermiştir⁵⁴⁴. Özal, bu anarşi sorununu 2 ayda halledilebileceğini ancak yeni yasalar çıkartılması⁵⁴⁵, sorunun önce durdurulup sonra kaldırılması gerektiğini bunun için de kamuoyunun ve bütün siyasi partilerin desteğinin şart olduğunu ifade etmiştir⁵⁴⁶. Somuncuoğlu da hükümetin bu sorunu kısa sürede çözebilmesi için DGM kanun tasarısını hazırlayıp meclise vereceğini söylemiştir⁵⁴⁷.

Terörü bitirmekte iddialı olan İçişleri Bakanı Korkut Özal öncelikle anarşi konusu ile ilgili görüşlerini almak için ilk iş olarak muhalefet lideri Ecevit'i ziyaret etmiştir. Özal'ın samimiyetine güvendiğini belirten Ecevit, asayiş ve can güvenliği sorununun İçişler Bakanlığı'nı aştığını ifade etmiş bu durumun toplum sorunları ve hükümetin yapısıyla yakından ilgili olduğunu söylemiştir. Ayrıca "*Asıl önemli olan*

⁵⁴² Tarık Zafer Tunaya, "Meclissiz Cumhuriyet", **Cumhuriyet**, 25.10.1977.

⁵⁴³ **MMTD**, D:5, C:1, B:23, 27.07.1977, s.119.

⁵⁴⁴ **Tercüman**, 03.08.1977.

⁵⁴⁵ **Milliyet**, 14.08.1977.

⁵⁴⁶ **Tercüman**, 08.08.1977.

⁵⁴⁷ **Tercüman**, 07.08.1977.

hükümet kanatlarından bazısında bu eylemcilerin kendilerine destek bulmalarındır. Bu sorun çözülmedikçe soruna köklü çözüm bulmak çok zordur” ifadelerini eklemiştir⁵⁴⁸

Ağustos ortasında Demirel başkanlığında Asayiş Komitesi kurulmuş anarşinin önlenmesi, yasal boşlukların doldurulması için çalışmalar başlatılmıştır. Dernekler yasası, Üniversiteler Yasası, Polis Salahiyetleri Yasası dönemin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeye getirilmesine çalışılmıştır⁵⁴⁹. İçişler Bakanı geniş bir nakil ve tayin kararnamesi çıkartmış; aralarında İzmir ve İstanbul’un da bulunduğu 25 ilin valileri merkez emrine alınmış, 134 kaymakam, 24 vali yardımcısı, 8 il hukuk işleri müdürü ve 100’den fazla emniyet amirinin yerleri değiştirilmiş, Emniyet Müdürü ise görevden alınmıştır. Anarşi ile mücadele için “Etkin Tedbirler Paketi” hazırlanmıştır. Buna göre başarısız yöneticiler değiştirilecek, mülki idari amirleri iç güvenlik meselelerinden doğrudan sorumlu olacak ve özel istihbarat ekipleri kurulacaktı⁵⁵⁰. Özal, İstanbul’da başlattığı terör ve anarşi sorunları ile mücadeleyi kapsayan “Fazilet Operasyonunu”⁵⁵¹ oldukça önemsemiş yıllar sonra da kaleme aldığı anılarında bunun döneminin en iz bırakan çalışmalarından biri olduğunu belirtmiştir⁵⁵².

Devlet otoritesinin korunmasında görev almış herkesin devleti ve rejimi korumak için anlayış ve davranış beraberliği göstermesinin bir zorunluluk olduğunu belirten hükümet, asayiş görüşmelerinde güvenlik kuvvetlerine yapılan saldırıların devlete yapılan saldırılar olarak görüleceğini belirterek onlara tam destek vermiştir⁵⁵³. Özal, anarşi ve tüm bu sorunlarla mücadele etmek için Eylül ayı başlarından itibaren 20 yasa üzerinde değişikliğe gitmiş ve bununla ilgili bir tasarı hazırlamıştı. Bu tasarıya göre uygulanacak bazı değişiklikler şu şekilde olacaktı: Polise “*Suç işleyene kaya gibi sert, vatandaşa ipek gibi yumuşak olunacak*” parolası verilmişti. Başarılı olmayan görevlilerin görev yerleri değiştirilecek ve denetimleri valilikçe devlet adına yapılacaktı⁵⁵⁴. Asayişte 10 bin polisin çalıştığını söyleyen Özal⁵⁵⁵, Emniyet teşkilatının disipline edildiğini, toplum polisi modernize edildiğini, özel asayiş projelerinin

⁵⁴⁸ **Milliyet**, 11.08.1977.

⁵⁴⁹ **Tercüman**, 15.08.1977.

⁵⁵⁰ **Tercüman**, 18.08.1977.

⁵⁵¹ Özal, bu operasyon öncesi Emniyette geniş tasfiyeler içeren kapsamlı bir kararname hazırlamış ve kişisel çabaları ile Cumhurbaşkanı’na imzalatmayı başarmıştır (Özal, **age**, s.44).

⁵⁵² Bkz. Özal, **age**, s.41-44.

⁵⁵³ **Tercüman**, 26.08.1977.

⁵⁵⁴ **Tercüman**, 02.09.1977.

⁵⁵⁵ İçişler Bakanı Özal, 1977 yılının ilk 8 ayında 801 çatışma çıktığını, siyasi partilere 52 kez saldırıda bulunulduğunu söylemiştir (**Tercüman**, 03.09.1977).

uygulamaya konulduğunu, anarşi ile mücadelede özel eğitim görmüş ekiplerle çalışıldığını, büyük şehirlerde silah aramaları ve trafik kontrolleri yapıldığını ifade etmiştir. Sonraki süreçte de bir aylık görev ve gözlem sonrasında üniversite ve bankalara özel koruma projeleri uygulanacağını ve bunun için de pilot şehirler oluşturulacağını bilgisini vermiştir. Bunların dışında mülki idareler ve Emniyet teşkilatları güçlendirilecek, 5000 polis alınacak, 5000'i için de hazırlık yapılacak, 400 vasıta alınacak, polis köpekleri yetiştirilecek, Kimlik Bildirme Kanunu projesi uygulanacak ve dernekler etkin bir şekilde denetlenecekti. Ayrıca Güvenlik Vakfı ve Polis Sigortası uygulamaları ile polis güvencesi sağlanmış olacaktı. Bunların yanı sıra karakol denetimleri ağırlaştırılacak, 3201 sayılı Emniyet Kanunu çalıştırılarak, güvenlik kuvvetlerinin tarafsızlığı sağlanacaktı. MSP'li bakan Özal, kendi partilileri gibi ahlak ve manevi değerlerin yerini materyalist düşüncenin almasının toplumda suç işleme unsurunu arttırdığını savunmuştur⁵⁵⁶. Özal bir genelge yayınlayarak duvarlara yazı yazılmasını ve afiş asılmasını yasaklamış, bu genelgeyi valiliklere göndererek kararın titizlikle uygulanmasını istemiştir⁵⁵⁷.

16 Kasım'da İçişler Bakanı Özal'ın başkanlığında geniş çapta katılımın olduğu bir Anarşi Komisyonu toplanmıştır. Toplantıya Genel Kurmay Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Mit Müsteşarlığı, jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü yetkili ve temsilcileriyle Ankara, Erzurum ve Diyarbakır Valileri katılmıştır. Anarşinin sayısal olarak durduğunu belirten Özal, konuşmasında göreve başladığında üniversite ve yüksek okulların çoğunda öğrenime ara verildiğini, can ve mal güvenliğinin endişe verici bir durumda olduğunu hatırlatmış alınan entegre ve pilot uygulamalarla tırmanışta olan anarşinin durdurulduğunu, olayların azaldığını söylemiştir. Yüksek Öğrenim Kuruluşlarının hepsinin öğrenime açıldığını, koyulan kurallara uyulduğu takdirde buraların örnek müesseselere dönüşeceğini belirtmiştir. Bu gelişmelerde güvenlik kuvvetlerinin çalışmalarına değinmiş; Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığının katkılarını da hatırlatmıştır⁵⁵⁸. Özal, yılın sonlarına doğru geldiğinde ise Türkiye'nin son yıllarda tarihinin en önemli günlerini yaşadığına, sorunun görünenden daha fazlası olduğuna kanaat getirmiştir. Bu onun "*Türk*

⁵⁵⁶ Tercüman, 03.09.1977.

⁵⁵⁷ Tercüman, 10.09.1977.

⁵⁵⁸ Tercüman, 17.11.1977.

idarecileri yetkileri bakımından çaresizdir, Anarşiyi hükümetler önleyemez. Bütün olayların nedeni siyasi değildir. Toplumdaki bunalımın sonucudur” ifadelerinden de anlaşılmaktadır⁵⁵⁹. Elbette anarşi konusunda İçişleri Bakanı tek başına sorumlu değildi. Böylesi önemli bir sorunun koordinasyonunu ve sorumluluğunu Başbakan şu şekilde belirtmişti: “Hükümet programında vadettiğimiz işlerin yürütülmesinde hükümet müştereken sorumludur. Yalnız asayiş sorunu değil, hükümetle ilgili bütün meselelerin genel koordinasyonunu Başbakan yapar”⁵⁶⁰.

İçişleri Bakanı Özal, ülkenin genel durumu ile ilgili senatoda hem hükümet adına hem de üstlendiği görev nedeniyle kendi adına gerekli gördüğü bazı beyanlarda bulunmuştur:

“Ağır şartlarda devralınmış olan görevi ve bu görevi içinde Türkiye'deki can güvenliği ve öğretim özgürlüğü görevini de en iyi şekilde yürütmeye çalışmaktayız. Ancak, uzun yıllar boyu şu veya bu çok yönlü sebeplerle hâsıl olan bir durumun beş aylık bir hükümet dönemiyle ilişkileri, bunların ne sebebi olarak, ne de bunların nihai çözümlere ulaştırılması olarak sadece bu hükümetle bağdaştırılmaz. Gerçekten, Türkiye, uzun süreden beri iktisadi, içtimai, siyasi ve kültürel sahalarda bunalımlı bir devre yaşamaktadır. Ancak, duruma teşhis koyarken, tarafsız bir bakış vaziyeti benimsemek durumundayız. Bugünkü bunalımlı durumun menşei ve devam edegelen neslinin can güvenliğini, öğretim özgürlüğünü ihlal eder mahiyet almasının sebepleri üzerinde görüşme yapılırken, memleketimizde tarihi macerası malum olan birtakım ideolojilerin ve aşırı fikirlerin, bu ideoloji ve düşüncelere taraftar yerli kişi ve çevreler vasıtasıyla her türlü olay ve vaziyetten yararlanmak, bütün fırsatları değerlendirmek suretiyle yürüttükleri keşif ve tesirli propagandanın, tahrip ve teşvik faaliyetlerinin yakın geçmişte gösterdiği hızlı gelişmeleri gözden uzak tutmamak gerekir. Çünkü bu faaliyetlerle, bugün görüşmekte olduğumuz can güvenliği ve öğrenim özgürlüğünü ihlâl eden olayların tohumları bir yerde atılmıştır. ...Hükümetin sorumluluğu veyahut güvenlik kuvvetlerinin sorumluluğu imkânlarıyla tartılarak konulmalı. Tarafsız davrandı mı herkes? Böyle bir iddiam yok. Tarafsızlığını bozabilenler vardır, her tarafa tarafsızlığını bozabilenler vardır; ama biz Türk toplumu, Türk siyasetçisi tarafsıza değil, taraflıya prim veriyoruz. Üzüntüyle ifade ediyorum, taraflı insan prim alıyor. Taraflı insana biz prim verince, tarafsız insanın kıymeti kalmıyor.”⁵⁶¹

⁵⁵⁹ **Milliyet**, 24.12.1977.

⁵⁶⁰ **Tercüman**, 04.09.1977.

⁵⁶¹ **CSTD**, T:17, C:34, B:11, 27.12.1977, s. 454, 481.

2.1.2. Ekonomi ile İlgili Uygulamaları

Hükümet, programında ekonomi politikasının hedefini “*istikrar içinde milli, güçlü, dengeli, hızlı gelişme ve büyümeyi sağlamak*” olarak belirtmiştir. Ekonomi politikalarında ve uygulamalarında takip edeceği rotayı ise;

“Ekonomik kalkınmada karar bütünlüğünü ve tatbikat ahengini temin, kalkınma hedeflerine en verimli şekilde ulaşılması, kalkınma programlarını tatbik eden ekonomik ve mali politikaların tatbikatından sorumlu olan bakanlıklar ve kamu kuruluşları arasında tam bir koordinasyonun temin edilmesi ve süratle karar alınması, alınan kararların vakit geçirmeden icrası ...” şeklinde belirlemiştir.

Bu doğrultuda tasarruf tedbirleri⁵⁶², üretime yönlendirme, teşvik ve kredi uygulamaları, para politikaları, bankacılık ve sigortacılıkta yapılan yeni düzenlemelerle enflasyonla mücadele edilecek, dış ödemeler dengesi sağlanmaya çalışılacaktı⁵⁶³. Tüm bu sorunların üstesinden gelerek ekonomik dar boğazı atlatmayı ortak hedef olarak gören hükümet üyeleri bu konuda bakanlıklarına düşen görev ve sorumluluğu yerine getirme çabasına girmiştir. Maliyeden sanayiye, ticaretten tekele, enerjiden dışişlerine, tarımdan turizme, köyişlerinden çalışma bakanlığına kadar her birim ekonomiyi canlandırmak, kalkınmayı sağlamak için fikir ve önerilerini belirtmekle birlikte çalışmaya başlamıştır. Bakanlıklar Arası Ekonomik Kurul’un ilk toplantısında genel ekonomik durum tespiti yapılmış, alınması gereken bazı önlemler gözden geçirilmiştir. “*Ara hükümet zamanında açıklandığı gibi Türk ekonomisinin bir iflas durumuyla alakası yok*” diyen kurul başkanı Erbakan, kendilerinin Merkez Bankası’ndan karşılıksız olarak 6 milyar lira para çektiğini ifade etmiştir⁵⁶⁴. Toplantı öncesi de bilgi veren Erbakan, hükümetin kaybedilen zamanı telafi edeceğini, zaruri ihtiyaç maddelerinin kolayca bulunması için birtakım önlemler alınacağını, taban fiyat politikasının tespit edileceğini ve buğday taban fiyatlarının belirlenmesi için çalışılacağını söylemiştir⁵⁶⁵. Bu alanda çalışmalarına hız veren kurul bir hafta da 4 kez toplanmış ve üreticilerin beklediği taban fiyatlarını belirlemiş ve Bakanlar Kurulu’na sunmuştur⁵⁶⁶. Hükümet ilk 100 günlük planı içinde iç ekonomik istikrar için üretimi

⁵⁶² Ankara Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı Hami Karatay, dövizde ve bazı tüketim mallarında cesaretle rakamlara dayalı tasarruf tedbirlerinin alınması gerektiğini söylemiştir (Tercüman, 29.07.1977).

⁵⁶³ MMTD, D:5, C:1, B:23, 27.07.1977, s.124-125.

⁵⁶⁴ Milliyet, 03.08.1977.

⁵⁶⁵ Tercüman, 03.08.1977.

⁵⁶⁶ Milli Gazete, 21.08.1977.

arttırma tedbirlerine yer vermiş, döviz dar boğazı için Maliye ve Dışişleri Bakanlığında çalışmalar başlatmıştı⁵⁶⁷. 1977 bütçe ödenekleri 300 milyar liraya ulaşırken devlet borçları 19 milyar liraya ulaşmış; hükümet, kuruluşların bütçe ödenekleri dışında harcama yapmalarını yasaklamıştır⁵⁶⁸.

Bakanlar Kurulu⁵⁶⁹ Eylül başlarında 7,5 saatlik bir toplantı yaparak ekonomik alanda durum değerlendirmesi yapmış, Ekonomik Kurul tarafından hazırlanan istikrar önlemleri paketi üzerinde çalışılmıştır. Sonuç olarak kâğıt, elektrik ve çimento fiyatlarına %30, demire % 40, kok kömürüne %60 zam yapılmasına karar verilmiştir⁵⁷⁰.

Demirel, ekonomik istikrar tedbirlerinde amacın istikrar için ekonomik büyümeyi sağlamak olduğunu söylerken⁵⁷¹; hükümet genel olarak amacın zamların enflasyonist baskılarını gidermek, hızlı ve dengeli kalkınmayı sağlamak, ekonomik yapıya sağlık kazandırmak olduğunu ileri sürmüştür. Bakanlar Kurulu 35 konu üzerinde çalıştığı ekonomik istikrar paketini 8 Eylül'de açıklamış; genel olarak akaryakıt, demir, çimento, elektrik, kâğıt, kömür, PTT hizmetleri ve THY taşıma ücretlerine % 26 ile % 150 oranında zam yapılmış⁵⁷², çay, tuz, şeker, bez, tüp, gübre gibi ürünlerle demiryolu ve vapur yolcu ücretleri yapılan zamların dışında bırakılmıştır⁵⁷³. Gün Sazak tekel ürünlerine yapılan % 25 ile % 100 arasında zamların da ülkenin genel ekonomik durumunun ve tedbirlerinin bir parçası olduğunu belirtmiştir⁵⁷⁴.

8 Eylül kararların açıklanmasından bir gün önce Erbakan ihracat seferberliği tedbirlerini açıklayarak ihracattaki formalitelerin kaldırılacağını, 5 yıllık ihracat kredisi için araştırma yapılacağını ve sigorta düzeninin yerleştirileceğini belirtmişti⁵⁷⁵.

Tüm bu çalışmalara rağmen IMF Türkiye'de alınan ekonomik önlemleri yetersiz bulmuş; Türk parasının devalüe edilmesini, ücret artışlarının durdurulmasını ve yatırımların kısıtlanmasını istemişti⁵⁷⁶. Maliye Bakanı Bilgehan gelir vergisi

⁵⁶⁷ **Tercüman**, 03.08.1977.

⁵⁶⁸ **Milliyet**, 14.10.1977.

⁵⁶⁹ Demirel, İstanbul'da yaptığı basın toplantısında ihracatın arttırılması, dış ödemeler dengesi, pahalılık ve enflasyonla mücadele konuları ile ilgili Bakanlar Kurulu'nda alınan kararları açıklamıştır (Bkz. **Başbakan Süleyman Demirel'in Basın Toplantıları**, s.61-65, TBMM Kütüphanesi, Yer No: 1979 03888).

⁵⁷⁰ **Milliyet**, 06.09.1977.

⁵⁷¹ **Tercüman**, 04.09.1977.

⁵⁷² **Cumhuriyet**, 10.09.1977.

⁵⁷³ **Tercüman**, 09.09.1977.

⁵⁷⁴ **Tercüman**, 16.08.1977; Cengiz, **age**, s.27.

⁵⁷⁵ **Tercüman**, 07.09.1977.

⁵⁷⁶ **Milliyet**, 14.09.1977.

düzenlemesinin yeniden yapılacağını, pasaport harçlarının arttırılacağını, en az artışın da geçim indirimi ve özel indirim hadlerinde yapılacağını söylemiştir⁵⁷⁷.

Sivas Senato Üyesi Hüseyin Öztürk⁵⁷⁸, IMF'nin MC hükümetine tavsiyeleri şu şekilde dile getirmiştir:

“Taban fiyatları, işçi ücretleri, memur maaşları dondurulmalı, faiz oranları yükseltilmeli, boş laflara dayalı olarak sürdürülen; üretime dönük olmayan kalkınma hızı düşürülmeli, savrukluktan vazgeçilmeli, tasarruf önlemleri alınmalı, ekonomideki disiplinsizlik son bulmalı, tüm temel maddelere; iğneden ipliğe kadar zam yapılmalı”⁵⁷⁹.

Yapılan zamların arasında Türk parası devalüe⁵⁸⁰ edilmiş, son düzenlemede Dolar'a karşı %10, Mark'a karşı ise % 8,38 oranında değer kaybetmiştir. Yani 1 Dolar 19 Lira 25 Kuruş'a denk gelmiştir⁵⁸¹. Demirel, İstanbul'da yaptığı basın toplantısında paranın değerinin düşürülmesi ile ilgili sorulara ve tartışmalara şu şekilde yanıt vermiştir:

“Paramızın değeri üzerinde açılan ve yürütülen tartışmaların ülke yararına olmadığını belirtmek istiyorum. Para değeri konusu son derece hassas bir konudur... Türkiye kimsenin tavsiye ve telkinleriyle hareket etmez... Kur ayarlaması başkasının irade ve arzusunun değil, kendi ekonomik zorunluluğumuzun gereği olarak yapılmıştır”⁵⁸².

İTÜ Öğretim Üyesi ve iktisatçılarından Mükerrerem Hiç, IMF uzmanlarının tavsiyelerine rağmen hükümetin yüksek oranlı devalüasyon (kur ayarlaması) yapmaktan kaçındığını, gerektiğinde düşük oranlı kur ayarlamalarına gidilebileceğini belirttiğini söylemiştir. Bu yönde hükümete olumlu eleştiride bulunan Hiç, sunulan ekonomik pakette uzun süreli ve köklü önlemler yerine kısa süreli sayılabilecek önlemlere (zamlara) yer vermesi nedeniyle olumsuz eleştiride bulunmuştur⁵⁸³. Maliye Bakanı Bilgehan, IMF ve Dünya Bankası'nın Ortak Genel Kurul Toplantısı'na katılmış, “*IMF'nin Türkiye'ye 45 milyon dolarlık bir kredi vermesi konusunda prensip kararına varıldığını*” bu konunun “IMF'nin İcra Direktörleri Kurulu'na” sunulacağını

⁵⁷⁷ Tercüman, 20.09.1977.

⁵⁷⁸ Hüseyin Öztürk, MC hükümetinin IMF tavsiyeleri doğrultusunda hareket ettiklerini dile getirmiştir CSTD, T:17, C:34, B:4, 10.14.1977, s.140.

⁵⁷⁹ CSTD, T:17, C:34, B:4, 14.10.1977, s.140.

⁵⁸⁰ Devalüasyon, Esat Çelebi'nin makalesinde belirttiği gibi ekonomisi dar boğazda olan ülkelerin tüm önlemlerini alarak belirli bir süreliğine başvurduğu bir yoldur. Ancak üretim gücü yüksek daha gelişmiş ülkelerin az zararla çıkacağı bir uygulamadır (Esat Çelebi, “Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları 1923-2000, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2 (1), 2011, s.64.

⁵⁸¹ Milliyet, 22.09.1977.

⁵⁸² Başbakanlık Basımevi, 1977, s.210.

⁵⁸³ Mükerrerem Hiç, “Zamlar, Enflasyon ve Dış Ödeme Açığı”, *Milliyet*, 28.09.1977.

söylemiştir⁵⁸⁴. Ekim ayında 2 yıllık bir program hazırlanabilirse Türkiye'nin fon kaynaklarından ve diğer uluslararası bankalardan 1-1,5 milyar dolarlık kredi sağlayabileceğini ancak daha fazla kredi için ek önlemlerin mümkün olduğu kadar uzun süreyi kapsayacak bir programa bağlanması gerektiğini belirtmiştir⁵⁸⁵. Maliye Bakanı Bilgehan ve Merkez Bankası Başkanı Cafer Tayyar Sadıklar City Bank yetkilileri ile kredi için görüşme yapmış, görüşmenin olumlu sonuçlandığını ancak Türk hükümetine borç verilebilmesi için devletin özel bankalarla birlikte “konsorsiyum” kurması önerisinde bulduklarını belirtmiştir. Kredi ekim ayının ikinci yarısından itibaren alınacak, IMF alınan ekonomik tedbirleri ve açılan kredinin seçici kullanılıp kullanılmadığı ile ilgili incelemelerde bulunacak ve kredi için rapor hazırlayacaktı. Aralık ayındaki yerel seçimlerden sonra da ülkeye gelecekti⁵⁸⁶.

IMF görüşmelerinden sonra döviz durumunda bir rahatlama olmuş Merkez Bankası'na 30 milyon dolarlık Döviz Çevrilebilir Mevduat⁵⁸⁷ (DÇM) gelmiştir. Diğer yandan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı İnan, Yatırım Bankası'ndan 380 milyon dolarlık bir kredi almak için girişimde bulunmuştur⁵⁸⁸. Tasarruf dönemine girildiğini belirten Maliye Bakanı Bilgehan, yıl sonuna kadar işçilerden 300 milyon, ihracattan 350 milyon ve IMF'nin ilk ödemesinden 45 milyon dolar sağlanacağını, bakanlığın vergi tedbirleri hazırladığını devalüasyon yapılmayacağını söylemişti⁵⁸⁹. Ancak IMF ile henüz tam bir anlaşma sağlanmadığını ve kurumun kendilerinden talep ettiği somut istekleri dile getirmediğini kendisi ifade etmekteydi. Heyet 13 Eylül'de Ankara'ya gelerek 3 hafta sürecek konsültasyona ve kredi raporu hazırlığına başlamıştı⁵⁹⁰. Heyet gözlemini sürdürürken hükümet de bu takipte yapacaklarını sıralamıştır. Bunun öncesinde Maliye Bakanlığının isteği üzerine hazırlanan, Demirel'in de imzasını taşıyan 1977 mali yılı sonuna kadar kamu kesimlerinin bütün harcamalarını donduran bir genelge yayınlanmıştı. Bununla ihale alımları, çok zorunlu olmadığı sürece gayrimenkul kiralama ve personel alımları da yasaklanmıştır. Piyasa kontrolü⁵⁹¹ ve çeşitli malların

⁵⁸⁴ **Tercüman**, 02.10.1977.

⁵⁸⁵ **Milliyet**, 02.10.1977.

⁵⁸⁶ **Tercüman**, 05.10.1977.

⁵⁸⁷ Yeni DÇM'ler daha çok İngiltere, Almanya İsviçre kaynaklarından gelmiştir (**Milliyet**, 12.10.1977).

⁵⁸⁸ **Milliyet**, 12.10.1977; 13.10.1977.

⁵⁸⁹ **Milliyet**, 08.10.1977.

⁵⁹⁰ **Milliyet**, 14.10.1977.

⁵⁹¹ AP'nin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Ortak Gurubu da 6 Ekim 1977'de yaptığı toplantının ardında bir bildiri yayımlayarak hükümetin piyasa kontrolü ile dar gelirli vatandaşın mağduriyetini önlemesi gerektiğini belirtmişti (**Tercüman**, 07.10.1977).

halka yüksek fiyatla satılmasını önlemek için “Ekonomi Savcılığı” kurulmasını öngören kanun teklifi verilmiş⁵⁹², hayat pahalılığını önlemek için “Tüketim Güvenliği Komitesi” kurulması önerilmişti⁵⁹³. Ticaret Bakanı Güner⁵⁹⁴ fiyat artışları ile iki şekilde mücadele edilebileceğini belirtmiş, bunlardan birincisinin üretimi arttırmak ikincisinin de tüketimi kısmak olduğunu söylemiştir⁵⁹⁵.

Hükümet daha önce dile getirdiği vergi önlemleri paketini hazırlamış, 13 vergi yasasında değişiklik yapmıştır. Buna göre varlık vergisi⁵⁹⁶ alınacak, işletme vergisi tüm yurtda (köyler dâhil) uygulanacak, taşıt alım vergisi, motorlu kara taşıtları vergisi, damga vergisi ile pasaport harçları ve evlenme nüfus cüzdanları fiyatları arttırılacaktı. Eylül ve Ekim ayının ilk yarısında gıda maddesi fiyatlarında % 37 artış olmuş, bu artış meyveye % 55, sebzeğe % 50 oranında yansımıştır⁵⁹⁷. Yapılan zamlar ve vergilendirmelerden sonra Çalışma Bakanı Cumalıoğlu, 29 Kasım’da Asgari Ücret⁵⁹⁸ Tespit Komisyonu’nda zamların işçileri zor duruma soktuğu gerekçesi ile 3000 lira olması gerektiğini ileri sürmüştür⁵⁹⁹. Bakanlar Kurulu yapılan bu zamlardan sonra memur, emekli ve yetimlere adı konulmayan ve 750 ile 1000 lira arası bir ödeme yapılacağını ancak yapılacak bu ödemelerin ne zaman başlayacağı belirtmemiştir⁶⁰⁰. Hükümet bu yardımın mali külfetini 12 milyar olarak belirlemiş bunun 90 milyar liralık personel giderine ekleneceğini bildirmiştir. Maliye Bakanlığının bu yönde hazırladığı kararname taslakları 27 Ekim’de Bakanlar Kurulu’nda kabul edilmiştir⁶⁰¹. 17 Ekim’de Ankara’da 23 Ekime kadar sürecek olan İslam Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Toplantısı başlamış, burada Müslüman ülkelerle ekonomi, sanayi ve teknoloji alanlarında işbirliği yapılabilecek konular görüşülecekti. Üretim alanında düşünülen çalışmalar bir nevi ekonomi ve IMF duvarına çarpmıştı. IMF Türkiye’nin 1978’deki kalkınma hızını

⁵⁹² **Tercüman**, 08.10.1977.

⁵⁹³ **Milliyet**, 13.10.1977.

⁵⁹⁴ Ticaret Bakanı Güner, bu dönemde ihracat önünde iki problem olduğunu belirtmiştir: 1- Türkiye’de ihracat ihtisası yapan kuruluşların henüz olmaması. 2- Organize sunuş ve kredi meselesi (**CSTD**, T:17, C:34, B:6, 17.11.1977, s.287).

⁵⁹⁵ **CSTD**, T:17, C:34, B:6, 17.11.1977, s.291.

⁵⁹⁶ Bilgehan, “Servet Vergisi” nin daha önceki “Varlık Vergisi” neden farklı bir uygulama olacağını söylemiştir (**Milliyet**, 08.10.1977).

⁵⁹⁷ **Milliyet**, 23.10.1977.

⁵⁹⁸ Yapılan görüşmeler sonrasında hükümet yılın son günü asgari ücreti 3300 lira olmasına karar vermiştir (**Tercüman**, 30.12.1977).

⁵⁹⁹ **Milliyet**, 30.11.1977.

⁶⁰⁰ **Cumhuriyet**, 21.10.1977.

⁶⁰¹ **Milliyet**, 20.10.1977; 28.10.1977.

düşürmesini ve ithalatını azaltmasını, bu rakamların 1977 yılındakinden daha düşük tutulmasını istemişti. Teknisyen heyeti olarak kabul edilen bu isteklere hükümet henüz onay vermemiş Bilgehan, “*Biz IMF’nin önereceği tedbirleri kendi politikamıza uygun olacağı sürece kabul ederiz. Uyuşmazlık çıktığı takdirde görüşmeler kesilir*” ifadesini kullanmıştır. Yine de yapılması düşünülen Stand-By anlaşması için umutlu olduğunu belirtmiş, IMF ile görüşmelerin uzamasının nedeninin 1978 yılına ait verilerin elde olmaması olduğunu söylemiştir⁶⁰². Heyet, Türk yetkililerden gerekli belgelerin hazırlanmasını istemiş bayramdan sonra tekrar dönmek üzere 15 Kasım’da ülkeden ayrılmıştı⁶⁰³.

Sanayi Bakanı Asiltürk, hükümetin hem kur ayarlamalarına hem de IMF’nin ithalat kısıtlamasına sıcak bakmamış, Türkiye’nin sanayileşmesi ve ileri ülkeler seviyesinde bir ekonomiye sahip olabilmesi için yatırım mallarına dönük ithalatta kısıtlamaya gitmemesi gerektiğini ileri sürmüştür. Eski Ticaret Bakanı Haluk Cillov ise IMF’nin ekonomik önerilerini ılımlı karşılayarak bunları siyasi baskı olarak görmediğini belirtmişti. Cillov, Merkez Bankası Eski Başkanı Ziya Kayla ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Necdet Serin Türkiye’nin ödemeler dengesi meselesinin geçmişe göre daha ciddi yanlarının bulunduğu konusunda görüş birliğine varmıştır⁶⁰⁴. Ulaştırma Bakanlığı yaptığı çalışmalarla ekonomiye katkıda bulunmuş, öncelikle Boğazlardan geçecek yabancı gemilerin ücret yönetmeliğini değiştirmiştir. Buna göre yabancı bayrağı taşıyan tarifeli ve arızı seferlerle boğazlardan geçen gemilerden alınan acentelik, komisyonculuk ve deniz tellallığı gibi hizmetlerin asgari ücret tarifesi yeniden düzenlenmiş, acentelik komisyonlarında yükselme yapılmıştır⁶⁰⁵.

Yapılan tüm çalışmalar ülkeyi ekonomide hedeflenen yere taşımaya yetmemiştir. IMF, Eylül ayında Washington görüşmelerinde Türkiye’ye vermeyi taahhüt ettiği 45 milyon dolarlık telafi kredisi işlemlerini Aralık ayına kadar uzatarak sonuçlandırmamış, nedenin de hükümetin memurlara verdiği (750-1000 lira) yardım ödeneği olduğunu bildirmiştir⁶⁰⁶. Ekonomik faaliyetlerin yanı sıra siyasi gelişmeler de IMF ile olan ilişkileri etkilemiştir. AP’den ayrılan bazı milletvekillerinin yeni bir hükümetten yana olduklarını açıklamaları sermaye piyasalarını altüst etmiş, üstelik bu durum ülkenin dış

⁶⁰² **Milliyet**, 03.11.1977; 07.11.1977.

⁶⁰³ **Milliyet**, 15.11.1977.

⁶⁰⁴ **Tercüman**, 17.10.1977; 18.10.1977.

⁶⁰⁵ **Tercüman**, 15.12.1977.

⁶⁰⁶ **Milliyet**, 18.12.1977.

kredi alımlarını da etkilemişti⁶⁰⁷. IMF, Türkiye ile görüşmelerinde en çok para politikaları üzerinde durmuş; Türkiye'nin "ciddi bir para politikası" uygulamasını istemiş, önceki uygulamalarını eleştirmişti. IMF % 30 oranında bir devalüasyonu yapılacak anlaşmadan hemen sonra tek seferde yapılmasını isterken Türkiye bu oranı %10 ve kademeli olarak yapılmasını uygun görmüştü⁶⁰⁸. 3,5 ay süren bu görüşmeler bir sonuç vermemiş, 19 Aralık'ta sona ermiştir. Türkiye'nin dış borçlarını ve ithalat ihtiyaçlarını karşılamak için yabancı bankaların kurduğu konsorsiyum⁶⁰⁹ temsilcileri de Ankara'ya gelmeyeceklerini duyurmuşlardır. Bunların olumsuz sonuçlanmasını bir yerli gözlemci Türkiye'de yaşanan son siyasal bunalımlar ve MC hükümetindeki istikrarsızlık olarak değerlendirmiştir⁶¹⁰. IMF ile düşünülen anlaşmanın yapılamaması nedeniyle Merkez Bankası⁶¹¹ yıllar sonra ilk defa sadece vadesi gelen dış borçları ödeme çabasına girmek zorunda kalmıştır⁶¹². Tüm bu gelişmeler IMF'nin bundan sonraki süreçte Türkiye'nin siyasi gelişmelerini izleyerek hareket edeceği ve bu doğrultuda karar vereceği izlenimlerini yaratmıştır⁶¹³.

Hükümetin üretime ve ekonominin diğer kaynaklarına yönelik faaliyetlerine yeri geldikçe değinilecektir.

2.1.3. Enerji ve Sanayi ve Ticaretle İlgili Uygulamaları

Hükümet, programında sanayileşmeye geniş bir şekilde yer vermiş burada Türkiye'nin ileri bir sanayi ülkesine dönüşmesi için organizasyon, teşvik, kredi ve altyapı hizmetlerini hızlıca tamamlamayı; bütün illerde organize sanayi bölgeleri kurmayı, tüm yurdun sanayi envanterlerinin çıkarılması ve sanayileşmeye hız katması için Sanayi Bakanlığı'na bağlı güçlü bir teşkilat oluşturmayı; enerji, ulaştırma ve fiyat politikalarının sanayi politikası ile ahenkli hale getirmeyi; personel ihtiyacını karşılamak için gerekli mesleki ve ahlaki eğitimi vermeyi amaçladığını belirtmişti. Ayrıca milli ekonomiyi olumsuz şekilde etkileyen enerji kısıtlamasına son vermek için her türlü tedbirin alınacağını, elektrik enerjisi ve yakacak temini için uzun vadeli

⁶⁰⁷ **Milliyet**, 20.12.1977.

⁶⁰⁸ **Milliyet**, 19.12.1977.

⁶⁰⁹ Ekon. Şirketler Birliği (TDK sözlüğü).

⁶¹⁰ **Milliyet**, 20.12.1977.

⁶¹¹ Merkez Başkanı eski başkanlarından Ziya Kayla, Merkez Bankası'nın ağır bir döviz borcu altında olduğunu, 1958'de böyle bir durumun yaşandığını ancak şimdiki durumun daha kötü olduğunu söylemiştir (**Tercüman**, 18.10.1977).

⁶¹² **Milliyet**, 22.12.1977.

⁶¹³ **Milliyet**, 18.12.1977.

tedbirlere yer verileceğini, öz kaynaklara dayalı projelerle hareket edileceğini bildirmişti⁶¹⁴.

Hükümet öncelikle sanayinin lokomotifi olan enerjiye yönelik çalışmalara yer vermiştir. Enerji Bakanlığı Türk-İrak petrol hattındaki arızanın giderildiğini 5 Ağustos'tan itibaren petrolün geleceği haberini vermişti⁶¹⁵. Ancak hidroelektrik santrallerindeki arızalar nedeniyle Bakan İnan, enerji açığının bulunduğunu, bunu kısa sürede çözümlen yolunun ise Fuel-Oil santralleri kurmak olduğunu, pahalı olsa da en pahalı elektriğin olmayan elektrik olduğunu söylemiştir⁶¹⁶. İnan, kış aylarında başta Seydişehir Alüminyum Tesisleri olmak üzere bazı fabrikaların üretimlerini sürdürmeleri için Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla ek kaynak olarak Gaz Türbinleri ithal edileceğini belirtmiştir⁶¹⁷. Enerji üretimi dışında tasarrufu sağlayacak tedbirlere de yer verilmiş bu alanda israfı önlemek amacıyla "Tasarruf Milli Komitesi" kurulması kararlaştırılmıştır. Yapılan istikrar paketinden % 10'dan % 80'e kadar zam gören akaryakıttan en düşük oranı fuel-oil görürken en yüksek oranı süper benzin görmüştür⁶¹⁸. Asiltürk; uygulanacak zamların oranını aşağı çekmek, daha elverişli bir şekilde petrol elde etmek amacıyla Libya ile temaslarda bulunarak ham petrol almaya çalışmıştır. Aynı amaç için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı İnan da Irak'la temasta bulunmuştur⁶¹⁹. Tasarruf tedbirlerinden bir diğeri de elektrik ve televizyon yayınındaki kesintiler olmuştur. Çünkü sadece elektrik kesintilerinin sanayi üretim dallarındaki günlük zararı 400 milyon lirayı bulmuştu. Genel olarak 2 saatlik elektrik kesintileri 3,5 saate çıkartılmış, bu kesintiler Ege'de 4, Ankara'da 3 saati bulmuştur⁶²⁰. Adana Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Sakıp Sabancı "*Büyük zam ve imkan kayıplarına yol açan elektrik enerjisi yetersizliği biz sanayicilerin başını yaktaktadır...*" diyerek durumun önemini dile getirmiştir⁶²¹. Bu arada ülkede enerji ile ilgili arayışlar sürerken 10. Dünya Enerji Konferansı⁶²²,nın bu dönemde (19-23 Eylül) Türkiye'de (İstanbul) yapılıyor olması⁶²³ ilginç bir tesadüf olmuştur⁶²⁴.

⁶¹⁴ MMTD, D:5, C:1, B:23, 27.07.1977, s.126-128.

⁶¹⁵ Tercüman, 03.08.1977.

⁶¹⁶ Tercüman, 19.08.1977.

⁶¹⁷ Tercüman, 24.08.1977.

⁶¹⁸ Tercüman, 23.08.1977; 24.08.1977.

⁶¹⁹ Tercüman, 29.08.1977; 30.08.1977.

⁶²⁰ Cumhuriyet, 11.08.1977.

⁶²¹ Milliyet, 23.10.1977.

⁶²² 1. Dünya Enerji Konferansı ise 1924 yılında Londra'da yapılmıştır (Milliyet, 19.09.1977).

Enerji tasarrufu adına TV programlarını kısma yoluna gidilmesi gerektiğini savunan Şener Battal, yılsonuna doğru Millet Meclisi'nde MSP Gurubu adına söz alarak mesaj içerikli az ve öz programların yayımlanması gerektiğini söylemiştir⁶²⁵. Uçar da tezinde bu yönde bir uygulamaya gidildiğini, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı'nın enerji tasarrufu için Televizyon yayınına gece 23.00'ten itibaren kestiğini ifade etmiştir⁶²⁶. Başbakan Demirel Ağustos ortalarında İstanbul'da yaptığı basın toplantısında enerji kaynaklarına yönelik bu yılın bütçesi ile 210 milyarlık yatırım yapacaklarını belirtmiş; Elbistan, Afşin, Yatağan, Soma gibi 11 termik santralin, Karakaya, Uğurlu 1 ve Uğurlu 2'nin inşalarının sürdüğünü 200'e yakın kurulması planlanan ağır sanayi girişimlerinin başladığını, maden işletmelerinin⁶²⁷ tümüyle genişletilip yaygınlaştırılacağını ve rezervlerinin arttırılacağını hedeflediklerini belirtmiştir⁶²⁸. Barajlar ve hidroelektrik santrallerine yönelik hedeflere zaten programda yer verilmiş, plana da dâhil edileceği belirtilmişti⁶²⁹. Bunun dışında Irak ve Libya ile yapılan anlaşmalarla TPAO tarafından Diyarbakır'da bulunan yeni kaynaklar akaryakıt ve elektrik enerjisi üretimi konusunda ileriki yıllar için umutlandırıcı bir bakış açısı yaratmıştır⁶³⁰.

Sanayiye bakıldığında ise durum o gün için çok parlak değil, “delik büyük, yama küçük” tü. Çünkü bir ülkenin sanayisi o ülkenin ekonomi ve enerji gücünden bağımsız düşünülemezdi. Sanayi adına çizilen projeler, atılan adımlar büyük enerji ve mali kaynaklar küçüktü. Bu durum ileride bütçe tartışmalarına ve koalisyon içi anlaşmazlıklara neden olacaktır. Yine de bu alanda geri adım atılmamış yetkililer gerek yurt dışında gerekse yurt içinde gerekli bağlantıları kurmaya çalışmış sanayide gösterilen hedefe yönelik çalışmalar sürdürülmüştür. Hükümet öncelikle Ekonomik

⁶²³ Dünyanın en büyük konferansı olarak nitelendirilen bu konferansa 4000'in üzerinde delege katılacağı, 150 bildiri sunulacağı belirtilmişti (Tercüman, 07.09.1977).

⁶²⁴ Milliyet, 19.09.1977.

⁶²⁵ MMTD, D:5, C:1, B:80, 21.12.1977: 550.

⁶²⁶ Fuat Uçar, *Türk Siyasetinde Cepheleşme Olgusuna Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, (Süleyman Demirel Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 2014, s.288.

⁶²⁷ Türkiye Demir Çelik İşletmeleri'nin 1977 yılı hesap ve işlemlerini inceleyen alt komisyon raporlarına göre önceki yıllardan devreden hesaplarla 1977 bilançosu 1.916.929.620.49 lira dönem zararı ile kapanmıştır. Divriği, İskenderun ve Karabük Demir Çelik işletmeleri de yılı genel olarak zararlı kapatmışlardır (Bkz. Türkiye Demir ve Çelik İşletmelerinin 1975, 1976, 1977, 1978, 1979 yılları hesap ve işlemlerini incelemekle görevlendirilen alt komisyon raporu, TBMM Kütüphanesi, Yer No: 84001476, 1984, s.34).

⁶²⁸ Başbakanlık Basımevi, 1977, s.12, 50.

⁶²⁹ Milliyet, 28.09.1977.

⁶³⁰ Milliyet, 28.09.1977.

Kurul Toplantısı'ndan bir gün sonra Ankara Palas Otel'de Asiltürk başkanlığında Ağır Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu toplantısı yapmıştır. Toplantı öncesi Erbakan ağır sanayi yatırımlarının hızlandırılması, canlı hayvan ihracatı ile bazı ürünlerin taban fiyatlarının belirlenmesi konularının görüşüleceği bilgisini vermiştir⁶³¹. Sanayi ve Teknoloji Bakanı Asiltürk, Libya ile yaptığı temaslar⁶³² sonucu ortak yatırım için teklifte bulunduğu 31 projeden 7'sinin kabul edildiğini, 20 milyarlık proje için 10 milyara yakın döviz verileceğini söylemiştir. Ayrıca Türkiye'de yaşanan tüp-gaz⁶³³ sıkıntısının nedeninin de transferi yapılamayan dövizlerden kaynaklandığını belirtmiştir⁶³⁴. Asiltürk, ülkenin sanayi ile ilgili mevcut sıkıntılarını dile getirmiş ve nelerin yapılması gerektiği ile ilgili düşüncelerini paylaşmıştır. Sanayi kuruluşlarının genel olarak batıya yapıldığını; doğunun ihmal edildiğini, montaj sanayinin asıl sanayiye geçişi olumsuz etkilediğini, dış ticaret açığının büyüdüğünü, üretim mallarından ziyade yatırım mallarına duyulan ihtiyacı belirtmiş ve amaçlarının tüm bu sorunları çözmek olduğunu söylemiştir. Ülkenin ağır sanayisini henüz kurmadığını ancak bu çabanın içerisinde olduğunu; “...*makine yapan makinaları, fabrika yapan fabrikaları kuracak yatırımların*” yapılması gerektiğini söylemiştir⁶³⁵. Kur ayarlamalarına da sıcak bakmayan Asiltürk, sanayi hamlesinin olumsuz etkilenmemesi için Maliye Bakanlığı'ndan çok şey beklediğini, hükümetin sahip çıkması gerektiği bir sanayinin olduğunu dile getirme gereği duymuştur. Ayrıca sadece sanayici girişimcilerin kredi faizlerini değil, tüm kredi faizlerinin düşürülmesini, maksimum % 15 olması talebini Bakanlar Kurulu'na sunduğunu belirtmiştir⁶³⁶. Sanayi ile uğraşılırken tarımın ihmal edilmediğini bir denge içinde hareket edildiğini söylemiştir. 29 Ekim' de hizmete girecek olan, 1 yıl önce temeli atılan ve tarım için önemli bir gelişme sayılan Urfa Ziraat Aletleri Fabrikası bu doğrultuda bir adımdır. 200 milyona mal olan bu

⁶³¹ **Son Havadis**, 16.08.1977; **Milli Gazete**, 17.08.1977.

⁶³² Muhsinoğlu, bir yazısında Asiltürk'ün Türkiye-Libya ortak sanayi yatırımları konusunu görüşmek üzere Libya'ya gidişinin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı İnan'ın vatandaşa yakacak kömür bulma çabası ile aynı döneme denk geldiğini söyleyerek durumsal çelişkiye dikkat çekmiştir (Mehmet Muhsinoğlu, “Bir Hükümet Böyle Düştü”, **Tercüman**, 04.01.1978).

⁶³³ Tüp-gaz sıkıntısı nedeniyle bayilerde uzun kuyruklar oluşmuş, satışlar polis gözetiminde yapılmıştır (**Cumhuriyet**, 10.09.1977).

⁶³⁴ **Milliyet**, 01.09.1977.

⁶³⁵ **Tercüman**, 17.10.1977.

⁶³⁶ **Tercüman**, 19.10.1977.

fabrikada pulluk, mibzer, diskaro, balya ve diğer tarım aletleri üretilecek, 500 kadar işçi çalışacaktı⁶³⁷.

Batı ile olan siyasi ilişkiler ülkenin ekonomi, sanayi ve ticari ilişkilerini de etkilemiştir. Gerek hükümet programı gerek MSP'nin dünya görüşü ve etkin rolü gerekse ülkenin iç ve dış konjonktürü ülkeyi Müslüman ülkelerle sıcak temaslara götürmüştür. İslam Birliği'ni savunan Erbakan, "Yeniden Büyük Türkiye" hedefi ile teknolojik alanda Müslüman ülkeler arasında en gelişmiş ülke olarak Türkiye'nin bu birliğin liderliğini yapmasını istemişti. O, bu anlamda ağır sanayiye iktisadi ve siyasi bağımsızlığın garantisi olarak görmüştür⁶³⁸. 17 Ekim'de İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nde⁶³⁹. Müslüman Ülkeler Ekonomi, Sanayi ve Teknoloji İşbirliği Toplantısı yapılmıştır. Burada 1976'da başlatılan büyük ve ağır sanayi hamlesi katılımcılara tanıtılmış, ortak yatırımlar için zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreter Yardımcısı Fethi Tevetoğlu bu konferansın hem İslam ülkeleri arasında kurulması düşünülen "ortak pazar" hem de "dünyada yeni bir ekonomik düzenin kurulması yolunda" ki ilk adımı oluşturduğunu ifade etmiştir. Ticaret Bakanı Agah Oktay Güner ise konferansta İslam ülkeleri ile işbirliğinin yararlarından bahsetmiş "Kapitalizm ölmüştür. Marksizm ölmek üzeredir. İslam ise henüz doğuyor." İfadelerini kullanmıştır⁶⁴⁰. Erbakan Libya ile ortak yatırım, teknolojik işbirliği, ulaştırma, mali konular ve ticari ilişkiler olmak üzere beş alanda işbirliği yapılacağı bilgisini vermiş Irak'la da temaslara sürdüğünü söylemiştir⁶⁴¹. İslam Ülkeleri⁶⁴² Ticaret ve Sanayi Odaları Konferansı sonucu önemli kararlar alınmıştır. Arapça İslam ülkeleri arasında resmi haberleşme dili olarak kabul edilmiş, kamu ve özel sektördeki çalışanların Arapça öğrenmesi ve bu dile yönelik derslerin ortaöğretime konulması önerilmiştir. İslam Ticaret Bankası'nın kurulmasına karar verilmiş, İslam Ülkeleri Ticaret ve Sanayi Borsası'nın kurulması konusunda da görüş birliğine varılmıştır. Konferans hakkında bilgi veren TOBB Başkanı Sezai Dıblan, İslam ülkelerinin aralarındaki ödemeler dengesini sağlamak için ortak fonlar ve stoklar oluşturmayı; teknoloji, işgücü alışverişi

⁶³⁷ **Milli Gazete**, 31.08.1977.

⁶³⁸ Nazlı Akpınar, "*Maddi ve Manevi Kalkınma: Necmettin Erbakan Örneği*", (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Y. Lisans Tezi, 2009), s.114- 115.

⁶³⁹ **Tercüman**, 17.11.1977.

⁶⁴⁰ **Milliyet**, 18.10.1977; 19.10.1977.

⁶⁴¹ **Milliyet**, 20.10.1977.

⁶⁴² Toplantıya Sudi Arabistan ve Kuveyt katılmamıştır (**Milliyet**, 18.10.1977).

ve ticari anlaşmalarla ilişkileri güçlendirmeyi hedeflediklerini belirtmiştir⁶⁴³. AET komisyonu ile Türk Sanayicileri ve Ticaret Bakanlığı Temsilcileri Brüksel’de 2 gün süren bir görüşme yapmış, Türk temsilcileri bu görüşmeyi başarılı olarak değerlendirmiş bunun 1978-1979 yılı için önemli miktarda döviz sağlayacağını ileri sürmüştür⁶⁴⁴. Yalnız Konfeksiyon Sanayicileri Derneği yetkilileri “dokuma ihracatının kısıtlanması” konusunda⁶⁴⁵ önlem alınmazsa Türk Dokuma ve Hazır Giyim Sanayii’nin büyük bir bunalım içine girebileceğini söylemiştir⁶⁴⁶. DPT’nin 1977’de yaptığı araştırmaya göre genel olarak toplam imalat sanayii yatırımlarının özel kesimde giderek azaldığını, Makine ve Demir Dışı Metaller Sanayii’nde artış olduğunu açıklamıştır. Azalan yatırımların sektörlere göre dağılımı ise tablodaki gibi olmuştur⁶⁴⁷.

Tablo 2. Azalan Yatırımların Sektörlere Göre Dağılımı

Yıllar	1976	1977	1978(Planlanan)
Gıda Sanayi	1.917	1.740	1.270
İçki Sanayi	0.109	0.323	0.220
Dokuma Sanayi	3.858	3.461	3.265
Deri Sanayi	0.206	0.162	0.162
Orman Ürünleri Sanayi	0.550	0.870	0.151
Kâğıt Sanayi	0.600	0.286	0.175
Basın Sanayi	0.304	0.164	0.120
Kimya Sanayi	1.368	1.305	0.995
Petrol Ürünleri Sanayi	0.100	0.185	0.163
Lastik Kauçuk Sanayi	1.506	1.242	0.296
Demir-Çelik Sanayi	2.865	2.411	1.801
Madeni Eşya Sanayi	0.828	0.968	0.705

Etibank’a bağlı Seydişehir Alüminyum Tesisleri kendisinden beklenen üretimi sağlayamamış bu açıdan Sovyet Rusya ile yapılan proje anlaşmalarındaki üretim miktarının çok altında kalmıştır. Mühendislerin “Alüminyum Raporu” bu tesisler için maliyetin yüksekliği, iç ve dış satışlardaki fiyatların düşüklüğü nedeniyle üretim arttıkça zararın da arttığı ifadelerini kaydetmiştir⁶⁴⁸. TÜSİAD, Türkiye için Orta Doğu’nun da yeterli bir pazar olmadığını, yıllardır bu ülkelerle yapılan ihracat oranının % 13’ü

⁶⁴³ **Milliyet**, 22.10.1977; **Tercüman**, 22.10.1977.

⁶⁴⁴ **Tercüman**, 26.11.1977.

⁶⁴⁵ Türkiye’nin konfeksiyon ihracatına bir kısıtlama getirilmediği ancak pamuk ipliğinin 75 bin tonda durdurulduğu belirtilmiştir (**Tercüman**, 26.11.1977).

⁶⁴⁶ **Milliyet**, 29.10.1977.

⁶⁴⁷ **Milliyet**, 29.10.1977.

⁶⁴⁸ **Milliyet**, 03.11.1977.

geçmediğini belirtmiştir. Sayısal veriler genel olarak dış ticaret ilişkisinin en yüksek olduğu Orta Doğu ülkelerinin Lübnan, İran ve Libya olduğunu göstermiştir⁶⁴⁹.

Yılın sonuna doğru Ticaret Bakanı Güner, İslam ülkeleri⁶⁵⁰ ile Ticaret Ekspertleri toplantısı yapmıştır. Toplantıya 10 kadar İslam ülkesi ile İslam Bankası Uluslararası Ticaret Merkezi temsilcileri katılmıştır. Güner toplantıda İslam ülkeleri ile Türkiye arasında karma ticari şirketlerle kömür ve demir kaynaklarını müşterek olarak çıkaran kömür-çelik işbirliğinin kurulmasını istemiştir. Ayrıca ticari temas günlerinin belirlenmesinin yararlı olacağını ve İslam ülkeleri arasında satın alma merkezlerinin kurulması gerektiğini belirtmiştir⁶⁵¹. Ayrıca yine bu dönemde “Tüketicinin Korunması ve Ticaretin Düzenlenmesi” kanun tasarısının hazırlandığını, Türk mallarının tanıtılması için büyük bir geminin “Fuar Gemi” haline getirme projesinin⁶⁵² olduğu bilgisini vermiştir⁶⁵³.

2.1.4. Eğitim ve Kültürle İlgili Uygulamaları

Hükümet, öncelikle Kültür Bakanlığı’nı MEB’den ayırarak MEB’in yeniden ayrı bir Bakanlık olmasını sağlamış⁶⁵⁴, protokolde ve programda eğitime genişçe yer vermiştir. Burada vurgu eğitimin milliliğinde olmuştur. İlk ve ortaöğretimdeki ahlak dersleri milli ahlak esaslarına göre düzenlenecek, bu derslerin öncelikle İlahiyat, İslami Bilimler Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü ve İmam Hatip okulları mezunlarına verilmesi sağlanacaktı. Dünya görüşü aşulamakta etkili olan ahlak, sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi derslerin milli inançlar ve manevi değerleri güçlendirecek şekilde yeniden yazılması hedeflenmiştir. Ayrıca kalkınma ve üretime katkısı olan mesleki ve teknik öğretime önem verilmesine, İslam Enstitülerinin akademi haline getirilmesine, araştırma güçlerinin ve öğrenci sayılarının artırılmasına çalışılacaktı. Buna ek olarak Türk İlim Dil ve Sanat Akademileri ve en yüksek seviyede âlim yetiştirmek amaçlı Manevi İlimler Üniversitesi’nin kurulacağı da belirtilmişti⁶⁵⁵. Hükümet göreve başlayınca ilk olarak güvenoyu alamayan ara hükümet döneminin Milli Eğitim Bakanı ve Konya Milletvekili

⁶⁴⁹ Yücel Yaman, **Milliyet**, 10.11.1977.

⁶⁵⁰ İstanbul’da 17-23 Ekim arasında yapılacak İslam Ülkeleri Ekonomik İşbirliği toplantısında bu ülkelerle olan ekonomi, sanayi ve teknoloji alanları ile ilgili işbirliği ilişkileri üzerinde durulması planlanmıştı (**Tercüman**, 17.10.1977).

⁶⁵¹ **Tercüman**, 13.12.1977.

⁶⁵² Fuar Gemi projesi ile 500 milyon dolarlık ihracat bağlantısı sağlanabileceği belirtilmiştir (**Tercüman**, 03.01.1978).

⁶⁵³ **Tercüman**, 15.12.1977.

⁶⁵⁴ **MMTD**, D:5, C:1, B:21, 21.07.1977.

⁶⁵⁵ **MMTD**, D:5, C:1, B:23, 27.07.1977, s.122-123.

olan Mustafa Üstündağ'ın yaptığı bazı atamaların iptali ve kaldırdığı ders kitaplarına yönelik çalışma olmuştur. Tercüman'ın eğitim yazarlarından Ali Rıza Alp, Üstündağ'ın 22 ders kitabını kaldırıyorum ifadesini eleştirmiş, bu yetkinin Talim ve Terbiye kurulunda olduğunu, bu kararı alan bu kurulsu onun da değiştirilmesi gerektiğini söylemişti⁶⁵⁶. Üstündağ'ın iptal ettirdiği kitapların önceki dönem de tartışma konusu olan yerlerinde bazı değişiklikler yapan Talim ve Terbiye Kurulu, 1977-1978 öğretim yılında da bunların okutulmasına karar vermiş⁶⁵⁷, MEB öngörülen doğrultuda 22 ders kitabını bastırarak satış merkezlerine göndermiştir⁶⁵⁸. Timurtaş, “ *Milli Kültüre dayanmayan bir eğitimin milli olmasına gerek yoktur*” diyerek I. MC döneminin Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem'in “milli kültür muhtevasını” kitap ve programlara aldığını ancak Üstündağ'ın bunları toplatarak milli kültüre zarar verdiği eleştirilerinde bulunmuştur. Dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Nahit Menteşe'ye bu nedenlerden dolayı çok iş ve görev düştüğünü söyleyerek bütün vatanseverlerin kendisinden eğitimin millileştirilmesinin hızlandırılması konusunda taleplerinin ve beklentilerinin olduğunu ifade etmiştir⁶⁵⁹. Hükümet Programında yer verilen eğitim ve kültür konularına değinerek milli kültürün hedeflendiğini belirten Timurtaş, Atatürk döneminde milli olan eğitimin sonraki CHP döneminde “hümanist” ve “kozmpolit” bir çizgiye taşındığını, şimdilerde ise sosyalist bir çizgiye taşınmak istendiğini ifade etmiştir⁶⁶⁰.

Milli Eğitim Bakanı Menteşe, bir genelge yayınlayarak taklitçiliğe, bölücülüğe ve ideolojik akımların yayılmasına izin verilmeyeceğini, MEB'de yapılan bazı tasarrufların MHP'li görevlilerce yapıldığı haberlerinin kasıtlı olarak yapıldığını belirtmiştir. Öğretmen Okulları Genel Müdürü Ayvaz Gökdemir'in görevden alınması⁶⁶¹ ile ilgili bilgi vermiş, bununla ilgili kararnamenin önceki hükümet döneminde çıkarıldığı için uygulandığını söylemiştir. Ayrıca Üstündağ'ın, döneminde görevden alınanların geri getirildiğini, atadıkları Milli Eğitim Müdürlerinin de görevden alındığını belirtmiştir. Öğretim ve öğrenimin ortak amacının milli eğitim olduğunu

⁶⁵⁶ Ali Rıza Alp, “Eğitimde İşgalciler”, **Tercüman**, 23.07.1977.

⁶⁵⁷ **Tercüman**, 26.07.1977.

⁶⁵⁸ **Tercüman**, 25.09.1977.

⁶⁵⁹ Faruk Timurtaş, “Eğitimde Milli Kültür ve Milliyetçilik”, **Son Havadis**, 11.08.1977.

⁶⁶⁰ Faruk Timurtaş, “Hükümet Programında Eğitim ve Kültür”, **Son Havadis**, 08.08.1977.

⁶⁶¹ Milliyet yazarı Örsan Öymen, AP- MHP arasında sürtüşme başladığını bunun da Ayvaz Gökdemir'in AP'li Milli Eğitim Bakanı Menteşe tarafından görevden alınması ve Menteşe'nin kapalı kapılar ardında söylediği iddia edilen “*Kurtları inlerine göndereceğiz*” sözünden sonra olduğunu ileri sürmüştür (**Milliyet**, 21.09.1977).

söyleyen Mentеше; “Eğitimin milliliği, devletin milliliği inancından ayrılmaz” ifadelerine yer vermiştir⁶⁶².

Kültürün eğitimde büyük bir yerinin olduğunu ileri süren Kültür Bakanı Akyol, 21 Ağustos’ta bir demeç vererek “Eğitimde millileşme okullarda ders vermekle olmaz ancak kültüre dayanmakla olur” ifadeleriyle yapılacak bazı faaliyetler hakkında bilgi vermiştir. Öncelikle bir kültür seferberliği yapılmasının zorunluluğundan bahseden Akyol, illerde bölge tiyatrolarının kurulacağını söylemiştir. Bunun dışında Türk Dil Akademisi, Türk Güzel Sanatlar Akademisi, Atatürk Akademisi ve Manevi İlimler Akademisi’nin kurulacağı bilgisini vermiş, tarihi ve kültürel mirasa sahip çıkmak adına kaçakçılık faaliyetlerini engelleme çalışmalarına yer verileceğini söylemiştir. Milli Kültür vurgusu da yapan Akyol, yaşanan kaos ve çalkantının en baş sebebinin milli kültürdeki boşluk olduğunu belirtmiştir.

Akyol verdiği demeçte dil konusu ile ilgili şu ifadelere yer vermiştir: “Anayasada dilin Türkçe olduğu yazılıdır. Tüm vatandaşların anlayabileceği bir dil politikası gereklidir. Ne çok geri ne de özden kopmuş bir dil politikasını gerçekçi buluyorum demiştir”⁶⁶³. Kültür Bakanı Avni Akyol tüm bu söylemlerine rağmen ileriki dönemlerde Tercüman’ın eğitim yazarı Ali Rıza Alp’in eleştirilerinden kurtulamamıştır. Alp, Kültür Bakanlığı’nın Milli Eğitim Bakanlığı’ndan ayrılması ile adeta “kültür benim konum değildir” der gibi bir tavır içine girdiğini ve milli kültüre sahip çıkmadığını ileri sürmüştür⁶⁶⁴.

Bu dönemde eğitimde din etkisi⁶⁶⁵ oldukça hissedilmiştir. Milli görüş eksenli manevi kalkınma diğer birçok alana olduğu gibi eğitime de dine dayalı ve yerli bir bakış açısı sağlama iddiası taşımaktadır⁶⁶⁶. Erbakan İmam Hatip mezunlarının ilkökul öğretmenliği yapabilmesi için bir sosyal paket hazırladığını duyurmuştur⁶⁶⁷. Diyarbakır’a Yüksek İslam Enstitüsü açma çalışmaları sürerken yurt genelinde de 100 kadar İmam Hatip Lisesi’nin orta kısmının açılma çalışmaları yürütülmüştür. Bu arada valiliklere yazı gönderilerek İmam Hatip Lisesi binalarının durum tespitleri istenmiş, buna göre yeni açılacak okullar için ön hazırlık yapılmıştır. MSP’nin öncülük ettiği

⁶⁶² Tercüman, 13.08.1977.

⁶⁶³ Milliyet, 22.08.1977.

⁶⁶⁴ Ali Rıza Alp, “Dar Boğazdaki Milli Eğitim”, Tercüman, 18.10.1977.

⁶⁶⁵ MTTB, okullarda mescit açılmasını, ders saatlerinin namaz vakitlerine göre düzenlenmesini istemiş bunun için Galatasaray’dan Taksim’e kadar slogan atarak yürüyüş yapmıştır (Milliyet, 20.11.1977).

⁶⁶⁶ Akpınar, agt, s.69.

⁶⁶⁷ Tercüman, 02.10.1977.

kurumların dışında 100 tane daha yeni İmam Hatip Okulu açılması hedeflendiği belirtilmiştir⁶⁶⁸.

Halk Eğitim Genel Müdürlüğü'nün adı Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiş⁶⁶⁹, üretime yönelik eğitim çalışmalarına yer verileceği belirtilmiştir. 20.06.1977'de kabul edilen Çırak Kalfa ve Ustalık Kanunu⁶⁷⁰ 05.07.1977'de Resmi Gazete'de yayınlanmış ve hükümetin programında⁶⁷¹ da yer almıştır. Ancak bundan sorumlu olan Milli Eğitim Bakanlığı bütçesine ödenek konmadığı için bu uygulamayı 1978 yılına bırakmıştır⁶⁷². Bu kanunun uygulamaya girmesiyle zanaat öğrenmek isteyen gençler işyeri sahibiyle Çıraklık Sözleşmesi yapacak, teorik ve uygulamalı eğitimleri MEB tarafından onaylanacaktı. Aynı uygulamalar sırası ile kalfalık ve ustalık için de geçerli olacaktı⁶⁷³. Örgün eğitimle ilgili de sınıf geçme, imtihan ve disiplin yönetmeliği ile ilgili çalışmalar yapılmış, ortaöğretim kurumlarının sınıf geçme imtihan yönetmeliğininin 57. maddesinin değiştirilmesine yönelik yönetmelik çıkartılmıştır⁶⁷⁴.

Ortaöğretim yılı 5 Ekim 1977'de başlamış, yeni ders yılında 3 bin 732 ortaokul, 1 milyon 700 bin kadar da lise ve meslek okulu öğrencilerinin öğrenime başladığı belirtilmiştir⁶⁷⁵. Menteşe, televizyonda 80 bin öğretmenin terfinin yapılarak gerekli kadronun oluşturulduğunu duyurmuştur⁶⁷⁶. Öğretmenliği cazip hale getiren, öğretmenlerin daha iyi yaşama ve çalışma koşullarına sahip olabilmesi için bakanlıkta çalışmaların başlatıldığını söylemiştir. Öğretmen açığını karşılamak için atama ve terfilerin süreceğini belirtmiş; öğretmenlerin, Anayasa ve Milli Eğitim Temel Kanunu'nda belirtildiği gibi "Türk Milliyetçiliği ve Atatürk İlkeleri" dışındaki hiçbir düşünceye iltifat etmeyeceğini söylemiştir⁶⁷⁷.

⁶⁶⁸ **Milli Gazete**, 28.08.1977.

⁶⁶⁹ **Milli Gazete**, 21.09.1977.

⁶⁷⁰ Bu kanunla okul dışında gençlerin eğitilmesi, işyerinde çalışanların yetki ve sorumluluklarının tespiti, meslek ediniminde plan ve programlı bir uygulama, ahlaki eğitim ve ihtiyaç duyulan istihdam amaçlanmıştır (Reşat Özalp, "Çırak Kalfa ve Ustalık Kanunu'nun Getirdikleri", **Tercüman**, 22.09.1977).

⁶⁷¹ Çıraklık-kalfalık-ustalık kanununa programda "Sanayileşmenin temel ihtiyaçlarından biri olan yetişmiş personel ihtiyacını karşılamak için meslek okulları, çıraklık-kalfalık eğitimi ve iş başında eğitim geliştirilecek ve teknik eğitim yanında, kuvvetli bir iş ahlakını sağlayacak temel ahlaki eğitim de verilecektir" şeklinde değinilmiştir (Sanal, **age**, s.218).

⁶⁷² **TBMM Kanunlar Dergisi**, 20.06.1977:1-8; **Milli Gazete**, 08.07.1977.

⁶⁷³ **Tercüman**, 23.09.1977.

⁶⁷⁴ **Resmi Gazete**, 25.10.1977, s.44.

⁶⁷⁵ **Son Havadis**, 05.10.1977.

⁶⁷⁶ **Tercüman**, 05.10.1977.

⁶⁷⁷ **Son Havadis**, 05.10.1977.

İlköğretim Genel Müdürlüğü'nün öncülük ettiği, Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayladığı uygulama ile artık ilkokul öğretmenleri de ortaokul ve lise öğretmenleri gibi derece terfii yapabilecekti. 3 yılda bir derece terfii yapılacak öğretmenlerin terfii müfettiş tarafından denetlenecek ancak okul müdürü ve ilköğretim müdürlerinin çift hükümlü raporları bunda yeterli olacaktı. Öğretmenlerin ve okul müdürlerinin her yıl yapılan kademe ilerlemeleri de İlköğretim Müdürlüğü'nün teklifi ile Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yapılacaktı⁶⁷⁸. Yılın sonunda Öğretmen Okulları Genel Müdürü Ömer Lütfü Taştanoğlu, öğretmen ihtiyacını karşılamak için önemli projeler geliştirdiğini açıklayarak 1977-1978 öğretim yılında iki yıllık 49, üç yıllık 18 Eğitim Enstitüsü'ne toplam 33 bin öğrencinin yerleştirildiğini söylemiştir⁶⁷⁹. Mentеше, 1977 mali yılında Milli Eğitim kadro sayısının 411.086 olduğunu, 18 Kasım 1977 gün ve 16125 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulu kararıyla 5. dereceden 15. dereceye kadar 49.190 kadro eklendiğini belirtmiştir⁶⁸⁰. İçişleri Bakanı Özal, MEB ile Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın önemli katkıları olduğunu, Yüksek Öğrenim kuruluşlarının tamamının öğrenime açıldığını söylemiştir⁶⁸¹. Gençlik ve Spor Bakanı Ali Şevki Ereğ, 1977 bütçesinden Bakanlığa ayrılan 2 milyar 159 milyonun bir rekor rakam olduğunu belirtmiş ve görevi sırasında önemli çalışmalara⁶⁸² imza atmıştır. Bu çalışmaların rejim ve millet bütünlüğü için zorunlu olduğunu, Türk gençlerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanarak farklı siyasi fraksiyonların etkisinden korunması gerektiğini belirtmiştir⁶⁸³. Hüsamettin Çelebi Senato'ya verdiği yazılı soru önergesi ile ortaokul, lise ve dengi okulların kitaplıklarında bulunan kitapların toplatılması konusunda Milli Eğitim Bakanı Nahit Mentеше'den açıklama beklemiştir⁶⁸⁴. Mentеше, Meclis'te Milli Eğitim Bakanlığı'na ve uygulamalarına yönelik bazı iddiaları ve eleştirileri reddetmiştir⁶⁸⁵. Manisa Milletvekili Erkin Topkaya'nın hükümete, I.MC

⁶⁷⁸ Tercüman, 27.12.1977.

⁶⁷⁹ Tercüman, 31.12.1977.

⁶⁸⁰ Nahit Mentеше, **Eğitimde Millilik**, Adalet Partisi, Ankara: Eser Matbaacılık, 1978 s.49.

⁶⁸¹ Tercüman, 17.11.1977.

⁶⁸² İzmir'de Dünya ülkelerinden 3000 izcinin katılacağı her türlü spor aktif faaliyetlerinin yapıldığı İzçilik Kampı organize edilmiştir. Erzurum'da ilk defa cirit alanı temeli atılmıştır. Birçok yerde spor aktif faaliyetler için salonlar yapılmış, spor malzemeleri için 30 milyon lira ayrılmıştır (Bkz. **Gençlik ve Spor Bakanı Ali Şevki Ereğ'in Konuşmaları**, Ankara, 1977, s.368, 369, 473; Milli Kütüphane Yer No: 1978 AD 1374).

⁶⁸³ Age, 1977: 339, 382, 383).

⁶⁸⁴ CSTD, T:17, C:34, B:5, 15.11.1977, s.251, 252.

⁶⁸⁵ Bkz. MMTD, D:5, C:1, B:79, 20.12.1977, s.507.

döneminden kalan eğitim sorunlarının giderilmesi için neler yapıldığına yönelik yöneltilen soruya ise Milli Eğitim Bakanı Nahit Menteşe şu cevabı vermiştir:

“1) Orta ve yüksek dereceli okullardaki yönetici ve öğretmenler Milli Eğitim Temel Kanununa uygun olarak görev yapmaktadırlar. Bu şekilde görev yapmayanlar hakkında kanun ve yönetmeliklerin amir hükümleri uyarınca işlem yapılmaktadır. 2) Eğitim Enstitülerinde, sınav kılavuzunda belirtilen esaslar dâhilinde sınav yapılmıştır. Ayrıca, sınavların selameti için her Eğitim Enstitüsü’nde Bakanlığımızca müfettişler görevlendirilmiş ve imtihanların normal olarak yapılması sağlanmıştır. 3) Çeşitli sebeplerle okullarına devam edemeyen öğrencilerden Danıştay’a dava açan ve yürütmeyi durdurma kararı alan öğrencilere 19.11.1977 tarih ve 38424 sayılı genelgemize ek olarak yayınlanan ve ilişkide bir örneği sunulan 16.12.1977 tarih ve 53888 sayılı genelgemizle bazı haklar getirilmiştir. 4) Yukarıda belirtilen genelgemiz esaslarına göre, öğrencilik hakkını kazanmış bulunanların öğrencilikle ilgili işlemleri yapılmaktadır”⁶⁸⁶.

2.1.5. Sağlıkla İlgili Uygulamaları

Hükümet sağlık alanındaki amacını programda “*Sağlık hizmetlerinde temel hedefimiz vatandaşlarımızın sağlık seviyesini yükseltmek ve bu hizmetlerin bütün ülkeye dengeli şekilde yayılmasını sağlamak ve herkesi sağlık sigortasına kavuşturaktır*” şeklinde belirtmiştir⁶⁸⁷.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı üçlü koalisyonda MHP’ye ayrılan bakanlıklardan olmuştur. Çölaşan yeni Bakan’ın göreve başlar başlamaz üst düzeydeki tüm yöneticileri değiştirdiğini üstelik bunu Demirel’in 30 Eylül Genelgesi⁶⁸⁸’ne rağmen yaptığını ve içlerinde koalisyon ortağı AP’li yöneticilerin de bulunduğunu yazmıştır. Bakan Cengiz Gökçek, Başhekimlerle toplantı yapmış onlara ihtiyaçların belirlenip söylenmesi ve halktan kendisine şikâyet gelmemesi için belirli görev ve sorumluluklar yüklemiştir⁶⁸⁹. Bakanlık, bünyesinde çalışan personelin her türlü bilgisine ve çalışma faaliyetlerine ulaşmaya yönelik kurduğu alt yapı ile gelen bilgi ve şikâyetleri değerlendirerek bazı tasarruflarda bulunmuştur⁶⁹⁰. Bu dönemde sağlık alanındaki

⁶⁸⁶ MMTD, D:5, C:2, B:86, 03.01.1978, s.158.

⁶⁸⁷ MMTD, D:5, C:1, B:23, 27.07.1977, s.129.

⁶⁸⁸ Başbakan Demirel 30 Eylül 1977 tarihli genelgesi ile 1977 mali yılı sonuna kadar atama yapılmamasını istemiş, “zorunluluk halinin takdiri ilgili bakana aittir” ifadesi ile bir geçiş bırakmıştır (Milliyet, 28.10.1977).

⁶⁸⁹ Tercüman, 03.09.1977.

⁶⁹⁰ Milliyet, 28.10.1977.

çalışmalara yön veren en önemli durumlardan biri salgın hastalıklar⁶⁹¹ diğeri de döviz sıkıntısı nedeni ile ilaç hammaddesi ve bazı araç gerecin ithal edilememesiydi.

Salgın hastalıkların en önemlilerinden biri koleraydı. Özellikle Ankara'da 25 günde 61 çocuğun ölmesi Türkiye'de de kolera olduğu söylentilerine neden olmuştu. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Cengiz Gökçek, Ankara Belediye Başkanı Dekolay'ın aksine bunun kolera değil bağırsak enfeksiyonu olduğunu ifade etmiş⁶⁹² hatta bunun önceki yıllara oranla daha az olduğunu belirtmiştir⁶⁹³. Tercüman bu konu ile ilgili bir geniş araştırma yaptığını ve Türkiye'de kolera olmadığını açıklamıştır. Avrupa ülkeleri aksi yönde bir haber yapmadığı halde Almanya, Türkiye'de bu hastalıktan 200'den fazla kişinin öldüğünü⁶⁹⁴ duyurmuştur⁶⁹⁵.

Yüksek Sağlık Şurası, Ankara Tıp Fakültesi ve Adana Tabip Odası gibi bazı kurum ve kuruluşlar kolera nedeniyle hac ziyaretinin iptalini istemiştir. Sağlık Bakanı da sadece hacca değil, kolera görülen diğer ülkelere de gidilmemesi gerektiğini söylemiştir. Dünya Sağlık Örgütü Orta Doğu ülkelerinde kolera salgını olduğunu, uygun sağlık koşulları sağlanana kadar bu ülkelere gidiş gelişlerin kontrollü yapılması, toplu seyahatlerin önlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Aşının da koleradan korunmada etkin bir tedbir olmadığını Bakanlık'a bildirmiştir⁶⁹⁶. Bakan Gökçek, kolera gibi bir konunun siyasal sürtüşme nedeni yapılmasını devlet adamlığına yakıştırmadığını söylemiş⁶⁹⁷, Bakanlık kolera ile ilgili ileri sürülenlerin gerçeklik derecesini ve oradaki sağlık koşullarını öğrenmek için hac sırasında Arabistan'a bir sağlık heyeti⁶⁹⁸ göndermiştir. Heyet döndüğünde Bakanlık'a sunduğu raporda oradaki sağlık koşullarının çok olumsuz olduğunu, kolera dâhil bulaşıcı bazı bağırsak hastalıkları bakımından kuşku verici olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Cidde havaalanı dâhil hacıların bekletildiği birçok yerin insan atıkları ile dolu olduğunu, alt yapı hizmetlerinin sınırlı olması

⁶⁹¹ Sağlık Eski Bakanı Celal Ertuğ, "Akut Bağırsak Enfeksiyonu" nu ile koleranın örtülmeye çalışıldığını, kolera dışında tifo, bulaşıcı sarılık, paratifo, dizanteri ve çocuk felci mikroplarının da bulunduğunu söylemiştir (**Milliyet**, 21.11.1977).

⁶⁹² **Cumhuriyet**, 26.08.1977.

⁶⁹³ **Milliyet**, 29.08.1977.

⁶⁹⁴ Tercüman'ın bu haberinden kısa bir süre sonra Londra'nın The Middle East dergisi Dünya Sağlık Teşkilatı'nın Koleranın Orta Doğu'ya Türkiye'den gittiğini ileri sürdüğünü yazmıştır (**Milliyet**, 19.10.1977).

⁶⁹⁵ **Tercüman**, 31.08.1977.

⁶⁹⁶ **Milliyet**, 29.09.1977.

⁶⁹⁷ **Cumhuriyet**, 03.10.1977.

⁶⁹⁸ Gökçek, uzun yıllardan sonra kolera nedeniyle ilk kez bir sağlık heyeti gönderilmesine gerek duyulduğunu söylemiştir (**Milliyet**, 04.12.1977).

nedeniyle etrafa pis kokuların yayıldığını, barınma yerlerinin olmaması nedeniyle buralarda yatılıp kalkıldığını ifade etmiş, kolera kadar tifo hastalığına da önem verilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir⁶⁹⁹.

Diğer salgın hastalık da Çukurova ve Amik ovasında ortaya çıkan sıtma hastalığıydı. Sağlık Bakanı Cengiz Gökçek sıtmanın da kolera kadar önemli olduğunu belirtmiş Bakanlıkça gerekli önlemlerin alındığını ancak halktan da bu konuda destek beklediğini söylemiştir. Gökçek, sıtmanın kontrol altına alınması için kapı kapı gezilerek şüphelilerden kan alınıp onlara tek doz uygulaması yapıldığını, vaka bölgelerine ise kalıcı haşere öldürücü uygulandığını ifade etmiştir⁷⁰⁰. Bu çalışmalarla birlikte Bakanlık, Kan Merkezleri'nin açılış ve çalışmalarını yeni esaslara bağlamıştır. Buna göre bu merkezler 6 ayda bir denetlenecek, yönetmeliğe ilk kez aykırı davranan merkezler 1 ay süre ile kapatılacak, ikinci kez aykırı davrananlarınsa ruhsatları iptal edilerek kapatılacaktı⁷⁰¹.

Bu dönemde bazı ilaçların piyasada bulunmaması da Bakanlığın çalışmalarına yön vermiştir. Hastaları zor durumda bırakan bu durumun nedenini Türkiye Eczacılar Birliği, Laboratuvarcılar Cemiyeti ve İlaç İşverenleri Sendikası gibi mesleki kuruluşlar Bakanlığın maliyetlerden düşük seviyede fiyat tespitlerinde bulunması olarak göstermiştir. Bu durumun ülkenin güney sınırından Suriye ve diğer Arap ülkelerine kaçak yollarla ilaç sevkiyatını arttırdığı ileri sürülmüştü. Dünya piyasalarındaki hammadde fiyatlarında meydana gelen dalgalanmaların dikkate alınmaması hem ilaç laboratuvarındaki çeşitliliğin azalmasına hem de zarara uğrayanların yerlerinin kapanmasına neden olmuştur. Bu durum nedeniyle başta Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile diğer yetkili kuruluşlar ambalajlamadan ulaştırmaya kadar ilaç fiyatlarının incelenmesini istemiş, % 20 ile % 50 oranlarında zamlar yapılacağını ancak bazı ilaçlara yapılacak zammın % 50'yi geçebileceğini duyurmuştur⁷⁰². Sağlık ve Sosyal Yardım Eski Bakanlarından Celal Ertuğ⁷⁰³, ilaç hammaddesinin döviz sıkıntısı nedeni ile ithal

⁶⁹⁹ **Milliyet**, 04.12.1977.

⁷⁰⁰ **Milliyet**, 10.10.1977.

⁷⁰¹ **Tercüman**, 04.10.1977.

⁷⁰² **Tercüman**, 13.11.1977.

⁷⁰³ Ertuğ, Bakanlıkta uzun listelerle yapılan ani görev yeri değişimlerini eleştirmiş, bunun partizanca yapıldığını ve sağlık işlerini aksattığını hatta bir personel kıyımı olduğunu söylemiştir (Bkz. **Milliyet**, 21.11.1977).

edilememesinin ilaçları giderek yoklara karıştırdığını; röntgen filmi⁷⁰⁴ ve laboratuvar malzemelerinde de durumunun aynı olduğunu belirtmişti⁷⁰⁵. İlaç fabrikalarının hammadde yokluğu nedeniyle üretimde sıkıntı yaşadığını belirten İzmir 3. Bölge Eczaneler Odası Başkanı Altay Ergezer, “İlaç zorunlu bir maddedir. Ayrıca psikolojik yokluğun çok büyük bir psikolojik etkisi vardır” diyerek durumun önemini belirtmiştir⁷⁰⁶. Bakan Gökçek, bu durumla ilgili İşverenler Sendikası ve İlaç Laboratuvarları yetkilileri ile toplantılar yaptığını ve Bakanlık bünyesinde çalışmalara başlandığını duyurmuştur⁷⁰⁷.

Bazı ilaçların piyasa bulunamaması sorunu meclise de taşınmış, Mardin Milletvekili Metin Musaoğlu'nun bu konu ile ilgili yazılı soru önermesine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Cengiz Gökçek cevaben şu ifadeleri kullanmıştır:

“İlaç imalatı konusunda en önemli unsur hammaddedir. Yurdumuzda tıbbi müstahzar üretimi amacıyla yaklaşık olarak 1 500 ilaç etken maddesi ve ara malı ithal edilmekte ve başlıca 10 farmasötik dozaj formunda üretim yapılmaktadır. Bugün yurdumuzda yeterli olarak imal edilen ilaç hammaddesi çeşit olarak ülkenin tüm ihtiyacını karşılayamamakta dolayısıyla önemli oranda ilaç hammaddesi ve ara maddeleri yabancı ülkelerden ithal edilmektedir. Bu hammaddelerin ithalinde bazı hallerde döviz transfer güçlükleri çekilmektedir. Döviz transferlerinin gecikmesi tıbbi müstahzarların piyasaya arzını aksatmaktadır. Transfer güçlüklerinin giderilmesi için ilaç hammaddelerinin tamamının döviz transferlerinin öncelikle yapılması konusunda Maliye Bakanlığı ile temaslar yapılmakta ve bu sorunun kademeli olarak halledilmesi yoluna gidilmektedir. Bakanlığımız bu meselenin çözülmesi konusunda devamlı çaba harcamaktadır. Yurtiçinde üretimi yapılmayanların aynen ilaç etken maddeleri gibi öncelikle dövizinin transfer edilmesi ve kabul kredisi ile ithaline izin verilmesi konusunda Bakanlığımız Maliye Bakanlığı nezdinde gereken girişimlerde bulunmuş ve bu konuda olumlu sonuç alınabilmiştir”⁷⁰⁸.

2.1.6. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Refahla İlgili Uygulamaları

Programda yalnız çalışanları değil, bütün vatandaşları sosyal güvenliğe kavuşturmayı hedeflediğini belirten hükümet bununla ilgili ayrıntılara değinmiştir.

⁷⁰⁴ Cerrahpaşa Dekanı Demiroğlu, “röntgen filmi” yokluğunun yaşattığı zorluklar nedeniyle Kızılay ve bazı yetkililere seslenerek Röntgen Filmi Fabrikası'nın kurulmasının bir zorunluluk olduğunu söylemiştir (Tercüman, 13.08.1977).

⁷⁰⁵ Milliyet, 21.11.1977.

⁷⁰⁶ Milli Gazete, 12.08.1977.

⁷⁰⁷ Tercüman, 03.09.1977.

⁷⁰⁸ MMTD, D:5, C:2, B: 86, 03.01.1978, s.157.

Tarım işlerinde, ev hizmetlerinde ve kendi şahsına çalışanların sosyal güvenliğe kavuşturulacağına, İYAK ve MEYAK kanun tasarılarının kanunlaşmasına çalışılacağına, yurtdışında çalışan işçilerin sorunları ile yakından ilgilenileceğine ve tasarruflarının yatırıma dönüştürülmesine yardımcı olunacağına yer verilmiştir. Sosyal güvenliğin yanı sıra sosyal refah için de önemli çalışmaları olan hükümet bu konuda da “Milli Mesken Planı” adıyla ayrı bir projeye yer vermiştir. Bununla gecekondü yapımını engelleyecek önlemlerin alınarak mesken ihtiyacının karşılanması hedeflenmiş ve toplu mesken yapımı sisteminin teşvik edileceği belirtilmiştir. Kira artışlarını kontrolünün sağlanması için de birtakım düzenlemelere yer verilmiştir⁷⁰⁹. Hükümetin bu alandaki çalışmalarına bakıldığında programda belirtilenlerin fazlasının olduğu görülecektir.

Hükümet, Emekli Sandığı’nı Maliye Bakanlığı’ndan ayırarak Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlayan böylece bütün sosyal güvenlik kuruluşlarının tek çatı altında toplanan kararnameyi hazırlayarak Cumhurbaşkanı onayına sunmuştur. Bununla emekliler arasındaki fark giderilecek, işçi emeklilerine memurlarinkine benzer bir katsayı uygulaması getirilecek ayrıca yurtdışındaki işçilerin sigortalarının birleşiminde kolaylık sağlanacaktı. Bu yasanın onayı beklenirken Türk-İş Genel Sekreteri Sadık Şide, hükümetten emekli memura tanıdığı 750-1000 lira ödeme hakkının işçi emeklilere de tanınmasını istemiş; işçi emeklilerin mali ve sosyal hakları üzerinde çalışmaların olduğunu, bunu kısa sürede tamamlayarak kendilerine sunacaklarını ve bazı isteklerde bulunacaklarını belirtmiştir⁷¹⁰. Maliye Bakanlığı’nın bu yönde hazırladığı taslaklar Bakanlar Kurulu’ndan geçmiş böylece işçi emeklileri de “ek ödenek” kapsamına alınmıştır. 1’den 4. dereceye kadar olan görevlilere 750, 5’ten 15. dereceye kadar olan görevlilere de 1000 lira verilmesi kararlaştırılan ödeneklerin 1 Kasım’da verilmesi kararlaştırılmıştır⁷¹¹. Sosyal Güvenlik Bakanı İlhami Ertem öngörülen bu ödemelerin hesaplarının yapıldığını, SGK’ya aktarılan ödemelerin; malullük, yaşlılık, ölüm sigortaları, iş ve meslek sigortaları ile ilgili Kasım ve Aralık ödemelerinin anlaşmalı bankalarca kişilerin hesabına yatırıldığını duyurmuştur⁷¹².

Türkiye’de 1977 yılı itibariyle sigortalı kişi sayısı, nüfusun % 48’ini oluşturan 4 milyon 665 bindir. Yücel Yaman’ın⁷¹³ yaptığı bir araştırma ve değerlendirmeye göre

⁷⁰⁹ Sanal, *age*, s.218-220.

⁷¹⁰ *Tercüman*, 23.10.1977.

⁷¹¹ *Tercüman*, 28.10.1977.

⁷¹² *Milliyet*, 18.11.1977.

⁷¹³ Yaman’ın tarım kesimi sigortası için gerekli gördüğü rakam 16,9 milyar liradır (*Milliyet*, 17.11.1977).

bazı alanlarda ileri ülkelerde dahi bulunmayan sosyal güvenceler Türkiye’de bulunmaktaydı.

Tablo 3. Sosyal Güvenliğin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	SGK’lılar	Emekli Sandığı	BAĞ-KUR	Banka ve Özel	Toplam Sigortalı Sayısı	Sigortalı Artış Endeksi
1976	2.017 bin	950 bin	885 bin	57 bin	3.903 bin	107.8
1977*	2.200 bin	1.100 bin	950 bin	60 bin	4.310 bin	110.2
1978*	2.400 bin	1.100 bin	1.000 bin	65 bin	4.665 bin	106.2

⁷¹⁴

Kısa süre içinde kanunlaştırılması düşünülen İYAK ve MEYAK tasarıları Meclis’in ilk ele alacağı konular arasında bulunmaktaydı. İYAK kanunlaşınca SSK’ya⁷¹⁵ bağlı işçilerden % 5’lik bir kesinti yapılacaktır, MEYAK birikmiş parası ile memurlara önce mesken kredisi verme çalışmaları yapacaktı. Öğretmenler de MEYAK’tan ayrılacak ve öğretmenler için yeni bir kuruluş olarak ÖYAK kurulacak onların önceki kesintileri buraya devredilecekti. MEB ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı öğretmenlerin sosyal güvenliğinin artırılması için bu doğrultuda çalışmalara başlamıştı⁷¹⁶. Güvenlik kuvvetlerinin sosyal güvenlikleri ile ilgili çalışmalara asayişle ilgili uygulamalar bölümünde değinmiştik. Sosyal güvenliğe kavuşturulan diğer bir grup da muhtarlar olmuştur. Köy ve Mahalle muhtarlarından herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayanlar BAĞ-KUR⁷¹⁷ Kanunu kapsamına alınmıştır. Bu kanuna göre görevleri sona erse de primleri ödendiği sürece sosyal güvenceleri devam edecekti⁷¹⁸. Böylece maaşları da kanuna bağlanan muhtarların eski yeni yaklaşık 200 bin kadarı sosyal güvenliğe kavuşturulacaktı⁷¹⁹. Muhtarlar Kanunu’nun kesinleştirilmesi üzerine Türkiye Muhtarlar Derneği Başkan Yardımcısı Abdullah Yıldız, Türkiye’de muhtarlık müessesesinin ilk defa yeni bir çalışma dönemine girdiğini belirterek “...Önümüzdeki aydan itibaren muhtarlarımızın kullanmakta oldukları ilmühaber ve evraklar tek tip, soğuk damgalı, harç puluna tabi olarak geçerli olacak, vatandaşa bu

⁷¹⁴ 1977 ve 1978 tahminleri (**Milliyet**, 17.11.1977).

⁷¹⁵ 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile ilgili bazı geçici ve ek maddelerle birlikte 5434 Sayılı Emekli Sandığı Kanunu’nun 32. maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun çıkartılmıştır (**TBMM Kanunlar Dergisi**, 11.08.1977: 41).

⁷¹⁶ Tercüman, 27.11.1977.

⁷¹⁷ 1972’de çıkan BAĞ-KUR uygulamasına göre ilk emeklilik aylığının bağlanması 3 Ekim 1977 tarihinde olmuştur (**Tercüman**, 03.10.1977).

⁷¹⁸ **TBMM Kanunlar Dergisi**, 29.08.1977, s.37.

⁷¹⁹ **Tercüman**, 09.09.1977.

şekilde intikal edecektir” bilgisini vermiştir. Yıldız, ayrıca muhtarlar ordusunun temelde milletin, tavanda devletin temsilcisi olduğu vurgusunu da yapmıştır⁷²⁰.

Hükümet, yurtdışında çalışan işçilerin çalışma ve sosyal güvenlikleriyle ilgili bazı ülkeler arası anlaşmalar yapmıştır. Sosyal Güvenlik Bakanı, Türkiye-İsveç Sosyal Güvenlik Anlaşması için yapılan görüşmelerin 2 Eylül’e kadar tamamlanacağını, bu düzenlemenin işçilerin ikametlerinden, çocuk parasına, sigortalarından ödeneklerinin ülkemize transferine kadar olan uygulamaları kapsadığını belirtmiştir⁷²¹. Türkiye’nin Danimarka ile yaptığı Sosyal Güvenlik Sözleşmesi 1 Ekim 1977’de yürürlüğe girmiştir. Buna göre Danimarka’da çalışan Türk işçilerinin Türkiye’deki ailesi analık ve hastalık yardımı; işçilerin iş kazası ve ölümü halinde ailesi sosyal güvenlik hakları elde edecekti⁷²². Türkiye ile 26 bin Türk işçisinin çalıştığı Belçika arasında, 4 gün süreceği planlanan Sosyal Güvenlik Görüşmeleri 3 Ekim’de İstanbul’da başlamıştır. Bu görüşmelerde daha önce 4 Temmuz 1966’da başlayan Sosyal Güvenlik Sözleşmesi ve İdari Anlaşma’nın günün şartlarına uygun hale getirilmeye çalışıldığı belirtilmiştir⁷²³. Sosyal Güvenlik Bakanı Turhan Kapanlı anlaşma ile ilgili bilgi vermiş buna göre; anlaşmanın kapsamına Emekli Sandığı ve BAĞ-KUR alınmış, önceki metnin değişikliği tatbik edilmiş, yeni idari anlaşma metni kabul edilmiş, Türk işçilerinin protez yardımları arttırılarak gemi adamları için ayrı bir idari anlaşma yapılmıştır⁷²⁴. Türkiye-Hollanda arasındaki Sosyal Güvenlik Sözleşmesi Antalya’daki müzakereler sonucunda şu şekilde belirlenmiştir:

“Halâ uygulanmakta olan güvenlik sözleşmesi yerine 1 Mart tarihinde yürürlüğe girmiş bulunan Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi’nin kabul olması uygun görülmüş, bu hususun bir an önce gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır”⁷²⁵.

AP Afyon Milletvekili Güneş Öngüt, yurtdışında çalışan işçilerin çalışma sürelerinin değerlendirilmesi için Meclis’e kanun teklifinde bulunmuştur. Buna göre ülkeler arasında yapılan anlaşmalarla primlerin transferi sağlandığında tahsil edilen paralar hak sahibine ya da vârislerine bırakılacaktı⁷²⁶. Hükümet çarpık kentleşmeyi önleyici ve sosyal refahı sağlayıcı birtakım uygulamalara da gitmiştir. Adalet partililer

⁷²⁰ Tercüman, 03.10.1977.

⁷²¹ Tercüman, 27.08.1977.

⁷²² Tercüman, 03.10.1977.

⁷²³ Tercüman, 08.10.1977.

⁷²⁴ Tercüman, 08.10.1977.

⁷²⁵ Tercüman, 09.10.1977.

⁷²⁶ Tercüman, 14.10.1977.

meclise kiraların sosyal refah ve sanayileşme yararına düzenlenmesi hakkında kanun teklifinde bulunmuştur. Gerekçe olarak da arsa ve inşaat fiyatlarının hızla yükselmesi, kiracılığın artışı, bir mesken kirasının asgari ücretin % 40'ından % 70'ine çıkması ve bu durumun gecekonduculuğu tahrik ve teşviki gösterilmiştir. Bu kanun ev sahibi ve kiracı arasında bazı yeni düzenlemeleri de kapsamaktaydı⁷²⁷. İmar ve İskân Bakanı Recai Kutan, Milli Mesken Planı ile ilgili çalışmaların yakında sonuçlanacağını, dar gelirli vatandaşlara arsa ve mesken sağlanacağını belirterek mesken kooperatiflerinin teşvik kapsamına gireceğini, yurt dışındaki işçilere döviz karşılığı mesken verileceği böylece en kısa zamanda mesken sıkıntısının önüne geçileceğini söylemiştir. Ayrıca mevcut finansman koordinasyonunu İmar ve İskân Bakanlığı'nın yapacağını, Emlak Kredisi Bankası, Mesken Genel Müdürlüğü, SSK, BAĞ-KUR, Emekli Sandığı kesintilerinin % 20'sinin mesken yapımına tahsis edileceği, MEYAK kesintilerinin bir bölümünün yine bu amaç için kullanılacağını belirterek 1978 yılından itibaren yapılması düşünülen uygulamalara değinmiştir. Buna göre 1978 yılından itibaren bakanlıkları bünyesinde dar gelirlilere arsa ve meskenler uygun vadeler ve faizsiz kredilerle verilecek, inşaatların ucuz, kaliteli ve süratli yapımı için de yeni önlemler alınacak ve yeni düzenlemelere gidilecekti⁷²⁸. Sosyal refahı sağlamaya yönelik uygulamalardan biri de yapılan zamlardan sonra arttırılan asgari ücret olmuştur. Çalışma Bakanı Cumalıoğlu bu konu ile ilgili öncelikle 20 Kasım'da Asgari Ücret Komisyonu'nu toplantıya çağırması ve ardından 10 gün içinde asgari ücretin belirleneceğini, günlük ücretin ise 100 liradan aşağı olmayacağını duyurmuştur⁷²⁹. 29 Kasım'da komisyon yeniden toplanmış, burada asgari işçi ücretin belirlenmesinin ardından Tarımsal Asgari Ücret Komisyonu'nun da toplantıya çağrılacağı belirtilmişti. Çalışma Bakanı'nın en az 3000 lira olmasını istediği bu yeni asgari ücretten 740 bin işçi, 500 bin memur yararlanacaktı⁷³⁰. Komisyon 19 Aralık'ta yaptığı 5. dönem 6. Toplantısında da asgari ücret tespitinde bulunamamış ancak bütün Türkiye için "tek tip" bir ücretin uygulanacağı, işçinin günlük ihtiyacının 3500 kalori üzerinden hesaplanacağı ve aşağı yukarı 3000-3500 arası bir rakam olacağı bunun ise ay sonunda netleşeceği belirlenmiştir⁷³¹. Komisyon 29 Kasım'dan beri sürdürdüğü görüşmeleri 29 Aralık'ta asgari ücreti 3500 lira olarak belirleyerek

⁷²⁷ Tercüman, 02.10.1977.

⁷²⁸ Tercüman, 23.10.1977.

⁷²⁹ Tercüman, 08.11.1977.

⁷³⁰ Tercüman, 29.11.1977; 30.11.1977.

⁷³¹ Tercüman, 19.12.1977.

sonlandırmıştır. İşverenler baştan beri savundukları “ücret bölgesel olmalı” görüşünü son toplantıda da yinelemiş ancak genel bir sonuç çıkmış; 16 yaşından büyüklere 3300 bürüt, küçüklere ise 2100 bürüt ücret belirlenmiştir. Alınan bu karar 01.01.1978 tarihi itibari ile yürürlüğe girecekti⁷³².

2.1.7. Tekel ve Gümrükle İlgili Uygulamaları

Hükümet, programda ekonomi ve turizm alanında yurt dışında beklenen gelişmeler ve yine orada 1 milyonu aşkın vatandaşın ülkeye giriş çıkışı ile ilgili sorunları nedeniyle gümrükte çağdaş anlayışa uygun bazı uygulamalara gidileceğini belirtmişti. Ayrıca çay ve tütün üreticisinin alın terini değerlendirici tedbirlerin alınacağına da yer vermişti⁷³³. Hükümetin bu alandaki uygulamaları MHP’li Tekel ve Gümrük Bakanı Gün Sazak⁷³⁴ için Selim Çolaklı editörlüğünde hazırlanan “Arşiv Belgelerinde Şehit Gün Sazak” adlı araştırma çalışmasında detaylı olarak ele alınmıştır. Buradan yola çıkarak yapılan uygulamaları bazı eklemelerle vermeye çalışacağım. Bakan Sazak, hükümetin 9 Eylül’de açıklamayı düşündüğü Zam ve Ekonomik İstikrar Tedbirleri Paketi⁷³⁵ öncesi Tekel’de de çay, tuz, kahve ve bira haricindeki ürünlere %25 ile %100 arasında zam yapılacağını açıklanmıştı⁷³⁶. Bu alanda yapılacak zamları önceden duyurması Tekel ürünlerinin piyasadan çekilmesine neden olduğundan başta Türkiye Tütüncüler Federasyonu Başkanı Haydar Aryal gibi bazı kişilerin Tekel Bakanı Gün Sazak’ı eleştirmesine neden olmuştur. Eleştiride bulunanlar bunun karaborsacıları zenginleştirmekten başka bir işe yaramayacağını iddia etmiştir⁷³⁷. Sazak, yüksek oranlarda yapılan zamların nedenlerini Taha Akyol ile yaptığı söyleşide açıklamaya çalışmıştır. Nedenlerin çeşitliliğini belirtirken önceliği işçi ücretleri ve taban fiyatları artışı karşısında tekel ürünlerinin 2,5 yıl içinde hiç zam görmemesine vermiş, 1977 maliyetleri ile 1974 fiyatlarının korunmasının mümkün olamayacağını söylemiştir.

Sazak, fakir halkın tüketim maddesi olan filtresiz sigaralara düşük oranda zam yapıldığını ancak alkollü içkilere yüksek oranlarda zam yapıldığını belirtmiş bunun nedenini de şu şekilde ifade etmiştir: “*Zaruri nitelik olmayan keyif ve sekir verici ve*

⁷³² Tercüman 30.12.1977.

⁷³³ MMTD, D:5, C:1, B:23, 27.07.1977, s.130-131.

⁷³⁴ Tekel ve Gümrük Bakanı Gün Sazak(MHP) da I. MC hükümeti dönemindeki Bakan Orhan Öztrak (CGP) gibi TBMM dışındandı (<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB39.htm> 31.01.2016).

⁷³⁵ 9 Eylül’de açıklanan bu paket muhalefet tarafından oldukça eleştiri almış, CHP lideri Ecevit, “Türkiye’nin plansız döneme girdiğini” ileri sürmüştür (Muhsinoğlu, **agm**, 04.01.1978).

⁷³⁶ Tercüman, 16.08.1977.

⁷³⁷ Milli Gazete, 11.08.1977.

toplum sağlığına zararlı bir maddeye devletin sübvansiyon yapmasını uygun görmüyoruz.”

Tekel ve Gümrük Bakanlığının üzerinde durduğu en önemli konu kaçakçılık olmuştur. Bakanlık bu anlamada gümrüklerde olağanüstü önlemler almış, özellikle de sigara kaçakçılığı ile ilgili özel tedbirlere başvurmuştur. Bakan Sazak, karayoluyla yapılan sevkiyatların durdurulduğunu ancak yetkisi jandarmada olan deniz sevkiyatının engellenemediğini bu konuda jandarma ile işbirliğine gidileceğini ifade etmişti⁷³⁸. Sigara kaçakçılığı ile ilgili Tekel Genel Müdürü Atilla Candar, “*Yurt içi sigara talebini karşılayamıyoruz*” diyerek kaçak sigara talebini oluşturan nedenlere eğilmek gerektiğini, harmanlar açısından yeterli olunduğunu ancak içim ve ambalajlama açısından yeterli olunmadığını belirtmiştir⁷³⁹. Ahmet Güner de kaçak sigaraya yönelim nedeninin bu doğrultuda olduğunu savunmuş, yerli sigara üretimindeki yetersizliği, vatandaşın istediği zaman ve miktarda sigara bulamadığını söylemiştir. Ancak kaçakçılık sorunu nedeni ile bakanlığa yüklenmemiş, bunun bir hükümet değil devlet meselesi olarak algılanması ile ve birkaç bakanlığın birlikte ciddiyetle çalışması ile aşılabileceğini savunmuştur⁷⁴⁰. Bakan, durumun ciddiyetini belirtmek adına göreve geldiği sırada ülkenin adeta bir açık pazara dönüştüğünü belirtmiş örnek olarak da hemen her köşe başında Türk sigarasından daha ucuza satılan Amerikan sigaralarını göstermiştir. Devlet Dergisi’nin sorularını yanıtlarken göreve geldiği günden beri kaçakçılığı önlemeye, zaruri ihtiyaçları karşılamaya, Tekel ve Çay-Kur da üretimi artırmaya, idarede tarafsız ve dürüst bir tutum sergilemeye çalıştığını ifade etmiştir⁷⁴¹.

Tütün ihracatına vergi iadesi getirilmiş ve ihracatta zarar etmeme amaçlanmıştır. Bakan Sazak, Ekim ayı sonunda yapılan “Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayi Sorunları” konulu seminere katılarak tütünün kesin olarak politika aracı yapılmaması gerektiğini, bunun 500 bin üreticiyi, 5-6 milyon insanı ilgilendirdiğini ve milli ekonomimiz için önemli olduğunu söylemiştir. Türk tütününün ileriki yıllarda da alıcı bulabilmesi için kalitenin korunması ve dengeli bir fiyat uygulamasının gerektiğini belirtmiştir⁷⁴². Bakanlık gümrüklerde biriken malların sevkiyatını gerçekleştirmek için kendisine bağlı

⁷³⁸ Cengiz, **age**, s.27-31.

⁷³⁹ **Milliyet**, 20.08.1977.

⁷⁴⁰ Ahmet Güner, “Tekel’in Büyük Kavgası”, **Arşiv Belgelerinde Şehit Gün Sazak**, (Hzl. Oğuzhan Cengiz, Ed. Selim Çoraklı), İstanbul, 2008, s.52, 83.

⁷⁴¹ Cengiz, **age**, 56,83.

⁷⁴² **Tercüman**, 27.10.1977.

Kamu İktisadi Teşekkülü oluşturulmasına karar vermişti. Sazak, bunun iki yıl önce uygulamaya giren kanuna bir ek niteliğinde olduğunu ve satışları hızlandırdığını söylemiştir⁷⁴³.

Bakanlık kontrolörlerin mesleğe alınmalarına, meslek içinde yetiştirme ve yükselmelerine, görev ve yetkilerine ilişkin “Kontrolör Kurulu Yönetmeliği” ni yürürlüğe koymuştur. Sazak, Bakanlık içinde hiçbir atamaya müdahale etmediğini, bütün tayinlerin komisyon tarafından yapıldığını söylemiştir. Ancak Taha Akyol’un MHP’nin siyasi kadrolaşmaya gidip gitmediği ile ilgili soruya Sazak; ülkücü kadrolara yer verildiğini ancak ülkücülüğün “*bir partinin veya herhangi bir görüşün fonksiyonu*” olmadığını, “*mensup olduğu millete ve devlete hizmet etmek, o milleti ve devleti en iyisi ve en büyüğü yapmak arzusunu gönlünde taşıma*” anlayışı olduğunu söylemiştir. Bu çerçevede de ülkücü kadrolarla devleti teçhiz etmenin doğruluğunu savunmuştur. Hatta bakanlıktaki başarılı uygulamaları göreve getirdikleri ülkücü idarecilere bağlamıştır. Sazak, gümrükle ilgili kadroların kararnamesinin Maliye Bakanlığı onayından geçtiği halde Erbakan’ın onaylamaması nedeniyle kaldığını ve bu alanda ciddi köklü tedbirlerin alınmadığını ifade etmiştir⁷⁴⁴. Erbakan’ın bu tavrı MHP’nin kadrolaşmaya gitmesine koalisyon içi bir tepki olarak da gösterilebilir.

Gün Sazak’ın ve bakanlığının olumlu uygulamaları karşıt görüşlü basında da yer almış kaçakçılığın ve rüşvetin kesildiği kaydedilmiştir⁷⁴⁵.

2.1.8. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 1978 Bütçe Görüşmeleri

Planlama, en kısa ve en açık ifadesi ile “*Ne yapılacağına önceden karar verilmesidir.*” Devlet işlevi olarak planlama ise “*Devletin egemen olduğu küreye bilinçli bir müdahalesi, toplumu bilinçle yönlendirme aracıdır.*” Türkiye’de planlamanın⁷⁴⁶ yüceltildiği yıl 1960 olarak değerlendirildiğinden planlama 1960 öncesi ve sonrası olarak 2 döneme ayrılmıştır⁷⁴⁷. İkinci dönemin ilk Beş Yıllık Kalkınma Planına 1963 yılında geçilmiş, 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın son yılı ise 1977 yılına

⁷⁴³ Cengiz, **age**, s.39.

⁷⁴⁴ **Age**, s.43, 62, 65, 83.

⁷⁴⁵ **Age**, s. 89.

⁷⁴⁶ Sovyet Rusya’dan sonra planlamayı ekonomik ve toplumsal kalkınmada bir araç olarak kullanmaya girişen ülke Türkiye’dir (Seriye Sezen, **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara: İksan Matbaası, 1999, s.300).

⁷⁴⁷ Sezen, **age**, 5, 9, 35.

denk gelmiştir⁷⁴⁸. Doğal olarak bir sonraki kalkınma planının hazırlığı bu yılın ikinci yarısından sonra kurulan II. MC hükümetine düşmüştü.

Hükümet, 1978 bütçesi ve programını en geç 30 Kasım'da TBMM'ye sunmak zorundaydı. Yasaya göre bütçe ve programın ise Beş Yıllık Kalkınma Planına göre yapılması gerekmekteydi. Ancak tam anlamıyla ihtiyaç duyulan plan ortada bulunmamaktaydı. İpekçi, hükümetin gerekli hazırlıklarının olmadığını son birkaç gün kala plan, program ve bütçenin 30 Kasım'a yetiştirme telaşı içinde olduğunu belirtmişti⁷⁴⁹. Aynı düşüncelerde olan Çölaşan da hükümetin plan, hedef ve stratejisini saptamak için hiçbir girişimde bulunmadığını 4. Beş Yıllık Plan'ın⁷⁵⁰ yetiştirmeyeceğini bu nedenle de DPT'nin 1978 yılı programı için hiçbir çalışma yapamadığını ifade etmiştir. Programın yapılmasının hem teknik hem de yasal olarak mümkün gözükmediğini; çünkü kanunun "Bütçelerin yıllık program esaslarına⁷⁵¹ göre hazırlanmasını" öngördüğünü belirtmiştir⁷⁵². Fuat Uçar tezinde bu planın hazırlanamama nedenlerinden birinin koalisyon içi anlaşmazlıklar olduğunu ileri sürmüştür. MSP'nin henüz hazır olmayan Plana "manevi kalkınma" bölümünü eklemek istemesinin ve bütçede istediği payın verilmemesi halinde bütçeyi imzalamayacağını belirtmesinin süreci zorlaştıran nedenlerden olduğuna dikkat çekmiştir⁷⁵³. Meclis Başkanı seçiminin yerel seçimler sonrasına kalması da bu sürece etki etmiştir. Çünkü plan ve bütçenin meclislerden geçerek kabul edilmesi 1 Mart'ta yürürlüğe konulacak şekilde müzakerelerinin tamamlanması gerekmekteydi.

4. Beş Yıllık Plan Stratejisinde 1978 yılının bir tasarruf ve istikrar yılı olması öngörülmüş, bu yıl asıl plana geçiş yılı olarak kabul edilmiştir. Yılın makro hedefleri ele alınırken enflasyonun frenlenmesi, lüks tüketimi kontrol, tasarruf tedbirleri, ihracatın hızlandırılması ve dış ödemeler dengesi gibi konular üzerinde durulmuştur⁷⁵⁴. Bütçenin oluşturulmasına kısa süre kalması, mahalli seçimlerin yaklaşması planın hızla hazırlanmasını zorunlu hale getirmiştir. AP ve MSP'nin iktisadi plan taslakları birleştirilmiş ve kabul edilmiştir. 5 yıllık sürede % 8,5'lik bir oran hedeflenirken ilk iki

⁷⁴⁸ <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx> 07.02.2016.

⁷⁴⁹ Abdi İpekçi, **Anayasa, Yasalar, Devlet**, İstanbul: Adam Yayınevi, 1982, s.347, 348.

⁷⁵⁰ 4. Beş Yıllık Plan'ın yapılmamış olması Ankara'daki IMF heyeti ile yapılacak görüşmelerde hükümetin yetkili kanadını zora sokmuştur (**Milliyet**, 28.10.1977).

⁷⁵¹ Turhan Feyzioğlu bu durumla ilgili "Türkiye ilk defa kanuni dayanağı eksik bir bütçe ile karşı karşıya gelmek üzeredir" ifadesini kullanmıştır (İpekçi, **age**, 348).

⁷⁵² **Milliyet**, 05.10.1977.

⁷⁵³ Uçar, **agt**, s.328, 329.

⁷⁵⁴ **Tercüman**, 13.11.1977.

yıl için % 6'lık bir kalkınma oranı öngörülmüştür⁷⁵⁵. Yüksek Planlama kurulunun öngördüğü oran Maliye Bakanlığı tarafından düşürülmüştür. Erol Çevikçe sonraları Milliyette kaleme aldığı bir yazısında bu durumun işsizliğin giderek çoğalmasını benimsemeyi gerektirdiğini belirtmiştir. “*Enflasyon kendisi çözümlenecek bir neden değil. O bir sonuçtur.*” diyerek 4. Planın tasarruf eğilimini arttırıcı önlemler içermesi, var olan kaynaklarla sanayileşmeye ağırlık vermesi gerektiğini ifade etmiştir⁷⁵⁶. Ticaret Bakanı Güner ise Uluslararası İzmir Fuarı’nda ülkenin kalkınması için tek geçerli yolun “milli kalkınma modeli” kapsamında verimli yatırımların arttırılması olduğunu söylemiştir⁷⁵⁷.

Hükümet, programında kalkınma planlarının milli olduğunu, toplumun manevi yönünü güçlendirici tedbirlere ağırlık verileceğini belirtmişti. Ancak uzun vadede planlı bir uygulama söz konusu değildi⁷⁵⁸. Buna rağmen Manevi Kalkınma Planı sistemleştirilerek MSP lideri Erbakan’ın ısrarlı tutumu ile 4.Beş Yıllık Kalkınma Planı’na konulmuştur. Başbakan Demirel önce bununla ilgili “...böyle bir fasıl eklemek laikliğe aykırı olmaz mı?” diye sormuş, Süleyman Arif Emre⁷⁵⁹ ise “*Hayır olmaz. Çünkü Anayasa’da açık hükümler var. Devlet kişinin manevi gelişimi için ferdin önündeki bütün engelleri kaldırmak, devlete yüklenmiş kaçınılmaz bir görevdir*” demiştir. MSP; büyük başarı olarak gördüğü bu uygulama ile Türkiye’de ahlaki bir reform yaşatacak kadar uzun vadeli bir hükümet düşlediğini göstermiştir⁷⁶⁰.

Plan öncesinde olduğu gibi sürecinde ve sonrasında da birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Hükümet plan stratejisini 16 Kasım 1977’de Bakanlar Kurulu kararı ile uygulamaya koyduğundan, DPT 15 gün içinde Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı ve 1978 programını hazırlamak zorunda kalmıştı. DPT teknik kadrosu istenilenin olanaksızlığını

⁷⁵⁵ Tercüman, 17.11.1977.

⁷⁵⁶ Erol Çevikçe, Milliyet, 04.12.1978.

⁷⁵⁷ Milliyet, 21.08.1977.

⁷⁵⁸ Bkz. 41. Hükümet programı, Sanal, age, s.201-226.

⁷⁵⁹ Emre, 1977 Millet Meclisi Bütçe görüşmelerinde MSP’nin Türk siyasal hayatına girmesi ile kitle partileri döneminin sona erdiğini, fikir partileri döneminin başladığını ileri sürmüştü; MSP’nin Milli Görüşü, AP’nin Liberalizmi, Halk Partisi’nin sol görüşü ile bu yapılanmayı Batı ülkelerindeki siyasi yapılanmaya benzetmiştir (Bkz. 1977 Millet Meclisi Bütçe Görüşmeleri MSP Gurup Başkanvekili Süleyman Arif Emre’nin Konuşması).

⁷⁶⁰ Emre, age, C: 3, s.141- 147.

dile getirmiş; istifa, uyarı yazısı, müsteşarla⁷⁶¹ görüşme gibi yollarla direnç de göstermiştir.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlanma aşamasında plan-program- bütçe ilişkileri arasındaki bağların biçimsel düzeyde bile kurulmadığını, plan yapma sürecinin işlemediğini ifade etmiştir⁷⁶². CHP Kayseri Milletvekili Müezzinoğlu da bu kadar kısa sürede sağlıklı bir planın hazırlanamayacağını bu planın “...IMF'nin baskıları⁷⁶³ ile ortaya çıktığını ve göstermelik bir davranış olduğunu” belirtmiştir. Ayrıca DPT'nin işlemez hale getirildiğini ve anayasadaki planlı kalkınma ilkesinin ağır bir darbe aldığını ileri sürmüştür⁷⁶⁴.

Uzmanlar, planda gösterilen “gerçek dışı rakamlarla önümüzdeki yılların döviz sıkıntısının gizlenmek istendiğini ve geleceğe ilişkin doğru projeksiyonlar yapılmadığı için ekonomik durumun alt üst olacağını” ileri sürmüştü⁷⁶⁵. Hükümetin meclise sunduğu plan önemli maddi yanlışlıklar içermiş özellikle finansman ve politikalar bölümü dikkate alınmamış, rakam ve tablolardaki uyumsuzluk hükümeti DPT'de yeni çalışmalara yönlendirmiştir⁷⁶⁶. Bu şartlarda hazırlanan ve 16.11.1977 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe giren “Uzun Dönemli Kalkınmanın ve 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Hedefleri ve Stratejisi” Ecevit'in azınlık hükümeti tarafından yürürlükten kaldırılmış, yerine Yüksek Planlama Kurulunun (YPK) 21.08.1978'de önerdiği “4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Temel Hedefleri ve Stratejisi” 23.08.1978'de Bakanlar Kurulu⁷⁶⁷ tarafından kabul edilmiştir⁷⁶⁸. Bir yıl gecikmeli olarak hazırlanan bu plan (1979-1983)⁷⁶⁹ 29 Kasım 1978'de yürürlüğe girmiştir⁷⁷⁰.

Planın zamanında hazırlanamaması bütçenin tespitini de engellemiştir. 1978 yılı bütçesinin Maliye Bakanlığı tarafından yapılacağı beklenmekteydi. IMF bütçe

⁷⁶¹ Uzun Vadeli Planlar Şubesi Müdürü ve kilit adamı Necati Özfırat, Müsteşar vekili Ernam'a gerekli verilerin kendisine verilmediğini, bu durumda sorumluluğun kendisinde ve Uzun Vadeli Planlar Şubesinde olmayacağını bir yazı ile bildirmiştir (**Milliyet**, 30.11.17).

⁷⁶² Sezen, **age**, s.99-100.

⁷⁶³ II. MC Hükümetine bu yönde gelen eleştiriler üzerine 1979-1983 yıllarını kapsayan ve III. Ecevit Hükümeti tarafından hazırlanan 4. Beş Yıllık Plan stratejisi de IMF önerileri doğrultusunda hazırlanmıştır (Sezen, **age**, s.101).

⁷⁶⁴ **Milliyet**, 30.11.1977.

⁷⁶⁵ **Cumhuriyet**, 12.12.1997.

⁷⁶⁶ **Cumhuriyet**, s.165.

⁷⁶⁷ 42. Hükümet (III. Ecevit Hükümeti).

⁷⁶⁸ DPT, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**, Ankara, T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1979, 649.

⁷⁶⁹ 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı “Türkiye'nin içinde bulunduğu ağır ekonomik, siyasal ve toplumsal bunalım nedeniyle uygulanmamıştır” (Sezen, **age**, s.195).

⁷⁷⁰ Sezen, **age**, s.194.

konusunda Türkiye'ye bazı önerilerde bulunmuştur. Bütçenin 260 milyar lirayı geçmemesi, ithalat rakamlarının makul bir seviyede tutulması halinde ekonominin denge kazanımının hızlanacağını belirtmiştir. Türkiye ise bu tavsiyeleri dikkate almıştır⁷⁷¹.

Bütçe görüşmelerinde anlaşmazlık yaşanmış, Erbakan ve Sanayi Bakanı Asiltürk bu bakanlığa 100 milyar lira ödenek ayrılmasını istemiş ancak Maliye Bakanı, MSP'li bakanlıklara 20 milyar ayracağını ifade etmiştir. Erbakan bu duruma şiddetle karşı çıkmış bu konu Bakanlar Kurulu'nda da tartışılmış, MHP bu tartışmaların dışında kalmıştır⁷⁷². AP ve MHP bütçenin 250 milyar MSP ise 260 milyar olmasını isterken bütçe 250 milyar liraya bağlanmış ve Yüksek Planlama Kurulu'na sunulmuştur⁷⁷³. Hükümet 1978 yılı için yeni vergiler önermemiş ancak mevcut vergilerde bazı düzenlemeler yaparak gelirlerin arttırılmasını sağlamıştır⁷⁷⁴. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı İnan, Yüksek Planlama Kurulu'nda (YPK) plan, program ve bütçe taslaklarını sert bir şekilde eleştirmiş ve enerji yatırımlarının kısıtlanmasına karşı çıkmıştır. 45 milyarlık enerji yatırımına ihtiyaç duyulan sektöre bütçede 20 milyar ayrılmasını eleştirmiş, bunun yeterli bir miktar olmadığını bu nedenle yapılan yatırımların ölü yatırım olacağını eklemiştir⁷⁷⁵. Bütçeye önemli itirazlardan biri de Hac ziyaretine giden Erbakan'ın görevi bıraktığı Süleyman Arif Emre'den⁷⁷⁶ gelmiştir. Emre, öncelikle kritik bir dönemde Hacca giden Erbakan'a yöneltilen eleştirilere cevaben bunun sıradan bir ziyaret olmadığını, petrol krizi nedeniyle ülkeyi rahatlatacak bazı bağlantıların ön teması olduğunu, mal karşılığı petrol alma amacı taşıdığını ileri sürmüştür. Erbakan'ın kalkınma hızını % 7 civarında tespit ettiklerini, bütçeyi belirlediklerini kendi adına kontrol ve imza yetkisini de kendisine verdiğini söylemiştir. Emre, onun yokluğunda AP'li Bakanların kalkınma hızını düşürdüğünü, MSP'li Bakanların bütçelerinde değişiklikler yaptığını; örneğin 40 milyar liralık tahsisatın Sanayi Bakanlığı bütçesinden alıp Maliye Bakanlığı bütçesine koyduklarını bu nedenle bütçeyi imzalamadığını ve Erbakan'ın beklenilenden erken döndüğünü ifade etmiştir. Erbakan'ın bu değişikliklere

⁷⁷¹ Tercüman, 09.11.1977.

⁷⁷² Tercüman, 18.11.1977.

⁷⁷³ Tercüman, 29.11.1977.

⁷⁷⁴ Milliyet, 30.11.1977.

⁷⁷⁵ Milliyet, 30.11.1977.

⁷⁷⁶ Süleyman Arif Emre bu II. MC ortaklığı ve yolculuğunda oldukça sitemkâr kalmış, zaman zaman yaşadığı sorunları da esas alarak ortanın solu olarak bilinen Ecevit'i Demirel'e yeğlediğini dile getirmiştir (Emre, *age*, C:3, s.131).

sert tepki gösterdiğini kaleme alan Emre, onun sıkı pazarlığını son ana kadar sürdürerek ortak bir anlaşmaya vardıldıktan sonra bütçeyi imzaladığını belirtmiştir⁷⁷⁷.

Maliye Bakanı Cihat Bilgehan, daha sonra yaptığı açıklamada 1978 bütçesinin ana hedefinin enflasyonu önlemek olduğunu söylemiştir⁷⁷⁸.

2.2. DIŞ POLİTİKA İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

1977 yılına girildiğinde dünya üzerinde önemli birtakım gelişmeler olmuştur. Öncelikle 1976'nın dünya için bir seçim yılı olması mevcut yönetimlerde ve uygulanan politikalarda bazı belirleyici değişikliklere neden olmuştur. Örneğin ABD'de yapılan seçimi demokratların adayı Carter'ın kazanması, Japonya'da 21 yıllık liberallerin iktidarının sona ermesi, Çin'in komünist liderleri Mao'yu kaybederek iktidar mücadelesine girmesi, Hindistan'da Nehru'nun demokrasiyi parantez içine alması gibi. Bu değişikliklerle birlikte Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'daki nüfuzunu ABD'ye kaptırmaya başlaması iki kutuplu⁷⁷⁹ dünya siyasetinde hareketlenmelere neden olmuştur⁷⁸⁰. 1977 yılı içinde bu hareketlenmeler kendisini göstermeye başlamıştır. Sovyetler, Brejnev liderliğinde yeni bir anayasa yaparak Stalin dönemi sertliğini kırmaya çalışmıştır. Carter da Sovyet Rusya'ya karşı tutum değişikliğine gitmiş, iki ülke arasındaki ilişkiler (yumuşama) yeniden rayına girmeye başlamıştır. Mısır-İsrail temasları ise Orta Doğu uluslararası ilişkilerde bölgesel bir sorun olarak görülmüştür. Kuruluşunda ABD'nin girişimi bulunan SEATO bu dönemde dağılırken, CENTO ve NATO gibi uluslararası kuruluşlarda bir durağanlık görülmüştür. Üçüncü Dünya Ülkeleri ise uluslararası arenada giderek etkin bir rol oynamaya başlamıştır⁷⁸¹.

1977 başında Türkiye'ye bakıldığında ise durum hem Türkiye'nin dünya siyasetindeki yeri bakımından hem de Türkiye'nin dünya devletleriyle olan ilişkileri bakımından pek iç açıcı gözükmemekteydi. Çünkü iç politikadaki çalkantılı siyasal ve ekonomik durum dış politikaya da yansımıştır. 1971-1973 dönemi ABD ile yakınlaşan

⁷⁷⁷ Emre, *age*, C:3, s.134-138.

⁷⁷⁸ *Tercüman*, 02.12.1977.

⁷⁷⁹ ABD'nin Dışişleri Bakanı Kissinger 1977'de görevinden ayrılınca New York Times gazetesine verdiği bir demeçte uluslararası yapının askeri bakımdan iki kutuplu, siyasi açıdan çok kutuplu, iktisadi açıdan ise karmakarışık olduğunu belirtmiştir (Mehmet Gönübol, Ömer Kürkçüoğlu, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*, "1973-1983 Dönemi", Ankara: Siyasal Kitapevi, 1993, s. 543).

⁷⁸⁰ Kamran İnan, *Dünden Düşünceler*, Ankara: Ajans Türk Matbaacılık, 1981, s.276, 277.

⁷⁸¹ Ahmet Şükrü Esmer, "1977'den 1978'e...", *Milliyet*, 01.01.1978.

Türkiye, 1973-1977 dönemi arası dış politikada çok yönlülüğe kaymıştır. CHP- MSP koalisyonunun dağılması ile uzun süre siyasi istikrarsızlık yaşayan ülke iç ve dış politikada AP liderliğinde kurulan I. Milliyetçi Cephe hükümetinin yani yine bir koalisyon hükümetinin etkisine girmişti⁷⁸². Birçok alanda farklılıkları bulunan bu partilerin iç politikada olduğu gibi dış politikada da anlaşmazlıklar yaşadığı bu dönemde bir türlü çözüm bulunamayan, ertelen sorunlara bakıldığında anlaşılmaktaydı. AET ile ilişkiler ve Kıbrıs sorununda olduğu gibi⁷⁸³. Bu, koalisyonların dış politikaya etkisi bakımından önemlidir. Hüner Tuncer'in de belirttiği üzere dış politikada “çok yanlılığı” esas alan I. MC hükümeti “... *Battıya mesafeli, sosyalist ülkelerle diyaloga dayalı ilişkiler kuracak, Orta Doğu'da özellikle Arap ülkelerine eğilimli*” bir politika uygulayacaktı⁷⁸⁴. MSP'nin bu yöndeki tutumu zaten bilinmekteydi.

Türkiye 1977'ye girdiğinde dış politika ile ilgili hayati önem taşıyan sorunlar henüz çözülmüş değildi. Kıbrıs çıkartmasından sonra başlayan gerginlik, Yunan lobisinin Türkiye aleyhine yaptığı çalışmalar ve BM'nin tutumu, Yunanistan ile yaşanan kıta sahanlığı ve fir hattı sorunu, ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo, AET⁷⁸⁵ ile dengeli ilişkilerin kurulamaması bunların başlıcalarıydı. Uygulanan dış baskılar, silah ve ekonomik ambargo ülkeye bir dar boğaz yaşatırken içerde de Batı'ya karşı bir tepki ve soğukluk yaratmıştır. Türkiye 25 Mart 1977'de tek taraflı olarak Katma Protokol'ün 60. maddesini işleterek topluluktan doğan yükümlülükleri 1 yıl süre ile ertelemiştir⁷⁸⁶ Bozulan siyasi yapı ve büyüyen sorunların yarattığı tepki ülkeyi erken seçime götürmüştür. Gönübol, 5 Haziran'da yapılan bu seçim sonuçlarını dış politika açısından şöyle değerlendirmiştir: “*Batı ile ilişkilerinde mesafeli ama ılımlı, İslam ülkeleriyle ilişkilerinde yakın fakat sınırlı*”⁷⁸⁷. Tuncer de Batılı devletlerin, Sovyetlerin ve Arap

⁷⁸² Gönübol ve Kürkçüoğlu, *age*, 549-555.

⁷⁸³ Bkz. M. Hanifi Tiryaki, *I. MC Dönemi Türk Dış Politikası*.

⁷⁸⁴ Tuncer, *age*, 118.

⁷⁸⁵ Türkiye AET ilişkileri 1974-1976 yılları arasında hiç olmadığı kadar gerginleşmiştir. Bunun birinci nedeni Türkiye'nin ikinci Kıbrıs Barış Harekâtı, ikinci nedeni ise Tamamlayıcı Protokol ile sağlanan ticari esnekliğin Türkiye tarafından yeterli görülmemesidir (Acar Tuncer, *Demirel'in Çizdiği Hedef: Milliyetçi Cephe Birliği*, İzmir: Karınca Matbacılık, 1975, s.102, 103).

⁷⁸⁶ Ekrem Akçay, “1970'lerde Siyasi Partilerin Gözüyle Türkiye'nin AET'ye Bakışı: AP, CHP, MHP, MSP, DP, TKP Örnekleri”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:7, 2012, s.35.

⁷⁸⁷ Gönübol ve Kürkçüoğlu, *age*, s.559, 560.

ülkelerinin Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik⁷⁸⁸ ve siyasi durum nedeniyle Türkiye'ye daha temkinli yaklaştıklarını belirtmiştir⁷⁸⁹.

II. MC hükümeti dönemi dış politikaya geçmeden bazı yazarların bu dönem öncesi Türkiye'nin dış politikası ile ilgili eleştirilerine yer vermek istedim. Oral Sander'in bununla ilgili ağır eleştirileri olmuştur. Sözlük anlamıyla politikanın: *“Bir hükümet, kurum, gurup ya da bireyce önceden belirlenmiş koşulların ışığı altında ve çeşitli seçenekler arasından şimdiki ve gelecekteki kararları saptayabilmek ya da onlara yol göstermek amacıyla seçilen belirli bir tutum ya da eylem yöntemi”* olduğunu belirten Sander, 1977 Temmuz'unda ele aldığı bir yazısında “Türk dış politikasından” çok “Türk dış politikasızlığı” olduğunu ifade etmiştir. Dış İşleri Bakanlığı'nda bir Merkez Araştırma Gurubu'nun olmadığını, meslek memuru olarak görülen diplomatların çeşitli hizmet yerleri arasında çalıştırıldığını, bu görev kararsızlığının yetenekli de olsa başarısızlığı ve alanında uzmanlaşmayı engellediğini ileri sürmüştür. Ayrıca “seçenek” ve “araştırma”nın politikanın iki temel varlık nedeni olduğunu belirterek bunların üzerinde durulmamasının dış politikasızlığı sürdüreceğini ileri sürmüştür⁷⁹⁰. Genel ve yöntemsel eleştirilerin dışında karşılaştırmalı ve dönemsel özel eleştiriler de olmuştur. Hüner Tuncer, 1971-1980 dönemi dış politikayı değerlendirirken ülkede Atatürk ve İnönü döneminden sonra onurlu ve ilkeli bir politika izlenemediğini ileri sürmüş ve nedenini de şu sözlerle ifade etmiştir:

“Ülkenin ulusal çıkarlarına öncelik tanımayan, yeterince özgüven sahibi olmayan, devletin varlığını yabancı devletlerden borç alarak sürdürmeyi yeğlediklerinden ötürü bu devletler karşısında boynu bükük duran ve onların her buyruğuna uymak zorunluluğunu duyan politikacıların ülkemizi yönetmiş olmasından kaynaklandığını düşünüyorum”⁷⁹¹.

Mehmet Ali Birand, “Diyet” adlı kitabında 1977 yılı başında Türkiye'nin birçok devletle kavgalı ve davalı olduğuna, Batı ülkeleriyle donuk bir ilişki yaşadığına, Bağlantısızların da en çok karşı çıktığı ülke olduğuna değinmiştir. Bütün bunların

⁷⁸⁸ Türk Atlantik Antlaşması Derneği tarafından düzenlenen “Türkiye'nin Dünya üzerindeki Yeri” konulu panelde konuşan Necdet Serin, Türkiye Ekonomisinin dünya ekonomisi üzerindeki eğilimlerine damgasını vuran sorunların ödemeler dengesinde sürekli artan açıklar, tasarrufsuzluk ve istihdam yetersizliği olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bazı uluslararası sorunların da dış ekonomik ilişkilerimizi etkilediğini belirtmiştir (**Milliyet**, 25.12.1977).

⁷⁸⁹ Tuncer, **age**, 126.

⁷⁹⁰ Oral Sander, “Türkiye’de Bir Çıkmaz: Dış politikasızlık”, **Milliyet**, 05.07.1977.

⁷⁹¹ Tuncer, **age**, 127.

nedenini ve Türkiye'nin hakkı olmayanı isteyen bir ülke konumuna gelmesini hükümetin uyguladığı dış politikaya, iç politikayla ilgili sorunları dışarı yansıtmasına, ülke ekonomisine ve koalisyon içi çok başlı siyasi çekişmelere⁷⁹² bağlamıştır⁷⁹³.

1977 yılı ortalarına kadar Türkiye'ye ve dünyaya genel bir bakıştan sonra 1978 yılı başına kadar süren II. MC Hükümeti dönemi dış politika ile ilgili yaşanan gelişmelere değinelim. Bu dönemde Türkiye'yi dış politikada en çok meşgul eden sorunlardan biri Kıbrıs sorunu diğeri de ABD'nin uyguladığı ambargo olmuştur. Bu ekseninde şekillenen Türk dış politikası 4 başlık altında ele alınacaktır.

2.2.1. Türkiye -Yunanistan İlişkileri

Yunanistan'ın bağımsızlığından beri süren Türk-Yunan ilişkileri Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde de devam etmiş ve genellikle gergin münasebetlerde bulunulmuştur. Nüfus Mübadelesi, Ege Sorunu (Kıta Sahaneliği, Fır Hattı, Adaların Silahlandırılması), Kıbrıs Sorunu, Kardak Krizi gibi yaşanan pek çok olay iki ülkeyi gerek ikili ilişkilerde gerekse uluslararası alanda karşı karşıya getirmiştir.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye Yunanistan ilişkileri Ege Sorunu (Kıta sahanlığı, Fır Hattı, Adaların Silahlandırılması) ve Kıbrıs sorunu ekseninde ilerlemiş II. MC hükümeti döneminde ağırlıklı olarak Kıbrıs Sorunu üzerinde yoğunlaşmıştır.

1974'te yapılan Kıbrıs çıkartması ile gerginlikleri zirve yapan iki ülkenin bu durumu I. Milliyetçi Cephe hükümetinin dış politikasındaki en önemli sorunu olmuştur. II. MC hükümeti döneminde de Kıbrıs sorunu diğer sorunları gölgede bırakarak hem Türk-Yunan ilişkileri hem de Türk dış politikası bakımından önemli bir yere sahip olmuştur. Ayrıca bu sorun başta ABD olmak üzere başka ülkelerle olan ilişkilerimize de yansımıştır. Bunların etkileri devam ederken 1976 Temmuz'unda Türkiye'nin "Hora" ya da "Sismik 1" adlı araştırma gemisinin Ege'ye açılması Yunanistan'da bir tepki yaratmış, bunu savaş nedeni olarak gördüklerini açıklamışlardı⁷⁹⁴.

II. MC Hükümeti, programında Türkiye-Yunanistan ilişkilerine genişçe yer vererek bu ilişkilerin iki ülkenin uzun süreli menfaatlerine uygun bir şekilde

⁷⁹² Tiryaki, **age**, s.100.

⁷⁹³ Mehmet Ali Birad, *Diyet, Türkiye Üzerindeki Uluslararası Pazarlıklar (1974-1980)*, İstanbul, Milliyet, 1980, s.229.

⁷⁹⁴ Türkiye'de muhalefet bu durumun zeminini hazırlamadığı ve Türkiye'yi bu şekilde tehlikeye attığı gerekçesi ile Demirel'e (hükümete) tepkide bulunmuştur (Yalansız, **age**, s.348).

düzenlenmesini arzuladıklarını belirtmişti. Bu çerçevede Kıbrıs konusunda gerçekçi, adil ve kalıcı bir çözüm için iki toplumlu, iki bölgeli, bağımsız bir devletin toplumlararası müzakerelerle kurulması gerektiğini, Türkiye'nin de bu doğrultuda yapıcı rol oynayacağını beyan etmişti. Ayrıca Ege sorunu için de eşit yarar ilkesi ve müzakerelerle barışçı çözümlerin olabileceğine dikkat çekmiştir⁷⁹⁵ Genel olarak bakacak olursak Kıbrıs ile ilgili adada ilk görüşmeler 1968'de başlamıştır. Türk Tezi'nin (Yerel özerklik) ortaya konması ve bazı siyasal gelişmelerle bu görüşmeler defalarca kesintiye uğramıştır. 1974'teki Rum darbesinden sonra Türkiye ve Kıbrıs Türk tarafı iki kesimli federasyon modelini benimsemiş ve bunun mücadelesinin vermiştir. Denктаş-Makarios görüşmeleri sonucu ilk zirve anlaşması 12 Şubat 1977'de yapılmış, dört maddelik bu anlaşma ile iki toplumlu federal bir cumhuriyet kurulması kararlaştırılmıştı⁷⁹⁶. Bu anlaşma Viyana görüşmelerine ivme kazandırmış, 31 Mart-7 Nisan 1977'deki 6.sı yapılan toplumlararası görüşmelerde taraflar birbirlerine öneri ve isteklerini belirtmişti. Rumlar ilk defa bir harita belirleyerek Türklere adanın %20'sini bırakmış, taraflar iki bölgeli bir yapıyı kabul etmişlerdi. Ancak Türk tarafının eşitlik ilkesine dayalı anayasal tekliflerin ardından restler çekilmiş ve bir anlaşma sağlanamamıştır. BM'nin Kıbrıs ile ilgili toplumlararası görüşmelerini inceleyen Tamçelik, o dönem için Kıbrıs'ta uygulanabilir bir federasyonun söz konusu olamayacağını, çünkü Rumların bütün görüşmelerde Kıbrıs Türkleri'nin politik ve ekonomik kalkınmasını engellemeye ve onları Kıbrıs'ta izole etmeye çalıştığını ileri sürmüştü⁷⁹⁷. Hüner Tuncer de 1974-1977 dönemi için yaptığı değerlendirme ile önceleri Türk tarafının çözümden kaçan taraf görünümünde olduğunu ama artık Rum tarafının böyle davranmaya başladığını yani çözüm odaklı olmadığını söylemiştir. Neden olarak da kendi ekonomisi iyiye giderken Türk tarafının başta ekonomi olmak üzere çeşitli alanlarda güçlükler yaşamasını ve giderek sorunlarının büyümesini göstermiştir⁷⁹⁸.

II. MC hükümeti dönemi Türk-Yunan ilişkilerinde siyasi anlamda temaslar sürse de alınan kararlar ve anlaşmalar bağlamında ortaya çözümcül sonuçlar çıkarmamıştır. Bunda Kıbrıs ile ilgili müzakerelerin yürütüldüğü Başpiskopos Makarios'un daha

⁷⁹⁵ MMTD, D:5, C:1, B: 23, 27.07.1977: 132-133.

⁷⁹⁶ <http://www.mfa.gov.tr/kibris-tarihce.tr.mfa> 22.03.2016.

⁷⁹⁷ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980**, C.1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.766; Soyalp Tamçelik, "Kıbrısta BM Tarafından Gerçekleştirilen Toplumlararası Görüşmelerin Safhaları ve Analitik Özellikleri", **Turkish Studies**, Ankara, 2013, s.741-742.

⁷⁹⁸ Tuncer, **age**, s.51.

ağustos başında iken ölmesi, geçici hükümetle kalıcı çözümlerin mümkün görülmeceği düşüncesi, Yunanistan seçimleri, Birleşmiş Milletlerin Türkler aleyhinde çıkan kararı, tarafların tutumu gibi nedenler etkili olmuştur. Tüm bu gelişmeler yapılacak bazı görüşmelerin ertelenmesine neden olurken ilişkileri de daha çok Türkler aleyhine germiştir.

Kıbrıs Rum lideri ve Ortodoksların temsilcisi Başpiskopos Makarios 3 Ağustos 1977’de ölmüştür. Cenazesi Yunan bayrağına sarılı tabutla defnedilmiş ve törenine 52 ülkeden 200 kadar temsilci katılmıştır. Türkiye Büyükelçisi cenazeye katılmazken ABD 12 kişi ile en kalabalık temsilci bulunduran ülke olmuştur⁷⁹⁹. Ölümünün ardından Yunanistan ve Suriye 7, Mısır 8, İran ise 3 gün ulusal yas ilan etmişlerdir. İngiltere, dünyanın büyük bir devlet adamını kaybettiğini belirtirken, hiç ilgisi olmadığı halde sol ideolojiyi benimseyen ülkeler⁸⁰⁰ de onun ölümünden üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Bütün bunlar onun politik zekâsının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Cenaze törenine gelen büyük devletlerin temsilcileri onun yerine gelecek kişiyi bütün Kıbrıs’ın devlet başkanı olarak tanıyacaklarını belirtmişti⁸⁰¹. Denктаş, böylesi bir durumda Türk tarafının görüşmelere katılmayacağına yönelik açıklamalarda bulunmuş bu ise Rum tarafında büyük tepki yaratmıştır⁸⁰². Denктаş daha da ileri giderek federe devletin sınırlarını kapamayı düşündüğünü, hatta KTFD’nin bağımsızlığını ilan etmeye kadar gideceğini, Rum kesimindeki yabancı diplomatların da Türk kesimine girmelerini engelleyeceğini duyurmuştur. Kendisine bu açıklamaların Kıbrıs’ı izole edip etmeyeceği sorulduğunda cevaben “*Zaten izole durumdayız. Bu hareket bizi olduğumuzdan daha fazla tecrit etmeyecektir*” ifadelerini kullanmıştır⁸⁰³. Makarios’un ölümü iki toplum arasındaki diyalogun kesintisi olarak görülmüştü. Onun partiler üstü bir gücü olduğu için Türkiye ile yapılacak bir anlaşmayı Rum kesimine kabul ettirebileceği düşünülmüştü. Bu nedenle ölümü toplumlararası görüşmeler için şanssız bir olay olarak kabul edilmişti. Aslında o da enosis yanlısıydı ancak o günkü Yunanistan askeri rejimi ile Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanmasını istemiyor, Kıbrıs Rum halkı ile birlikte adanın bir kısmının Türklere verilmesine de karşı çıkıyordu. Bu

⁷⁹⁹ **Tercüman**, 09.08.1977; 13.08.1977.

⁸⁰⁰ Sovyet Rusya; Kıbrıs’ın bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünden yana olduğunu belirtmiştir (**Milliyet**, 11.08.1977).

⁸⁰¹ **Milliyet**, 11.08.1977.

⁸⁰² **Milliyet**, 24.08.1977.

⁸⁰³ **Milliyet**, 24.08.1977.

anlamda hiçbir Rum lideri hem Türklere karşı çıkma hem de barış yapma konusunda bu kadar etkili görülmemiştir⁸⁰⁴. Ali Sirmen, 5 Ağustos 1977'de "Makarios'un Ardından" adlı başlıkla kaleme aldığı yazısında Rum toplumu ve Yunanlıların onu sevdikleri kadar aynı nedenle ve haklı olarak Türk toplumunun ondan nefret ettiklerini belirtmiştir. Dünya siyasetinde kendisinden uzun süre bahsettirse de Sirmen onu Enosis için farklı yollar deneyen ve Türklere cehennem hayatı yaşatan bir Bizans politikacısı olarak nitelendirmiştir⁸⁰⁵.

Makarios'tan sonra Kıbrıs Rum toplumu 6 ay içinde iki seçimle karşı karşıya kalmıştı. Birincisi ölen liderin yerine 10 Eylül olarak düşünülen seçim, ikincisi de Makarios'un görev süresinin Şubat 1978'de dolması nedeniyle yapılacak olan seçimdi⁸⁰⁶. Aday olmadığından seçim yapılmadan Kipriyanu⁸⁰⁷ Kıbrıs Cumhurbaşkanı tayin edildi⁸⁰⁸. Türkiye ve KTFD⁸⁰⁹ onun sadece Güney Kıbrıs'taki Rum yönetimini⁸¹⁰ temsil edeceğini belirtmiş ve bu anlamda onu tanımamıştı⁸¹¹. Başbakan yardımcısı Türkeş de Civalıoğlu ile yaptığı mülakatta Makarios'un ölümünden sonra bu konu ile ilgili bir muhatabın kalmadığını, Şubat ayına kadar geçici bir Kipriyanu hükümeti ve 20 Kasım'da yenilenecek bir Yunanistan yönetiminden bahsetmiş ve geçici hükümetlerle ciddi problemlerin dile getirilmesinin zor olduğunu belirtmiştir⁸¹². Kipriyanu ortanın sağında bir parti temsilcisi olsa da sol düşünen ve ortanın solundaki bütün Rumlar tarafından destek bulmuştur ancak Kıbrıs'taki Türkler tarafından pek istenen bir aday olmamıştı. Çünkü onu, Makarios çizgisinde⁸¹³ "katı ve sert" olarak nitelendirmişlerdir. Onlar gelecekte daha ılımlı ve uzlaşmacı gördükleri Klerides'in gelmesini istemişlerdi.

⁸⁰⁴ Gönlübol ve Kürkçüoğlu, **age**, s.572-579.

⁸⁰⁵ Ali Sirmen, "Makarios'un Ardından", **Cumhuriyet**, 05.08.1977.

⁸⁰⁶ **Milli Gazete**, 11.08.1977.

⁸⁰⁷ Spiros Kipriyanu; Londra'da hukuk tahsili görmüş, orada ve ABD'de Rumların temsilciliğini yapmıştır. 1960'a kadar Makarios'un gayri resmi dışişleri bakanlığını yürütmüş, bu tarihten sonra da resmi bakanı olmuştur. Yunan cuntasının en büyük eleştiricisi olduğundan 1972'de bakanlıktan ayrılmıştır. 2 yıl Kıbrıs Rum Temsilciler Meclisi Başkanlığı yapmıştır (**Tercüman**, 17.08.1977).

⁸⁰⁸ **Milliyet**, 01.09.1977.

⁸⁰⁹ KTFD'de ilk kez Yüksek Ekonomik Danışma Kurulu oluşturulmasına karar verilmiştir (**Milliyet**, 02.09.1977).

⁸¹⁰ Kıbrıs'ta iki ayrı hükümetin varlığı Avrupa Basın-Yayın organları tarafından kabul edilmeye başlamıştı. Fransız haber ajansı AFP ilk defa "Kıbrıs Rum Hükümeti" tabirini kullanmıştır (**Tercüman**, 25.08.1977).

⁸¹¹ **Tercüman**, 02.09.1977; Sadi Somuncuoğlu, **Kıbrıs'ta Sirtaki**, Ankara, ATO, 2002, 86.

⁸¹² **Tercüman**, 29.10.1977.

⁸¹³ Kipriyanu göreve başlarken "Makarios'un umduğu politikanın gerçekleştirilmesi yolunda çalışacağım" diyerek bu çizgide olduğunu belirtmiştir (**Tercüman**, 02.09.1977).

Kıbrıs Rum kesimi Makarios'tan sonra kendi aralarında birlik ve bütünlüğe daha da önem vermişlerdir. Buna AKEL partisinin Şubat seçimlerinde aday göstermeyeceklerini bunun sağ-sol çekişmesine neden olarak Türklerin lehine bir durum oluşabileceğini ileri sürmesi açıklamalarından⁸¹⁴ varılmaktadır⁸¹⁵. Kıbrıs Barış Hareketi ile Türklerin eline geçen Maraş bölgesi de iki taraf arasında sorun olmuştur. Rumca adı Varoşa⁸¹⁶ olan ve kimsenin girmedığı⁸¹⁷ bu bölgenin açılacağını ileri süren Rumlar konuyu Güvenlik Konseyine götürmeye karar vermiştir⁸¹⁸. Türk delegesi İlder Türkmen yapılan toplantıda Rum yönetimini adayı kana bulamakla suçlamış, Maraş'ta otel açma isteğini de BM'ye getirmelerini garipseyerek bunun bir tür gölgeleme olduğunu söylemiştir⁸¹⁹. Denктаş'ın Maraş ile ilgili tutumu belliydi. Daha 23 Temmuz 1977'de yaptığı konuşmada burayla ilgili *“Egemen haklarımıza ve idaremize el sürdürmeyiz. Maraş konusu Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni ilgilendirir”* ifadesini kullanmıştı⁸²⁰ Rumlar BM'de⁸²¹ bir karar çıkmaması üzerine 3 Ekim'de Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvurmuş, Türklerin adada Avrupa İnsan Hakları Beyannamesine aykırı davrandıklarını belirtmiş ona da detaylı bir belge gösterememişlerdir⁸²². Bu komisyonda Kıbrıs Rum kesimi temsilcisi Mavromatis'in *“ırk ayrımının önlenmesi”* konusuna Kıbrıs'ı da katmasına Türkiye temsilcisi⁸²³ karşı çıkmış ve oylamaya katılmamıştır. Türkiye ilk defa BM'de Kıbrıs ile ilgili bir kararın oylamasına katılmamıştır. BM'nin 9 Ağustos 1977 tarihli kararı için şu ifadeleri kullanmıştır: *“İrk ayrımı komitesinde Kıbrıs ile ilgili olarak kabul edilmiş olan karar yalnız Kıbrıs Rum tarafının dinlenilmesi ışığında alınmış bulunmaktadır.”* Türk delegasyonu bu kararı siyasi bir konuya önyargı karıştığı ve Kıbrıs gerçeğini yansıtmadığı için

⁸¹⁴ Sadi Somuncuoğlu, **Kıbrıs'ta Sirtaki**, Ankara, ATO, 2002.

⁸¹⁵ **Tercüman**, 26.08.1977.

⁸¹⁶ Yabancı basın buraya *“Hayalet Şehir”*, *“Yasak Şehir”* veya *“ Ölü Şehir”* gibi isimler vermiştir (**Milliyet**, 29.08.1977).

⁸¹⁷ Maraş'a ilk giren sivil kuruluş OTEM (Otelcilik Turizm Eğitim Merkezi) olmuştur (**Milliyet**, 29.08.1977).

⁸¹⁸ **Milliyet**, 29.08.1977.

⁸¹⁹ **Tercüman**, 02.09.1977.

⁸²⁰ Said A. Terzioğlu, **Rauf Denктаş'ın Demeçleri 1977**, C:3, Girne, 1983 s.158.

⁸²¹ Kıbrıs KTFD Dışişleri Bakanı Vedat Çelik, Kıbrıs Rum Dışişleri Bakanı ise Hristofides'tir (**Tercüman**, 10.09.1977).

⁸²² **Tercüman**, 10.09.1977.

⁸²³ Türkiye temsilcisi Dışişleri Bakanlığı Dış Kuruluşlar Başkanı Büyükelçi Yüksel Söylemez idi (**Tercüman**, 28.10.1977).

imzalamadığını⁸²⁴ belirtmiştir⁸²⁵. Eylül sonunda Kipriyanu BM⁸²⁶ Genel Kurulu'nda Kıbrıs adına bir konuşma yapacağını duyurunca KTFD Başkanı Denktaş, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bir mektup göndererek durumu protesto etmiş, onun sadece Rum tarafını temsil ettiğini orada söylenen sözlerin ve alınan kararların Türk tarafını bağlayamayacağını belirtmiştir⁸²⁷.

İkili ilişkilerden kaçınan ve Kıbrıs konusunu BM'ye götüren Rumlar Genel Kurul'dan çıkan kararı olumlu karşılamıştır. Rum basını Batı'yı Türkiye'yi tutmakla suçlamış, ABD, NATO ve AET ülkelerinin olumsuz tutumlarını eleştirirken kendilerine destek olanlara da teşekkür etmiştir. Ayrıca "Türkiye Birleşmiş Milletlerde bir kez daha mahkûm edildi", "işgalcilerin kısa zamanda adayı terk etmeleri isteniyor", "Kıbrıs'ın büyük zaferi" gibi manşetler atmışlar. Türkiye de ise tepkiler oluşmuştur. Enerji Bakanı İnan, bu durumu hükümetin bir yenilgisi olarak değerlendirmiş, Türkiye'nin Kıbrıs'taki haklılığını dünya kamuoyuna başarılı bir şekilde anlatamadığı için kendisinin de içinde bulunduğu hükümete bazı eleştirilerde⁸²⁸ bulunmuştur. İnan, Kıbrıs sorununun da kısa sürede çözülemeyeceğini çünkü Yunanistan'ın çözüm odaklı olmadığını, 1974 öncesi duruma dönülmesi için ABD ambargosu, BM, Güvenlik Konseyi ve dünya kamuoyu ile dış baskı yoluna gittiğini belirtmiştir. Bütün bunların da bir çeşit oç alma girişimi olduğunu ileri sürmüştür. İnan, "Dış örgütümüz Yunanistan'ınkinden iki katı büyük, maliyeti ise çok daha büyük boyutlara ulaşmaktadır. Ama sonucu görüyorsunuz. Bu dış örgütümüzün yeteri kadar faal olmadığını göstermektedir" diyerek hükümetin bu karar karşısında gerekli bütün sonuçları çıkartarak üzerine düşeni yapacağını söyleyerek aslında ondan beklentisini ifade etmiştir⁸²⁹.

Başbakan Demirel'in UPI Ajansına verdiği bir demeçte Kıbrıs meselesinin anca Türkiye ile Yunanistan arasında çözümlenebileceği⁸³⁰, Başbakan Yardımcısı Türkeş'in de kalıcı çözümlerin geçici hükümetlerle olamayacağı gibi düşünceleri nedeniyle 20 Kasım 1977'de yapılacak olan Yunanistan seçimleri beklenmiştir.

⁸²⁴ Asya ve Afrikalı 70 ülkenin onayı ile ırk ayrımının önlenmesi ile ilgili karar sosyal komisyonda kabul edilmiştir (**Tercüman**, 28.10.1977).

⁸²⁵ **Tercüman**, 28.10.1977.

⁸²⁶ Denktaş, 7 Ekim 1977'de Lefkoşa'da yaptığı bir konuşmada "Kipriyanu'nun BM'de Kıbrıs adına konuşması kanunsuz bir oldubittidir" demiştir (Terzioğlu, **age**, s.158).

⁸²⁷ **Milliyet**, 30.09.1977.

⁸²⁸ Türk diplomasisinin 1900'lü yıllarda olduğu gibi yürütüldüğünü, 17 Büyükelçiliğe uzun süredir atama yapılmadığı, temsil hakkını iyi yürütemediği gibi eleştirilerde bulunmuştur (**Milliyet**, 13.11.1977).

⁸²⁹ **Milliyet**, 11.11.1977; 12.11.1977; 13.11.1977).

⁸³⁰ **Tercüman**, 25.07.1977,

Yunanistan Başbakanı Karamanlis Yunanistan'ın AET ve Türkiye ile olan Kıbrıs, Ege Kıta sahanlığı ve hava sahası gibi konuları ileri sürerek seçimleri yaklaşık 1 yıl öne almıştır. Onun bu kararı ülkesindeki muhalefetçe eleştirilmiş, anayasaya aykırı bulunmuştur. Mavros Kıbrıs'ı Türkiye ile Yunanistan arasında ikili bir sorun haline getirdiği için de hükümete⁸³¹ yüklenmiştir⁸³². Daha önce 3 kez erken seçimle göreve gelen Karamanlis bu seçimlerde⁸³³ de şansını denemek istemiş⁸³⁴ ve % 42 oy alarak tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır⁸³⁵. Koalisyon olmaması Türkiye tarafında da olumlu karşılanmıştır. Çünkü Türkiye daha en başından Yunanistan ile aralarındaki anlaşmazlıkları ikili görüşmeler ve müzakerelerle çözüme taraftaydı. Bununla ilgili Başbakan Demirel iyi niyetini ve barışçıl çözüm isteğini belirtirken Ege'deki mevcut milli haklarını kesin olarak koruma kararlılığını da ifade etmişti. Ege adalarının silahsızlaştırılmasının Lozan'ın bir gereği olduğunu söylemiş, tüm ihtilafı konular için müzakere yollarını açık tutmuştur⁸³⁶. Başbakan Yardımcısı Türkeş de “ *...biz Yunanistan'la dostluk içinde yaşamak ve NATO'ya dâhil iki müttefik olarak da yakın işbirliği halinde bulunmak istemekteyiz. Bu bizim için geleneksel bir politikadır*” diyerek niyetini belli etmişti⁸³⁷.

Seçimlerinden sonra da Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde belirleyici olan konu Kıbrıs olmuştu. Çağlayangil, Yunan yetkililerinin “*Türkiye'nin yalnızlığa itilmesi ve uluslararası camiada suçlu hale getirilmesi hedefimizdir*” ifadelerini eleştirmiş, “*Medeni adam kozunu görüşme masasında paylaşandır. Şayet müttefik değil, düşmanız diyeceksek onun icapları ayrıdır*” şeklinde tepki göstermiştir. Çağlayangil'in iki ülke arasındaki sorunların çözümüne yönelik farklı gazetelerde birer gün ara ile birbirine zıt ifadeleri de görülmüştür. Tercüman'da sınırlar dâhil bütün ihtilafı konuların bir paket anlaşma ile çözülebileceği; Milliyet'te bu paket programına karşı olduğu, sorunların menşei ve çözüm yollarının ayrı olduğu yazılmaktaydı⁸³⁸. Konstantin Karamanlis, Yunanistan'ın iç ve dış politikasında değişiklik yapmadan görevini sürdürmeye

⁸³¹ Millet Meclisinde konuşan Öymen, tutarsız tavır göstererek Kıbrıs konusunu Türkiye için bir zaaf haline getirdiği gerekçesi ile hükümete yüklenmiştir. Bu konudaki koalisyon içi anlaşmazlık için Bkz. **MMTD**, D:5, C:1, B:82, 27.12.1977.

⁸³² **Milliyet**, 12.11.1977.

⁸³³ Seçimlerde en karlı çıkan parti Andreas Papandreu'nun Pasok partisi olmuştur (**Milliyet**, 22.11.1977).

⁸³⁴ **Tercüman**, 23.10.1977; 24.10.1977.

⁸³⁵ **Milliyet**, 22.11.1977.

⁸³⁶ **Milliyet**, 20.08.1977.

⁸³⁷ **Tercüman**, 29.10.1977.

⁸³⁸ **Tercüman**, 26.11.1977; **Milliyet**, 27.11.1977.

çalıştığını söylemiştir⁸³⁹. Özellikle Türkiye'nin Kıbrıs'tan % 30 oranında⁸⁴⁰ bir askeri birliğini çekmesi ve 700 kişilik bir birliği daha çekeceğini açıklaması üzerine bir konuşma yapmış öncesine kıyasla Türkiye'ye yönelik yumuşak bir dil kullanmıştır. Aralık ayı ortalarında yaptığı bu konuşmada ilk defa toprak ve nüfus oranları üzerinde durmuş Kıbrıs ve Ege sorunlarına ilk defa müşterek olarak değinmiş, ülke olarak da en önemli dış sorunlarının Türkiye ile olan Ege ve Kıbrıs sorunları olduğunu ifade etmiştir⁸⁴¹.

Kıbrıs Barış Gücü'nün adadaki süresinin bitmesine yakın Güvenlik Konseyi bu süreyi 6 ay daha uzatmıştır⁸⁴². Yunanistan Ege'de silahlanma⁸⁴³ girişimlerine başlamış, yağmağını 5. Ordu adı altında yapmıştır. Türk yetkililer Brüksel'deki son NATO Bakanlar Konseyi'nde Lozan Anlaşmasına aykırı bu durumu ikili görüşmelerde dile getirme yoluna gitmiştir. Türkiye anlaşmalar gereği Kıbrıs'ta asker bulundurduğunu, çözüm bulunması halinde askeri geri çekeceğini ancak Yunanistan'ın adaları anlaşmalara ve hukuka aykırı olarak silahlandığını ve bunun bütünlüğünü tehdit eden bir durum arz ettiğini belirtmiştir. Yaşanan gerginlikler nedeniyle Türk-Yunan diyalogu kesilmiştir. Atina'daki diplomatik gözlemciler kesilen bu diyalogunun 1978 ilkbaharında teknisyenler seviyesinde yeniden başlayabileceğini ileri sürmüştür⁸⁴⁴ Denktaş zaten daha Eylül başında Florya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmenin ardından yaptığı açıklamada Kıbrıs Rum yönetiminin yeni liderini seçeceği 1978 Şubat'ına kadar önemli bir gelişme beklemediğini ifade etmişti⁸⁴⁵.

2.2.2. Türkiye –ABD İlişkileri

1970'li yılların başında Türkiye-ABD ilişkileri afyonun hammaddesi olan haşhaş⁸⁴⁶ ekimi nedeniyle gerilmişti. ABD, Türkiye'den haşhaş ekimini tamamen durdurmasını istemiş; ülkelerine giren uyuşturucu kaynağının % 80'inin Türkiye kaynaklı olduğunu ileri sürmüştü. Bu isteğini de baskı ve verilen yardımlarla sağlamaya çalışmıştır. 30 milyon dolarlık vaadi karşılığı durdurulan haşhaş ekimi; bu yardımın

⁸³⁹ **Milliyet**, 27.11.1977.

⁸⁴⁰ Yaklaşık 13 bin kişi.

⁸⁴¹ **Milliyet**, 16.12.1977.

⁸⁴² Türk Büyükelçisi İter Türkmen, "Metinde bizim için kabulü mümkün olmayan ifadeler bulunuyor" diyerek Barış gücünün uzatılmasına tepki göstermiştir (**Milliyet**, 17.12.1977).

⁸⁴³ Yunanistan'ın Milli Savunma Bakanı mecliste "Yunan savaş sanayinin büyük bir hızla geliştiğini, silahlanma konusunda Yunanistan'ın tek bir ülkeye bağlanmamakta kararlı olduğunu" söylemiştir (**Tercüman**, 02.09.1977).

⁸⁴⁴ **Tercüman**, 21.12.1977.

⁸⁴⁵ **Cumhuriyet**, 09.09.1977.

⁸⁴⁶ Haşhaş ekimi yasağı Erim hükümeti döneminde kabul edilmişti (**Gönlübol**, 1993 s.589).

sadece 1/3 nin verilmesi, geçimini bundan sağlayanların zor durumda kalması nedeniyle 1974'te Ecevit liderliğindeki koalisyon (CHP-MSP) hükümetince serbest bırakılmıştı. Buna tepki gösteren ABD; borç verimi, ekonomik ve askeri yardımları askıya almıştı. Nikos Sampson'un Kıbrıs'ta yaptığı darbe sonrası Türkiye'nin adaya müdahalesi de eklenince ilişkiler iyice gerilmiş, önceki sorunları gölgede bırakan bu durum kapsamlı bir krize neden olmuştur.

ABD Kongresi⁸⁴⁷ ve yöneticilerinin faklı bir tutum sergilediği ambargo kararı önce Senato'da ardından Temsilciler Meclisi'nden geçmiştir. Başkan Ford'un kararı veto etmesinin ardından yapılan araştırma ve anlaşmalar çerçevesinde silah yardımlarının sadece savunma amaçlı yapılmasına yönelik bir şartname ile 30 Aralık 1974'te ambargo kararı onaylanmıştır⁸⁴⁸. 5 Şubat 1975'te ise uygulanmaya başlamıştı. Temel neden olarak da Kıbrıs'a silah sevkiyatının durdurulması ve ABD silahlarının Kıbrıs'ta kullanılmaması şartına uyulmaması gösterilmişti⁸⁴⁹. Türkiye 17 Haziran 1975'te ABD'ye bir nota vermiş ve Türkiye'deki üsler için 30 gün içerisinde bir müzakere istemiş, aksi takdirde yeni bir durum doğacağını bildirmişti. Temsilciler Meclisinde onay çıkmayınca Türkiye 26 Temmuz 1975'te Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşması'nı yürürlükten kaldırdığını, ABD üs ve tesislerinin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrol ve gözetimi altına gireceğini bildirmişti. Türkiye kararlı tutumu ile bedeli daha önce ödenen 185 milyon dolarlık askeri yardım gönderimini kabul ettirmişti. 26 Mart 1976'da da yeni bir Savunma Ekonomik İşbirliği Anlaşması⁸⁵⁰ (SEİA) yapılmış, bunun yürürlüğe girmesi ambargonun kaldırılmasına ve kongrenin onayına bağlanmıştı⁸⁵¹. Kongre'den onay⁸⁵² çıkmayınca bu anlaşma Ocak 1977'de ortadan kaldırılmıştı.

Oran'ın belirttiği gibi Amerikan Kongresi; ambargoyu Kıbrıs'ta kalıcı bir barışın sağlanması, Türk birliklerinin geri çekilmesi ve Akdeniz'deki NATO gücünün

⁸⁴⁷ Türkiye'nin ilk Kıbrıs hareketi Yunan cuntasının darbe girişimi ve Enosis'i gerçekleştirme çabası karşısında haklı ve meşru bulunmuş ancak ikinci hareket bir işgal olarak değerlendirilmişti (Oran, **age**, 748).

⁸⁴⁸ Oran, **age**, s.702-706.

⁸⁴⁹ Tiryaki, **agt**, s.56.

⁸⁵⁰ Bu anlaşmaya göre Türkiye'deki üsler ve tesisler Türkiye'nin uygun gördüğü amaçlar çerçevesinde kullanılabilir (Tuncer, **age**, 60).

⁸⁵¹ Gönübol ve Kürkçüoğlu, **age**, 591.

⁸⁵² SEİA için daha sonra çıkan Kongre onayı ile ABD, savunma ve destek yardımlarının Kıbrıs politikası ile ilgili olmadığını göstermeye çalışmıştır. Türkiye'nin NATO ittifakı sorumluluklarıyla Kıbrıs konusunun ayrı tutulması gerektiği ısrarı bu açıdan bakıldığında olumlu sonuç vermiş kabul edilecektir (Sezai Orkunt, **Türkiye- ABD İlişkileri**, Milliyet Yayınları, 1978, s.292).

perçinlenmesi için bir yaptırım aracı olarak görmüştü. ABD ve Avrupa Türkiye ile olan ilişkilerinde Kıbrıs sorununu odak noktası haline getirmiş açıkta ifade etmeseler de ambargo ve AET ilişkilerini bununla ilişkilendirmişlerdi⁸⁵³. Demirel I. MC hükümeti döneminde ambargo ile ilgili önce “*Pire için yorgan yakılmaz*”, diyerek Batı yanlısı bir dış politikadan vazgeçilemeyeceğini belirtmiş ancak yaşanan anlaşmazlıkların uzaması ve meclisteki dış politika görüşmelerinin de etkisiyle ABD ile ikili anlaşmaların devam edemeyeceğini söylemişti. Ayrıca “*Türkiye kendisine ihtiyaç duymayanlara muhtaç değildir*” ifadesiyle tepkisini de göstermekten çekinmemişti⁸⁵⁴. Nedim Yalansız’ın da belirttiği üzere Demirel, ambargoyu I. MC hükümetini etkileyen en büyük sorun olarak⁸⁵⁵ görmüştü⁸⁵⁶. Bu sorun II. MC hükümeti döneminde de önemini korumuştur.

Uzun bir girişten sonra Türkiye-ABD ilişkilerinin II. MC hükümeti döneminde nasıl devam ettiğine bakacağız. Hükümet, programında Türkiye’nin ABD ile uzun geçmişi olan bir dostluğunun bulunduğunu, karşılıklı yarar ve çıkara dayanan bu dostane ilişkileri sürdürmeyi arzuladığına belirtmişti. Ancak bunun ilişkilerin niteliğine ters düşen tutum ve davranışların düzeltilmesi şartına da bağlı olduğunu eklemişti⁸⁵⁷. Bu dönemde de ilişkiler daha çok Kıbrıs sorununun çözümü ve ambargonun kaldırılması çabalarından ibaret olacaktır.

Silah ambargosu⁸⁵⁸ ile ilgili ABD cephesindeki ikilem de devam etmekteydi. Carter Türkiye ve Orta Doğu ile ilişkilerin zedelenmemesi için ambargonun bir an önce kaldırılmasını istemekteydi. Hem bu sorunun çözümü hem de Türkiye- Yunanistan ilişkileri için Kıbrıs konusunda başından beri inisiyatif kullanmaya çalışmıştı⁸⁵⁹. Kongre’nin elini kolunu bağladığını ifade eden Carter Türkiye’ye satış kredisi olarak 175 milyon dolar verilmesini öngören 57,6 milyar liralık askeri yardım programını imzalamıştı⁸⁶⁰. Ortak Pazar ülkelerinin desteği ile Kıbrıs ve Ambargo konularını kapsayan NATO’nun⁸⁶¹ güney kanadını kurtarmak amacı taşıyan Türk-Yunan zirvesi ile sonuçlanabilecek bir plan hazırlamıştır. Türkiye’ye uygulanan ambargonun 1978

⁸⁵³ Oran, **age**, s.710-757.

⁸⁵⁴ Tiryaki, **agt**, 74.

⁸⁵⁵ Demirel, uygulanan ambargo karşısında kredi ve ticari anlaşmalar için denge unsuru olarak İran’ı göstermiştir (Yalansız, **age**, s.329).

⁸⁵⁶ Yalansız, **age**, 329.

⁸⁵⁷ **MMTD**, D:5, C:1, B:23, 27.07.1977.

⁸⁵⁸ ABD silah ambargosunu uygularken Türkiye’nin diğer ülkelerden silah alıp almadığını kontrol etmeye çalışmıştır. Bu konuda Amerikan Kongresine bir rapor sunulmuştur (**Milli Gazete**, 15.07.1977).

⁸⁵⁹ Tiryaki, **age**, 158.

⁸⁶⁰ **Tercüman**, 07.07.1977.

⁸⁶¹ NATO’da Türkiye’ye uygulanan ambargonun kaldırılmasından yanaydı (**Milliyet**, 10.12.1977).

başında kaldırılmasını içeren bu anlaşmanın detaylarını ise Yunanistan seçimlerinden⁸⁶² sonraya bırakmıştı⁸⁶³.

Carter yönetimi, ambargo kalkmadan Kıbrıs sorununda bir ilerleme görülmeyeceğinin anlaşıldığını, 3 yıl önce imzalanan SEİA'nın Kongre'den geçilmesinin kaçınılmazlığını dile getirmiş yine de herhangi bir kazaya uğramadan geçmesi için Türkiye'den yazılı veya sözlü güvence verilmesini istemişti⁸⁶⁴. Mehmet Ali Birand'ın New York'ta bildirdiği habere göre orada bulunan Türk Dışişleri Bakanlığının yüksek bir yetkilisi “Amerikalılara hükümet programında bulunan ilkeler dışında hiçbir güvence vermeyeceğimizi ve SEİA'nın mart ayına kadar Kongre'den geçilmesini beklediğimizi söyledik” ifadelerine yer vermiştir. Ayrıca ambargonun bir kez daha Kongre'ye takılmasını Türkiye'nin hoş karşılamayacağını ve NATO'ya olan desteğini çekeceğini belirtmiştir⁸⁶⁵.

Çağlayangil, ambargonun kesinlikle kalkması anlamına gelecek olan Savunma İşbirliği Anlaşması'nın ne zaman kongreden geçeceği sorusuna “Amerikalıların niyetlerini onların belirttiği kadar biliyorum” diyerek bazı tarihlerden bahsettiklerini belirtmiştir. Kıbrıs ile ilgili de

“Kıbrıs bizim milli sorunumuzdur. Amerika ile karıştırılmaz. Anlaşmayı geçirmek Kongre'nin bileceği bir iştir. Anlaşmanın Kongre'den geçişi bizim için kesinlikle hayati bir sorun değildir... Bizim için önemli bir sorundur. Türkiye Amerika olmasa da yaşar” ifadelerini kullanmıştır⁸⁶⁶.

Başbakan Demirel⁸⁶⁷, ABD'nin Kıbrıs konusuna müdahale etmemesi gerektiğini, uyguladığı ambargo ve Amerikan Kongresi'nin tavrı nedeniyle Türkiye üzerinde oluşturulan baskının sorunun çözümünde olumsuz bir etki yarattığını belirtmiştir⁸⁶⁸. Başbakan Yardımcısı Türkeş ise Güneri Cıvaoğlu ile yaptığı mülakatta ABD Senatosu ve Temsilciler Meclisi'nin Yunan propagandası etkisi ile Türkiye aleyhine karar aldığı ve ambargo uyguladığını belirterek şu ifadeleri eklemiştir:

⁸⁶² Yunanistan seçimlerinin 20 Kasım'a alınması Türkiye ile Yunanistan'ın savunma anlaşmalarının birlikte verileceği Kongre için bir sorun teşkil etmiştir. Bu değişikliğin ABD'nin Yunanistan lehine çalışması için bir zemin oluşturduğu yorumunu getirmiştir (**Milliyet**, 01.10.1977).

⁸⁶³ **Milliyet**, 19.10.1977.

⁸⁶⁴ **Milliyet**, 28.09.1977.

⁸⁶⁵ **Milliyet**, 30.09.1977.

⁸⁶⁶ **Milliyet**, 03.10.1977.

⁸⁶⁷ “Türkiye'nin ekonomik problemlerinin Kıbrıs probleminden doğduğunu söylüyorlar” bu konu ile ilgili ne düşünüyorsunuz sorusuna Demirel, “Yanıştır diyemem, tümüyle doğru olduğunu da söyleyemem” (**Tercüman**, 31.10.1977) cevabı ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargodan bağımsız verilmiş olamaz kanaatindeyim.

⁸⁶⁸ **Tercüman**, 31.10.1977.

“Tarihte ilk defa böyle bir durum meydana gelmiştir. Çünkü Türkiye NATO ittifakı içindedir ve Amerika ile müttefikdir. Aynı ittifak içinde bulunup da bir devletin kendi müttefiki olan başka bir devlete silah ambargosu koyması bugüne kadar hiç görülmuş şey değildir. Bu silah ambargosu da çok mantıksız görünen bir sebebe dayandırılmıştır. Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesi sebep olarak gösterilmiştir.”⁸⁶⁹.

Türkeş, ABD hükümet çevrelerinin Kongre’nin kararını değiştirme çabasında olduklarını ve önümüzdeki dönem Türkiye’ye karşı uygulanan ambargonun kaldırılacağı ile ilgili ümitli olduklarını onlara da bildirmiştir⁸⁷⁰ Rauf Denктаş’ın⁸⁷¹ ABD’ye karşı tutumu daha sert olmuştur. 20 Temmuz 1977’ de Kıbrıs tutumu ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

“... ABD bu gayrı meşru idareye boyun eğmedik ve direndik diye öfkelidir. ...Silah ambargosunu büyük bir küstahlıkla sürdürmektedir. ...Türk ulusuna “ Kıbrıs’ta beni ve Yunan asıllı Amerikalıları tatmin edecek kadar taviz verinceye kadar sana silah yoktur” diyebilmektedir”⁸⁷²

Yaşanan gerginliklerin devam etmesi, Ortak Pazar ile ilişkilerin düzelmemesi ve Amerikan Kongresi’nin tutumunun değişmemesi Batı ile olan ilişkileri etkiler mi sorusuna Dışişleri Bakanı Çağlayangil; “*Türkiye’nin Batı’ya yönelik siyaseti tarihinin, coğrafyasının ve büyük lideri Atatürk mirası bir siyasettir. Bunun değişmesi için çok önemli sebepler lazım*” diyerek Türkiye’nin Batı’dan ilişkisini kesebileceğine inanmadığını belirtmiştir⁸⁷³.

Dış politikada çözümü birbiri ile ilişkilendirilen bu sorunlar için Türkiye artık bir adım atılmasından yanaydı. Bunun için 18 Kasım’da ABD Başkanı Carter’ın Kıbrıs ile ilgili toplumlararası ikili görüşmelerin başlaması için yaptığı çağrıya olumlu karşılık vermiştir⁸⁷⁴. Çağlayangil Kıbrıs sorunu ile ilgili Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs Türk ve Rum kesimlerinin temsilcilerinden oluşan dörtlü bir konferans çağrısında bulunmuştur. Bu teklif Yunanistan’ın pek hoşuna gitmese de ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından olumlu karşılanmış ve Kıbrıs sorunu ile ilgili çözümün dış politikadaki başlıca hedeflerinden olduğu belirtilmiştir⁸⁷⁵. Carter, dörtlü konferans çağrısına duyduğu memnuniyetle Yunanistan’ı Kıbrıs konusunda anlaşmaya ikna etmeye çalışmıştır.

⁸⁶⁹ Tercüman, 29.10.1977.

⁸⁷⁰ Tercüman, 29.10.1977.

⁸⁷¹ Denктаş, 3. kutlanan 20 Temmuz Barış ve Özgürlük Bayramı’nda Anavatan Türkiye’den gördüğü ilgi ve yardımlar dolayısı ile duyduğu şükran ve minnet duyguları için parti liderlerine mesaj göndermiştir (Terzioğlu, age, s.151).

⁸⁷² Terzioğlu, s.145.

⁸⁷³ Milliyet, 27.11.1977.

⁸⁷⁴ Tercüman, 20.11.1977.

⁸⁷⁵ Tercüman, 01.12.1977; Milliyet, 07.12.1977.

Ancak güvenilir bir kaynak Yunanistan'ın o günün koşulları ile Kıbrıs'ta Rumlarla ilgili bir anlaşma yapmak istemediklerini belirtmişti. Diğer yandan da bazı çevreler bir türlü çözülemeyen bu sorunun Türkiye'nin ABD ve Batı ülkeleri ile ilişkileri zedelediğini ileri sürmüştü, silah ambargosunu ve BM'nin tutumunu buna dayanak göstermiştir⁸⁷⁶.

Dışişleri Bakanı Çağlayangil ile ABD'nin Carter yönetimi ambargonun tamamen kaldırılması için karşılıklı olarak uygulanacak plan konusunda bir prensip anlaşmasına varmıştır. Buna göre; Türkiye Maraş'taki otelleri Rum sahiplerine açılmasına izin verecek fakat Maraş Türk yönetimi ve denetiminde kalacak, Türkiye adadaki kuvvetlerinin bir bölümünü çekecek, toplumlar arası görüşmelere Yunanistan ile birlikte katılacak, ABD hükümeti, Kongre'nin bu konudaki kararını en kısa sürede onaylayacaktı⁸⁷⁷. Aslında yapılan bu anlaşma bu iki sorunun birbiri ile bağdaştırıldığı çok net göstergesiydi. Ancak ABD net olarak bunun böyle olmadığını savunmuştu. ABD'li bir diplomat; Kıbrıs sorunu ile Türkiye-ABD Savunma Antlaşması arasında bir bağlantı olmadığını bu nedenle Kongre'de bu konunun etkili olmayacağını, Carter'ın anlaşmadan yana olduğunu ancak Kongre'nin 22 Aralık'tan 17 Ocak 1978'e kadar tatile gireceğini, açıldığında da bu konuyu ne zaman gündeme alacağını ve buna ne zaman yeşil ışık yakacağını bilmediğini belirtmiştir⁸⁷⁸. Kesilen Türk-Rum diyalogunu yeniden başlatmak için Amerikan elçisi bir haftada 7 kez Denктаş ile görüşmüştür. Denктаş, ABD elçisi ile yaptığı görüşmede diyalogun kurulmasına olumlu baktığını ancak bu girişimlerin kalıcı sonuç vermesi için yapılacak Rum yönetimi başkanının belirlenmesini kesin şart göstermiştir. BM Genel Sekreteri Waldheim'in de çözüm odaklı Ocak ayında Kıbrıs'a geçmeyi planlandığı öğrenilmişti. Kıbrıs konusu ile ilgilenen AET ülkeleri adına da görüşmeleri İngiltere sürdürmüştür⁸⁷⁹. ABD'nin 1977 yılında Türkiye'den aldığı mallar bir yıl öncesine oranla % 53,9 oranında azalmıştır. ABD'nin Türkiye'den yaptığı ithalatın azalması Türkiye'nin ihracatının OECD ülkeleri dışına kaymasına etki etmiştir⁸⁸⁰. Sonuç olarak II. MC hükümetinin ömrü bu sorunları çözmeye yetmemiştir. Başbakan Ford zamanında uygulanmaya başlayan ambargo 26 Temmuz 1978'de Senato'da, 2 Ağustos'ta Temsilciler Meclisi'nde ve 26 Eylül'de de

⁸⁷⁶ **Milliyet**, 04.12.1977.

⁸⁷⁷ **Milliyet**, 07.12.1977.

⁸⁷⁸ **Milliyet**, 16.12.1977.

⁸⁷⁹ **Milliyet**, 16.12.1977.

⁸⁸⁰ **Tercüman**, 30.12.1977.

Başkan Carter onayı ile kaldırılmıştı⁸⁸¹. Ambargo Türk- ABD ilişkilerinde Johnson Mektubu'ndan sonra yarattığı ikinci kriz olarak da değerlendirilmişti⁸⁸². Silah ambargosu ile ilgili Birand, orduyu araç ve teçhizatsız bırakabilen “Amerikan, NATO yardımı” politikasının ne denli yanlış olduğu, Gönübol ise bunun Türkiye’de milli silah sanayinin kurulması çalışmalarını hızlandırdığı iddialarında bulunmuştu⁸⁸³.

2.2.3. Türkiye'nin İslam Ülkeleri ile İlişkileri

Batı yanlısı bir politika izleyen Türkiye 1963-1964 Kıbrıs buhranından itibaren Orta Doğu ve Arap ülkeleri ile ilişki kurmaya başlamıştı. Bunda BM'nin tutumu ve Türkiye'nin uluslararası ortamdaki yalnızlığını fark etmesi etkili olmuştur. 1971-1973 ara rejim döneminde çok yönlü bu dış politikaya ara veren Türkiye, ABD eksenli bir dış politika gütmüştür. Daha sonra Arap-İsrail savaşları nedeniyle uygulanan petrol ambargosu, 1974'teki Kıbrıs çıkartması siyasi ve ekonomik dengelerde değişiklikler yaratmış ve Türkiye'nin yeniden çok yönlü bir dış politikaya yönelmesine neden olmuştur. Türkiye Orta Doğu İslam coğrafyasında petrol ihraç eden İslam ülkeleri ile ilişkilerine özen göstermiştir. 1977 yılında Türkiye'nin temasta bulunduğu İslam ülkelerine bakacak olursak; Libya, İran, Mısır, Sudi Arabistan, Irak ve Pakistan gibi ülkeleri görmekteyiz. Türkiye ayrıca İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansları aracılığıyla diğer ülkelerle temaslarını sürdürmekteydi. O da bu ülkeler gibi İslam Ortak Pazarı'nın oluşturulmasından yanaydı. Onu Orta Doğu ve İslam ülkelerine yakınlaştıran başlıca nedenler şunlardı:

- Petrol krizi nedeniyle petrol fiyatlarının neredeyse 4 kat artması ve döviz rezervlerinin hızlıca tükenmesi,
- Batı ülkelerinin sanayi malları fiyatlarının hızla artması ve bu ülkelerle yapılan ithalatının pahalılaşması,
- 1974'te yapılan Kıbrıs hareketinin ülkeye yeni ekonomik yükler getirmesi ve Türkiye'nin dış ekonomik kaynağı olarak gördüğü ülkelerle arasını açması,
- ABD'nin ve bazı BM üyelerinin Kıbrıs gibi Türkiye'nin milli sorun olarak gördüğü bir konuda baskı uygulamaya çalışması ve ona kendisini uluslararası camiada yalnız hissettirmesi,

⁸⁸¹ Tuncer, **age**, 61; Tiryaki, **agt**, s.98.

⁸⁸² Tiryaki, **agt**, s.206.

⁸⁸³ Birand, 1980, s.190; Gönübol ve Kürkçüoğlu, **age**, s.591.

- Filistin halklarının meşru haklarını tanıması nedeniyle Türkiye, üslerinin Orta Doğu savaşında İsrail'e yardım amaçlı kullanılmayacağını ABD'ye duyurması ve bu yönde bir duruş sergilemesi,
- Kıbrıs konusunda İslam dünyasında destek bekleme,
- Batı'ya olan bağımlılığı azaltma isteği⁸⁸⁴ ve Orta Doğu'nun bu konjonktüründe etkin rol oynayan bir ülke olmak istemesi,
- Tüm bu belirtilen nedenlerin de etkisiyle ekonomik, ticari ve kültürel bağların kurulmak istenmesi,
- MSP'nin ülke içinde güç kazanması gibi.

Türkiye bu ekseninde 1974'te İslam Konferansı Örgütü bütçesine katkıda bulunmaya başlamış, 1975'te İslam Bankası'na tam üye olmuştur. 20 Ekim 1975'te İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı'na Türkiye ilk kez Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri düzeyinde değil, Bakan (Çağlayangil) düzeyinde katılmıştır. Özellikle 1976'da İstanbul'da 7. düzenlenen İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Toplantısı Türkiye için bir dönüm noktası kabul edilmişti. İlişkilerin geliştirilmesine odaklanılması durumunun laiklikle çelişip çelişmediği konusunu gündem dışı bırakmıştı. Başbakan Demirel ve Dışişleri Bakanı Çağlayangil konferansta yaptıkları konuşmalarda Türkiye'nin İslami yönünü vurgulamış ve Kıbrıs Türklerini destekleme çağrısı yapmıştı. Bu çağrıyı olumlu karşılayan Konferans bir sonraki toplantıya Kıbrıs⁸⁸⁵ Türklerinin katılımını onayladığını belirtmişti. Ayrıca konferansta Türk heyetinin girişimiyle kültürel ve bilimsel işbirliği için İstanbul⁸⁸⁶ ve Ankara⁸⁸⁷, da iki merkezin kurulmasına karar verilmişti.

Türkiye, Orta Doğu coğrafyasındaki savaştan ve Mısır-İsrail yakınlaşmasından doğan kutuplaşmalardan dolayı bu iki devletle olan ilişkilerini kesmemiş, barış yanlısı bir politikadan yana olduğunu belirtmişti. Daha önce Ankara'da kurulması kararlaştırılan FKÖ bürosu temsilcisine 1977 başında diplomatik statü verilmesini sağlayan Türkiye önceleri çok üzerinde durmasa da zamanla Filistin'in devlet kurma haklarını da tanıyacaktı⁸⁸⁸. Genel olarak bakıldığında izlenilen dış politika bu yönde

⁸⁸⁴ Türkiye, Batı'ya bağımlılığını azaltmak için İslam ülkeleri ile bağımlı güçlendirmeye çalışsa da hiç Batı ittifakını terk etmeyi düşünmemiştir (Tuncer, age, s.89).

⁸⁸⁵ Kıbrıs Türk Müslüman topluluğu konuk statüsünden gözlemci statüye geçirilmişti (Oran, age, s.794).

⁸⁸⁶ İslam Tarihi ve Sanat Araştırma Merkezi.

⁸⁸⁷ İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomi, Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi.

⁸⁸⁸ Oran, age, s.794-800; Tuncer, age, s.35-91; Gönülbol ve Kürkcüoğlu, age, s.596-597.

olmuştur. II. MC hükümeti döneminde yaşanan gelişmelere bakarak biraz daha somutlaştıracak olursak, öncelikle hükümetin programında bu politika ile ilgili şu ifadeler dikkat çeker:

“Tarihî ve manevî bağlarla bağlı bulunduğumuz Müslüman ülkelerle ilişkilerimizi, yeni yaklaşımlarla sağlam temeller üzerinde geliştirmek ve bu ülkelerle aramızdaki işbirliğine her sahada ve bu arada sanayi ve teknoloji alanında yoğun bir muhteva kazandırmak için gayret sarf edeceğiz ve gerekli bütün girişimlerde bulunacağız. İslâm Konferansına üye ülkelerle ilişkilerimizin de bu çerçevede değerlendirilmesine ve geliştirilmesine önem vereceğiz. Orta Doğu ihtilâfının çözümü için temel şartların her şeyden önce ilk adım olarak işgal edilen toprakların terk edilmesi ve Filistin halkının kendi devletini de kurmasını ihtiva eden meşru millî haklarının tanınması olduğu görüşündeyiz.”⁸⁸⁹.

Ayrıca programda İran ve Pakistan⁸⁹⁰ ile geleneksel dostluğun sürdürüleceği, bağlantısız ve bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerle de ilişkilerin geliştirileceği ifade edilmiştir⁸⁹¹. Korkut Özal daha 4-10 Temmuz tarihleri arasında Londra’da “İslam Dünyası ve İslam’da Ekonomik Nizam” adlı bir konferansa katılmıştır. Özal bu konferansın iktisadi gelişmelerin hızlanması ve İslam memleketleri arasındaki dayanışmanın kuvvetlenmesi, bunların ekonomik dengesizliklerini ortadan kaldırılması, dışarıya muhtaç olmadan kendi içinde güçlü bir gelişme gösterebilmesi için faklı teklif ve tavsiyeler taşıdığını söylemişti⁸⁹². Ticaret Bakanı Güner⁸⁹³ ise Türkiye’nin İslam ülkeleri ile işbirliği ve ortak pazarının AET ile ilişkileri siyasal açıdan etkilemeyeceğini ancak ekonomik açıdan bazı güçlükler yaratacağını ifade etmişti⁸⁹⁴. Orta Doğu coğrafyasında İslam ülkeleri⁸⁹⁵ ile ilişkiler Türkiye’nin hem iç hem de dış politikası bakımından düşünüldüğü kadar kolay olmamıştır. Çünkü Orta Doğu’nun tek sorunu Arap-İsrail mücadelesi değildi. Mısır lideri Enver Sedat’ın İsrail ve Kudüs’ü ziyareti ile başlayan Mısır-İsrail yakınlaşması Arap dünyasını bölmüştü. Bunun yanı sıra aralarında sınır anlaşmazlığı olan Libya ve Mısır’ın bu nedenle çatışmalar yaşaması bu devletlerle ilişkileri bulunan Türkiye’yi de sorunların ortasına çekmiştir. Mısır lideri Sedat, Mısır-

⁸⁸⁹ MMTD, D:5, C:1, B: 23, 27.07.1977, s.132.

⁸⁹⁰ 31 Ağustos 1977’deki BM Güvenlik Konseyi toplantısında Pakistan Kıbrıs konusunda Türkiye lehine bir tutum sergilerken, Hindistan Rum yanlısı bir tutum sergilemiştir (**Milliyet**, 02.09.1977).

⁸⁹¹ MMTD, D:5, C:1, B: 23, 27.07.1977, s.132.

⁸⁹² **Milli Gazete**, 20.07.1977.

⁸⁹³ Güner, AET ile ilgili “Türkiye AET ilişkileri bugün AET’nin inatçı ve anlamsız tutumu sebebiyle bir çıkmaza girmek üzeredir. Ortaya çıkan güçlükler bütünüyle AET’nin anlaşmazlığından doğmuştur” ifadelerini kullanmıştır (**Tercüman**, 16.12.1977).

⁸⁹⁴ **Tercüman**, 16.12.1977.

⁸⁹⁵ Bu ülkeler, Orta Doğu coğrafyasında savaş ekonomisi düzeni içindeydi. Ekonomilerinin en az 1/3’ini askeri harcamalara ayırmaktaydı (**Milliyet**, 11.12.1977).

Libya çatışmasının nedenini Kaddafi'ye yüklemiş, Libya birliklerinin Mısır'daki sınır muhafızlarına saldırdığını ileri sürmüştü, "*Kaddafi'nin düşüşü yalnız Arap halkının değil bütün dünyanın yararına olacaktır*" ifadelerini kullanmıştır. Libya Halk Konseyi üyeleri ise Ankara'daki toplantıda Libya-Mısır arasındaki anlaşmazlıkta Sedat rejimini suçlamış, onun ABD yanlısı siyaseti ve İsrail desteği ile Arap davasına ihanet ettiğini bu nedenle Türkiye'den iki devlet arasında aracı olmasını değil, hak yanında olmasını belediklerini söylemişlerdi⁸⁹⁶.

Mısır ile Irak, Suriye ve Libya ilişkilerinin oldukça gergin olduğu bir dönemde Başbakan yardımcılarında birinin Suriye'de, diğerinin Irak'ta, Dışişleri Bakanının da Mısır'da olması hükümete sert eleştiriler getirmiştir. Faruk Sükan mecliste yaptığı bir konuşmada Irak, Suriye ve Libya radyolarında Türkiye'nin çok yönlü değil, çok yüzlü politika yaptığını yayınladığını, ayrıca bu ziyaretlerden meclisin haberinin olmadığını belirterek şu ifadeleri kullanmıştır:

"Bu tarzda devlet politikası olmaz. Demokratik memleketlerde emsali var; bu kadar hayati ve milli davalar ve meseleler karşısında, demokratik ülkelerde iktidar ve muhalefet diyalogu kurulur ve bunun öncülüğünü de iktidar ve hükümet yapar. Hükümet muhalefete bilgi verir; onun, bir milli devlet politikası tanzimi hususunda görüşünü ve işbirliğini sağlar ve dış memleketlere öyle gider"⁸⁹⁷.

Mısır lideri Sedat'ın İsrail'i ziyaretinin ardından Çağlayangil'in Mısır'ı ziyareti MSP'nin tepkisini çekmiştir. Çünkü bu gezinin hükümetin dış politikası ile çeliştiği ve Müslüman ülkelerle ilişkileri zedeleyebileceği ihtimali onlarda endişe yaratmıştır. MSP Genel Sekreteri Asiltürk bu gezinin hükümet adına yapılmadığını, Çağlayangil'in özel gezisi olduğunu ileri sürerken, AP'li Öztürk bunun Sedat'ın İsrail'i ziyaretiyle karıştırılmaması gerektiğini söylemiştir⁸⁹⁸. Asiltürk, Çağlayangil'in bu ziyareti sonrası Ankara'daki demecine daha sert çıkışarak "*Çağlayangil'in demeçleri hükümeti bağlamaz*" ifadelerini kullanmıştır⁸⁹⁹. Çağlayangil-Sedat görüşmelerinde iki ülke arasında teknik ve ekonomik işbirliğinin geliştirilmesini öngören çerçeve anlaşması imzalanmıştır. Çağlayangil, 1970'te seçildiğinden beri Enver Sedat ile görüşen ilk Türk

⁸⁹⁶ **Tercüman**, 26.08.1977; **Cumhuriyet**, 02.08.1977.

⁸⁹⁷ **MMTD**, D:5, C:1, B:71, 30.11.1977, s.422.

⁸⁹⁸ **Milliyet**, 30.11.1977.

⁸⁹⁹ **Milliyet**, 02.12.1977.

Dışişleri Bakanı olarak iki ülke arasındaki ilişkileri en yüksek düzeyde ele alma olanağı bulan kişi olarak tarihteki yerini almıştır⁹⁰⁰. İki liderin yaptığı görüşmelerde;

- Taraflar Orta Doğu sorununun çözümü için ortak bir tutum belirtmiş,
- 1967 Haziran'ından sonra işgal edilen Arap topraklarında İsrail kuvvetlerinin çekilmesi, Filistin halklarının kendi devletini kurması ve milli haklarını iadesi çağrısında bulunulmuş,
- Cenevre Barış Konferansı'nın süratle toplanması çağrısı yapılmış,
- Kıbrıs bağımsızlığı, bağlantısızlığı, toprak bütünlüğü ve hükümlerliliği desteklendiği belirtilmiş,
- İslam Konferansı ülkeleri arasında gelişen dayanışma ve işbirliğinin önemine değinilmiş,
- İkili ilişkiler konusunda da kalkınmaların endüstriyel teknik ve bilimsel yönleri ile ilgili bilgi ve tecrübe teatisinin gerekliliği üzerinde fikir birliğine varılmıştır⁹⁰¹. Mısır, Libya'nın Trablusgarp kentinde toplanan Arap zirvesinin kendisine kaşı aldığı sert kararları protesto etmek amacıyla 05.12.1977'de 4 Arap ülkesi (Suriye, Libya, Cezayir, Güney Yemen) ile ilişkilerini kestiğini açıklamış, bu ülkelerin Büyükelçilerinin 24 saat içinde Mısır'ı terk etmelerini istemiş, Moskova'daki Büyükelçisini de çağırılmıştır⁹⁰².

Türkiye'nin bu coğrafyada en çok ilişki kurduğu devletlerden bir de Libya olmuştur. I. MC hükümeti döneminde Libya Teknik Heyeti ile bir takım anlaşmalar yapılmış ancak bunlar seçimlerin araya girmesi ile uygulama alanı bulamamıştı. Mayıs 1977'de yapılan Türkiye-Libya ortak yatırım anlaşması bu ülkelerle ikili anlaşmalara örnek teşkil etmişti. Türkiye Orta Doğu İslam ülkeleri ilişkileri bu zamana kadar İslam konferansları seviyesinde yürütülmüş, bundan sonraki çalışmaların ikili görüşmelerle yapılacağı belirtilmişti⁹⁰³. II. MC hükümeti döneminde de ilişkiler devam etmiş özellikle ortak yatırım ve kültür anlaşmaları yapılmıştır⁹⁰⁴. Projelerin hepsinin Türkiye'de yapılacağı ortak yatırım anlaşmasında Türkiye'ye % 51 de pay ayrılmıştı⁹⁰⁵. İki ülke arasındaki Kültür Anlaşması ise Libya Milli Eğitim ve Kültür Bakanı Vekili

⁹⁰⁰ **Milliyet**, 04.12.1977.

⁹⁰¹ **Milliyet**, 05.12.1977.

⁹⁰² **Milliyet**, 07.12.1977.

⁹⁰³ **Tercüman**, 23.08.1977.

⁹⁰⁴ **Tercüman**, 23.08.1977.

⁹⁰⁵ **Milliyet**, 01.09.1977.

Muhammed Ahmet Al Şerif ile Kültür Bakanı Avni Akyol arasında imzalanmış ve Libya Kültür Merkezi açılmıştır⁹⁰⁶.

17 Ekim 1977'de İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nde İslam Ülkeleri Ticaret ve Sanayi Odaları Konferansı toplanmış, aynı gün Ankara'da 23 Ekim'e kadar sürecek olan İslam Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Toplantısı da başlamıştı. Burada Müslüman ülkeler arasındaki ekonomik, sanayi ve teknolojik işbirliği konuları görüşülecekti⁹⁰⁷. İslam ülkeleri ile ilişkileri daha üst seviyelere taşımak isteyen ve bu konuda kendilerine ayrı bir misyon yükleyen MSP ve lideri Erbakan'ın bu yönde özel bir çaba göstermiştir. İslam ülkelerinin Büyükelçilikleri ile görüşmeleri, İslam Konferansları faaliyetleri, Hac ziyaretleri sırasında kurulan temaslar ve verilen iftar yemeklerindeki ev sahipliği gibi. Hac ziyareti nedeniyle geniş bir heyetle Sudi Arabistan'da bulunan Başbakan Yardımcısı Erbakan'ın Mina'da yabancı hacılara "İslam Meseleleri ve Ortak Pazarı" konulu bir konferans vermesi yine bu çabalardandı⁹⁰⁸.

II. MC hükümeti Türkiye'nin 1970'li yıllardaki Irak⁹⁰⁹ politikasını sürdürmemiş, Irak ile ikili yatırımları arttırmaya, ilişkileri geliştirilmeye çalışmıştır. Türkiye'den Irak'a demiryolu ile 100 bin ton buğday sevkiyatı yapılacağını belirtmiştir. Kerkük-İskenderun Petrol Boru Hattı'nı genişletme, yeni bir petrol rafinerisi ve çift hatlı demiryolu kurulması konularında da anlaşmaya varılmıştır⁹¹⁰. 1977'de çalışmaya başlayan Kerkük-Yumurtalık boru hattı ile Türkiye petrol ihtiyacının 2/3 sini karşılamakta, üstelik de kira almaktaydı⁹¹¹.

Hükümetin Orta Doğu ve İslam ülkeleri için uyguladığı politika bağlı olduğu ilkeler açısından olumlu, diplomatik uygulama bakımından olumsuz ve çelişkili olarak görülmüştür. Ali Sevgili, Doğan ile yaptığı röportajı ile kaleme aldığı yazıda hükümetin Orta Doğu politikasını eleştirmiş, bu yönde özgün bir politikası olmadığını, Türkiye'nin Arap ülkelerinden gördüğü olumsuz tavrı ise buna bağlamıştı. Bu coğrafya için genel olarak Türkiye'den beklenenin bölünen Arap ülkeleri arasında barışçıl bir rol oynamak

⁹⁰⁶ **Tercüman**, 30.12.1977.

⁹⁰⁷ **Tercüman**, 17.10.1977.

⁹⁰⁸ **Tercüman**, 26.11.1977.

⁹⁰⁹ Irak ve Suriye'nin Baas iktidarlarının Sovyet Rusya ile ilişkilerini geliştirmeleri ABD müttefiklerini (İran, İsrail, Türkiye) rahatsız etmişti. Türkiye'nin devrimci gençlerinin Suriye ve Lübnan üzerinden Filistin askeri kamplarında eğitim alarak ülkeye dönmeleri de Türkiye'yi rahatsız eden diğer konuydu. Bu nedenlerden dolayı Türkiye Suriye ve Irak ile mesafeliydi (Oran, **age**, s.794).

⁹¹⁰ **Tercüman**, 08.09.1977.

⁹¹¹ Oran, **age**, s.795.

olduğunu belirtmiştir⁹¹². Türk Atlantik Antlaşması Derneği tarafından düzenlenen “Türkiye’nin Dünya üzerindeki Yeri” konulu panelde siyasal açıdan değerlendirmede bulunan Turan Güneş de hükümetin bu yöndeki politikasını eleştirmiş, Orta Doğu ve İslam ülkeleri ile ilişkilerin kıyafet ve İslam birliği gibi hayali konularda kaldığını söylemiştir⁹¹³.

2.2.4. Türkiye – Sovyet Rusya İlişkileri

1970’li yılların başında Türkiye Sovyetlerle iyi ilişkiler içindeydi. 1972’de iki ülke arasında imzalanan 8 maddelik “İyi Komşuluk ve Dostça İşbirliği İlkeleri Bildirgesi” bunun bir göstergesiydi. 1974’teki Kıbrıs sorunu iki ülke ilişkilerini de olumsuz etkilemişti. Yine de Sovyetler, Türkiye’nin Batı karşısında bir denge alternatifi olarak varlık göstermişti⁹¹⁴. Türkiye aslında siyasi olarak Batı Bloğunun içinde ancak kendi şartlarına uygun sosyal ve ekonomik uygulamalarla gerektiğinde kendisine bir rota belirleme özgürlüğüne sahipti. MC hükümetlerinin uyguladığı çok yönlü dış politika buna bir nevi örnekti. Sezai Orkunt’un şu sözleri de bunu desteklemektedir:

“Devlet bağımlı olamaz. Devleti bağımlı yapan, öyle gösteren devlet adamlarının tutumlarıdır. Devlet adamları basiretli, dış ilişkilerde hesaplı ve mesafeli olduğu müddetçe ve özellikle bir ideolojinin esiri bulunmadığı müddetçe bir devlet bağımlı değildir. İyi işleyen bir bürokratik çark devlet adamlarının başarılarını tamamlar”⁹¹⁵.

Oran, genel olarak 1960-1980 yılları arasında Türkiye’nin iç politikasında yaşanan anarşiden Sovyetler Birliği’nin sorumlu tutulduğunu, 1970’li yıllarda kurulan hükümetlerden sadece Ecevit hükümetlerinin programlarında Sovyetlerle ilişkilerin iyileştirilmesine değindiğini belirtmişti⁹¹⁶. I. MC hükümeti, programında Sovyetlerle ilgili iyi komşuluk ilişkilerin devamını dilemekten⁹¹⁷ öteye gitmese de süreçte iyi ilişkiler kurmuş, önemli anlaşmalara imza atmıştı. Bunda Kıbrıs sorunu, ABD’nin uyguladığı ambargo ve ekonomik durumun etkisi olmuştu. Sovyetler, I. Kıbrıs Barış Hareketi’ni desteklemiş ancak ikincisine karşı çıkmıştı. 23 Ağustos 1974 Deklarasyonu ile Türk askerinin Kıbrıs’tan çekilmesini, adada yeniden Makarios yönetiminin kurulmasını istemiş ve Kıbrıs sorununun uluslararası bir konferansta ele alınmasını önermişti. Yunanistan’ın sıcak baktığı bu öneriyi Türkiye, 27 Ağustos’ta Sovyetlere

⁹¹² Milliyet, 11.12.1977.

⁹¹³ Milliyet, 25.12.1977.

⁹¹⁴ Tuncer, *age*, s. 66.

⁹¹⁵ Orkunt, *age*, s.298.

⁹¹⁶ Oran, *age*, s.781.

⁹¹⁷ Sanal, *age*, s.181.

verdiği bir nota ile reddetmiş, adadaki kuvvetlerini uygun zamanlarda ve kademeli olarak çekeceğini belirtmişti.

Tuncer, Sovyetleri Yunanistan'a yaklaştıran nedenlerin ülkede cunta yönetiminin yerini Karamanlis hükümetine bırakması ve ülkenin NATO'dan ayrılması olarak belirtmişti. Türkiye'ye uygulanan silah ambargosundan Sovyetlerin memnuniyet duyduğunu ancak bu dönemde Türkiye ile ilişkilerini beklediği gibi geliştiremediğini söylemiştir. Bunun nedenini de; 1- II. Kıbrıs Barış Hareketinin Sovyetlerde uyandırdığı kaygı, 2- MHP'nin Sovyet karşıtı tutumu, 3- Marksist eğilimli örgütlerin yarattığı anarşi ve terör ortamı nedeniyle ilişkileri geliştirme girişimlerinin bulunmaması gerekçelerine dayandırmıştır⁹¹⁸. Gönübol da ABD'nin uyguladığı silah ambargosunun⁹¹⁹ beklendiği gibi Türkiye'yi Sovyetlere yaklaştırmadığını nedenleri ile ifade etmiş, bu yönde Tuncer'in ileri sürdüğü nedenleri temellendirmiştir⁹²⁰.

Çağlayangil, Mart 1977'de⁹²¹ Sovyet Rusya'ya yaptığı ziyareti sırasında 3 ayrı alanda anlaşma imzalamıştı. Bunlar; 1- Ekonomik İşbirliğinin Geliştirilmesine Dair Anlaşma, 2- Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması, 3- Sivil Hava Gemisi Kaçırma Olaylarının Önlenmesine Yönelik Anlaşma. Silah ambargosuna rağmen burada gelen silah satışı teklifine Türk heyetinin olumlu karşılık vermediği, bu dönemde yaşanan Türk-Sovyet ilişkilerinin ekonomik boyutu geçip siyasal ve ideolojik boyuta taşınmadığı belirtilmişti⁹²². Ancak Türkiye'den askeri uzmanlar Rusya'nın "Kafkas" isimli tatbikatına katılmış daha sonra Rusya Milli Savunma Bakanı Greçko ile görüşmüşler. Genel Kurmay Başkanı Yardımcısı Kenan Evren başkanlığındaki bir heyet de yine aynı yıl Sovyetleri ziyaret etmişti. Bu zaman kadar proje bazında yürütülen ilişkiler 1976'dan itibaren hükümetler arası Türk-Sovyet Ekonomik İşbirliği Karma Komisyonu'nun kurulması ile artık komisyon üzerinden yürütülmeye başlamıştı⁹²³. II. MC Hükümeti, programında Sovyetlerle ilgili yalnızca şu ifadelere yer vermiştir: *"Sovyetler Birliği ile mevcut iyi komşuluk ilişkilerimizin, gerçekçi ilkelere dayalı olarak*

⁹¹⁸ Tuncer, **age**, s.66,67.

⁹¹⁹ Sovyetler Birliği daha sonra kaldırılan silah ambargosuna sert tepkide bulunmuş; bunun barış için bir tehlike, Ege ve Akdeniz için ise bir dengesizlik olduğunu ileri sürmüştür (Gönübol ve Kürkçüoğlu, **age**, s.593).

⁹²⁰ **Age**, s.593.

⁹²¹ Türkiye 1977'de Sovyetlerle 1 milyar 300 milyon dolarlık 10 yıllık bir ekonomik yardım imzalamıştır (Oran, **age**, s.783).

⁹²² Tiryaki, **agt**, s.212-219.

⁹²³ Tuncer, **age**, s.68.

geliştirilmesinin, bölge istikrarına ve bölgedeki dostane işbirliğine önemli katkısı olduğu kanısındayız.” Ayrıca uluslararası komünizmin Türkiye’de rejimi yıkmaya yöneldiğini bunu önlemek için her türlü tedbiri alacaklarını belirtmişti⁹²⁴. I. MC hükümeti dönemindeki ilişkilerin bu dönemde daha da iyiye gitmesi dışarıda bir kaygı oluşturmuştu. Newsweek Dergisi muhabiri Demirel’e Türkiye’nin son günlerde Sovyetlerle yakınlaşmasının çok konuşulduğunu (işbirliği anlaşmaları yaptığını, 1 milyar dolar üzerinde imar kredisi aldığını) söylemiş, Türkiye’nin Batı Bloğundan ayrılıp tarafsız ya da Sovyetlere daha yakın bir ülke olma ihtimalini bir soru olarak yöneltmiştir. Demirel ise cevaben bugün bunun için bir neden olmadığını, Türkiye’nin uzun vadedeki çıkarlarına uygun davranacağını söylemiştir⁹²⁵. 1975’ten beri çalışmalar olumlu sonuç vermiş, 19 Ağustos 1977’de Türkiye Elektrik Kurumu ile Sovyetler Birliği’nin Ankara’daki müşaviri arasında anlaşma imzalanmıştır⁹²⁶. 22 Aralık 1977’de Türk Sovyet Ekonomik İşbirliği Karma Komisyonu ikinci dönem toplantıları başlamıştır. Bayındırlık Bakanı Selahattin Kılıç *“Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması çerçevesi içinde yapılabilecek projelerin toplam maliyetinin 7 milyar dolara ulaşmakta olduğunu”* söyleyerek bu miktarın önemine dikkat çekmiştir. İlk toplantıda ele alınacak konular ve projeler gözden geçirilecek, bir sonraki dönemin toplantı tarihleri belirlenecekti⁹²⁷. Yapılan bu görüşmelerde Enerji ve Sanayi Bakanlıkları ile kendilerini ilgilendiren projeler için prensip mutabakatına varılmıştır. Enerji Bakanlığını ilgilendiren projeler: İzmir Aliğa Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Arpaçay Barajı, Çan Orhaneli Linyit Projesi, Karadeniz Rafinerisi, Sinter Manyezit Tesisleri, Refrakter Tuğla Tesisleri, Kavşak, Çatalan, Kılızlı Barajı ve Hidroelektrik Santralleri, Muğla Linyit İşletmesi, Hidrojen Peroksit Fabrikası. Sanayi Bakanlığını ilgilendiren Projeler: İskenderun⁹²⁸ Demir Çelik Tesisleri, Hasan Çelebi Demir Cevheri Hazırlama Tesisleri. Gübre Kompleksi ve Pres Dökme Fabrikası gibi kuruluşların da kısa dönemde yapılabileceği görüşülmüştü. Bir haftaya yakın süren 2. dönem toplantıları 27 Aralık 1977’de Bayındırlık Bakanlığı Tören Salonu’nda 10 milyar dolar tutarında çeşitli projeleri kapsayan bir anlaşma ile son bulmuştur. 17.00’de imzalanan bu Türk-Sovyet

⁹²⁴ MMTD, D:5, C:1, B: 23, 27.07.1977:119, 132.

⁹²⁵ Tercüman, 31.10.1977.

⁹²⁶ Milliyet, 20.12.1977.

⁹²⁷ Tercüman, 23.12.1977.

⁹²⁸ Sovyetler Birliği, İskenderun Demir Çelik Fabrikası’nın kapasitesini 6 milyon tona çıkartmak için Türk hükümeti ile anlaşma yapmıştır (Milliyet, 27.12.1977).

Ekonomik Protokolü ile birçok noktada mutabakata varılmıştır. İki ülke ticaretinin⁹²⁹ de geliştirilmesine ve enerji nakil hattının iyi işlemesi için teknisyenler arası sürekli temaslarda bulunulması kararı da alınmıştı⁹³⁰.

Türkiye'nin Sovyet Rusya ile yaptığı yeni anlaşmalar Batı ülkelerinde özellikle NATO üyeleri arasında endişe yaratmıştır. Ali Karaosmanoğlu⁹³¹, Sovyetlerle olan bu yakınlaşmanın 1960'larda başladığını, bunun ekonomik, teknik ve kültürel bir yakınlaşma olduğunu söylemiştir. Karaosmanoğlu Ambargo ve Kıbrıs meselelerinin⁹³² Türkiye'yi Sovyetlere yaklaştırır mı sorusuna; *“Böyle bir yakınlaşma olsa bile aniden olmaz. Fakat bütün bunlar kamuoyunu, bürokrasiyi, dışışleri mensuplarını, politikacıları etkiliyor... Doğu Bloku ile yakınlaşma yönünde yeni eğilimler ortaya çıkabilir”* şeklinde cevap vermiştir⁹³³. Ahmet Şükrü Esmer Milliyet'teki yazısında hükümetin Sovyetlerle ekonomik ilişkileri geliştirirken, siyasal ilişkileri geliştirmekten çekindiğini ifade etmiştir⁹³⁴.

⁹²⁹Yerfiskobirlik Genel Müdürü Miraç Demirbaş, Sovyet Rusya ile yapılan bağlantı sonucu 3 bin ton yerfistiği ihraç edildiğini söylemiştir (**Milliyet**, 29.10.1977).

⁹³⁰**Tercüman**, 27.12.1977; 30.12.1977.

⁹³¹ Ali Karaosmanoğlu, ODTÜ ve Boğaziçi Üniversitelerinde öğretim üyeliği yapmış Uluslararası Hukuk Doktorudur. Birçok uluslararası konferansta da Türkiye'yi temsil etmiştir (**Tercüman**, 02.01.1978).

⁹³² Sovyetlerin Kıbrıs ile ilgili tutumu değişmemiş; Sovyet Baş delegeşi, BM toplantısında Türk birlikleri adını da belirterek adada tüm yabancı birliklerin çekilmesini istemiştir (**Tercüman**, 02.09.1977).

⁹³³**Tercüman**, 02.01.1978.

⁹³⁴**Milliyet**, 01.01.1978.

BÖLÜM 3: II. MC HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE YAŞANAN SORUNLAR

II. MC hükümeti her açıdan zor bir dönemde iktidar olmuş, birbirinden farklı 3 partinin bir araya gelmesiyle oluşmuş ve meclisin yarısından sadece 10 milletvekili fazlası ile güvenoyu almıştı. Karşısında ise neredeyse 3 partinin birleşimi kadar olan güçlü ve güvenoyu alamadığından dolayı da hükümeti bırakmak zorunda kalan öfkeli bir muhalefet bulunmaktaydı. Bu atmosferde görevini icra etmeye çalışan hükümetin koalisyon içi anlaşmazlıkları da görevi sırasında çıkan zorluklar ve sorunlar karşısında tek yumruk olmasına engel olmuştur. Bu dönemde yaşanan sorunları yinelemeden alt başlıklar altında değinelim.

3.1. İKİLİ MECLİS SORUNU

Türkiye bu dönemde ikili meclis sistemi ile idare edilmekteydi. “İkili Meclis Sistemi” parlamento yetkilerinin iki meclis tarafından kullanılması durumudur. Birçok ülkede farklı yaklaşımlar ve isimlerle uygulanan bu sistem ilk olarak 13. Yüzyılda İngiltere’de kullanılmıştır. Ülkemizde ise 1961-1980 yılları arasında uygulanmış, parlamentonun bu iki ayrı kanadı Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu isimlerini almıştı.

“Senatus” Latince ihtiyarlar meclisi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Senato daha çok danışma ve yasama fonksiyonları olan meclisler olarak bilinir. İkinci meclis olarak da adlandırılan bu yapının var oluş nedeni birinci meclisin demokratik eğilimini dengede tutmaktı. Senato; yapısal işlevinin dışında üyelerinin saygın kişilerden oluşması, bazılarının hükümette yer alması ve yasamanın yürütmeyi denetlemesi⁹³⁵ bakımından Türkiye’de önemli bir yere sahipti. Siyasal yaşamı boyunca 3 Cumhurbaşkanı, 5 Başbakan ve 65 Bakan çıkararak II. MC hükümetinde de 5 senatöre yer vermiştir. Bunlar: İhsan Sabri Çağlayangil Dışişleri Bakanı, Kamran İnan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, İskender Cenap Ege Turizm ve Tanıtma Bakanı, Sabahattin Savcı Orman Bakanı, Turhan Kapanlı Gençlik ve Spor Bakanı⁹³⁶. Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi’nin görevini yerine getiremediği bu uzun

⁹³⁵ Senato Araştırması, yasamanın yürütmeyi denetlemesinde önemli bir yere sahiptir. Fakat senatonun hükümetle ilgili Gensoru verme yetkisi bulunmamaktadır (Tunca Özgişi, **Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu**, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2012, s.93, 100).

⁹³⁶ Bkz. Özgişi, **age**.

dönemde (5 ay) hükümeti denetlemeyi sürdürmüş ve yasamanın diğer kanadı olan Millet Meclisi'ne işlerlik kazandırılması konusunda hükümete baskı yapmıştır. Bunu aşağıdaki Meclis Başkanlığı Seçimi Sorunu başlığı altında yer verdiği senatörlerin bazı ifadelerinden bile çıkarmak mümkündür. Ayrıca hükümetin iç ve dış politikaları ile ilgili bilgi istemi hükümet üzerinde zorunlu bir sorumluluk yaratırken verilen önergeler ve yapılan görüşmeler mevcut konu ve sorunların gündeme alınması konusunda itici bir güç olmuştur.

3.2. MECLİS BAŞKANLIĞI SEÇİMİ SORUNU

II. MC Hükümeti'nin güvenoyu alması bir türlü sağlanamayan istikrarın ve beklenen demokratik ortamın oluşmasına yetmemiştir. Parlatonun en önemli kanadı olan Millet Meclisi'nin başkanının seçilememesi ve Başkanlık Divanı'nın oluşturulamaması bu kanadı yaklaşık 4 ay işlevsiz hale getirmiş, yasama organı Cumhuriyet Senatosu ile tek yönlü işlemiştir. Tatil yapamayan meclis, oturumu açıp yoklamayı aldıktan birkaç dakika sonra kapatır duruma gelmişti. Başkanlık seçimlerinde gerekli çoğunluk sağlanamadığından sonuç bir türlü alınamamıştır. Özellikle muhalefet bu durumdan rahatsızlık duymuş zaman zaman sert eleştirilerde bulunmuştur. Öncelikle Sakarya Milletvekili Uysal ülke ve ulus sorunlarının çözüm beklediğini ileri sürerek Millet Meclisi'nde şu ifadelerle çağrıda bulunmuştur:

“Muhalefetle diyalog kurulması, iş birliği yapılması, konuların yumuşatılması» diye her gün söylüyorsunuz; böyle mi muhalefetle işbirliği yapacaksınız siz? Değerli arkadaşları uyarıyorum. Cephe partilerinin milletvekillerini, üyelerini uyarıyorum; buraya gelerek, ülkemizin çözüm bekleyen sorunlarının çözüme kavuşturulması için, Başkanlık Divanı'nın çıkması için, bir an önce Anayasanın öngördüğü, Meclis Tüzüğü'nün öngördüğü hususların yerine getirilmesi için, gelsinler Meclis Başkanı'nı seçelim, Başkanlık Divanı'nı seçelim. Bu bir uyarıdır”⁹³⁷.

Trabzon Milletvekili Rahmi Kumaş, bir türlü başkan seçilememesi ve geçici başkanlık görevi ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

“Millet Meclisi geçici Başkanına, belki de farkında olunmayarak bazı önemli işlerin burada yaptırılmasıdır. Örneğin, kurulmuş iki hükümetin işlemlerinin burada tartışılması ve güven oylamasına geçilmesi; ayrıca da Millet Meclisi geçici Başkanı'nın, üyelerin ödenekleri, yollukları, tedavi giderleri gibi konularda ellerine para geçmesi için ita amiri olarak imza atması için ses çıkarılmaması. İşimize geldiği için buna herhalde ses çıkarmıyoruz; ama

⁹³⁷ MMTD, D: 5, C:1, B: 27, 03.08.1977, s.225.

örneğin, gündem dışı bir konuşma burada yapılmak istendiği zaman, “Geçici Başkanlık bunu yaptırılmaz” diye karşımıza çıkmakta ve aramızda hiç ses çıkmamaktadır. Savaş da çıkarsa burada konuşmak isteyen çıkmayacak mı?”⁹³⁸.

Ayrıca hükümet üyelerinin meclise gelmediğini geçici Başkan Kinyas Kartal’ın, verilen soru önermelerini ilgili bakanlara ve Başbakanı vermediğinden hükümetin denetlenmediğini belirtmiştir⁹³⁹. Meclis, kendisinin ve üyelerinin itibarının kaybedilmesinden demokrasinin elden gitmesine kadar birçok konuda çekişme halindeydi. Amaç bir an önce askıya alınan meclise işlerlik kazandırmaktı. Uysal, hükümetin işi yokuşa sürme nedenini her üç partinin de Meclis Başkanını kendi partilerinden seçtirmek istemi olarak değerlendirmiştir⁹⁴⁰. Oysa başkanın seçilememesi hükümetin de bir sorundu çünkü seçimin uzamasının yanı sıra yürütmenin işleyişi kendisine ağır eleştiriler yöneltmiştir.

Edirne Milletvekili İlhami Ertem partililerinin meclise gelmemelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Evet, Millet Meclisinin toplanmasını ve toplanmalara devamı şart koşan hükümler vardır; ama bunun yanında Meclislerin 5 ay tatil yapacağı da vardır. Meclisler tatil yaptıkları zaman da vazifelerinin dışında değildirlir. Meclisler tatil yaptıklarında vatandaşın yanındadırlar, işin başındadırlar. Türkiye'nin ihtiyaçlarının, Türk Devletinin hizmetlerinin görülmesinin kontrolü içindedirler ve vatandaşla yeni yasama devresi çalışmalarının hazırlığı içindedirler. Binaenaleyh tatil aylarını sırf zorlama, bir siyasî oyun şekliyle kullanmak maksadıyla Meclisi tatile götürememe, ondan sonra da çıkıp buraya tatil ayları sanki Türkiye Cumhuriyetinde yokmuş, sanki Türkiye Cumhuriyeti Temmuz, Ağustos, Eylül aylarında çalışmış gibi göstermek suretiyle, vatandaşı yanıltıcı, yanlış hallere girdirmenin manası yoktur”⁹⁴¹.

Muammer Aksoy, Turan Güneş’in belirttiği gibi cuntalardan bahsetmek istemediğini ancak bu kadar uzun süre meclis başkanının seçilmeyerek meclisin askıya alınmasının; vatandaşın hayat pahalılığı karşısında ekmeğini nasıl alacağını düşünürken vekillerin bir iş yapmadan 10-15 dakika toplanıp dağılarak 21 bin lira almasının herkesi üzecek sonuçlara yeterli bir neden olabileceğini belirtmiştir⁹⁴². Meclis Başkanı seçimi sadece Millet Meclisi’nin değil Cumhuriyet Senatosu’nun da gündeminde olmuştur.

⁹³⁸ MMTD, D: 5, C:1, B: 56, 18.10.1977, s.322-324.

⁹³⁹ MMTD, D: 5, C:1, B: 56, 18.10.1977, s.322-324.

⁹⁴⁰ MMTD, D: 5, C:1, B: 57, 19.10.1977, s.338.

⁹⁴¹ MMTD, D: 5, C:1, B: 57, 19.10.1977, s.336.

⁹⁴² MMTD, D: 5, C:1, B: 56, 18.10.1977, s.327.

Durumdan rahatsızlık duyan bazı üyeler çözüm amaçlı Senato'ya Genel Görüşme önergesi vermiştir. Erzincan üyesi Niyazi Ünsal, bu konuyla ilgili senato da şu ifadeleri kullanmıştır:

“Dört aydır Meclis Başkanı'nı seçtirmeyeceksin, Meclisi çalıştırmayacaksın, komisyonlara üyelerini göndermeyeceksin, kalkıp bize, «Hesabını sormazsanız namertsiniz.» diyeceksiniz. Bu olsa olsa, Demirel mantığında olur. Bu mantığın sahiplerini yakın tarihimizde çok gördük, yine göreceğiz; ama er geç bu düşüncenin sahiplerinden hesap soracağız. Önergeyi bu nedenle verdik”⁹⁴³.

CHP Gurubu adına söz alan Besim Üstünel de Meclis'in bu mevcut durumu için Senato'da şu ifadeleri kullanmıştır:

“Parlamento, bu hükümete hayat veren, onu güvenoyuyla ortaya çıkaran heyettir. Dolayısıyla parlamento, bitkisel yaşama düşme tehlikesinden kendisini kurtarıp, sonra da bu hükümete gereken şekilde ya son vermelidir ya da ciddiyete davet ederek, onu bu bitkisel yaşamdan kurtarabiliyorsa, kurtararak Türkiye'nin biran önce bu karanlıktan kurtulmasını sağlamaya bir kere daha çaba harcamalıdır”⁹⁴⁴.

Senato Başkanı Sırrı Atalay, Meclis Başkanı'nın seçilememesi nedeniyle Senato'nun da çalışmadığını ileri sürerek aksayan şu işlere dikkat çekmiştir: Meclisler Birleşik Toplantısı'nın yapılamaması, Bütçe Karma Komisyonu'nun kurulamaması, 4. Beş Yıllık Plan hazırlıklarının yapılamaması, olası bir savaş durumunda Türk Silahlı Kuvvetlerin başka ülkelere gönderme kararının alınamaması...⁹⁴⁵.

Meclis Başkanlığı seçimi için Erbakan, AP'yi suçlayarak bu konuda tek başına hareket ettiğini belirtirken⁹⁴⁶. Demirel, 19 Ağustos 1977 tarihinde İstanbul'da yaptığı basın toplantısında bir gazetecinin konuyla ilgili sorduğu soruya cevaben “ *Meclis Başkanı seçimi hükümet işi değildir. Hatta siyasi parti işi de değildir. Gurup kararı alamazsınız. Gizli oyla yapılır. İlk defada yapılıyor değil*”⁹⁴⁷ bu konuda bize düşen görev “*Anayasa'nın aradığı nitelikte bir başkanın seçimine fikri planda yardımcı olmaktır*” ifadelerini kullanmıştır⁹⁴⁸. Yapılan seçimlerde Meclis Başkanlığı'nda önce Siirt Milletvekili Nabil Oktay ile Van Milletvekili Kinyas Kartal arasında başlamış daha sonra adaylarda değişiklikler olmuştur. AP'liler İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem'i

⁹⁴³ CSTD, T:17, C:34, B:2, 03.11.1977, s.38.

⁹⁴⁴ CSTD, T:17, C:34, B:4, 10.14.1977, s.127.

⁹⁴⁵ Tercüman, 14.08.1977.

⁹⁴⁶ Cumhuriyet, 31.10.1977.

⁹⁴⁷ Başbakan Süleyman Demirel'in Basın Toplantıları (21 Temmuz-24 Ekim), Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1977; TBMM Kütüphanesi, Yer No: 1979 03888. 1977, s.15.

⁹⁴⁸ Milliyet, 20.08.1977.

aday gösterirken, CHP'liler de İzmir Milletvekilleri Kaya Bengisu'yu aday göstermiştir. Seçimlerden bir sonuç çıkmayınca Kaya Bengisu 17.11.1977 tarihinde adaylıktan çekildiğini belirtmesi üzerine CHP'liler Zonguldak milletvekili Cahit Karakaş'ı aday göstermiş ve yapılan ilk oylamada 227 oyla Karakaş⁹⁴⁹, 16.Dönem (5.Dönem) Millet Meclisi Başkanlığı'na⁹⁵⁰ seçilmiştir⁹⁵¹. Nihayet 5 ay 4 gün sonra meclis 38. turda⁹⁵² başkanını seçebilmişti. Bu dönemde Senato Kurban Bayramı ve ardından gelen yerel seçimler nedeniyle 29 Kasım'dan 13 Aralık'a kadar tatile girmiş, başkanlık divanı da benzer nedenlerle ancak 14 Aralık'ta oluşturulabilmişti⁹⁵³. Bu tarihten itibaren hızlı bir çalışma dönemine giren Millet Meclisi öncelikle bekletilen tasarı ve teklifleri görüşecekti. 40 ayrı konuda 100'e yakın tasarıdan ilk iki ana konu bütçe ve plan olacaktı⁹⁵⁴.

3.3. EKONOMİ İLE İLGİLİ SORUNLAR

Hükümetin önündeki en büyük sorunlardan biri de ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumdu. Üstelik bu hem içerde hem de dışarda bilinen ve hissedilen⁹⁵⁵ bir durumdu. Ecevit'in güvenoyu alamayan hükümetinde Maliye Bakanı olarak görev yapan Besim Üstünel hazinenin durumunu, yani batmakta olduğunu dışarıya jurnallemeyle ilgili iddiaları Güneri Civaoglu ile yaptığı görüşmede şu şekilde ifade etmişti:

“Biz sıfır bir hazine devralacağız. Yani Merkez Bankası'nın dövizini kalmamış, tükenmiş dış ödeme imkânları sınırlı bir rezerv dışında kalmamış olarak devralacağız demiştik. Hâlbuki gerçek durum sıfır altıydı. Bugün de hâlâ öyledir. Bu gerçeği bütün dünya bilmektedir”⁹⁵⁶
Hükümet çok yönlü çözümler üretmeye çalışırken bazı kesimler bu yönde baskı ve önerilerde bulunmuştur. Türk-İş, “Öneriler Paketi” adıyla hükümete vermek üzere bir

⁹⁴⁹ Cahit Karakaş, 1928 Bartın doğumludur. Erzurum Lisesi'nde yatılı okuyan Karakaş, İTÜ İnşaat Mühendisliği bölümünden mezun olmuştur. 1965'te AP ile siyasi hayatı başlamış burada iki dönem Zonguldak Milletvekilliği yapmış, 1971 sonrası kurulan Erim Hükümeti'nde Bayındırlık Bakanlığı yapmıştır. 1973'te ise siyasi hayatına CHP'de devam etmeye karar vermiş tekrar Zonguldak Milletvekili seçilmiştir. 17 Kasım 1977 - 12 Eylül 1980 tarihleri arasında Millet Meclisi Başkanlığı görevinde bulunmuştur (Bkz. **Tarihe Düşülen Notlar-3, Meclis Başkanları ve Genel Kurul Konuşmaları (1920-2013)**, Ankara: TBMM, 2013, s.147, 148.

⁹⁵⁰ Ertem, en başından CHP'li başkan seçtirmeyeceklerini söylemişti (**Milliyet**, 08.10.1977) ancak sonuç öyle olmadı.

⁹⁵¹ **CSTD**, T:17, C:34, B:69, 17.11.1977, s.402.

⁹⁵² Meclis, başkanını 1973'te 27. turda, 1975'te de 48. turda belirleyebilmişti (Yalansız, **age**, s.375).

⁹⁵³ **Milliyet**, 08.11.1977.

⁹⁵⁴ **Tercüman**, 28.11.1977.

⁹⁵⁵ Bütçe görüşmeleri ile ilgili koalisyon içi yaşanan sürtüşmeler, enflasyon, IMF ile yapılan temaslar, art arda gelen zamlar, ithalat ve ihracatta yaşanan sıkıntılar ülkenin ekonomisi ile ilgili durumu gözler önüne sermektedir.

⁹⁵⁶ **Tercüman**, 11.09.1977.

muhtıra hazırlamıştır. Bu muhtırada; enflasyonun önlenmesi, fiyat kontrollerinin sağlanması için belediyelere yetki verilmesi, işçi memur ayrımının sonlandırılması, asgari geçim indiriminin çözümlenmesi, enerji bunalımının çözümlenmesi, okuma özgürlüğü ve can güvenliğinin sağlanması, meclis başkanının seçilmesi ve siyasi istikrarın sağlanması gibi istek ve önerilere yer vermiştir⁹⁵⁷.

Plastik hammaddenin tek üreticisi olan PETKİM de bu son kur ayarlamaları nedeniyle 2 ayda 2 kez düzenleme yapmak zorunda kaldığını belirtmiştir⁹⁵⁸. Ekim ayında petrole zam yapılmış ve bu zamlar da Türk parasının değerinin düşürülmesinden dolayı bir zorunluluk olarak gösterilmiştir. Ayrıca zamların politik nedenlerle ertelenmesi bunların beklenmedik oranlarda ve üst üste yapılmasına neden olmuştur⁹⁵⁹. 9 Eylül 1977’de bunlar “Cumhuriyet döneminin en ağır zamları” olarak Resmi Gazetede yayınlanmıştır⁹⁶⁰. Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi Suna Kili hükümetin “ekonomiyi dar boğazdan kurtarma” gerekçesi ile tüketim maddelerine ve kamu hizmetlerine aşırı şekilde yaptığı zamların dar gelirli tüketici kitlelerini önemli ölçüde etkilediğini ifade etmiştir⁹⁶¹. İpekçi, 22 Ekim 1977’de kaleme aldığı bir yazısında bütçede oluşan açıkların kapatılması ile ilgili önlemlerin kaynağını halka dayandırması dar ve sabit gelirliler için oldukça zorlayıcı olacağını hatta bunun sosyal bir patlamaya neden olabileceğini belirtmiştir⁹⁶².

Alınan önlemleri ve yapılan zamları olumlu değerlendirenler de vardı. Örneğin Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyon Başkanı hükümetin aldığı son ekonomik tedbirlerin ülkeyi 50 milyar lirayı aşan bir zarardan kurtardığını, yatırımların önünü açtığını ve kalkınmanın devamını sağladığını ifade etmiş DİSK’e bağlı Maden-İş Sendikası’nın MESS grevlerini eleştirmiştir⁹⁶³. Maliye Bakanı Bilgehan ise bu zamları hükümetin almak zorunda olduğu tedbirler olarak değerlendirmiş, bunun adının “istikrar tedbirleri” ya da muhalefetin belirttiği gibi “kurtarma operasyonu” olmasının herhangi bir önemi olmadığını belirtmiştir⁹⁶⁴. Kayseri Senato Üyesi Ziya Müezzinoğlu hükümetin ekonomik politikalarının masaya yatırılması ile ilgili yapılan genel görüşmede Maliye Bakanının açıklamalarının doyum sağlamadığını, mali çıkmazın

⁹⁵⁷ **Tercüman**, 27.09.1977.

⁹⁵⁸ **Milliyet**, 05.10.1977.

⁹⁵⁹ **Cumhuriyet**, 11.10.1977.

⁹⁶⁰ **Cumhuriyet**, 10.09.1977.

⁹⁶¹ Suna Kili, “Zam Şoku, Siyasal Partiler ve Örgütler”, **Milliyet**, 12.10.1977.

⁹⁶² İpekçi, **age**, 346.

⁹⁶³ **Tercüman**, 17.10.1977.

⁹⁶⁴ **CSTD**, T:17, C:34, B:7, 13.12.1977, s.315.

nedeninin hükümetin yanlış politikaları olduğunu söylemiştir. Müezzinoğlu ülkenin genel ekonomi politikası ile ilgili de şu ifadeleri kullanmıştır:

“Cephe Hükümetleri döneminde Cumhuriyet tarihindeki tüm borçlanmaların % 45'ini bulan ölçüde devletimizin yeni borç altına girdiğini biliyoruz ve önemli olan bir nokta da şu ki; bu borçların büyük bir kısmı DÇM adını verdiğimiz kısa vadeli ve yüksek faizli borçlardır. Dış borçlanmanın bu şekilde sürdürülmesi, özellikle bu yıl içinde ödemeler dengesi alanında karşı karşıya bulunduğumuz çok ciddi sorunun bir başka nedeni olmuştur. Eylül ayına kadar olan dönemde Türkiye'nin 325 milyon dolar borç ve taksit faizi ödediğini biliyoruz. Bunun 100 milyon dolardan fazlası yalnız DÇM borçlarının faizleriyle ilgilidir. Bu rakam dahi, bu alanda uygulanan politikanın Türkiye'yi nasıl ağır bir yük altına soktuğunu açıkça ortaya koymaktadır”⁹⁶⁵.

Erzincan Senato Üyesi Niyazi Ünsal, ABD'nin büyük bankalardan olan Morgan Bank raporundaki “Bugün dünyada beş ülke iflâs etmiş durumda. Söz konusu ülkeler; Meksika, Brezilya, Filipinler, Peru ve Türkiye'dir” ifadelerine değinerek ülkenin ekonomisinin aslında dışarıdan bakıldığında ne durumda olduğuna dikkat çekmiştir.

Ünsal, ülkenin içine düştüğü bu ekonomik bunalımından memnun olan binlerce insanın da bulunduğunu bu durumdan nemalananların tekelci sermayenin yarattığı bunalım nedeniyle köşeyi döndüklerini söylemiştir⁹⁶⁶.

Başbakan Demirel, ülkenin bu ekonomik durumuna olumlu yönden bakmış ve bu doğrultuda ifadeler kullanmıştır. Örneğin Türkiye'nin dış borç yükü olan 30 ülkeden sonuncu değil, 24. olduğunu; 15 yıl içinde 149 dünya devleti arasında kalkınmış 10 ülke arasına girerek 2000'li yıllarda “Büyük Türkiye” yi hedeflediğini belirtmiştir. Ona göre *“Türkiye ne hasta adamdır ne de batan Türkiye'dir. Gelişen, büyüyen, ilerleyen Türkiye'dir”⁹⁶⁷.*

3.4. ENERJİ VE SANAYİ İLE İLGİLİ SORUNLAR

Ekonomide olduğu gibi enerjide yaşanan sorunlar hükümetin sürdürdüğü ağır sanayi hamlesini frenlemiştir. Hükümet bu konuda da muhalefetten ağır eleştiriler almıştır. Ecevit, daha en başında 1977 bütçesinin 1977 programına uymadığını, eksik ödeneklerin yanı sıra bütçenin toplumsal adalete aykırılığını ileri sürmüştü. Enerji açığının gittikçe büyüdüğünü, sanayileşme adına atılan her adımın ve temelin enerji açığını arttırdığını söylemişti. *“Enerjisi olmayan fabrikalar, susuz çeşme yapmaya*

⁹⁶⁵ CSTD, T:17, C:34, B:7, 13.12.1977, s.325.

⁹⁶⁶ CSTD, T:17, C:34, B:5, 15.11.1977, s.222, 224, 228.

⁹⁶⁷ Süleyman Demirel, “Türkiye ‘Hasta Adam’ Değil Büyüyen Ülkedir...”, **Milliyet**, 02.01.1978.

benzer” diyerek hükümetin yerel kaynakları kullanmadığını, dışa bağımlı bir yol izlediğini ve bu konuda özel teşebbüsü desteklediğini belirtmişti⁹⁶⁸. Gelen eleştiriler karşısında Demirel, Nazlı Ilıcak ile yaptığı mülakatta kalkınma hızının önceki yıla ve plana göre geride olduğunu ancak yine de mevcut şartlar içerisinde % 6’lık bir kalkınma hızını başarılı bulduğunu, sanayide büyük bir tökezleme olmadığını söylemiştir. Kalkınmayı düşüren nedenin ise daha çok tarım olduğunu, en büyük sorunun ise ödemeler dengesi olduğunu bunun dışında aksi bir durumu aklına dahi getirmek istemediğini belirtmiştir⁹⁶⁹.

Yapılacak sanayi yatırımları için Devlet Yatırım Bankası’nın finanse edeceği projeler adına Milletlerarası İmar Bankası ile 70 milyon dolarlık bir anlaşma yapmıştır⁹⁷⁰. Ancak yapılan başvuruda Dünya Bankası Erbakan’ın “Ağır Sanayi Projeleri” ni ciddi bulmadığından kredi isteğini geri çevirmiştir⁹⁷¹. Erbakan’ın daha önce Ağır Sanayi Hamlesi çerçevesinde başlattığı projeler genel olarak bu dönemde yavaşlamıştır. Bunun enerji dışındaki nedenlerinin; kurulacak fabrikaların arazilerinin henüz ortada olmaması ve Maliye Bakanlığı’nın bu konuda ağır adımlar atması olduğu ileri sürülmüştür⁹⁷².

Konya Senatörü Mukbil Abay, Demirel’e kendisini Barajlar Kralı ilan ettiğini fakat ülkemizin yerüstü ve yeraltı kaynaklarının yeterince değerlendirilmediğini ileri sürerek Konya ovası halkının her mevsim hala bulut aradığını söyleyip eleştiride bulunmuştur⁹⁷³. AP’li Hasan Ekici daha sonraları buna cevaben özel teşebbüsle 1977 yılında 400 bin ton bor tuzu ihraç edildiğini ve 30 milyon dolara yakın döviz sağlandığını, AP’nin bu konu ile ilgili politikaya imza koyan bir parti olduğunu ifade etmiştir. Kanıt olarak da Bandırma Peborit Tesisleri’ni, Boraks Fabrikası’nı, Kırka Boraks Fabrikası’nı ve Emet Kolemanit Zenginleştirme Fabrikası’nı göstermiştir⁹⁷⁴.

Uzmanlar enerji bunalımının temel nedeninin enerji yatırımlarındaki gecikmeler ve ertelemeler olduğunu belirtmişti. Bunun dışında toprak reformu ve buna bağlı enerji nakil hatlarının çekilememesi, trafo merkezleri ve santrallerin kurulacağı yerlerin istimlakı için Enerji Bakanı ve Bakanlar Kurulu diyalogunun uzun sürmesi, türbinlerin

⁹⁶⁸ **Bülent Ecevit, Umut Yılı 1977**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.14-20.

⁹⁶⁹ **Tercüman**, 19.09.1977.

⁹⁷⁰ **Tercüman**, 23.08.1977.

⁹⁷¹ **Cumhuriyet**, 30.10.1977.

⁹⁷² **Milliyet**, 14.12.1977.

⁹⁷³ **CSTD**, T:17, C:34, B:5, 15.11.77, s.246.

⁹⁷⁴ **MMTD**, D:5, C:2, B: 86, 03.01.1978, s.151, 152.

paslanması, yarısı yurtdışından gelen enerji malzemeleri için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile olan ilişkilerin tamamı zaman kaybına neden olmuştu⁹⁷⁵. 17 Ağustos'ta Ağır Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu, Ağır Sanayi yatırımlarına hız vermek amacıyla Erbakan⁹⁷⁶ Başkanlığında Ulus'taki Ağır Sanayi Brifing Salonu'nda bir araya gelmişlerdir. Toplantıya Sanayi ve Teknoloji Bakanı, Maliye Bakanı, İmar ve İskân Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, Sanayi Bakanı ve DPT Müsteşarları katılmış ilgili bakanlar konu ile ilgili önlemlerini alıp faaliyetlerine hız vereceklerini belirtmişlerdi⁹⁷⁷. Bu alandaki en büyük sıkıntıların başında enerji sorunu ve döviz yetersizliği bulunmaktaydı. Sıkıntının giderilmesi için çeşitli yollara başvurulmuştur. Bunlardan biri de Avrupa'da çalışan işçilere dövizle otomobil, kamyon, traktör satmak ve bunlara vergi iadesi uygulamaktı⁹⁷⁸.

Enerji sıkıntısı da ülkeyi birçok yönde zora sokmuştu. Demirel, 26 Ağustos 1977 tarihinde İstanbul'da yaptığı basın toplantısında kendisine elektrik kesintileri ile ilgili sorulara karşılık şu ifadeleri kullanmıştır:

“...Ambarlı santralinin 150 bin kilovatlık iki ünitenin kablolarının yanması dolayısıyla 6 Haziran'da devreden çıkması Türkiye'yi elektrik sıkıntısına sokmuştur... Onun tamiri ile uğraşırken Keban'da iki tane 150 bin ünitelik ki, bunlar çok büyük tesislerdir. İki tane 150 binlik ünitenin devreden çıkması Türkiye'yi elektrik sıkıntısına sokmuştur. ...en geç 1 ay içerisinde Türkiye'de elektrik kesintisi diye bir şey kalmayacaktır”⁹⁷⁹.

Aradan 1 ay geçtikten sonra 1 Ekim 1977'de gazeteciler Demirel'e bazı yazılı sorular yöneltmişti. Bu sorulardan enerji sorunu ile ilgili olan yazılı soru şu şekildeydi: *“Bir ay önce elektrik kısıtlamasının sona ereceğini söylemiştiniz. Bazı basın organları verdiğiniz sürenin dolduğu halde bu vaadinizin yerine getirilmediğini öne sürüyorlar. Bu konudaki görüşünüzü açıklar mısınız?”* Demirel ise Keban, Ambarlı ve Gökçekaya santrallerindeki arızaları dile getirdikten sonra şu ifadeleri kullanmıştır: *“Ne yapalım bu kadar oluyor diyen bir hükümet yerine, zorlukların üstesinden geliriz diyen bir hükümet ülkeye daha yararlıdır.”* Ayrıca zorlukların üstesinden geliriz diyemeyenlerin hükümet

⁹⁷⁵ **Milliyet**, 14.08.1977.

⁹⁷⁶ Ekonomik sistemlerde bile “önce ahlâk ve maneviyat” diyen Erbakan, diğer sistemleri reddederek milli bir ekonomi sisteminden yana olmuştur (**Sarıbay**, 2011: 123).

⁹⁷⁷ **Milli Gazete**, 17.08.1977.

⁹⁷⁸ **Tercüman**, 05.11.1977.

⁹⁷⁹ Başbakanlık Basımevi, **age**, 1977, s.23.

etmesinin mümkün olmadığını belirten Demirel, 26 Ağustos'taki açıklamalarını bu inancın gereği olarak yaptığını da belirtmiştir⁹⁸⁰.

Ankara Sanayi Odası Başkanı Hami Karatay toplumda işbirliği ve diyalogun kalmadığını bu nedenle *“bütün barajlar dolup ülkenin her yanında enerji, Merkez Bankası'nın kasalarında taşarcasına döviz de olsa rahatsızlık sürecektir, huzursuzluk kesilmeyecektir”* ifadelerini kullanmıştır. Adana Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Sakıp Sabancı da aynı düşünceleri paylaşmış, iktidar ve muhalefetin iki büyük liderinin bir araya gelerek ortak bir zeminde sorunlara eğilmesi gerektiğini ifade etmiştir⁹⁸¹. Bu ifadeler aslında ekonomi, enerji ve sanayiden daha da önemli bir sorun olan toplumsal çözülmeye dikkat çekmiştir.

3.5. ASAYİŞLE İLGİLİ SORUNLAR

Siyasi ve toplumsal arenada genel olarak bir tehlike arz eden “Cepheleşme” kutuplara yığılmaları arttırdıkça toplumdaki gerginliği de arttırmıştır. Fuat Uçar, tezinde cepheleşme olgusunu ele alırken Türk siyasal hayatında cepheleşmelerin, ardından askeri müdahaleleri getirdiğini; bunda müdahaleleri yapanlar kadar siyasi ve toplumsal ayrılıkları derinleştiren, cepheleşmeye neden olan politikacıların da sorumlu olduğunu belirtmiştir⁹⁸².

1977 yılının 1 Mayıs'ında zirve yapan terör II. MC hükümeti döneminde de tırmanışını sürdürmüş kendisini siyasi, ekonomik ve toplumsal birçok alanda göstermiştir. Refik Sönmezsoy, 1977 yılını değerlendirirken politik ve ekonomik gelişmelerin Türkiye'ye beklenmedik sürprizler yaşattığını; karaborsa ve kanunsuz kazançların akıl almaz ölçüde artarken maaş ve ücretlerin dirhem dirhem arttığını ifade etmiştir. Bu siyasi ve ekonomik anarşinin sendikal hareketleri de tahrip ettiğini, onları siyasal iktidarın aracı haline getirdiğini ve işçileri sefaletle sürüklediğini belirtmiştir. Örnek olarak Haziran seçimlerinden bir hafta önce başlayan MESS grevleri⁹⁸³ni göstermiştir. 26 işyerinde 11 bin kişi ile başlayan bu grevlerin büyüyerek 42 işyeri ve 17 bin kişiye ulaştığını yalnız bunların ideolojik olduğu için amacına ulaşmadığını; sadece işçilere zarar verdiğini, zengini daha çok zenginleştirdiğini, fakiri ise daha çok

⁹⁸⁰ Başbakanlık Basımevi, **age**, 1977, s.206, 207.

⁹⁸¹ **Milliyet**, 23.10.1977.

⁹⁸² Uçar, **agt**, s.339.

⁹⁸³ 1977'de başlayan bu grevler, siyasi mesajlar içeren Türkiye'nin dört bir tarafında etkili olan kitle grevleridir (Can Şafak, “MESS Grevleri (1977-1978)”, **Çalışma ve Toplum**, 2007/2, s.12.

fakirleştirdiğini belirtmiştir⁹⁸⁴. Güleken de “köylü, işçi ve dar gelirliilerin ulusal gelirden adil pay almaları için gerekli önlemler alınmamıştır. Yoksul daha yoksul, zengin daha zengin yapılmıştır” diyerek bu durumun karşıt guruplar arasındaki çatışmaları arttırdığını camiye, okula ve kışlaya politika sokulduğunu, silahlı eşkıyaların devlet güçlerine yardımcı kabul edildiğini belirtmiştir⁹⁸⁵. MSP Konya milletvekili Şener Battal Türkiye’de sol kadar sağ anarşinin de bulunduğunu belirtmiş, kendini kanunların üzerinde sayanların anarşist olduğunu ileri sürmüştür⁹⁸⁶. Anarşi; yurdun her köşesinde değişik kaynaklardan siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlara nüfuz ederek etkisini göstermiştir. Bunu meydana gelen olaylara baktığımızda göreceğiz. Daha Ağustos başında Bahçelievler olaylarında 3 ülkücü genç ve 1 polis ölmüş, Sivas Site yurdu önünde 1 kişi vurularak öldürülmüş⁹⁸⁷, İstanbul’da Akbank’ın Bahçelievler ve Yeni Bosna şubeleri soyulmuştur⁹⁸⁸. Cumhuriyet yazarı Abdullah Genç, İstanbul Bahçeköy Orman Fakültesinde kalan komando olduklarını söyleyen birkaç kişinin bölgede terör estirdiğini, esnafı vurdukları halde serbest bırakıldıklarını olayı yaşayanların ağzından kaleme almıştır⁹⁸⁹. Ümraniye olayları olarak basında yer alan 3 Eylül itibariyle başlayan gecekondu yıkımları nedeniyle başlayan olaylarda 5 kişi hayatını kaybederken 44 kişi de yaralanmıştır. İçişler Bakanı bu olaylarla ilgili yaptığı açıklamada bunun tamamen bir zabıta olayı olduğunu söylemiştir⁹⁹⁰. Ankara Tuzluçayır, Mamak, Üreğil, Köstence ve Tepecik mahalleleri ile ilgili de senatoda çarpıcı iddialar tartışılmıştır⁹⁹¹. Artan anarşi nedeniyle 5 Ağustos’ta 7 ülkücü kuruluş Ankara’da ortak bir bildiri yayınlarak son olayları “ülkücü katliamı” olarak değerlendirmiş; solcu ve komünistlerin Türkiye’yi etnik ve mezhep farklılıklarına göre bölerek, Rusya’ya bağlı devletçikler oluşturma arzusu taşıdıklarını iddia etmişlerdir. Ayrıca kendilerine kurşun sıkanlarla Türkiye düşmanlığı yapanların özdeş olduğunu belirtmişlerdir⁹⁹². Bu 7 ülkücü kuruluş adına konuşma yapan Ülkücü Teknik Elemanlar Derneği Başkanı Hakkı Duran, Türkiye’nin hızla bir iç savaşa doğru gittiği açıklamasında bulunmuştur. CHP Adana senatörü Hayri Öner de Cumhurbaşkanına bir telgraf çekerek Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı yılları dâhil

⁹⁸⁴ Refik Sönmezsoy, “1977 Yılına Son Bir Bakış”, **Tercüman**, 28.12.1977.

⁹⁸⁵ M. Reşat Güleken, “Türkiye’de Terör Hareketleri ve Muhalefet” **Milliyet**, 05.12.1977.

⁹⁸⁶ **Cumhuriyet**, 15.08.1977.

⁹⁸⁷ **Milliyet**, 06.08.1977,

⁹⁸⁸ **Milliyet**, 12.08.1977.

⁹⁸⁹ **Cumhuriyet**, 17.08.1977.

⁹⁹⁰ **Milliyet**, 04.09.1977.

⁹⁹¹ Bkz. **CSTD**, T:16, C:33, B: 83, 04.10.1977, s.474-475.

⁹⁹² **Tercüman**, 06.08.1977.

en güç dönemini yaşadığını, rejimin bir provokasyonla karşı karşıya olduğunu belirtmiştir⁹⁹³.

Antalya üyesi Reşat Oğuz ve arkadaşları “can güvenliği ve öğrenim özgürlüğü” konusunda Senato’ya Genel Görüşme açılmasına dair önerge vermiştir⁹⁹⁴. MHP lideri; açılan bu görüşmede belirtildiği gibi solcuların saldırıya uğradığına yönelik iddiaların doğru olmadığını, 1977 başından Kasım ayına kadar 68 ülkücünün öldürüldüğünü, 537’sinin yaralandığını söylemiştir⁹⁹⁵.

Beynelmillel bir komünizmin⁹⁹⁶ varlığından da bahseden Özal, bunların büyük bir savaş yürüttüğünü ancak bu dönemde kendi aralarında ve Türkiye’deki fraksiyonlarının kavga halinde olduğunu ileri sürmüştür⁹⁹⁷.

Ülke anarşi ve asayiş sorunu nedeniyle dış tehditlere de açık hale gelmişti. Ekim ayı başında bir Ermeni devleti kurmak için Kevork Orfalion⁹⁹⁸ adında bir Ermeni Türkiye’ye girmiş ve yakalanmıştı⁹⁹⁹. Genel olarak 1977 dünyada anarşi yılı¹⁰⁰⁰ olarak gösterilmiş, ideolojik olaylar önceki yıllara¹⁰⁰¹ nazaran büyük bir artış göstermiş Türkiye de bundan oldukça etkilenmiştir¹⁰⁰². MSP’li Ordu Milletvekili Temel Ateş hükümetin güvensizlik oyu almasındaki en büyük nedenin anarşi ve asayiş meselesi olduğunu belirtmiştir¹⁰⁰³.

3.6. EĞİTİM-ÖĞRETİMLE İLGİLİ SORUNLAR

Hükümet eğitim-öğretim alanında da bir takım sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Yaşanan siyasi çekişmeler ve terör eğitim kurumlarında da kendini göstermiş bu

⁹⁹³ **Milliyet**, 06.08.1977.

⁹⁹⁴ **CSTD**, T:17, C:34, B:2, 03.11.1977, s.34.

⁹⁹⁵ **Milliyet**, 14.11.1977.

⁹⁹⁶ Muammer Aksoy, CHP’nin Komünizmle suçlanmasına ve eleştirilmesine karşı çıkmış “Sosyalist Enternasyonal ve CHP” adlı kitaba atıf yaparak “demokratik sosyalizmin” komünizmle bir ilgisi olmadığını, aksine komünizmle mücadele eden tek hareket olduğunu belirtmiştir (**MMTD**, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:3, 183).

⁹⁹⁷ **CSTD**, T:17, C:34, B:11, 27.12.1977: 461.

⁹⁹⁸ Libya Tripoli doğumlu olan bu şahsın vatansız olduğu bildirilmiştir. Ağır Ceza Mahkemesine dava açılan bu şahıs için ölüm cezası istenmişti (**Tercüman**, 02.10.1977).

⁹⁹⁹ **Tercüman**, 02.10.1977.

¹⁰⁰⁰ 1977 yılında dünyada 72 banka soyulmuş, 732 yere patlayıcı madde konulmuş, 1402 kişi öldürülmüş, 11984 kişi yaralanmıştır (**Tercüman**, 01.01.1978).

¹⁰⁰¹ 1969-1980 Yılları Arası Terör Olaylarında Ölenlerin Sayısı:

Yıllar	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Ölü Sayısı	9	19	22	22	15	27	35	108	315	1095	1362	2206

Kaynak: Özgişi, **age**, s.312.

¹⁰⁰² **Tercüman**, 01.01.1978

¹⁰⁰³ **MMTD**, D:5, C:2, B: 86, 03.01.1977, s.133.

anlamda hükümet yalnız Milli Eğitim Bakanlığı ile değil İçişleri Bakanlığı ile çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bunun dışında İlköğretimden Yükseköğretime kadar öğrenci ve öğretmen sorunları toplumda, basında, meclislerde farklı boyutlarıyla ele alınmış bunlar hükümete olumlu ve olumsuz eleştiriler olarak yöneltilmiştir. Hatta bazı dönemsel karşılaştırmalar yapılmıştır. Örneğin Satı Erişen bir yazısında Ulusal eğitimimizin en mutlu döneminin Atatürk dönemi olduğunu o süreçte çağdaş uygarlık hedefi için tam bir eğitim seferberliği yaşandığını, ilk ciddi bozulmaların Eğitim Enstitülerine atılan kancalarla başladığını ileri sürmüştür. Hatta bu nedenlerden dolayı eğitimin bakanlık bünyesinden çıkartılarak özel bir yapıya kavuşturulması gerektiğini savunmuştur¹⁰⁰⁴.

Eğitim Enstitülerinin hem can güvenliği ile ilgili öğrenim ve öğretim sorunu hem de öğrenci alımıyla ilgili birtakım problemleri bulunmaktaydı. Trabzon Milletvekili Rahmi Günay Millet Meclisi'nde bu konuyla ilgili Eğitim Enstitülerine yasa dışı yollarla öğrenci alınmaya çalışıldığını iddia etmiş, üniversite giriş sınavına ek olarak yapılan sınavları Danıştay¹⁰⁰⁵,ın iptal¹⁰⁰⁶ etmesine rağmen bu karara uyulmadığını dile getirmiştir. Hatta bu kararı askıya alacak yönetmelik çıkartma yoluna gittiğini söylemiştir¹⁰⁰⁷. MBG adına Ahmet Yıldız hükümetin bazı uygulamalara göz yumduğunu belirterek eleştiride bulunmuş ve bununla ilgili birtakım örnekler olduğunu söylemiştir¹⁰⁰⁸. Daha önce de Cumhuriyet Senatosu üyesi İbrahim Öztürk'ün önerisi üzerine Eğitim Enstitülerine giriş sınavları, usulleri ve kurumların durumlarına yönelik 11 kişilik bir Araştırma Komisyonu kurulmuştu¹⁰⁰⁹. MEB konuyu gözden geçirdikten sonra 6 Aralık'ta sınavlara kalınan yerde devam etme, 2 ve 3 yıllık Eğitim Enstitülerinin¹⁰¹⁰ 15 Aralık'ta yeni öğretim yılına başlama kararı vermiştir¹⁰¹¹. TÖB-

¹⁰⁰⁴ Satı Erişen“ Özerk Milli Eğitim”, **Cumhuriyet**, 15.09.1977.

¹⁰⁰⁵ Eğitim Enstitüsü Sınav Komisyonlarında siyasi tercih yapıldığının ileri sürülmesi üzerine Danıştay Müzik, Resim Beden Eğitimi gibi üç branş dışındaki öğrenci alımını durdurmuş (**Milliyet**, 11.11.1977), dolayısıyla öğretmen yetiştiren yüksek dereceli okullarla Eğitim Enstitülerine alınacak öğrencilerin giriş sınavları ertelenmişti (**Milliyet**, 13.11.1977).

¹⁰⁰⁶ Milli Eğitim Bakanı Nahit Menteşe, “Eğitimde Millilik” adlı eserinde Eğitim Enstitüsü ile ilgili Danıştay'a intikal eden bu soruna da değinmiştir. Olayı Eğitim Enstitüsüne öğretmen olarak girmesi söz konusu olamayan Mühendislik çıkışlı birinin kamuoyu oluşturmak amaçlı tertiplemediği bir durum olarak değerlendirmiştir (Menteşe, **age**, s.22, 23).

¹⁰⁰⁷ **MMTD**, D:5, C:1, B:70, 29.11.1977: 412,413.

¹⁰⁰⁸ Bkz. **CSTD**, T:17, C:34, B:9, 20.12.1977: 371.

¹⁰⁰⁹ **CSTD**, T:16, C: 33, B:84, 06.10.1977: 333.

¹⁰¹⁰ 1977'de ülkemizdeki 3 yıllık Eğitim Enstitüsü sayısı 18'di. 1978 yılı başında bu sayı 10'a düşürülmüş, öğrenim süreleri ise 4 yıla çıkartılmıştır. 1978-1979 öğretim yılında “Yüksek Öğretmen Okulu” adını alan Eğitim Enstitüleri 20 Temmuz 1982'de “Eğitim Fakültesi” olarak üniversitelere

DER Başkanı, Danıştay'ın yürütmeyi durdurma kararına rağmen sınavların yapılmasını sert bir şekilde eleştirmiş, “*Bu uygulama eğitim tarihine kara leke olarak geçecek*” ifadesinde bulunmuştur¹⁰¹². Okulların açılması üzerine Danıştay, can güvenliği nedeniyle okullarına gidemeyen öğrencilerin 23 Aralık'a kadar kayıtlı olduğu Eğitim Enstitülerine başvurarak geri dönebilecekleri kararı almıştır¹⁰¹³.

Tercüman'da Eğitim Enstitüleri ile ilgili sorunu ele alan ve bu konuda muhalefeti eleştiren Faruk Timurtaş, aşırı solcuların öğretmen yetiştiren bu okullara alınmaması, kıyametlerin koparılmasına neden olduğunu; yönetmeliğin sınavlarla ilgili uygulamayı Bakanlığa bıraktığını bu nedenle ister merkezi, ister özel şekilde öğretmen alınabileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca MEB'de AP-MHP sürüşmesinin hoş görünmediğini, Türk milliyetçiliğinin bir bütün olduğunu ve eğitimdeki milliyetçiliğin partiler üstü bir tutum gerektirdiğini ifade etmiştir¹⁰¹⁴. Kahramanmaraş senato üyesi Rıza Akgün kendi seçim bölgesinde Eğitim Enstitüleri ile ilgili yaşananlara senatoda değinmiştir. Akgün, 03.11.1977 tarihli sınavı geçen gençlerin bazı ülkücülerce bu kurumlara kayıtlarının engellediğini, hatta bunun kaba kuvvet kullanılarak yetkililer önünde yapıldığını dile getirmiş, kayıt yaptıranlara da parti dergi ve takvimin zorla satıldığını söylemiştir¹⁰¹⁵. Sakarya üyesi Hasan Fehmi Güneş, MC hükümetinin eğitim politikasını şu sözlerle eleştirmiştir:

“Saklanmaz bir gerçektir ki, bugün öğrenim özgürlüğünün yok edildiği ülkemizde eğitim kurumu fonksiyonunu yerine getirememektedir. Daha kötüsü, bu kurum işlemediği halde işliyormuş gibi gösterilerek, tehlike görmezlikten gelinmektedir. Bir üniversite yetkilisinin anlatımıyla, bugün öğrenim kurumlarında eğitim programlarının gerçekleşme oranı sadece % 35'tir. Zaman kaybı % 45'ten fazladır. Eğitimin kalitesi, en iyimser hesaplarla % 50; yarı yarıya düşmüştür. Üniversitelerin öğretim yapmadan boşa dönmesi yüzünden uğranılan maddi değer kaybı, yılda en az 3 milyar liradır. Asıl önemlisi, noksan eğitimle yetişen bu nesil, çalışma hayatları boyunca topluma olumsuz etkiler yapmak durumunda kalacaklardır. Öğrenim programını tamamlamadan, laboratuvar çalışması yapmadan, deney ve uygulama aşamasından geçmeden diploma vermekte olduğumuz bu kuşak ile toplumun kalkınmasını

---

bağlanmıştır (Nurettin Ergen, “Öğretim Kurumlarında Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi ve Sorunları” **Türk Eğitim Derneği Öğretim Dizisi**, No:4, Ankara, 1986, s.230-231.

¹⁰¹¹ **Milliyet**, 26.11.1977.

¹⁰¹² **Milliyet**, 07.12.1977.

¹⁰¹³ **Milliyet**, 20.12.1977.

¹⁰¹⁴ Faruk, Timurtaş, “Milli Eğitimi Rayına Oturtmak”; **Tercüman**, 07.10.1977..

¹⁰¹⁵ Bkz. **CSTD**, T:17, C:34, B: 13, 03.01.1978, s.506.

gerçekleştirmek, sanayi toplumu düzeyine geçişi sağlamak, amaçladığımız siyasal ve ekonomik modele ulaşmak mümkün değildir”¹⁰¹⁶.

İlhami Ertem de Millet Meclisinde eğitimle ilgili önceliğin “öğrenim ve öğretim özgürlüğünün sağlanması ve gençlik olayları” olduğunu belirtmiş, bunu anlamak için duvarlardaki sloganlara bakmanın yeterli olduğunu söylemiştir. Ayrıca Türk Milli Eğitiminin düzeni ve felsefesinin İstiklal Savaşından; tekniğini de Batı demokratik ülkelerinden aldığını belirtmiştir¹⁰¹⁷. Üniversiteler ve yurtlar da önemli birtakım olaylar cereyan etmiştir. Yaşanan kutuplaşmalardan belki de en çok zarar gören bu kurumlardaki öğrenciler ve aksayan eğitimleri olmuştur. Öğretim görevlileri ve öğrenciler öldürülmüş, siyasi görüş ekseninde üniversitelerde baskı oluşturulmuş, yaşanan sorunlar öğrenci yurtlarına da yansımıştır. Bunlardan basına yansıyabilen bazı örneklere değinecek olursak: Ekim ayının ilk haftası Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi Gülseren Ağrıdağ’a ait araç dinamitle havaya uçurulmuş¹⁰¹⁸, Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yalçın Sanalan¹⁰¹⁹ 27 Aralık 1977 gecesi evinde silahlı saldırıya uğramış ve ağır bir şekilde yaralanmıştı¹⁰²⁰. Bu olaydan sonra Hacettepe Üniversitesi Yönetim Kurulu bir açıklama ile uzun süredir şiddet ve baskı altında olduklarını, artık işin can güvenliği sorununa dönüştüğünü, tek başına üstesinden gelemediklerini bu nedenle her ay gözden geçirilmek koşuluyla bu üniversitede öğretime 1 yıl ara verdiklerini duyurmuştur. Ankara Üniversitesi de bu olay nedeniyle 2 Ocak’a kadar öğretime ara vermiştir¹⁰²¹. Hacettepe Üniversitesi üyeleri bu duruma tepkilerini göstermek amaçlı Bakanlık ve TBMM’ye siyah çelenk¹⁰²² bırakmışlardır. İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) siyasi bir gurupça işgal edilmiş, üniversite yetkililerince uyarı ve kınama gerekçesi ile 10 gün kapatılmıştır¹⁰²³. 9 aydır kapalı olan ODTÜ de 7 Kasım 1977’de tüm bölümleri ile faaliyete geçmiş ancak sular durulmamış açılır açılmaz yine olayların odağı olmuştur. Öncelikle buranın Mütevelli Heyeti

¹⁰¹⁶ CSTD, T:17, C:34, B: 9, 20.12.1977, s.364.

¹⁰¹⁷ MMTD, D:5, B:24, 30.07.1977, O: 3, s.168.

¹⁰¹⁸ Tercüman, 14.10.1977

¹⁰¹⁹ Hacettepe Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fizik Bölümü Başkanıdır.

¹⁰²⁰ Cumhurbaşkanı bu konu ile yakından ilgilenmiş, Genel Sekreterliği aracılığıyla bir yazı göndermiştir. Bu yazıyla; “Üniversite Öğretim Üyelerine yapılan saldırıların önlenmesi için hükümetin gerekli tedbirleri almasını ve bu tedbirler hakkında kendisine bilgi verilmesini” istemiştir. Ayrıca hükümeti siyasi cinayetler konusunda bununla 4. kez uyardığını, ancak bunu açıkladığını belirtmiştir (**Cumhuriyet, Milliyet**, 29.12.1977).

¹⁰²¹ Tercüman, 29.12.1977.

¹⁰²² Senato Başkanı Sırrı Atalay, “Siyah çelengi istediğiniz yere bırakabilirsiniz” diyerek duyulan tepkinin haklılığını kabul etmiştir (**Cumhuriyet**, 29.12.1977).

¹⁰²³ Cumhuriyet, 29.12.1977.

tarafından öğrenime açılması eleştirileri beraberinde getirmiştir. Eleştirilen noktalardan biri bu heyetin böyle bir yetkisinin olmaması diğeri de burada insanların can güvenliğinin sağlanamamasıydı. Ayrıca üniversite teşkilatlanmasında¹⁰²⁴ yapılan değişikliklerin de üniversiteyi işgal eleştirileri getirdiği yazılmıştır¹⁰²⁵. İlk günden olayların yaşandığı ODTÜ’de öğrenciler; okulda jandarma ve polis çıkmadıkça, Hasan Tan¹⁰²⁶ tarafından alınan işçilerin işlerine son verilmedikçe öğrenime başlamayacaklarını açıklamışlardır¹⁰²⁷. Çıkan olaylar basında da farklı pencerelerden kayda alınmıştır. Örneğin Tercüman, MİSK Genel Sekreteri Beşen’in söylemleri ile açılışın ilk 4 gününde 26 işçinin dayak yediği, bunların can güvenliğinin olmadığını, gerekli önlemler alınmazsa MİSK’in kendi üyelerinin can güvenliği ile ilgili hiçbir sorumluluk kabul etmeyeceğini yazarken¹⁰²⁸, Cumhuriyet de Tan döneminde alınan işçilerin 3 Aralık 1977’de ODTÜ’ye bombalı, silahlı saldırıda bulunduğunu, 100 yakın kişinin yaralandığını, olay çıkarıcıların müdahaleye uğramadan araçlarla olay yerinden ayrıldığını yazmıştır. Ayrıca Üniversite Konseyi’nin toplanarak bu işçilerin üniversite ile ilişkilerinin kesilmesini uygun gördüğünü, 162 işçiden 42’sinin tutuklandığını; bunların üniversitedeki yerlerinde yapılan aramalarda silah, mermi, demir, cop, sahte kimlik gibi birçok suç unsurunun bulunduğunu kaydetmiştir¹⁰²⁹. Güvenliğin sağlanamaması nedeniyle bazı üniversitelerin dışında ortaöğretim, lise ve enstitüler de kapatılmış, öğrenim kesintiye uğramıştır. Tunceli Lisesi, Mardin ve Diyarbakır Eğitim Enstitüleri bunlarda birkaçıydı¹⁰³⁰.

Hikmet Çetinkaya, bir yazısında yurtlarla ilgili sorunlara değinerek hükümetin karşı görüşteki gençler üzerindeki baskıyı arttırdığını, İzmir’deki KYK Müdürlüğüne bağlı İnciraltı ve Bornova yurtlarındaki 1600 öğrencinin çıkarıldığını; bunların sınav dönemi evsiz yurtsuz kaldıklarını, başarısız olduklarını hatta uzun süre kaldıkları 36 çadırın kolluk kuvvetleri tarafından dağıtıldığını yazmıştır¹⁰³¹.

¹⁰²⁴ ODTÜ, 7 Kasım 1977 açılışı öncesinde bünyesinde birtakım değişiklikler yapmıştır. 21 Bölüm Başkanlığında değişikliğe gidilmiş, Öğrenci İşleri Dekanlığı ve Öğrenci Temsilcilikleri oluşturulmuş, ilk defa 8 Rektör Yardımcılığı oluşturulmuş ve idari personelin görev ve yetkileri bu yardımcılara dağıtılmıştır (Tercüman, 11.11.1977).

¹⁰²⁵ Tercüman, 11.11.1977.

¹⁰²⁶ MHP’li eski ODTÜ Rektörüdür (Milliyet, 08.11.1977).

¹⁰²⁷ Milliyet, 08.11.1977.

¹⁰²⁸ Tercüman, 11.11.1977.

¹⁰²⁹ Cumhuriyet, 03.12.1977, 07.12.1977.

¹⁰³⁰ MMTD, D:5, C:1, B:81, 22.12.1977, s.569.

¹⁰³¹ Cumhuriyet, 19.10.1977.

Ege Üniversitesi Öğretim Üyesi Özdemir Nutku da üniversitelerin siyasi, ekonomik ve toplumsal bunalımın etkisine girdiğini belirtmiş; bunun nedenini de siyasal iktidarın dar görüşlülüğü ve yanlış ekonomik uygulamalarına bağlamıştır. İnsanların yaşadığı can ve mal güvenliğinin birçok alanda yaşandığı gibi üniversitelerde de yaşandığını belirtmiştir. Ayrıca kesintiye uğrayan üniversitelerin dışındaki eğitim kurumlarının da öğrenimlerini ağır aksak sürdürdüğünü, dış politikadaki gelişmelerin bile bu kurumların işleyişini etkilediğini eklemiştir¹⁰³². İçişleri Bakanı Korkut Özal, üniversitelerde hangi düşünce ağırlıktaysa onların diğerlerini yaşatmayacaklarını söylediklerini belirtmiştir. Örneğin İTÜ'nün bazı sağcı öğrencileri içeri almazken, başka bir üniversitenin de solcu öğrencileri içeri almadığını dile getirmiştir¹⁰³³. Afyon Milletvekili İsmail Akın'ın dile getirdiği eğitim alanıyla ilgili bir diğer konu da öğretmen sürgünleri¹⁰³⁴ olmuştur. Akın, tüm Türkiye'de yaşanan bu uygulamalarla kış ortasında hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin mağdur olduğunu ayrıca sürgün edilenlerin tamamının TÖB-DER üyesi olduğunu belirtmiş, bu konuyla ilgili Genel Görüşme talebinde bulunmuştur¹⁰³⁵. MSP Gurubu adına Mecliste konuşan Şener Battal bu görüşme önergesini eksik olduğu gerekçesi ile reddetmiş, Türk öğretmeninin siyasi kutuplaşma ve kamplaşmalara malzeme yapıldığına inanmadıklarını belirtmiştir. MHP Gurubu adına söz alan İhsan Kabadayı ise bu önergeyi kabul etmiş ancak şu sözleri söylemiştir:

“Yarın ola ki korkarım siz onları geçmeyiniz... Genel Görüşmeyi ben kabul edeceğim; ama pusuda yatacağım, kümeye yatmış avcı gibi sizi izleyeceğim; es kaza siz bunun harmanını kurarsanız, bu bardağın yanında siz koca bir derya getirirseniz, af buyurun, gücümün yettiği kadar sizlerin çekeceği var. Her gün buradayım”¹⁰³⁶.

Hükümet birçok alanda olduğu gibi eğitim-öğretim alanında da koalisyon içi anlaşmazlıklar yaşamıştır. Bunun ilki daha en başından aralarında paylaşamadıkları Milli Eğitim Bakanlığı olmuştur. Daha sonra I. MC hükümeti döneminde öğretmen yetiştiren okulların başında bulunan Ayvaz Gökdemir, II. MC hükümeti döneminde görevden alınınca AP ve MHP arasında gerginlik yaşanmıştır. Bu gerginlik Örsan

¹⁰³² Nutku Özdemir, “Ekonomik Bunalım Üniversitelere Uzanırken”, **Milliyet**, 13.12.1977.

¹⁰³³ **CSTD**, T:17, C:34, B:11, 27.12.1977, s.461.

¹⁰³⁴ Afyon Milletvekili İsmail Akın'ın belirttiğine göre; öğretmen sürgünleri ile ilgili yapılan incelemede 275 il dışı, 203 il içi, 50 ilçeler arası sürgün olduğu kaydedilmiştir (**MMTD**, D:5, C:1, B:80, 21.12.1977: 527).

¹⁰³⁵ **MMTD**, D:5, C:1, B:80, 21.12.1977, s.527.

¹⁰³⁶ **MMTD**, D:5, C:2, B:86, 03.01.1977, s.143, 144.

Öymen'in belirttiği üzere onun Sağlık Bakanlığına bağlı okulların başına getirilmesi ile son bulmuştu¹⁰³⁷. Eğitimde milliliğin hedeflendiği bu dönemde bazı olay ve uygulamalar politik kaygıdan uzak bir eğitim politikasına izin vermemiştir. 2005 yılına kadar olan kalkınma planlarını inceleyen ve eğitim planlarının analizini yapan Küçüker'in bulguları da bu doğrultuda olmuştur. O, eğitim politikasında iktisadi kaygıya da dikkat çekmiş kalkınmanın iktisadi ve siyasi hedeflerinin eğitimin biçimlendirilmesindeki temel etkenlerden olduğunu ileri sürmüştür¹⁰³⁸.

3.7. TÜRK HACILARIN HAC DÖNEMİNDE YAŞADIĞI SORUNLAR

1977 yılı Suriye'de ve diğer bazı Arap ülkelerinde kolera ve benzeri salgın hastalıkların olduğu bu nedenle buralara yapılan temasların ülkemiz için sakıncaları dile getirildikçe hem hacı adayları hem de diğer vatandaşlar tedirginlik duymuşlardır. Bu durum hükümette de gerginlik yaratmıştır. AP'li Sadettin Bilgiç'in Sağlık Bakanlığının bu uyarısını Bakanlar Kurulu'nda sık sık dile getirmesi MSP'li Fehim Adak'la sürtüşme yaşamasına neden olmuştur. Erbakan bu konu ile ilgili bilgi almak amaçlı Suriye Büyükelçisi'ni makamına davet etmiş ve işin aslını öğrenmeye çalışmıştır. Büyükelçinin söylediklerine göre sorun kolera salgını değil, sıcaklardan dolayı oluşan bağırsak enfeksiyonuydu ve bu tür haberleri de Müslümanların hac ziyaretini engellemek, onları tedirgin etmek için Siyonistler çıkartmıştı. Bu açıklamalar ve Avrupalı ülkelerin Suriyeliler için giriş yasağı uygulamamaları Süleyman Arif Emre'yi bu söylentilerin doğru olmadığına ikna etmişti. Kendisi bunun böyle olmasına inanmak istediği için kolay ikna olduğunu da belirtmişti. O, hükümet içinde hac yasağı çıkartmak isteyenlerin asıl amacının döviz tasarrufu olduğunu ileri sürmüştür. Hem hac dönemi yaklaştığı için hem de bu konuda bir netlik bekleyen halkın merakını gidermek için özellikle de bu yönde bir misyon üstlenen MSP biran önce açıklık getirmek istemiştir. Bu durum karşısında Demirel, *"Biz Moskova hükümeti değiliz ki haccı yasaklayalım. Elbette hacca gidiş serbest olacaktır"* demiştir. Emre, sorunun hemen çözülmediğini pasaportlarını alan hacı adaylarının asgari dövizlerini almak için Merkez Bankası ve bazı aracı bankalara gittiklerinde kendilerine gidin pasaportlarınızı kim verdiyse dövizlerinizi de onlar versin sözleri ile karşılaştıklarını bunun üzerine MSP

¹⁰³⁷ Örsan Öymen, "Devleti İşgal", **Milliyet**, 21.09.1977.

¹⁰³⁸ Erdal Küçüker, "Türkiye'de Kalkınma Planları Kapsamında Yapılan Eğitim Planlarının Analizi", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C: 20, No: 1, Kastamonu, 2012, s. 9-26.

Genel Merkezine geldiklerini, kendisi konuşarak onları dağıttığını belirtmiştir¹⁰³⁹. Pasaport verildiği halde döviz ve vize verilmeyen bazı adaylar da hükümetin bu konudaki tutumunu eleştirmiş ve Sudi Arabistan Büyükelçiliği önüne kadar yürümüşlerdir. Adaylar polisle sorun yaşayınca hükümetle görüşmek için aralarından 3 temsilci seçip yollamışlar fakat bir sonuç alamamışlar. Heyetten birisi gazetecilere *“Kimse yüzümüze bile bakmadı. Bu adaylar bir ay sonra bizim oralara oy istemek için gelecekler. Bunlara oy veren cehennem ateşinde yansın”* diyerek tepkisini göstermiştir. Bazıları pasaport için harcadığımız 1750 lirayı kim karşılayacak diye söylenirken bazıları da *“Bu iş yattı arkadaşlar geçmiş olsun”* diyordu¹⁰⁴⁰.

Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) temsilcisi bu durumun turizmi etkilediğini belirtmiş ancak Avrupalıların komşu ülkelere bile gitmeyerek böylesi bir tehlike için önlem alırken biz 10 binlerce vatandaşımızı bu ülkelere göndermeye çalışıyoruz diyerek bu tutumu eleştirmiştir. Bunun hem sağlık yönünden bir tehlike oluşturabileceğini hem de mevcut ekonomik sorunları daha da büyüteceğini söylemiştir. Tabi aksi yönde tepkiler de gelmiştir. Erbakan haccın yasaklanması ile ilgili söylemlere tepki göstermiş, bu dönemde bu tür söylentilerin kasıtlı olduğunu söylemiştir¹⁰⁴¹. Asiltürk, *“Avrupa’ya gidiş yasaklanırsa hac yasağına da razı oluruz”*¹⁰⁴² derken; Çalışma Bakanı Cumalıoğlu, Bakanlar Kurulu’nda hacca gidişi engelleyecek hiçbir kararın çıkamayacağını söylemiştir. Avrupalıların bu ülkelerle ilişkilerini kesmediğini, buralardan yüzlerce kişinin Avrupa’ya gittiğini, onların da bu ülkelere gittiğini ayrıca Türkiye’nin güney sınırını kapatmadığını belirterek *“Her gün 3-5 bin kaçak sınırdan girip çıkıyor, bunlar kolera getirmiyor da hacca gidenler neden getiriyormuş”* ifadelerini eklemiştir. 14 Ekim 1977’de bir gazetecinin hac ve kolera konularının koalisyon içi bir çelişki ve ihtilaf yarattığını, bu sorunun ne olacağını sorması üzerine Demirel;

“Hacca gidilmesin diye ortak bir karar çıkmadı henüz. Hiç kimsenin resmi bir beyanı yok. Kolera büyük bir afettir, bu afet ülkemize bulaştırılmamalıdır. Ama halâ kolera bir salgın halindeyse 55 tane Müslüman ülke niçin kendi vatandaşlarına hacca gitmeye müsaade etmektedir de yalnız Türkiye hacca gitmeyi men etmeye kalkacaktır?”¹⁰⁴³.

¹⁰³⁹ Emre, *age*, C:3, s.142-145.

¹⁰⁴⁰ *Milliyet*, 08.11.1977.

¹⁰⁴¹ *Milliyet*, 29.09.1977.

¹⁰⁴² *Milliyet*, 09.10.1977.

¹⁰⁴³ Başbakanlık Basımevi, *age*, 1977, s.2.

Bu konu ile ilgili kesin bir bilginin olmadığını söyleyen Demirel, yalnız para tasarrufu nedeniyle de haccı önleyemeyeceğini belirtmiştir¹⁰⁴⁴. Oysa İran Sağlık Bakanlığı “el-tor”¹⁰⁴⁵ tipi koleranın yaygınlığını bir bildiri ile yayımlamış, Tahran’da bu nedenle ölenlerin sayısı 47’yi bulmuştur. Irak da ilk kez böyle bir bildiri yayımlamış, Sudi Arabistan ise bu salgınla mücadele için 8 milyon dolar ödenek ayırmıştır¹⁰⁴⁶.

Bakanlıktan hac yasağı çıkmasa da hacca gidenlerin sayısında önemli bir azalma olmuş, önceki yıl 50 bin vize alan adayların sayısı bu yıl 1500 kadar düşmüştür¹⁰⁴⁷. Çanakkale baro avukatlarından Metin Kurttaş hükümetin hacca gidilmesine izin vermesi nedeniyle Danıştay’a dava açmış, hükümetin Yüksek Sağlık Şurası ve Türk Tabipler Birliği’nin önerilerine rağmen politik çıkar uğruna kamu zararına karar aldığını vatandaşın sağlığını tehlikeye attığını belirtmiştir¹⁰⁴⁸.

3.8. ORDU VE HÜKÜMET ARASINDA YAŞANAN SORUNLAR

Adalet Partisi, kurulduktan sonra DP’nin devamı izlenimini sürdürmesi ve 27 Mayıs ilkelerine bağlı görülmemesi ordu içerisinde onun bir tehdit unsuru olarak görülmesine neden olmuştur. Daha sonra solun çıkış yapması, meydana gelen siyasi olaylar ve rejim endişeleri orduyu sağ kanada yaklaştırmıştır. Demirel bu alanda ilişkilerini uzlaşma atmosferinde sürdürmeye çalışmış ordunun isteklerini elinden geldiği kadar yerine getirmiştir. Yine de onun müdahaleleriyle karşı karşıya kalmıştır ancak tepkisi kırılganlık boyutunda kalmıştır¹⁰⁴⁹.

1973-1977 yılları arasında ordu, Türkiye’de siyasete eskisi kadar müdahale etmemiş, hükümetle ilişkileri gerilmemiştir. Ümit Cizre Sakallıoğlu bunun nedenlerinden birinin iç politikadaki zorluklar diğersinin de sol kanattan beklenen olası bir darbe olduğunu belirtmiştir. 1977 yılında ordu baskısından 5 Haziran seçimleri sonrası güvenoyu alamayan Ecevit hükümetinden sonra bahsedilmeye başlamıştır. II. MC hükümeti kurulduktan sonra bu söylemlerle ilgili bir gazetecinin Demirel’e siyasete askeri müdahalelerin yoğunluğunu hatırlatması üzerine Demirel “*Evet çok yoğun. Ama*

¹⁰⁴⁴ Age, s.2.

¹⁰⁴⁵ Bu kolera tipi klasik kolera göre daha dayanıklı ve daha uzun ömürlüdür(<http://www.medikalakademi.com.tr/kolera-tani-ve-tedavisi/23.10.2015>).

¹⁰⁴⁶ Milliyet, 30.09.1977.

¹⁰⁴⁷ Tercüman, 11.10.1977.

¹⁰⁴⁸ Cumhuriyet, 25.10.1977.

¹⁰⁴⁹ Osman Tarım, “27 Mayıs’tan 12 Mart’a Adalet Partisi ve Türkiye” (Selçuk Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü Y. Lisans Tezi, 2013, 56-59.

*bu bizi daha da birleştirir.” demiştir*¹⁰⁵⁰. Aslında duyulan endişelerle bu dönemde siyasiler ordu üzerinde bir denetim sağlama çabasına girmiş ancak başarılı olamamışlardır. Ordu üst kademesindeki terfi ve atamalarda hükümet ve Cumhurbaşkanı arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. 30 Ağustos’a kadar yapılması gereken bu değişiklikler zaman daraldıkça bir hareketliliğe neden olmuştur. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı için gösterilen adaylarda farklılıklar bulunmaktaydı. Sadettin Bilgiç hatıralarında sonucu belli olan bir seçime giderek hükümete rağmen kuvvet komutanı oldu dedirtmenin yanlış olduğu düşüncesini açıklamıştır. Buna göre Deniz Kuvvetleri Komutanlığı için Başbakan, Milli Savunma Bakanı ve 3. Ordu Komutanı Esener; Hilmi Fırat’tı tercih ederken Genel Kurmay Başkanı, Kara ve Hava Kuvvetleri ile 1, 2 ve 4. Ordu Komutanları diğer aday olan Bülent Ulusu’dan yana oy kullanacaktı. Milli Savunma Bakanı böyle bir ikileme gerek kalmaması için Hilmi Fırat’la görüşmüş durumu kendisine izah ederek emekliliği konusunda ricada bulunmuştur. Ertesi gün beklenen emeklilik dilekçesi gelmiş ve bu konuda bir çekişme yaşanması engellenmiş Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’na Bülent Ulusu getirilmişti. Sırada Kara Kuvvetleri Komutanlığı bulunmaktaydı. Hükümet bunun için 1.ve 2. Ordu¹⁰⁵¹ komutanlarını emekli eden 3. Ordu Komutanı Esener’i Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na getirecek bir kararname hazırlamış ancak Cumhurbaşkanı¹⁰⁵² ordudaki hiyerarşinin bozulmaması için bu kararnameyi imzalamamıştır. İki tarafın da ısrarcı tutumu Esener’in emekliliğini istemesi, hiyerarşi gereği 4. Ordu Komutanı Orgeneral Kenan Evren’in¹⁰⁵³ Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na getirilmesi ile sonuçlanmıştır¹⁰⁵⁴. Esener, emeklilik dilekçesini dönemin Genel Kurmay Başkanı olan Semih Sancar’a¹⁰⁵⁵ sunmuştur¹⁰⁵⁶. 1977’de 30 Ağustos kutlamalarının Ankara’daki tören eksik gerçekleşmiştir. Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na getirilecek adayın geç belirlenmesi nedeniyle katılmaması, Cumhurbaşkanı Korutürk’ün ilk defa Ankara’da yapılan tören yerine İstanbul’daki

¹⁰⁵⁰ Sakallıoğlu, **age**, s.131.

¹⁰⁵¹ 1. Ordu Komutanlığına Nurettin Ersin, 2. Ordu Komutanlığına Vecihi Akın, 3. Ordu komutanlığına da Mahmut Ülker atanmıştır (**Milliyet**, 31.08.1977).

¹⁰⁵² Cumhurbaşkanı hükümetin Esener ile ilgili kararnamesini 2 kez iade etmiştir (**Milliyet**, 30.08.1977).

¹⁰⁵³ Namık Kemal Ersun’un yerine gelen Kenan Evren Ege Ordu Komutanlığını da Ali Sait Özçivril’e bırakmıştır (**Cumhuriyet**, 01.09.1977).

¹⁰⁵⁴ Bilgiç, **age**, s.247-249; Uçar, **agt**, s.293,294.

¹⁰⁵⁵ 16. Genel Kurmay Başkanı Semih Sancar Mart 1973- Mart 1978 tarihleri arasında görev yapmıştır (http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/genelkurmay_baskanlari/semih_sancar.html 29.11.2015).

¹⁰⁵⁶ **Milliyet**, 31.08.1977.

törene katılması, CHP lideri Ecevit'in hastalığının yanı sıra buna çok istekli olmadığını belirterek katılmaması aslında hükümete bir tepki olarak kendini göstermektedir¹⁰⁵⁷. Arcayürek, ordu gibi Türkiye'nin önemli bir gücünün siyasetle bağdaştırılmasının pek hoş karşılanmadığını ifade etmiştir¹⁰⁵⁸. Korutürk, açıklamasında Atatürk'ün bununla ilgili şu tavrına değinerek kendisini ifade etmeye çalışmıştır: *“Atatürk bütün yaşamı boyunca şartlar ne olursa olsun ordunun politika dışında tutulmasına büyük dikkat ve özen göstermiştir.”* Bu özelliğin dünya orduları içinde Türk Silahlı Kuvvetlerine (TSK) saygınlık kazandırdığını, bunun korunması için gerekli titizliğin ve kararlılığın gösterileceği inancında olduğunu belirtmiştir¹⁰⁵⁹.

İpekçi, Meclis Başkanlığı seçiminin gecikmesi nedeniyle parlamentonun uzun süre görevini yapamaması gibi Kara Kuvvetleri Komutanı'nın tayin edilmemesi nedeniyle de her ay toplanması gereken Milli Güvenlik Kurulu'nun 6 aydır toplanmadığını belirterek hükümeti eleştirmiştir¹⁰⁶⁰. Bu konu ile birlikte Ecevit, Demirel'i 30 Ağustos töreninde onun Cumhurbaşkanı'nın yerini alması konusunda eleştirmiştir. Bunu gasp ve işgal olarak gördüğünü belirten Ecevit,¹⁰⁶¹ *“Devlet hiyerarşisinde ve protokolünde Cumhurbaşkanı'dan sonraki yer Cumhuriyet Senatosu Başkanı'nındır”* demiştir¹⁰⁶². Böylece o yılki Zafer Bayramı kutlamaları ordu-politika ilişkilerinin gölgesinde geçmiştir.

3.9. TRT'İN TARAFSIZLIĞI SORUNU

Cumhuriyet Senatosu'nda ilk defa 1967'de başlayan TRT ile ilgili tartışmalar aslında her dönem gündeme gelmiştir. Hükümet ve muhalefet arasında çekişmelere neden olan bu konuya her grup kendi penceresinden bakmıştır. Muhalefet partisinin senatörleri TRT ile ilgili yargı kararlarının uygulanmaması, AP'li senatörler de TRT'nin CHP'nin yayın organı olması iddiası ile ilgili konularda Senato Araştırması¹⁰⁶³ istemiştir¹⁰⁶⁴. TRT ile ilgili bu tartışmalar II. MC hükümeti döneminde devam etmiştir.

¹⁰⁵⁷ **Milliyet**, 31.08.1977; 01.09.1977.

¹⁰⁵⁸ Arcayürek, **age**, 172.

¹⁰⁵⁹ **Milliyet**, 31.08.1977.

¹⁰⁶⁰ Abdi İpekçi, “Taktik mi Kararsızlık mı?”, **Milliyet**, 30.08.1977.

¹⁰⁶¹ Ecevit, 1938'de Cumhurbaşkanı Atatürk'ün rahatsızlığı nedeniyle katılmadığı Ankara'daki 30 Ağustos geçit törenine onun yerine TBMM Başkanı'nın katıldığını hatırlatmıştır (**Milliyet**, 01.09.1977).

¹⁰⁶² **Milliyet**, 01.09.1977.

¹⁰⁶³ Bu önergeler üzerine oluşturulan Araştırma Komisyonu çalışmalarını 18 Aralık 1979'da tamamlayacaktır (Özgişi, **age**, s.364).

¹⁰⁶⁴ **Age**, s.357-366.

Abdi İpekçi bir yazısında daha Haziran seçimleri öncesinde TRT'nin tarafsızlıktan uzaklaştırıldığını, tek yönlü bir seçim borazanına dönüştürüldüğünü ileri sürmüştür¹⁰⁶⁵.

Sivas Milletvekillerinden Mahmut Özdemir, CHP Gurubu adına konuşmuş MC Hükümetlerinin TRT'de gayri resmi atamalar, görevden almalar, yasal haklardan men gibi gayri resmi işlemlerin yapıldığını ifade etmiştir. Azimet Köylüoğlu da bu hükümetlerin Anayasa'yı çiğnediğini, kaba kuvvetin hâkim olduğu bir dönem olduğunu belirtmiş; TRT'nin bilinçli olarak sahipsiz bırakıldığı ve bu kurumun ta 12 Mart döneminde özerkliğinin zedelendiğini söylemiştir¹⁰⁶⁶. TRT Genel Müdürü Şaban Karataş daha 1977 Mart ayı sonlarında “ yakında geniş çaplı atamalar yapılacağını, bunun 1977 personel planının gereği olduğunu” duyurmuştu¹⁰⁶⁷. Süleyman Arif Emre, anılarında bununla ilgili Demirel'in bazı atamalar için kendisinden onay istediğini, onay vermediği halde onaylanmış gibi gösterilen kararnamelerin Cumhurbaşkanı imzalandığını bu şekilde TRT'ye atama yapıldığını hatta bu nedenle istifa etmek istediğini ancak Erbakan tarafından engellendiğine yer vermiştir. Dahası da var. Hükümet düştükten sonra da bu belgelerin getirilip imzalanmak istendiğini, Erbakan'ın isteği üzerine de belgeleri imzaladığını söyleyen Emre; bunu hükümetin arkada eksik, yanlış bırakmama çabası olarak değerlendirmiştir¹⁰⁶⁸.

TRT koalisyon partileri arasında dahi sorun olmuştu. Erbakan, “*TRT Genel Müdürü ve DPT Müsteşarı bizim göstereceğimiz kişiler olmazsa sadece sizin önereceğiniz bakanları kabul etmeyiz*” deyince Demirel sorunu “kaydırma” yoluyla çözmek zorunda kalmıştı¹⁰⁶⁹.

Senatoda en çok tartışılan konular arasında bulunan TRT sorununa kalıcı bir çözüm sağlamak mümkün olmamış, bugün farklı değerlendirmelere maruz kalan kurum; dün de TRT kanuna uygun hareket ettiğini ve tarafsız olduğunu beyan etmiştir¹⁰⁷⁰. Her ne kadar tartışmalı bir konu da olsa TRT'nin tarafsızlığı hanesine yazılan bir tespitte bulunabiliriz. Cumhurbaşkanının ülke sorunlarını tartışarak çözüm

¹⁰⁶⁵ Abdi İpekçi, “TRT'yi Tarafsızlaştırma, Basını Sindirme Eylemi”, **Milliyet**, 22.03.1977. 22.03.1977.

¹⁰⁶⁶ **MMTD**, D:5, C:1, B:80, 21.12.1977: 548, 551.

¹⁰⁶⁷ **Milliyet**, 22.03.1977.

¹⁰⁶⁸ Emre, **age**, C:3, s.130.

¹⁰⁶⁹ **Cumhuriyet**, 31.10.1977.

¹⁰⁷⁰ **Milliyet**, 22.03.1977.

bulma düşüncesinden hareketle TRT’de farklı görüşleri yansıtan gazetelerden¹⁰⁷¹ Tercüman, Hürriyet, Milliyet ve Cumhuriyet yazarlarından birer temsilcinin katıldığı “Türkiye’nin Ekonomik ve Sosyal Durumu” konulu açikoturum yapılmıştır. Burada ülke sorunları enine boyuna tartışılmış, çözümler bölümünde mevcut hükümete eleştiri ve önerilerde bulunulmuş, Türkiye’nin geleceği için öngörüler açıkça ifade edilmiştir¹⁰⁷².

---

¹⁰⁷¹ TRT’deki Açikoturuma Tercüman’dan Güneri Civaoglu, Hürriyet’ten Oktay Eksi, Milliyet’ten Mümtaz Soysal, Cumhuriyet’ten Yalçın Doğan katılmıştır (**Tercüman**, 14.10.1977).

¹⁰⁷² Bkz. **Tercüman**, 14.10.1977.

BÖLÜM 4: II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİNİN YIKILIŞ SÜRECİ

4.1. KOALİSYON HÜKÜMETİ OLMANIN ZORLUĞU

1977 seçim sonuçları güçlü bir hükümet çıkartamamış, uzun süredir sağlanamayan halkın da umutla beklediği istikrarı sağlayan bir güç ortaya çıkmamıştır. 1 aylık Ecevit hükümetinden sonra yaklaşık 17 gün süren zorlu bir çekişmenin ve çalışmanın ardından Milliyetçi kimlikleri ile yeniden bir araya gelen AP, MSP ve MHP II. Milliyetçi Cephe adlı “Üçlü Koalisyon”¹⁰⁷³ u kurmuşlardı. İlk hükümetlerinde de anlaşmazlıklar yaşayan koalisyon partileri 5 Haziran seçimleri sürecinde bu gerginliklerini karşılıklı ithamlara ve hakaretlere dönüştürmüşlerdir. Özellikle AP ve MSP arasındaki gerginlik birçok alanda varlık göstermiş, koalisyonu zora sokmuştur. Bu iki parti arasındaki en büyük sürtüşmenin nedeni mali konular olmuştur. Çünkü MSP yatırım projelerini AP'nin onay verdiği ölçüde gerçekleştirebilmekteydi¹⁰⁷⁴. Koalisyon genel olarak zor bir hükümet şeklidir. Sayarı, çalışmasında koalisyon içi karar almanın Türkiye’de iktidara gelen hükümetlerin uyumlu bir şekilde çalışmalarını güçleştirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu hükümetler Bakanlar Kurulunun hükümet politikalarında topluca “sorumlu hükümet” ilkesine uygun düşmeyen davranışları sıkça sergilediklerini özellikle MSP’li bakanların parlamentonun bu ilkesini hiçe sayan tutumlarda bulduklarını belirtmiştir¹⁰⁷⁵. Milliyetçi cephe içinde huzursuzluğa neden olan bu durum ileride ortaya çıkacak ayrışmalarda da etkili olacaktır. Kamran İnan koalisyon hükümetleri ile ilgili “*Koalisyonlar içinde çok defa ahenk olmaması ve ayrıca iktidar ile muhalefet arasında diyalog bulunmaması, durumu daha da zorlaştırmakta ve hükümetlerin gücü çok defa güçsüzlük şeklinde tezahür etmektedir*” ifadelerini kullanmıştır¹⁰⁷⁶. Demirel de yıllar sonra koalisyonlarla ilgili “*Koalisyonun arkasında Meclis Gurupları, bunların arkasında da halk var. Meclis Guruplarında ahenk yoksa halkta ahenk yoksa koalisyonları yaşatmak fevkalade zordur*” demiştir. Bunun yanı sıra koalisyonun uygar insanlar için olduğunu, koalisyon kurmanın, onu yaşatabilmenin ve başarılı kılabilmenin ise bir sanat olduğunu söylemiştir¹⁰⁷⁷. MSP’li Süleyman Arif Emre bu koalisyondaki tecrübeleriyle, hükümeti idare etmenin milleti idare etmekten daha zor

¹⁰⁷³ Bu hükümete “Üçlü Koalisyon” ismini Erbakan vermiştir (Tercüman, 01.01.1978).

¹⁰⁷⁴ Sarıbay, 1985, s.201.

¹⁰⁷⁵ Sayarı, age, s.225.

¹⁰⁷⁶ İnan, 1981, s.93.

¹⁰⁷⁷ İnönü Vakfı, age, s.15.

olduğunu söylemiştir¹⁰⁷⁸. CGP lideri Feyzioğlu da Adana’da yaptığı bir konuşmada “*üçlü koalisyon ve azınlık hükümetlerinden memlekete hayır gelmez*” demiş ve üçlü koalisyonun ömrünün 6 aydan fazla olamayacağı öngörüsünde bulunmuştur¹⁰⁷⁹.

MSP’li Süleyman Arif Emre koalisyonun bozulması ile ilgili hükümet içi birtakım problemler olduğunu fakat bunların koalisyonu bozacak ciddiyette olmadığını, yürütme görevinin birtakım sıkıntılara rağmen devam ettiğini söylemiştir. Fakat Demirel’in bazı tutum ve davranışlarından dolayı istifa etme noktasına geldiğini açıklamaktan çekinmemiştir. “*Para yok, kadro yok, tayin yok*”¹⁰⁸⁰ bu şartlarda bir bakandan ne beklenilir diyerek istifa etmek istediğini, Erbakan’ın “*bizi oyunbozan, istikrarsız insanlar gibi tanıtırlar; yerinde kal*” diyerek kendisini engellediği belirtmiştir. Emre, anılarında İstanbul’a gelen bir fabrikatörün kendisine bazı iş adamlarının Ecevit’e destek verdiklerini ve bu koalisyonu bozmak istediklerini söylediğine yer vermiştir. Nedeninin de MSP kanadının Ağır Sanayi Hamlesinde önemli ihalelerin ve yatırımların devlet sektörüne yatırıp holding sahiplerine verilmemesi olduğunu kaydetmiş fakat kendisi Fabrikatörün bu söylediklerine hükümet ve parti olarak inanmadıklarını ve Ecevit’in de böyle bir amaca hizmet etmeyeceğini belirtmiştir¹⁰⁸¹.

Sarıbay, MSP’nin Demirel’den kopardığı tavizleri uygulama alanı bulamadığı için sürtüşmeleri devam ettirdiğini, ısrarcı tutumu ile ekonomik ve toplumsal sorunlar karşısında hükümeti zor durumda bıraktığını belirtmiş ve koalisyon içi anlaşmazlık yaratan konulara yer vermiştir. Bunlar; IMF önerilerine bakış açısı, silahlı kuvvetler komutasına yapılacak atamalar, Kıbrıs ile ilgili toplumlararası görüşmelerdeki farklı tutum, 1978 bütçesi ve bunun sonucu AP içinde oluşan çatlaklar, 4. Kalkınma Planı ve MSP’nin buna eklemek istediği “*manevi kalkınma*” ile ilgili bölüm¹⁰⁸². Uçar’ın da tezin de başlıklar altında verdiği koalisyon içi anlaşmazlıkları tezin ilgili bölümlerinde belirtmekle birlikte düşürülen hükümetin yıkılışı bölümünde yinelemeyi uygun gördüm.

Bu hükümet, I. MC’den kalan sorunların üzerine bakanlıkların dağılımından, kalkınma planının hazırlanmasına, bütçe dağılımından hac ziyaretine, protokol

¹⁰⁷⁸ Emre, **age**, C:3, s.138.

¹⁰⁷⁹ **Tercüman**, 12.07.1977.

¹⁰⁸⁰ Süleyman Arif Emre, Demirel’in bu tutumunu MSP’ye itibar ve oy kaybettirmek için sergilediğini ifade etmiştir (Emre, **age**, C:3, s.128).

¹⁰⁸¹ Emre, C:3, **age**, s.128, 147-149.

¹⁰⁸² Sarıbay, **age**, s.203, 204.

uygulamalarından dış politika uygulamalarına kadar birçok konuda sürtüşme yaşamış, koalisyon güçlüklerinin farkına varmıştı¹⁰⁸³.

4.2. 11 ARALIK 1977 YEREL SEÇİMLERİ

5 Haziran seçimlerinden önce yapılması gereken yerel seçimler ertelenmiş 11 Aralık 1977'de yapılmıştır. Türkiye'de yerel seçim sonuçlarının iktidarı değiştireceği düşüncesi bu seçimlerin genel seçimler gibi algılanmasına neden olmuş, yerel seçimler¹⁰⁸⁴ ilk defa bu kadar önemsenmiştir¹⁰⁸⁵. CHP bu seçimleri Referandum gibi görürken Demirel aksine bu seçimlerin referandum niteliği taşımadığını ve adayların dikkate alınarak oy kullanılması gerektiğini söylemiştir¹⁰⁸⁶.

Türkeş de Demirel gibi düşünmüş bu seçimlerin meclisin durumunu ve siyasi iktidarı doğrudan etkilemeyeceğini ileri sürmüştür. Erbakan'ın yaklaşımı biraz daha farklı olmuş, eğer MSP seçimlerde zayıflarsa camilerin depoya döneceğini, Kıbrıs'ın elimizden gideceğini iddia ederek Milli selamet savaşında milletten desteği bir görev saydığını belirtmiştir.

Seçim için 5 Aralıkta başlayan radyo konuşmalarının ilkinin parti liderleri yapmış, Demirel buradan çağrı yaparak milliyetçilerin yeniden AP etrafında birleşmelerini istemiştir¹⁰⁸⁷. 13 partinin katıldığı bu seçimlerde partiler 67 il ve 1710 belediye için yarışmıştır. İlk defa birleşik oy pusulaları hazırlanmış fakat 13 parti bütün il ve ilçelerde seçime katılmadıkları için pusulalardaki parti sayıları farklı olmuştur¹⁰⁸⁸.

Hükümet ve muhalefetin farklı anlamlar ve önem verdiği seçimler için bazı ön hazırlıklar yapılmıştır. Demirel kendine ve hükümetin devamına duyduğu güvenle parti içi bazı sorunları gidermeye çalışmış, parti tüzüğü¹⁰⁸⁹ gereği Sadettin Bilgiç ve Önal Şakar bakanlıktan istifa ederek partideki görevlerini sürdürmeyi seçerken yerlerine kabineden Turhan Kapanlı ve Ali Şevki Ereğ kaydırılmıştı. Seçim öncesi bu iki kilit ismin bakanlıktan ayrılışının AP Gurubunu yatıştıracağı düşünülmüştür¹⁰⁹⁰. Muhalefet

¹⁰⁸³ Bkz. Emre, *age*, C:3.

¹⁰⁸⁴ Yerel seçimler İl Genel Meclisi üyeleri, Belediye Meclisi Üyeleri, Belediye Başkanları, Mahalle ve Köy Muhtarları ile İhtiyar Heyeti üyelerini belirlemek için yapılmaktadır (*Tercüman*, 10.12.1977).

¹⁰⁸⁵ *Cumhuriyet*, 10-11.12.1977.

¹⁰⁸⁶ *Tercüman*, 05.12.1977.

¹⁰⁸⁷ *Tercüman*, 06.12.1977.

¹⁰⁸⁸ *Tercüman* 10.12.1977.

¹⁰⁸⁹ AP tüzüğüne göre Başkanlık Divanı'nda en fazla iki bakan bulunabilirdi. Bunlar da; Süleyman Demirel ve Nahit Menteşe idi (Sanal, *age*, s.13).

¹⁰⁹⁰ Sanal, *age*, s.13; Arcayürek, *age*, s.210.

cephesinde ise Ecevit'in iktidara gelmesi için partinin bütün kuruluşları ısrarcı olmuş ve küçük kurultayı bu yönde hedef tespitinde bulunmuştur¹⁰⁹¹.

11 Aralık günü beklenen seçimler yapılmış fakat halk bu seçimlere siyasetçilerin verdiği kadar önem vermemiş katılım oranı % 56,8 olmuştur¹⁰⁹². CHP 67 ilin 42'sinin Başkanlığını almış, AP 15, MHP 5, MSP 3 ve Bağımsızlar¹⁰⁹³ da 2 il merkezinin Belediye Başkanlığını alabilmiştir. AP; Ağrı, Afyon, Bolu, Balıkesir, Burdur, Erzurum, Isparta, Kahramanmaraş, Kocaeli, Kütahya, Manisa, Nevşehir, Samsun ve Tokat'ı alırken MHP; Bingöl, Çankırı, Elazığ, Erzincan ve Yozgat'ı MSP de Adıyaman, Konya ve Muş il merkezlerini almıştır.

Sırrı Atalay, seçimlerden sonra bu sonuçların önümüzdeki günlerde iç politikada önemli gelişmelere neden olacağını belirtmiştir. CHP ve MHP'nin oylarında artış olmuş sonuçları memnuniyetle karşılamışlar, AP ise sessizliğe bürünmüştür¹⁰⁹⁴. Uğur Mumcu bu seçim sonuçlarının en çok AP içindeki muhalefeti haklı çıkarttığını, Cephe ortaklarının AP'ye zarar verişini kanıtladığını kaleme almıştır¹⁰⁹⁵. CHP böylece önce senato başkanlığını ardından millet meclisi başkanlığını bu seçimlerle de büyük il merkezlerinin belediyelerini ele geçirmiştir¹⁰⁹⁶. Seçimlerin en önemli sonuçlarından biri de AP içinde giderek büyüyen muhalefeti gün yüzüne çıkartmasıydı. Konya Milletvekili Oğuz Atalay, Ankara'dan Mustafa Kılıç ve Mardin'den Şerafettin Elçi seçimlerin ertesi günü istifalarını vererek AP'den ayrılmışlardır¹⁰⁹⁷. AP'deki istifalar meclis aritmetiğini de değiştirmiş en önemlisi de II. MC hükümetinin 226 çoğunluğunu kaybetmesine neden olmuştur. Buna göre mecliste CHP: 214¹⁰⁹⁸, AP: 180, MSP:24, MHP:16, CGP:2, DP:1, Bağımsız: 12 ve 1 de "boş"¹⁰⁹⁹ bulunmaktaydı.

¹⁰⁹¹ Arcayürek, **age**, s.206.

¹⁰⁹² **Milliyet**, 26.12.1977.

¹⁰⁹³ Bağımsızların Belediye Başkanlığı il merkezlerinden biri Mehdi Zana'nın kazandığı Diyarbakır diğeri de Hamit Fendoğlu'nun kazandığı Malatya'dır (http://eski.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri 1977.php#2 30.05.1977).

¹⁰⁹⁴ **Cumhuriyet**, 12.12.1977.

¹⁰⁹⁵ Uğur Mumcu, "Görünen Köy", **Cumhuriyet**, 13.12.1977.

¹⁰⁹⁶ **Cumhuriyet**, 14.12.1977.

¹⁰⁹⁷ **Milliyet**, 12.12.1977.

¹⁰⁹⁸ CHP'li Cahit Karakaş Meclis Başkanı olduğundan oy kullanma hakkı bulunmamaktadır. Bu nedenle CHP'nin oyu 213'tür.

¹⁰⁹⁹ AP Manisa Milletvekili Atif Akın öldüğünden mecliste bir AP sandalyesi boş kalmıştır (**Tercüman**, 20.12.1977).

1977 yerel seçimleri, cephe stratejisinin bir yere kadar başarılı olduğunu göstermiş genel seçimlere oranla hem katılım çok düşük¹¹⁰⁰ olmuş hem de oylar büyük partilerde ve bağımsızlarda yoğunlaşmıştır¹¹⁰¹. Seçim günü de genel seçimlerin olduğu güne göre daha sert geçmiş yurt genelinde 13 kişi öldürülmüş, 87 kişi yaralanmıştır.

4.3. GÜNEŞ MOTEL OLAYI: 12'LER, 11'LER, 10'LAR

Hükümetin yaptığı atamalar, meydana gelen bazı gelişmeler ve daha Eylül¹¹⁰²-Ekim aylarında alınan bazı kararlar AP içindeki muhalefeti arttırmaya başlamıştı¹¹⁰³ (Arcayürek, 1987: 206). MC hükümetine daha kuruluşunda onay vermeyen AP Ankara Milletvekili Orhan Alp¹¹⁰⁴ hükümetin işleyişinden duyduğu rahatsızlık nedeniyle 15 Ekim'de partisinden istifa etmişti. Alp, partisinin koalisyon ortaklarına tavizler verdiğini ve MC'nin hükümet olarak ülke sorunları karşısında gerekli tedbirleri almadığını ileri sürmüştü¹¹⁰⁵.

MSP, *“AP içindeki kaynaşma bize göre AP'nin yönetici kadrosu ve Genel Başkanını değiştirmeye matuf bir harekettir”* sözlerini söyleyerek *“Demirel gider ama MC devam eder”* öngörüsünde bulunmuştur¹¹⁰⁶. Fakat birçok AP'li bu ayrışmaların nedenini koalisyon ortaklarından bağımsız olarak görmemiştir. AP İzmir il Başkanı *“Tüm can alıcı bakanlıkların MSP ve MHP'nin elinde”* bulunduğunu, AP içindeki muhalefetten yana olduğunu ve AP-CHP ortaklığının gerekliliğini dile getirmiştir. Arcayürek, çalışmasında AP'deki bazı gelişmelerin Konya milletvekili Atalay ile Kamran İnan'ı birleştirdiğine; AP den kopacak Milletvekilleri ile ilgili gelişmeleri Atalay'ın organize ettiğine ve AP deki yangının giderek büyüdüğüne yer vermiştir. Çağlayangil, *“Ecevit'in isteği içimizden 'vicdanlı vicdansızlar' çıkıp CHP'yi hükümet edebilirler. Ecevit bizdeki kargaşayı bekliyor ve şimdi duruyor. Bu Erbakan'la hiçbir şey yürümez”* ifadelerine değinerek MSP'den¹¹⁰⁷ duyulan rahatsızlığı yansıtmıştır¹¹⁰⁸

¹¹⁰⁰ 11 Aralık yerel seçimleri % 56,8'lik bir oranla Türk siyasal yaşamının en düşük katılımlı seçimlerinden biri olmuştur (http://eski.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1977.php#2 30.05.2015).

¹¹⁰¹ **Milliyet**, 26.12.1977.

¹¹⁰² 24 Ocak 1980'deki ekonomik önlemlerin aslında Eylül 1977'de başladığı ileri sürülmektedir Arcayürek, **age**, s.200.

¹¹⁰³ **Milliyet**, 12.12.1977.

¹¹⁰⁴ AP'den ilk istifa eden Ankara Milletvekili Alp, kendisinden sonraki siyasi gelişmelere ve AP'den kopmalara bu hareketiyle öncülük etmiştir (**Cumhuriyet**, 23.12.1977).

¹¹⁰⁵ **Milliyet**, 16.10.1977.

¹¹⁰⁶ **Cumhuriyet**, 14.12.1977.

¹¹⁰⁷ 12'ler'in MSP için ciddiyetsizlik suçlamalarına Çalışma Bakanı Cumalıoğlu *“...o kendi ciddiyetsizlikleridir. Ciddiyetten her halde haberleri yok”* şekilde karşı çıkmıştır (**Milliyet**, 27.12.1977).

¹¹⁰⁸ Arcayürek, **age**, s.210, 215.

Muhsinoğlu bir yazısında Atalay'ın “*Hükümetin icraatını tasvip etmiyor, bu sorumluluğu daha fazla paylaşmak istemiyorum. Kimin Başbakan olduğu anlaşılmıyor.*” açıklamalarında bulunarak Demirel'i istifaya çağırıldığını belirtmiştir¹¹⁰⁹.

Seçimden hemen sonra istifa eden Oğuz Atalay, Mustafa Kılıç ve Şerafettin Elçi¹¹¹⁰,nin ardından Mete Tan ve Güneş Öngüt'ün¹¹¹¹ istifaları ile birlikte bağımsızların sayısı 9 olmuştu. Elazığ Bağımsız Milletvekili Septioğlu 9'larla birleşmiş ve 10'lar olmuştur. Kurban Bayramı'ndan önce Rize Milletvekili Tuncay Mataracı ile Kastamonu milletvekili Fethi Acar da partiden istifa etmişler fakat Fethi Acar istifasını geri almıştır. Balıkesir Milletvekili Cemalettin İnkaya ve Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar'ın da AP'den ayrılması ile MC'nin sandalye sayısı 220'ye düşmüş ve hükümet olarak 226 çoğunluğunu kaybetmişlerdir. Seçim sonuçlarının hükümeti etkileyeceğini belirten AP Genel Başkan Yardımcısı Bayar, bu fikirde olanlarla beraber haklı çıkmıştır¹¹¹². AP'deki kopmalar Genel Yönetim Kurulu'nda artık hükümetin nasıl gideceği tartışmalarını getirmiştir. Demirel'in “Gurupta huzursuzluk var bunu nasıl söndüreceğiz?” sorusuna Kamran İnan, “*Çekilmemiz lazım*” cevabını vermiştir¹¹¹³.

Bağımsızlar; yaptıkları bazı işler, görüşmeler ve yayınladıkları bildirilere katılımları bakımından 12'ler, 11'ler veya 10'lar olarak adlandırılmışlardır. AP den ayrılan Orhan Alp, Oğuz Atalay, Şerafettin Elçi, Cemalettin İnkaya, Hilmi İşgüzar, Mustafa Kılıç, Tuncay Mataracı, Güneş Öngüt ve Bağımsız Elazığ Milletvekili Ali Rıza Septioğlu'ndan oluşan 10'lar 18 Aralık 1977 tarihinde bir deklarasyon yayınlamışlardır. İstifa gerekçeleri ve amaçlarının yer aldığı bildiride şu ifadelere yer vermişlerdir:

“Ülkemizin içinde bulunduğu iç ve dış sorunların büyük boyutlara ulaştığı, milli bütünlüğün tehlikeye düştüğü, can ve mal güvenliğinin yok olduğu, her gün vatan evlatlarının öldürüldüğü, ekonomik hayatın çekilmez bir noktaya geldiği bir ortamda uyarılarımıza kulak asmayan partimizin yönetici kadrosunun ve devleti parselleyen bu federatif hükümetin yurt çıkarlarına ters düşen tutum ve davranışları karşısında ettiğimiz yeminin gereği olarak fikir ve gönül beraberliğimizi muhafaza ettiğimiz partimizden ayrılmak mecburiyetinde kaldık”¹¹¹⁴.

¹¹⁰⁹ Muhsinoğlu, **agm**, 04.01.1978.

¹¹¹⁰ AP den ilk ayrılan üçlünün meclise gelmemesi ve diğer milletvekillerince de yeterli çoğunluğun sağlanamaması Divan ve Komisyon üyeleri seçimlerinin yapılmasına engel olmuştur (**Milliyet**, 14.12.1977).

¹¹¹¹ Mete Tan ve Güneş Öngüt 14 Aralık'ta partiden ayrıldıktan sonra diğer arkadaşları ile birlikte hareket edeceklerini söylemiş, MC'ye “Kırmızı”, kurulacak Ecevit Hükümeti'ne de “Beyaz” oy vereceklerini daha o tarihlerde açıklamıştı (**Cumhuriyet**, 16.12.1977).

¹¹¹² **Milliyet**, 14.12.1977; 15.12.1977.

¹¹¹³ Arcayürek, **age**, 215.

¹¹¹⁴ **Milliyet**, 19.12.1977.

10'lar amaçlarının “*ne bir siyasi partiye destek olmak ne de AP’yi zaafa uğratmak*” olduğunu ifade etmişlerdir. Anayasanın başlangıcında bulunan ilkelere bağlılıklarını ifade eden ve görevlerini bu çerçevede bağımsız olarak sürdüreceklerini ayrıca bu hareketlerinin farklı kesimlerce çeşitli yorumlara yol açacağını bildiklerini bunun karşısında sükûneti koruyarak hükmü tarihe bıraktıklarını belirtmişlerdir. Başta kendi partileri olmak üzere hükümet üyeleri bu deklarasyona tepki göstermiştir. Demirel “*Gidiyoruz diyene güle güle git demeyiz*” ifadesini kullanırken Nahit Mentеше bunu demokrasiye aykırı bulduğunu söylemiş, Sadettin Bilgiç ise AP’den ayrılanların bağımsız hareket etmediklerini iddia etmiştir¹¹¹⁵.

20 Aralık’ta Sivas Milletvekili Enver Akova¹¹¹⁶ ile Malatya Milletvekili Ahmet Karaaslan¹¹¹⁷ da partisinden istifa etmiş 10’lar’ın deklarasyonuna katıldıklarını açıklayarak Ankara’dan ayrılmışlardır. Böylece AP’nin sandalye sayısı 178’e düşerken MC’nin sayısı da 218’e inmiş ve Bağımsız 10’lar 12’ler olmuştur. Ayrılan bu ikili “*Bu tarz bir yönetime dur demek, ülkenin dış ve iç ağır koşulları karşısında meseleleri omuzlayabilecek bir millete güven verecek bir hükümet kuruluşuna imkân hazırlamak düşüncesiyle AP’den istifa etmiş bulunuyoruz*” açıklamasını yapmıştır. Ayrıca AP’nin gerçek kimliğinden uzaklaştığını MSP ve MHP’nin dümen suyu ile yürüdüğünü iddia etmişlerdir¹¹¹⁸. 12’ler “*Bizleri İstifaya sevk eden sebepler ne siyasi istikbal endişesi ne mevki ne makam ne de birtakım menfaatlerin temin edilmesidir...*” demiştir. Onların CHP’yi destekleyeceği önceleri kulislere çok konuşulan bir konu olmadığından bu, zayıf bir olasılık olarak görülmüştü¹¹¹⁹. Daha sonra kendileri için yapılan suçlamalara kaşı Oğuz Atalay, bakanlık vaadi nedeniyle kendilerine çengel atma durumunun söz konusu olmadığını çünkü CHP’nin Kılıç’la, İşgüzar’la, Septioğlu’yla ve istifa edene kadar kendisi ile görüşmediğini belirtmiştir¹¹²⁰. AP’den ayrılan Milletvekilleri hükümeti tehlikeye soktuklarının bilincinde olduklarından sonraki süreçte gizli hareket etmeye çalışmışlardır. Daha istifa sürecinde sert tepkiler toplayan vekiller güvenlik ihtiyacı

¹¹¹⁵ **Milliyet**, 19.12.1977.

¹¹¹⁶ Akova, 1935 Sivas Gemerek doğumludur. Fransızca, Arapça ve Farsça bilen Akova Yüksek İslam Enstitüsü mezunudur. Sivas Müftüsü iken 1969’da AP’den Milletvekili seçilmiştir (**Milliyet**, 21.12.1977).

¹¹¹⁷ Karaaslan, 1935 Malatya Pötürge doğumludur. Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu Karaaslan 1969 seçimlerinde AP Milletvekili seçilmiş, AP Yüksek Haysiyet Divanı Başkanlığı görevinde bulunmuştur (**Milliyet**, 21.12.1977).

¹¹¹⁸ **Milliyet**, 21.12.1977.

¹¹¹⁹ Arcayürek, **age**, s.263.

¹¹²⁰ **Milliyet**, 06.01.1978.

duymuşlar. AP'den ayrılanlardan Ankara Milletvekili Mustafa Kılıç kendi partisinden Kocaeli Milletvekili Sarıoğlu tarafından dövülürken kimliklerini gizleyen bazı kişiler telefon ve mektup aracılığıyla istifa edenlerin partilerine geri dönmeleri için tehditlerde bulunmuştur¹¹²¹. Yıllar sonra bu konu ile ilgili bilgi veren CHP Genel Sekreter Yardımcılığında bulunan ve bizzat olaylarda rol alan Ali Topuz bu milletvekillerinin can güvenliğinin bulunmadığını bunları bir süre misafir ettiklerini milli istihbaratın bile onları bulamadıklarını belirtmiştir. Topuz, kendilerine destek olacak milletvekillerine ihtiyaç duyduklarından bu hareketlerinin olağan kabul edilmesini beklemiştir. Toplumun CHP'ye hükümet olması için baskı yaptığını söyleyen Topuz, “*Bize yandaşlık edecek insanlar bulmaya mecburduk*” ifadelerine yer vermiştir¹¹²². Ecevit'in de başkent dışında AP den ayrılan milletvekilleri ile görüşmek istemesi üzerine 21 Aralık'ta İstanbul'da Kalyon otelinde bir buluşma gerçekleşmiştir. Toplantı sırasında bu buluşmanın basın tarafından duyulduğu anlaşılınca oradan ayrılan gurup Belediye'ye ait olan Florya'daki Güneş Motel'de toplantılarına 03.30'a kadar devam etmişlerdir. Bu görüşmeler sırasında bakanlık dağılımlarının yapıldığı yalnız Oğuz Atalay'ın bakanlık talep etmediği iddia edilmiştir. Yapılan bu gizli görüşme tarihe Güneş Motel Olayı olarak geçmiştir. Ecevit konu ile ilgili sorulara İstanbul'a dinlenmek için geldiğini fakat bir takım özel görüşmelerde bulunduğunu belirtmiştir. Yavuz, makalesinde bu görüşmeler sırasında bakanlık taksimi yapıldığına açıkça değinmiş, Ecevit'in onlara “*Sizi sorumluluğa ortak etmek istiyorum. Çünkü partilerinizle köprüleri atıp geldiniz*” dediği ifadelerine yer vermiştir. Ayrıca o ana kadar hiç birinin bakanlık düşünmediğini de belirtmiştir¹¹²³. Onların CHP'ye alınmak istenmesi parti içinde olumlu karşılanmamış, Ecevit'in Oğuz Atalay'a partiye girmesi için yaptığı teklifi Atalay'ın siyasi hayatı ve geçmişi ile CHP'nin ters düştüğünü söyleyerek geri çevirmesini parti bir nevi haklı görmüştü. Bu da Ecevit'in yeni bir alternatif olarak Bakanlık teklifi formülünü getirmiştir. Böylece hem sorumluluğa ortak edilecek hem de tekrar partilerine dönmeleri engellenecekti¹¹²⁴. Görüşmelerde tekrar gündeme gelen AP-CHP koalisyonu konusunu Ecevit, Demirel'in bunu kabul etmediğini ve arkadaşlara bir daha AP ile hükümet arayışında bulunmayacağını söylemiştir¹¹²⁵. Neticede Güneş Motel'de

¹¹²¹ **Milliyet**, 20.12.1977.

¹¹²² <https://www.kanald.com.tr/5n1k/ozel-klipler/turkiyenin-koalisyon-tarihi> 18.06.2015.

¹¹²³ Arcayürek, **age**, s.239, 240; Ercan Yavuz, “Güneş Motel'de Bakan Olmak” **Aksiyon**, 28.06.1977.

¹¹²⁴ Arcayürek, **age**, s.254; Yavuz, 28.06.1997).

¹¹²⁵ Arcayürek, **age**, s.251.

bazı önemli kararlar alınmıştır. Bunlar: 1- 12'ler CHP ile birlikte verilecek gensoru önergesini imzalayacak.

2- Ecevit Başbakan olacak, bütün partilerle görüşecek ancak AP, MSP ve MHP'ye koalisyon teklifinde bulunmayacak sadece hükümet kurmakla görevlendirildiğini ve kendisini desteklemelerini isteyecek.

3- Ecevit; CHP, Bağımsızlar, CGP ve DP'li Parlamenterlerle kurulu hükümetini ilan edecek ve güvenoyuna gidecek onlar da kendilerini destekleyecek¹¹²⁶. Ecevit görüşmelerden sonra Yeşilköy Havaalanında verdiği demeçte “*Demirel hükümetinin düşmesi veya çekilmesinin kesinlik kazandığını*” ifade etmiştir. Bununla ilgili de Başbakan'ın çekilmesi, hükümetin güvenoyuna gitmesi veya gensoru seçeneklerini belirtmiştir¹¹²⁷. Alınan kararlar ve çıkan sonuç Güneş Motel görüşmelerinin önemini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Yerel seçimler daha yapılmadan önce Oğuz Aygün “Yankı” dergisine verdiği bir demeçte CHP-AP koalisyonunun gerekliliğine hatta AP-CHP-MSP ve MHP'yi de içine alan milli bir koalisyonun kurulabileceğini söylemişti. Koalisyon geniş bir kitlesi olan CHP'yi kapsamalı ki Türk siyasetinde istikrar sağlanabilsin diyen Aygün aksi halde bağımsız bir gurubun CHP ile birlikte hareket edebileceğinin olası bir durum olduğunu belirtmişti¹¹²⁸. Öyle de olmuştu. Parti içi tüm önlemlere rağmen istifaları durdurulamayan 12 kişilik gurup Türkiye'nin siyasetinde etkili olmayı başarmıştır. Demirel önceleri AP'den ayrılan bu gurup için “*Onlar bizim arkadaşımızdır, dertlerine çare bulmak görevimizdir*” derken onları partiye kazandırma umudunu kaybettikten sonra söylemini değiştirmiş ve onları mevki ve makam hırsına tutulmuş kişiler olarak nitelendirmiştir. İpekçi, AP'deki bu parçalanmanın nedenini; AP'nin MSP ve MHP ile yeniden kurduğu ortaklığın yarattığı kaygı ve huzursuzluk nedeniyle parti içinde aldıkları uyarı ve eleştirilere karşı verilen tepki olarak değerlendirmiştir. Ayrılmalarının kişisel nedenlerinin tam anlamıyla bilinmediğini bu yöndeki iddiaların ciddi kanıtlar gerektirdiğini söylemiştir¹¹²⁹.

CHP lideri İstanbul'da kurduğu temaslardan sonra birkaç güne kadar hükümet sorununu halledeceğini belirtirken AP cephesinde hükümetten ayrılma şekilleri

¹¹²⁶ **Milliyet**, 22.12.1977.

¹¹²⁷ **Milliyet**, 22.12.1977.

¹¹²⁸ **Tercüman**, 05.12.1977.

¹¹²⁹ Abdi İpekçi, “12'ler ve Suçlama Taktiği”, **Milliyet**, 25.12.1977.

görülmeye başlamıştı. Parti ortak gurubu hükümetin istifasını uygun görmemiş, AP Genel İdare Kurulu da bu kararı onamıştır. Kurul 226 şartını gerekli görmemiş, güvenoyunun güvensizliği 1 sayı geçmesiyle AP'nin hükümetten ayrılmasına karar vermiştir¹¹³⁰. Demirel, “*Güçleri varsa düşürsünler. Mücadelemizden yılmayacağız ve dönmeyeceğiz...226 rakamını çok kullandım bunu benim aleyhimde kullanıyorlar. Bu defa bu rakamı arayacağım demiştir.*” AP Genel Başkan Yardımcısı Bayar, “*CHP’yi istediği konu veya konularda gensoru önergesi vermeye davet ediyoruz*” demiştir. Güvenoyu istemi¹¹³¹ yoluna neden gidilmediği sorusuna da “*AP Genel İdare Kurulu geçirdiğimiz olayların önünde tarih ve millet önünde bir hesaplaşmayı gerekli görmüştür*” şeklinde yanıtlamıştır. Yapılan görüşmelerden sonra AP Gurup sözcüsü Zeki Efeoğlu, Gurubun gensoruyu bekleyeceği yönünde karar aldığını duyurmuştur¹¹³².

4.4. GENSORU VE HÜKÜMETİN YIKILIŞI

Gensoru kavram olarak sözlükte “*Bir sorun hakkında Başbakana ya da Bakanlardan birine karşı Milletvekillerince verilen ve sonunda TBMM’ce soruşturma yapılması istenebilen soru, istizah*” olarak geçmektedir. Hukuktaki karşılığı ise “izahat isteme” bir sorunun açıklamasını isteme, “ayrıntılı bilgi talep etme” dir. Özbudun, Gensoruyu “*Gensoru*¹¹³³, *milletvekillerinin hükümetten veya sadece bir bakandan genel bir görüşme ve bunun sonucunda hükümetin veya ilgili bakanın siyasal sorumluluğunu doğuracak, bir karara neden olacak şekilde sözlü açıklama talep etmesi...*” şeklinde ifade etmiştir¹¹³⁴. Parlamenter denetim yollarından biri olan gensorunun diğer denetim yollarından farkı hükümet ya da bakanın meclis tarafından görevden çekilmeye zorlanmasıdır¹¹³⁵. Bakanlar Kurulunun parlamento karşısında bireysel ya da kolektif sorumluluk yaratan bir araç olarak görülen “gensoru” Meclisin bilgi edinme ve denetim mekanizmalarından en etkili olarak kabul edilmektedir¹¹³⁶.

¹¹³⁰ **Milliyet**, 22.12.1977.

¹¹³¹ AP Gurubunda Celal Yardımcı ve Süleyman Tuncer güvenoyu isteminin daha doğru olacağını belirtmiştir (**Tercüman**, 22.12.1977).

¹¹³² **Tercüman**, **Milliyet**, 22.12.1977).

¹¹³³ 5. Yasama Döneminde 69 adet gensoru verilmiş, bunlardan 3 tanesi gündeme alınmıştır. İlki ise 41.

Hükümet yani II. MC hükümetinin düşürülmesi amacıyla verilen gensoru olmuştur (Kamil Atlay, **Parlamenter Denetim Yolu Olarak Gensoru**, Ankara, TBMM, 2009, s.72).

¹¹³⁴ Atlay, **age**, s.48.

¹¹³⁵ Mesut Aydın, **Gensoru**, Ankara: Orient Yayınları, Öncü Basımevi, 2010, s.7.

¹¹³⁶ Faruk Bilir, “Türk Anayasa Hukukunda Gensorunun Düzenlenişi ve Etkililiği, **Yasama Dergisi**, S:25, 2013 s.8, 11.

Gensoru önergesi Anayasaya göre bir siyasi parti gurubu adına veya en az 20 Milletvekilinin imzası ile verilir. 3 gün içerisinde başkanlıkça bastırılır ve üyelere dağıtılır. Dağıtılmasından itibaren 10 gün içerisinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Gensoru görüşmesi sırasında önerge sahiplerinden 1'i, parti gurupları adına 1'er Milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya 1 Bakan konuşabilir. Görüşme gündeme alındığı tarihten 2 gün geçmeden yapılamaz, 7 günden sonraya da bırakılamaz. Gerekeçeli güvensizlik önergeleri ve güven istemi 1 tam gün geçtikten sonra oylanır. Oylamada ise sadece güvensizlik oyları sayılır ve salt çoğunluk (226) aranır¹¹³⁷.

AP'den ayrılan 11'ler, Ecevit'in bunlarla İstanbul'dan yaptığı görüşmeler ve CGP, DP'den aldığı destekle mevcut hükümetin gideceğini ve bunun için gerekli çalışmaları yapacağını açıklamıştı. Buna karşı AP lideri Demirel ve yardımcısı Bayar AP Gurubunun aldığı kararla birlikte hükümetten ayrılmayacaklarını belirtmişlerdi. Bayar, *"Bugünkü hükümet meşru bir hükümettir. Arkasında 229 oyluk bir güvenoyu desteği mevcuttur"*, derken Demirel de *"Güçleri varsa düşürsünler"* ifadelerini kullanmıştır. Bu durum karşısında CHP Gurubu adına Ankara Milletvekili Altan Öymen ile Sakarya Milletvekili Hayrettin Uysal 22.12.1977'de Meclise bir Gensoru önergesi sunmuştur. Bu önergede Demirel Başkanlığındaki hükümet için;

"İçte ve dışta güvenliği sağlayamadığı, cephecilik anlayışıyla ulusal birliğimizi zedelediği, Türkiye'nin gelişmesini engellediği, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürüklediği ve Türkiye Cumhuriyeti Devletini Anayasanın belirlediği kurallardan ve çerçeveden uzaklaştırmaya çalıştığı"

iddiaları yer almıştır. Ayrıca önergede hükümetin kendi içinde tutarsız olduğuna, ortak sorumluluk anlayışının bulunmadığına, uluslararası ilişkilerin ve ulusal güvenliği aksattığına, kalkınma planını hazırlayamadığına, kayırcı ve kışkırtıcı politikalar uyguladığına yer verilmiştir. Başkan, okunan ve üyelere dağıtılan önergenin gündeme alınıp alınmayacağı ile Danışma Kurulu'nu toplantıya çağırılmış fakat bir sonuç alınamadığından Anayasa gereği Başkanlıkça karar verilmiş, bunun için 27.12.1977 tarihi uygun görülmüştür¹¹³⁸.

¹¹³⁷ Arslan, *age*, C:3, s. VIII, IX.

¹¹³⁸ *MMTD*, D:5, C:1, B:81, 22.12.1977, O:1, s.570.

Önergenin gündeme alınması ile ilgili o gün ilk konuşmayı¹¹³⁹ Altan Öymen yapmış, koalisyon içi tutarsızlıklar üzerinde yoğunlaşmıştır. Dayanak olarak da koalisyon parti sözcülerinin söylemlerini, partilerin icraatlarını, milliyetçilik anlayışı ile dünya görüşlerinin farklılığını göstermiştir. Sakarya Milletvekili Uysal da hükümetteki koalisyon içi söylem ve tutarsızlıklara değinmiş şu örnekleri vermiştir: MSP’li Devlet Bakanı Somuncuoğlu Devalüasyon isteyen kişilerin sorumsuz olduğunu söylerken, MHP lideri Türkeş’in kur ayarlamasının Bakanlar Kurulu’nda görüş birliğine varılarak alındığını ifade etmiştir. Erbakan bu konu ile ilgili “*Ne düşündü, ne yaptı gidin Maliye Bakanına sorunuz*”, ikinci kur ayarlamasında da Maliye Bakanı kendisine yöneltilen sorular üzerine “*Gidin Merkez Bankasına sorun*” demiştir. Uysal, koleranın yaygın olup olmamasından kalkınmanın hızına kadar hükümet kanadında çelişkilerin olduğunu ifade etmiştir. Hükümeti savunan Milletvekilleri karşısında 5 aylık süreçte siyasal cinayetlerin bilançosununun 130’un yaralılarınsa 900’ün üzerinde olarak yazıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Mecliste 214, Senatoda 78 sandalyeye sahip olan, CHP’nin Türkiye’nin en büyük partisi olduğunu, buna rağmen Demirel’in “*sola iktidar verilmez*” sözünü söyleyebildiğini; bunu yadsıyarak ülkenin bugünkü çöküntüyü hak etmediğini ileri sürmüştür¹¹⁴⁰. Uysal, “*Bu hükümet gitmelidir diyenleri tarih demokrasi adına kutlayacaktır*” ifadesini de kullanmıştır¹¹⁴¹.

Hükümet üyeleri de gensoru ile ilgili savunmalarını yapsalar da bu süreci samimiyetsiz olarak görmüşlerdir. MSP Gurubu adına söz alan Kars Milletvekili Abdülkerim Doğru, bu gensorunun suni olarak hazırlandığını, ileri sürülen sorunların yıllarca önce de bulunduğunu, asıl meselenin ayrılımlar sonucu meclis aritmetiğinin değişmesi olduğunu söylemiştir. Bu nedenle bazı sorunların hızlıca derlenip gensoru haline getirildiğini iddia etmiştir. Biriken sorunların hesabının bu 4,5 aylık hükümetten sorulmasının adil olmadığını, dış mihrakların oyununa gelindiğini ileri sürmüştür. Gensoruyu milli menfaatlerle bağdaştırmadığını ve veriliş amacını faydalı görmediğini yine de “*Zafer inananındır ve zafer yakındır*” diyen MSP’li Doğru, hükümet lehine sonuçlanacağına inandıklarından gensorunun gündeme alınmasında gurup olarak olumlu oy kullanacaklarını belirtmiştir. Gensoru iddiaları için de “*var olduğu için değil*

¹¹³⁹ İçtüzüğü’nün 61. Maddesine göre hükümet ve siyasi parti guruplarınının 20’şer, önergedeki imza sahiplerinin de 10’ar dakika konuşma hakları bulunmaktaydı (MMTD, D:5, C:1, B:82, 27.12.1977, O:1, s.604).

¹¹⁴⁰ MMTD, D:5, C:1, B:82, 27.12.1977, O:1, s.604, 216, 619.

¹¹⁴¹ Milliyet, 28.12.1977.

'keşke böyle olsaydı' temennisini izhar etmektedir" ifadelerini kullanmıştır. Hükümetin ahenk içinde yürümediği iddialarına karşı bunun doğru olmadığını "ekonomik güçlükler, döviz sıkıntısı, Materyalizmden doğan devleti yıkma niyetli anarşi güçlüklerine rağmen" yürüyen bir hükümet olduğunun savunmuştur. AP Gurubu adına söz alan İzmir Milletvekili Talat Asal hükümeti aşmış, AP'nin 1950'den beri var olan başarılarına değinmiş, DGM'lerle ilgili yasanın çıkarılmasının engellenmesi ve af yasası ile ilgili CHP'yi eleştirmiş ve partinin milletvekilleri ile atışmıştır. MHP Gurubu adına söz alan Elazığ Milletvekili Mehmet Tahir Şaşmaz "Hükümetin düşürülmesine çalışanlar, yarın devletimizi, milletimizi köklü bir hükümetten mahrum bırakmanın doğurabileceği eksikliğine kendilerini şimdiden hazırlamalıdır" ifadesini kullanmıştır. Böylesi bir sonucun hükümet bunalımını çıkaracağını ileri sürmüştür¹¹⁴². Başbakan Demirel de bu fikirde olduğunu belirtmiş, bu süreç uzarsa ülkenin büyük zarar göreceğini de eklemiştir. Türkiye'nin söylenildiği gibi hasta adam olmadığını, büyüyen gelişen bir ülke olduğunu, hürriyetçi demokrasiyi kendisine ilke edindiğini ileri sürmüştür. Demirel'in konuşmasının ardından kendisine soru sormak isteyen Konya Milletvekili Battal'ın Başkana onu kürsüye çağırmasını istemesi üzerine Başkan, Gensorunun en büyük soru müessesesi olduğunu bu nedenle başka soruya gerek olmadığını belirterek onun bu talebini reddetmiştir. Demirel, Gensorunun gündeme alınmasında olumlu oy kullanmasının nedenini ortaya atılan iddiaları çürütmek olarak gösterse de MSP Gurup sözcüsü gibi hükümet lehine bir sonuç beklentisi de etkili olmuştur. AP, MSP ve MHP Gensoru müzakerelerini erken başlatma kararı aldığı için Meclis Başkanı Karakaş'ın istifasını istemişler, CHP Gurup Başkanvekilleri de hükümet partilerinin gensoru müzakerelerini engelleme peşinde olduklarını ileri sürmüşlerdir¹¹⁴³.

Oylamanın açık olarak ad okunması usulüyle yerinde "Kabul", "Ret" şeklinde yapılmasına karar verilmiş ve 433 katılımın¹¹⁴⁴ olduğu oylamada 424 Kabul, 8 Ret¹¹⁴⁵, 1

¹¹⁴² MMTD, D:5, C:1, B:82, 27.12.1977, s. 606, 608, 610, 616.

¹¹⁴³ Milliyet, 29.12.1977.

¹¹⁴⁴ 450 kişilik mecliste oylamada 16 katılmayan, 1 açık üyelik bulunmaktaydı (MMTD, D:5, C:1, B:82, 27.12.1977, s.628).

¹¹⁴⁵ Gensorunun gündeme alınmasını reddedenler:

1- Sebatı Ataman (Ankara)	5- Şinasi Osma (İzmir)
2- Cemalettin Köklü (Bilecik)	6- Hidayet Çelebi (Kars)
3- Mehmet Özyaka (Gaziantep)	7- Ahmet Buldanlı (Muğla)
4- Zeki Efeoğlu (İzmir)	8- Kemal Şensoy (Ordu) (MMTD, D:5, C:1, B:82, 27.12.1977: 655).

Çekimser oyla Gensorunun gündeme alınmasına karar verilmiştir¹¹⁴⁶. Gensoru önergesi gündeme alındıktan sonra görüşme sürecinde tartışılan konular yeniden masaya yatırılmıştır. 29 Aralık 1977 tarihinde yapılan gensoru görüşmesinde CHP Gurubu adına önerge verenlerden Öymen, “*Önergemizin özeti şudur: Siz hükümet olarak uyum içinde değilsiniz*” demiştir. Daha önce de görüşülen önergede de bulunan konulardan biri de 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı¹¹⁴⁷,nın hazırlanması ile ilgiliydi. Öymen, 30 Kasım 1977 tarihine kadar Meclise sunulması gereken Plan için onun bir Plan değil, Plan taslağı olduğunu söylemiştir. Sisteme göre 5 yıllık planın yapıldığını sonra programın yapıldığını o programa göre de Bütçe yazıldığını belirten Öymen, Meclisten geçen böyle bir plan olmadığını söylemiştir¹¹⁴⁸. MSP’li Kars Milletvekili Doğru, önergede belirtilen bu konu ile ilgili savunmasında Planın mecliste görüşüleceği döneme erken seçimin konulduğunu, güçlülere rağmen yine de yetiştirildiğini söylemiştir¹¹⁴⁹. MSP’li Yozgat Milletvekili Hüseyin Erdal da aynı partili Kars Milletvekili Doğru’nun belirttiği gibi bu gensorunun hükümetin icraatlarını sorgulayan bir gensoru olmadığını, hükümeti değiştirmek amaçlı yıllardan beri var olan sorunların bir araya toplanarak hazırlanan bir belge olduğunu savunmuştur. Önergedeki bu iddia ve ithamların ciddiyet taşımadığını düşünen Başbakan Demirel, eğer ciddi ise neden yeterli süreyi verip konuşturulmadığını sormuştur. Yaklaşık 34 konunun olduğunu bunları açıklamak için 20 dakika gibi bir sürenin yeterli olmadığını içtüzüğün dışında birkaç saat verilmesi gerektiğini savunmuştur. İddiaların tümünün gerçek dışı olduğunu belirten Demirel; Kıbrıs, Ege Kıta Sahaneliği, AET ile ilgili ilişkiler 1974’ten çok daha iyi olduğunu söylemiştir. Ulusal güvenliğin aksadığı ile ilgili iddialara karşı da Türkiye Cumhuriyeti tarihinde savunmaya en çok tahsisatı kendilerinin ayırdığını, ambargoya rağmen silahlı kuvvetlerin çaba ve gayretlerinin inkârının kimsenin işine yaramayacağını belirtmiştir. Ayrıca CHP’nin hükümeti düşürerek bunalım yaratacağını, bu konuda başarılı olsa bile hükümet olamayacağını, olsa bile ayakta duramayacağını ileri sürmüştür¹¹⁵⁰. Gensoru

¹¹⁴⁶ MMTD, D:5, C:1, B:82, 27.12.1977: 623, 624, 626, 628.

¹¹⁴⁷ II. MC Hükümeti’nin çok kısa bir sürede hazırladığı 4.Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ekonomiye yön verecek dengeler arasında “tutarlılık bulunmaması” gerekçesi ile DPT Müsteşar vekili Mustafa Ernam, uzmanları toplayarak “rakamları düzeltmelerini, aralarında tutarlılık sağlamalarını” istemiştir. Ayrıca yatırım, ihracat, ithalat ve üretim gibi önemli ekonomik faaliyetlere ilişkin değerleri de plandan çıkartmıştır. Plan 30 Kasım 1977’de bütçeyle birlikte sunulmuştur (Cumhuriyet, 20.12.1977).

¹¹⁴⁸ MMTD, D:5, C:2, 26.12.1977: 51, 63.

¹¹⁴⁹ MMTD, D:5, C:1, B:82, 27.12.1977: 610.

¹¹⁵⁰ MMTD, D:5, C:2, B:84, 29.12.1977: 60, 63, 67, 68.

görüşmelerinde tansiyon zaman zaman yükselmiş hem parti guruplar arasında hem de Milletvekilleri ile Meclis Başkan'ı arasında gerginlikler yaşanmıştır. Örneğin CHP'li Uysal'ın başka bir vekilin yerine söz alması AP'lilerin tepkisine neden olmuştur. Bursa Milletvekili Halil Karaatlı, *“Burası Motel değil, Millet Meclisi”* ifadesini kullanırken, bazıları böyle bir şeye izin verdiği için Meclis Başkanına çıkmış, onun yanlı davrandığını ileri sürerek görevi bırakmasını istemiştir. Bu durum karşısında Başkan tüzüğün 62. Maddesini okuma gereği duymuştur. Buna göre; *“Bir milletvekili söz hakkını diğerine verebilir, söz sırasını bir başkasına veren milletvekili bundan faydalanan milletvekilinin sırasında konuşabilir”* di¹¹⁵¹. Gensorunun okunmasından sonra yapılan görüşmelerin ardından taraflar güven ve güvensizlik istemlerini belirtmişlerdir. Başkan, önce CHP'den gelen; Başbakanın gensoru iddialarını çürütemediğini, bu hükümetin iş başında bulunmasının ulusal çıkarlara aykırı görüldüğü iddiası taşıyan güvensizlik istemini, ardından da Demirel'in bu iddiaların asılsızlığını ve amacın hükümeti düşürmek olduğunu belirten güven istemini meclise sunmuştur. Bu istemlerin Mecliste oylanması 1 tam gün geçtikten sonra yani 31 Aralık 1977 tarihinde yapılacaktır¹¹⁵². O gün 15.00'te başlayan açık oylamaya 446 milletvekili katılmış, 218 Kabul¹¹⁵³, 228 Ret¹¹⁵⁴ oyu çıkmıştır¹¹⁵⁵. Böylece salt çoğunlukla hükümete güvensizlik oyu verilmiş, Bakanlar Kurulu Meclis tarafından düşürülmüştür. Oylamanın açıklanmasının ardından Demirel; AP, MSP ve MHP'lilerin alkışları arasında kürsüye gelerek kısa bir konuşma yapmıştır. Bakanlar Kurulunun istifasını en kısa zamanda Cumhurbaşkanı sunacağını açıklayan Demirel bu sonuçla hükümet bunalımının başladığını belirterek en kısa zamanda demokratik yollarla çözülmesi temennilerini ekleyip teşekkürlerini sunarak ayrılmıştır¹¹⁵⁶. Tarık Zafer Tunaya ve Erdoğan Teziç *“2. MC hükümetinin Cumhuriyetten bu yana gensoru ile düşürülen”*¹¹⁵⁷ ilk hükümet

¹¹⁵¹ **MMTD**, D:5, C:2, B:84, 29.12.1977, s.69.

¹¹⁵² **MMTD**, D:5, B:84, 29.12.1977, s.73.

¹¹⁵³ AP, MSP ve MHP oylama zamanı tam kadro olarak hazır bulunmuş ve hükümete “Kabul” oyu vermiştir (**Milliyet**, 01.12.1977).

¹¹⁵⁴ AP'den ayrılanlar “Ret” oyu kullanırlarken kendi partilerince yuhalanmışlardır (**Milliyet**, 01.12.1977).

¹¹⁵⁵ Oylamaya Balıkesir Milletvekili Cemalettin İnkaya ile Siirt Milletvekili Abdülkerim Zilan katılmamış, Zonguldak Milletvekili Cahit Karakaş da Meclis Başkanı olması nedeni ile oy kullanamamıştır. Manisa'dan da 1 kişilik açık üyelik bulunmaktaydı (**MMTD**, D:5, B:85, 31.12.1977, s.120).

¹¹⁵⁶ **MMTD**, D:5, C:2, B:85, 31.12.1977, s.96, 97, 98.

¹¹⁵⁷ Türkiye'nin 15. Hükümeti olan Recep Peker döneminde de 7 Eylül Kararları diye bilinen ekonomik önlemlere karşı çıkılınca parti gurubuna verilen gensoru Peker'in istifasına ve hükümetin düşmesine neden olmuştur. Bu gensorunun diğerinden farkı Meclis'e değil parti gurubuna verilmiş olmasıdır. Zaten

olduğunu” bildirmiş ancak Tunaya “Tarihimizde gensoru ile düşürülen ilk hükümetin II. Meşrutiyet döneminde 1908 yılındaki Kamil Paşa hükümeti olduğunu” da belirtmiştir¹¹⁵⁸.

1978 yılının ilk günü Milliyet “1977 ile Birlikte MC de Bitti” manşeti atarken Demirel de aynı gün Cumhurbaşkanına istifasını sunmuş ancak yeni hükümet kurulana kadar görevde olacağını belirtmiştir¹¹⁵⁹. İstifasını verirken Cumhurbaşkanına “*Kürt sorunu, Alevi-Sünni kapışması, bölünme. Biz bu konularda belki başarılı olamadık ama takipçisi olacağımızı söyledim. Korutürk’e adam kandırarak, bakanlık sandalyesi vaat ederek hükümet olmak demokrasiyi dejenere etmektir, dedim. Böyle bir demokrasiden hayır gelmeyeceğini söyledim...*” ifadelerini kullandığını belirtmiştir¹¹⁶⁰. Bu ilk gün hükümetin düşürülmesine Türkeş, “*Anayasamız işlemiş ve Meclis, hükümetin görevine son vermiştir*” derken¹¹⁶¹; Erbakan, bunu bir buhranın başlangıcı olarak görmüş “*Bugünkü Meclis aritmetiği içinde yeni bir hükümetin çıkarılması kolay değildir*” yorumunu yapmıştır. Mehmet Ali Birand, “*Diyet*” adlı eserinde bu hükümet döneminde Türkiye’nin anarşiden enflasyona, eğitimden işsizliğe, dış politikadan ekonomiye kadar karşı karşıya kaldığı sorunlara değinmiş ancak hükümetin düşürülmesinin ardından liderlerinin yaklaşımını eleştirmiştir. Birand; Demirel’in ABD’yi suçladığını, Erbakan’ın “*Kükreyen Müslüman Türkiye’yi istemeyenler hükümeti sabote etti*”, Türkeş’in “... Büyük Türkiye’den korkan dış güçler ve onların içerdeki yordakçılarının işiydi.” dediğini belirtmiştir. Acaba nerede hata yaptık deyip kendilerini sorgulamadıklarını, bir diyet ödediklerinin farkına varamadıklarını ifade etmiştir¹¹⁶².

Hükümetin düşürülmesinin ardından Bağımsızlar, Ecevit’in Başkanlığında kurulacak bir hükümeti destekleyeceklerini yinelemişlerdir¹¹⁶³. Demirel kendi istifası ile “*Şimdi hükümet bunalımı başlamıştır*” deyince protesto edilmiş, Ecevit aksine ağır bir bunalımdan çıkıldığını söylemiştir¹¹⁶⁴. Demirel içinde bulunulan durum için “*Her gün hükümet düşürme, her gün yeni bir hükümeti teşkil etmekle meşgul ve her gün seçim*

1924 Anayasası’na göre hükümeti düşürmek adeta olanaksızdı. Çünkü tek parti çoğunluğu vardı bu nedenle gensorunun gündeme alınma şansı yoktu (Metin Özyıldırım, “Cumhuriyet Tarihinde İlk Kez Bir Hükümet Gensoruyla Düşürüldü”, **Milliyet**, 01.01.1978.

¹¹⁵⁸ Özyıldırım, **agm**, 01.01.1978.

¹¹⁵⁹ **Milliyet**, 01.12.1977.

¹¹⁶⁰ Arcayürek, **age**, s.296.

¹¹⁶¹ **Milliyet**, 01.12.1977.

¹¹⁶² Birand, 1980, s.282-287.

¹¹⁶³ **Tercüman**, 01.01.1978.

¹¹⁶⁴ **Milliyet**, 01.12.1977.

geriliminde bulunan bir ülkede devlet işlerinin görülmesi, meşru otoritenin kurulması, yurttaşın ihtiyaçlarının süratle karşılanması kolay değildir.” demiştir¹¹⁶⁵. Daha kuruluş aşamasında CGP Genel Başkanı Feyzioğlu’nun “Üçlü Koalisyonun ömrü 6 ay olur” sözleri hatırlanırken yeniden hükümet kurma faaliyetleri başlamıştır. CHP, 11’lerle 2 sayfalık bir protokol imzalarken gözler yeniden AP’den kopan Milletvekilleri ile CHP arasındaki münasebetlere dönmüştür¹¹⁶⁶. MSP’li Süleyman Arif Emre AP’li üyelerin birer birer istifa etmesini, olaysız ayrılışlarını bir “sessiz hükümet darbesi” olarak nitelendirirken¹¹⁶⁷. AP İdare Kurulu bunun bir tertip ve düzen olduğunu belirtmiş bu nedenle de Cumhurbaşkanı Korutürk’ün kurulacak bu hükümeti onaylamasını demokrasiye bir darbe olarak göreceklarını açıklamışlardır. Gazeteci Ilıcak da bu süreci “Milli İrade Hırsızlığı” başlıklı bir yazıyla ağır şekilde eleştirmiştir¹¹⁶⁸. Demirel’in “CHP devletin koltuklarını ikram ederek bu arkadaşlarımızı partiden istifa ettirdi ...” sözleri üzerine gazetecilerin, “kanıtınız var mı?” sorusuna Demirel, “İşte 10’u birden Bakan oluyor, bundan iyi kanıt mı olur?” demiştir¹¹⁶⁹. Devam eden ağır iddia ve ithamlar karşısında bağımsızlardan Tan, “Biz bağımsızlığı tercih ederken bir koltuk veya herhangi bir garanti altında verilmiş bir söze inanarak bunu gerçekleştirmiş değiliz” demiştir. Diğer yol arkadaşlarının da izahatları aynı doğrultuda olmuş, istifa nedenlerini AP’deki yönetim ve yönetim kadrosu olduğunu belirtmiş sonraki hareketlerinin süreçle birlikte geliştiğini söylemişlerdir¹¹⁷⁰. Bağımsızlardan İnkaya¹¹⁷¹ ve Atalay¹¹⁷² dışındakiler CHP saflarına katılmış, 5 Ocak 1978’de kurulan III. Ecevit hükümetinde bakan olarak görev almışlardır¹¹⁷³. Kurulan bu yeni hükümetle birlikte II. MC hükümetinin de görevi sona ermiştir¹¹⁷⁴. Kamran İnan, yıllar sonra anılarında bu hükümetin akıbeti için şöyle demiştir: “Türkiye’deki hükümetler demokratik şekilde değil, itile kakıla giderler. Örneğin 1977’de gensoru ile gittik”¹¹⁷⁵.

¹¹⁶⁵ Demirel, 02.01.1978.

¹¹⁶⁶ Tercüman, 02.01.1978; 03.01.1978.

¹¹⁶⁷ Emre, age, C:3, 149.

¹¹⁶⁸ Nazlı Ilıcak, “Milli İrade Hırsızlığı” Tercüman, 04.01.1978.

¹¹⁶⁹ Milliyet, 04.01.1978.

¹¹⁷⁰ Milliyet, 04.01.1978; 05.01.1978.

¹¹⁷¹ İnkaya, başlangıçta ülke çıkarları için yapılan bir hareketin sonradan kişisel çıkar ve bakanlık hesaplarına dönüştüğünü söylemiştir (Arcayürek, age, s.253).

¹¹⁷² Atalay, ipekçi ile yaptığı bir görüşmede Bakanlık teklifini sağlık sorunları nedeniyle kabul etmediğini söylemiştir (Milliyet, 06.01.1978).

¹¹⁷³ Sanal, age, s.15; Tercüman, 04.01.1978.

¹¹⁷⁴ Milliyet, 06.01.1978.

¹¹⁷⁵ İnan, 1995, s.88, 89.

SONUÇ

1973 Seçimlerinden sonra ülkede siyasi istikrar bir türlü sağlanamamıştır. Demirel seçim sonucu kırınglığını bir kenara bırakarak hem iktidarı sola kaptırmamak hem de AP'nin saygınlığını yeniden kazanması için sola karşı "Türk Milliyetçiliğinde" birleşme çağrısında bulunmuştur. Bu çağrıyı da komünizme karşı yaptığını belirtmişti. Bu ortak payda dört parti AP, MSP, MHP, CGP bir araya gelerek 1975'te I. Milliyetçi Cephe Hükümetini kurmuşlardı. Ancak toplumda beklenen istikrar sağlanamamış ve erken seçim gündeme gelmiştir. Ülkede asayiş giderek bozulurken sorunlar da büyümeye başlamıştı. Mevcut sorunları bir nebze de olsa azaltacağı düşünüldüğü için seçimler öne alınmıştı. Bu 1961 Anayasasının ilk erken seçimleri olması nedeniyle önem arz etmektedir. Bu atmosferde seçim çalışmalarını sürdürmek kolay olmamıştı. Milliyetçi cephe olgusu daha en başında toplumda tepkilere ve ağır eleştirilere neden olmuştu. Bu tepkiler ve söylemler seçim meydanlarında daha da sertleşmişti. Üstelik aynı koalisyon partileri içinde de durum pek farklı olmamış birbirlerine kıyasıya yüklenmişlerdi. Sanki daha önce hiç ortak paydaları olmamış gibi.

5 Haziran seçimlerinden de bir koalisyon çıkmış ve arzu edilen güçlü iktidar siyasilerin gölgesinde kalmıştır. Önce CHP lideri Ecevit, kurduğu hükümet güvenoyu alamayınca görevi bırakmak zorunda kalmıştı. Daha sonra AP, MSP ve MHP Demirel'in liderliğinde bir araya gelmiş çekişmeli ve uzun bir pazarlıktan sonra yeni bir Milliyetçi Cephe Hükümeti kurmuşlardı. Sanki hiç ayrılmamış karşı karşıya gelmemişler gibi.

Buraya kadar olan bulgular şu sonuçları vermektedir: Bu koalisyonlar toplumda bir milliyetçi uyanışın neticesinde değil partilerin ve liderlerinin siyasi hesaplarının sonucunda ortaya çıkmıştır. "Milliyetçilik" gibi bir değerın tekelleştirilmesi hem siyasilerde hem de toplumda kabul edilemez bir tepki yaratmıştır. "Cephe" olgusu genel olarak hükümete ve demokrasiye yakıştırılmamış, toplumda kutuplaşmaları arttıran bir neden olarak görülmüştür. AP ve CHP liderlerinin uzlaşmaz tutumları bu kutuplaşmaları daha da arttırmıştır. Liderlerin Komünizm ve Faşizm korkuları yayarak siyaset yapmaları kısa vadede çözümler getirmişse de uzun vadede toplumsal ayrılıkların nedeni olarak görülmüştür. Koalisyon partilerinin farklılıkları sadece sol karşıtlığında ortadan kalkmış diğer durumda mücadeleleri devam etmiştir. Bu dönemde

seçim meydanlarındaki tutum ve davranışlar çok sert olmuş bunun çocuklar üzerinde olumsuz izler bırakacağı kaygısı dile getirilmiştir. Halkın siyasetle çok içli dışlı olduğu dönemin dikkat çeken özelliklerinden olmuştur. Demirel ve AP'nin koalisyon üzerinde önemli birleştirici gücü olurken Erbakan ve MSP'nin zorlayıcı bir unsur olduğu görülmüştür.

Hükümet üyelerinin kısa biyografileri ve siyasi hayattaki yerlerine bakıldığında II. MC koalisyonu için Asiltürk, Güner ve Menteşe'nin öne çıktığı görülmektedir. Bunlar koalisyon protokolü eksikliklerini gidermekle görevlendirmişlerdi. Koalisyonun itina istediğini ifade eden Menteşe, I. ve II. MC hükümetleri döneminde koordinatörlük yapmıştır. Dışişleri Bakanı Çağlayangil Celal Bayar'dan sonra en görmüş geçirmiş politikacı olarak döneme damgasını vurmuştur. Köklü çalışmaları ile de Özal ve Sazak öne çıkan isimlerden olmuştur.

Hükümet iç politikadaki uygulamalarına Ecevit'in güvenoyu almayan hükümetinin yaptığı atamaları iptal ederek başlamıştır. Komünizmin her türlü ile mücadele edeceğini belirten hükümetin kuruluşunun hemen ardından Celal Bayar'ın onlardan ilk isteği Komünizm tehlikesinin bertaraf edilmesiydi. Bu bir rejim kaygısının oluşturulduğunun göstergesiydi. Hükümetin en önemli çalışma alanları asayiş, ekonomi, enerji ve sanayi olmuştur. Hükümetin 100 günlük planları arasında giren bu konulara ek olarak Doğu ve Karadeniz bölgelerinde yaşanan doğal afetlere yönelik yapılması gereken çalışmalar da girmiştir. Bu zor dönemde hükümet elinden gelen çabayı göstermiş olsa da kendisine karşı I.MC den kalma bir ön yargı ve tepki bulunmaktaydı. Tabi buna neden olan konulardan biri de hemen hemen her alanda yaşanan koalisyon içi anlaşmazlıklar olmuştur. Bu anlaşmazlıklar yalnız hükümeti zora sokmakla kalmamış onun güvenilirliğini de zedelemiş, muhalefete “uyumsuz hükümet” söylemi kazandırmıştı. Ayrıca hükümet üyelerinin bu anlaşmaz tavırları, “hükümet politikalarından topluca sorumlu hükümet” ilkesinin ihlaline neden olmuştur.

Hükümetin dış politikasında öne çıkan, Kıbrıs eksenli Yunanistan ve ABD ilişkileri olmuştur. Bu dönemde çok yönlü bir dış politika izlenmiş Orta Doğu İslam ülkeleri ile ilişkiler gelişmeye başlamıştı. ABD'nin uyguladığı ambargo, ekonomik dar boğaz yaşayan ülkeyi daha da zora sokmuştu. ABD'nin ve BM'nin Türkiye'ye karşı olan tutumu onun çok yönlü dış politikasının haklılığını göstermiştir. Ayrıca bu durum

dış politikada denge unsurunun ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Hükümetin karşılaştığı en önemli sorunlara bakıldığında yine karşımıza ülkede yaşanan asayişsizlik ve ekonomik kriz çıkmıştır. Enflasyon ile birlikte yaşanan döviz sıkıntısı hem hükümeti hem de halkı zor duruma düşürmüştü. Hükümetin bu sorunu yüksek faizli kredilerle çözmeye çalışırken umut vadetmesi de dikkat çekicidir.

Yıkılış sürecinde yaşanan en önemli hadise ise yerel seçimlerin ardından AP'den gelen istifalar, Güneş Motel Olayı ve gensoru olmuştur. Burada MC koalisyonunun AP'ye zarar verdiği görülmektedir. Yerel seçimlerde CHP ve MHP dışındaki partiler de düşüş yaşanmıştır. AP'den ayrılanlar partilerinin parti çizgisinden ayrılıp MSP ve MHP çizgisinde hareket ettiğini ileri sürmüşlerdi. Bunlardan koalisyonun bu partilerinden rahatsız olanlarda vardı AP-CHP koalisyonunu isteyenler de. Demirel ile birlikte idari kadronun duyulan rahatsızlıklar nedeniyle istifa ettiklerini belirten bu AP'li vekiller hemen CHP ile temasa geçmiş kısa bir süre sonra CHP'nin verdiği gensoruya imza atarak Ecevit'in kurduğu hükümette bakan olarak yer almışlardı. Ecevit ile gizli görüşmeleri onların istifa öncesi pazarlık yaptıkları ithamlarını getirmiştir. İthamlar kabul edilmese de bu olay siyasette olumsuz bir örnek olarak tarihteki yerini almıştır.

Sonuç olarak bu dönemde bir koalisyon kültürünün henüz tam anlamıyla oluşmadığı görülmektedir. Liderlerin siyasette söylem ve tutumlarının toplumun üzerindeki etkisi ve önemi anlaşılmaktadır. Bu konuda pek bütünleştirici, uzlaşmacı bir dil kullanmadıkları görülmüştür. Hem seçim kampanyalarında hem de meclis konuşmalarında bu ayrılıkçı, hakaret dolu ifadeleri görmek mümkündür.

Bu çalışma genel olarak bu siyasi tecrübeden doğan olumlu ve olumsuz yönlerin fark edilmesi, toplumsal hassasiyetlerin siyasi dengeler üzerindeki etkisinin görülmesi bakımından önemlidir. Burada sadece resmi kaynaklar değil, süreli yayınlar, araştırma ve inceleme eserler kullanılmıştır. Bu, çalışmanın sadece siyasi yönünü değil sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yönünü de öne çıkartmış, çalışmayı daha canlı kılmıştır.

KAYNAKLAR

(A) Resmi Yayınlar

(I) Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD)

TBMM-THB, Komisyon: Darbe, 26.06.2012: 1,5.

_____, Komisyon: Darbe, 12.10.2012: 1.

TBMM, S.Sayı: 228, D.21, YY.2

_____, B: 58, 10.3.1972, O: 1: 131.

MMTD, D:3, C:23, B: 58, 10.3.1972, O: 1

_____, D:3, C:23, B: 58, 10.3.1972, O:1: 230.

_____, D:3, C:23, B: 58, 10.3.1972, O:1: 141.

_____, D:5, C:1, B:21, 21.07.1977: 111.

_____, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:1: 136-143.

_____, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:3: 183.

_____, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:2, 156.

_____, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O:3, 196.

_____, D:5, C:1, B:23, 27.07.1977, O:1, 118-133, 118-133.

_____, D:5, C:1, B:81, 22.12.1977, O:1: 570.

_____, D:5, C:1, B:81, 22.12.1977: 569.

_____, D:5, C:1, B:82, 27.12.1977, O:1: 604, 606, 608, 610, 616,619, 623, 624, 626, 628,655.

_____, D:5, C:2, B:84, 29.12.1977: 60, 63, 67, 68,69.

_____, D:5, C:2, B:85, 31.12.1977: 96, 97, 98, 120.

_____, D: 5, C:1, B:56, 18.10.1977: 327.

_____, D:5, C:2, B: 86, 03.01.1978: 133.

_____, D:5, C:2, B: 86, 03.01.1978: 151, 152.

_____, D:5, C:2, B: 86, 03.01.1978: 157, 158.

_____, D:5, C:1, B:71, 30.11.1977: 422

_____, D:5, C:1, B:70, 29.11.1977: 412,413.

_____, D:5, C:1, B:24, 30.07.1977, O: 3, 168.

_____, D:5, C:1, B:80, 21.12.1977: 527.

(II) Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD)

CSTD, T:16, C:33, B:83, 04.10.1977, 474-475

_____, T:16, C:33, B: 85, 11.10.1977: 356-357.

_____, T:16, C:33, B: 78, 29.08.1977: 240-245.

_____, T:17, C:34, B:5, 15.11.77: 246.

_____, T:17, C:34, B:4, 10.14.1977: 140.

_____, T:17, C:34, B:5, 15.11.1977: 222, 224, 228.

_____, T:17, C:34, B:6, 17.11.1977: 291.

_____, T:17, C:34, B:6, 17.11.1977: 287.

_____, T:17, C:34, B:7, 13.12.1977:315.

_____, T:17, C:34, B:11, 27.12.1977:454, 461.

_____, T:16, C: 33, B:84, 06.10.1977: 333.

(III) TBMM Kanunlar Dergisi

TBMM Kanunlar Dergisi, 20.06.1977: 1-11.

_____, 02.08.1977: 12.

_____, 20.06.1977: 1-8.

(IV) TBMM Albümü (C.2)

(V) Resmi Gazete

B) Süreli Yayınlar (Gazeteler)

Milliyet

Hürriyet

Son Havadis

Cumhuriyet

Tercüman

Milli Gazete

(C) Araştırma-İnceleme Eserler

AKBAL, Okay. "Demokrasi Cephesinde", **Cumhuriyet**, 10.03.1977.

AKBAL, Oktay. "Demirelsiz Bir Türkiye..." **Cumhuriyet**, 08.06.1977.

AKÇAM, Alper. "Eğitime Yüklenen Siyasal İşlevler ve Köy Enstitüleri." (Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Topluluğu ile Yeni Kuşak Köy Enstitüler Derneği Ankara Şubesi'nin birlikte düzenledikleri 28 Kasım 2012 tarihli toplantıda yaptığı konuşma).

AKÇAY, Ekrem. "1970'lerde Siyasi Partilerin Gözüyle Türkiye'nin AET'ye Bakışı: AP, CHP, MHP, MSP, DP, TKP Örnekleri", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S:7, 2012: 25-45.

AKIN, Rıdvan. **Türk Siyasal tarihi 1908-2000**, On İki Levha Basın Yayın, İstanbul, 2010.

AKINCI, Türker. "Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti ve İzmir Basını", Dokuz Eylül Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Y.L Tezi), İzmir, 2010.

AKPINAR, Nazlı. "*Maddi ve Manevi Kalkınma: Necmettin Erbakan Örneği*", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Y. Lisans Tezi), İstanbul, 2009.

AKYOL, Taha. "Pişmiş Aşa...", **Milliyet**, 15.05.1999.

ALP, Ali Rıza. "Dar Boğazdaki Milli Eğitim", **Tercüman**, 18.10.1977.

ALSAC, Neşe Tarhan. "*Türkiye'de Milliyetçilik ve Kalkınma: Alparslan Türkeş'in Çalışmaları ve Günümüze Etkileri*", Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü (Y.L Tezi), İstanbul, 2009.

Altınoluk Dergisi. Kültür Sanat Edebiyat. Aralık,1989. (46).

AP, MSP ve MHP Arasında Yapılan Koalisyon Protokolü, TBMM Kütüphanesi, Yer No: 80-705.

- ARCAYÜREK, Cüneyt **Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987.
- ARSLAN, Esat **Türk Parlamento Tarihi: TBMM XVI. Dönem (1977-1980)**, C.3, Ankara, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu, 2012.
- ATLAY, Kamil. **Parlamentar Denetim Yolu Olarak Gensoru**, Ankara, TBMM, 2009.
- AYDIN, Mesut. **Gensoru**, Ankara, Orient Yayınları, Öncü Basımevi, 2010.
- Başbakanlık Basımevi, **Başbakan Süleyman Demirel'in Basın Toplantıları (21 Temmuz-24 Ekim)**, Ankara, 1977; TBMM Kütüphanesi, Yer No: 1979 03888.
- BEHİCE, Boran **MC İktidardan Düşürülmelidir**, İstanbul, TİP, 1976.
- BİLGİÇ, Sadettin. **Hatıralar**, İstanbul, 2002.
- BİLİR, Faruk. "Türk Anayasa Hukukunda Gensorunun Düzenlenişi ve Etkililiği, **Yasama Dergisi**, S:25, 2013.
- BİNGÖL, Yılmaz. "Kimlik Tartışmaları Işığında Türk Dil Politikası." **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** 59.1 (2004): 45.
- BİRAND, Mehmet Ali. Can DÜNDAR, Bülent ÇAPLI, **12 Mart- İhtilalin Peçesinde Demokrasi**, Ankara, İmge Kitapevi, 2008.
- BİRAND, Mehmet Ali. **Diyet, Türkiye Üzerindeki Uluslararası Pazarlıklar (1974-1980)**, İstanbul, Milliyet, 1980.
- BOZKIR, Gürcan. "Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi" **ÇTTAD**, VI/15, 2007.
- BURAN, Hasan. **Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi**, Ankara Siyasal Kitapevi, 2005.
- CEMAL, Hasan. "Erbakan'ın hayalleri, hayalperestliği...", **Milliyet**, 28.02.2011.
- CEMAL, Hasan. "Hoca'dan Yenilikçilere Asiltürk Eliyle..." **Milliyet**, 06.01.2001.
- CENGİZ, Oğuzhan (Hzl.) **Arşiv Belgelerinden Şehit Gün Sazak**, Selim Çolaklı (Ed.), İstanbul, Tunçel Matbaası, 2008.
- CENGİZ, Oğuzhan. **Arşiv Belgelerinden Gün Sazak**, Tunçel Matbaası, İstanbul, 2008.

- CENGİZ, Oğuzhan. **Arşiv Belgelerinde Şehit Gün Sazak**, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2008.
- CİVAOĞLU, Güneri. “CHP’de Kurşuni Bulutlar ve Birkaç Değerlendirme”, **Tercüman**, 30.07.1977.
- Cumhuriyet 1977 Yılığ**. TBMM Kütüphanesi.
- ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri. **Anılarım**, İstanbul, Güneş Yayınevi, 1990.
- ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin. “12 Eylül ve Merkez Sağ”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007, 2(6).
- ÇELEBİ, Esat. “Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları 1923-2000, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 2 (1), 2011: 55-66.
- ÇÖLAŞAN, Emin. “MHP’ ye Verilen Sağlık Bakanlığı Üst Düzeydeki Tüm Yöneticileri Değiştirdi”, **Milliyet**, 28.10.1977.
- DEMİREL, Süleyman. “Türkiye ‘Hasta Adam’ Değil Büyüyen Ülkedir...”, **Milliyet**, 02.01.1978.
- DEMİREL, Tanel. **Adalet Partisi İdeolojisi ve Politika**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- DEMİRER Mehmet Arif, “Seçmen Sayısındaki Patlama”, **Tercüman**, 14.06.1977.
- DİNÇKOL, Bihterin. “Türkiye’de anayasal düzen ve laiklik”, 2002.
- DİSK, **1977 Genel Seçimlerinde CHP’yi Destekleme Kararının Gerekçesi ve Nedenleri**, İstanbul, DİSK, 1977.
- DOĞAN, Zülfikar. “ Süper Müsteşara Adak Engeli”, **Milliyet**, 15.01.1997.
- DONAT, Yavuz, “Siyasetin Nezaketi”, **Milliyet**, 08.11.1993.
- DPT, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**, Ankara, T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1979.
- DUMAN, Selçuk. **Türklerde Devlet Başkanlığı, Başbakanlık Tartışmaları ve Cumhurbaşkanlarımız**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2011.
- DURU, Orhan. “ Sanatçı Politikacılar: İskender Cenap Ege”, **Milliyet**, 19.01.1973.

- ECEVİT, Bülent. **Umut Yılı 1977**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- EKER, Tekin. “AP Niçin Kazanır”, **Son Havadis**, 22.02.1977.
- Emeğin Birliği, **Siyasi Gelişmeler ve Demokrasi Mücadelesi**, Emeğin Birliği Yayınları, İstanbul,1979.
- EMRE, Süleyman Arif. **Siyasette 35 Yıl**, C.2, İstanbul, Keşif Yayınevi, 2002.
- _____, **Siyasette 35 Yıl**, C.3, Ankara, Keşif Yayınevi, 2002.
- ERGEN, Nurettin. “Öğretim Kurumlarında Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi ve Sorunları” **Türk Eğitim Derneği Öğretim Dizisi**, No:4, Ankara, 1986).
- ERİŞEN, Satı. “ Özerk Milli Eğitim”, **Cumhuriyet**, 15.09.1977.
- ERKEN, Baki. “Merkez Sağ İdeolojisi Çerçevesinde Süleyman Demirel ve Askeri Müdahaleler”, **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:12, S:2, Güz/2012.
- ESMER, Ahmet Şükrü. “1977’den 1978’e...”, **Milliyet**, 01.01.1978.
- ETE, Hatem. Hamza TAŞDELEN, Sami Orçun ERSAY, **Ülkücülükten Tepkisel Milliyetçiliğe, MHP’nin İdeolojisi ve Seçmen Eğilimleri**, İstanbul, Seta Yayınları, 2014.
- FELEK, Burhan. “Bir Felaket ve Bin Nasihat”, **Milliyet**, 27.05.1977.
- Gençlik ve Spor Bakanlığı, **Gençlik ve Spor Bakanı Ali Şevki Ereğ’in Konuşmaları**, Ankara, 1977; TBMM Kütüphanesi Yer No: 1978 AD 1374.
- GÖNLÜBOL, Mehmet. Ömer KÜRKÇÜOĞLU. **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)**, “1973-1983 Dönemi”, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1993.
- GÜLEKEN, M. Reşat. “Türkiye’de Terör Hareketleri ve Muhalefet” **Milliyet**, 05.12.1977.
- GÜLER, Orhan. Zor Günler Demirel, Mitingler ve Anılarım, TBMM Kütüphanesi Y.N: 20000201.
- GÜNER, Ahmet. “Tekel’in Büyük Kavgası”, **Arşiv Belgelerinde Şehit Gün Sazak**, (Hızl. Oğuzhan Cengiz, Ed. Selim Çoraklı), İstanbul, 2008.
- GÜRELİ, Nail. **Türkiye’de Devrimcilerin İki 1 Mayıs Belgeseli**, Ozan Yayıncılık, 2006.

- GÜVEN, Hüseyin. “Sazaklı Gün Sazak Ağa...”, **Eskişehir Anadolu**, 30.05.2013.
- HALE, William. **1789’da Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Çeviren: Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınevi, 1994.
- HALICI, Feyzi. **Parlamentar Şairler**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, TBMM Yayınevi, 1990.
- HİÇ, Mükerrrem. “Zamlar, Enflasyon ve Dış Ödeme Açığı”, **Milliyet**, 28.09.1977.
- ILICAK, Nazlı. “Koalisyon”, **Tercüman**, 11.06.1977.
- ILICAK, Nazlı. “Milli İrade Hırsızlığı” **Tercüman**, 04.01.1978.
- İlk Koalisyondan Son Koalisyon 1961-1991**, Hıfzı Oğuz Bekata, İhsan Sabri Çağlayangil, Süleyman Demirel ve Erdal İnönü’nün Konuşmaları, Ankara, İnönü Vakfı, 1992.
- İNAN, Kamran. “Seçimlerin Önemi”, **Son Havadis**, 12.05.1977.
- _____, **Dünden Düşünceler**, Ankara, Ajans Türk Matbaacılık, 1981.
- _____, **Siyasetin İçinden**, İstanbul, Milliyet, 1995.
- İPEKÇİ Abdi, “12’ler ve Suçlama Taktiği”, **Milliyet**, 25.12.1977.
- _____, “14’ler”, **Milliyet**, 03.04.1965.
- _____, “Eğitimde İşgalciler”, **Tercüman**, 23.07.1977.
- _____, “Hükümet Programında Eğitim ve Kültür”, **Son Havadis**, 08.08.1977.
- _____, “Milli Eğitimi Rayına Oturtmak”, **Tercüman**, 07.10.1977.
- _____, “Şimdi Ne Olacak?”, **Milliyet**, 06.04.1977.
- _____, “Tahminler Üzerinde...”, **Milliyet**, 05.05.1977.
- _____, “Taktik mi Kararsızlık mı?”, **Milliyet**, 30.08.1977.
- _____, “TRT’yi Tarafsızlaştırma, Basını Sindirme Eylemi”, **Milliyet**, 22.03.1977.
- _____, **Anayasa, Yasalar, Devlet**, İstanbul, Adam Yayınevi, 1982.
- KARAESMEN, Erhan. “Seçim-77’den Ne Çıktı?”, **Cumhuriyet**, 19.06.1977.
- KARAKUŞ, Abdullah. “Yenilikçilerin Hedefi: Asiltürk” **Milliyet**, 23.07.1999.

- KİLİ Suna, “ Zam Şoku, Siyasal Partiler ve Örgütler”, **Milliyet**, 12.10.1977.
- KİRİŞ, Hakan Mehmet. “Türkiye’de Rekabetçi Siyasal Partilerin Dönüşümü: Post -80 Sisteminde Partilerin Yükselişi ve Düşüşü”, **Tematik Yazılar, Toplum ve Demokrasi**, 2012, 13-14 Ocak-Aralık, (6).
- Kurtuluş Yolu, **2’nci MC ve Bugünkü Durum**, İstanbul, Kurtuluş Yolu Yayınları, 1977.
- KÜÇÜKER, Erdal. “Türkiye’de Kalkınma Planları Kapsamında Yapılan Eğitim Planlarının Analizi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C: 20, No: 1, Kastamonu, 2012.
- LAWTON, John. “Türkiye’de Seçim Kampanyası”, **Dış Basında Türkiye (1977-1987)**, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1987.
- MENTEŞE, Nahit. **Eğitimde Millilik**, Ankara, Adalet Partisi, Eser Matbaacılık, 1978.
- MHP, **Milliyetçi Hareketin El Kitabı**, Ankara, 1976.
- MSP Gurup Başkanvekili Süleyman Arif Emre’nin 1977 Millet Meclisi Bütçe Görüşmeleri Konuşması. TBMM.
- MUHSİNOĞLU, Mehmet. “Bir Hükümet Böyle Düştü”, **Tercüman**, 04.01.1978.
- MUMCU, Uğur. “Görünen Köy”, **Cumhuriyet**, 13.12.1977).
- MÜNİR Metin, “Türkiye’de Öğrenci Ayaklanması” **Dış Basında Türkiye (1977-1987)**, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1987.
- NADİ, Nadir. “Seçim Yılına Girerken”, **Cumhuriyet**, 04.01.1977.
- NUTKU, Özdemir.” Ekonomik Bunalım Üniversitelere Uzanırken”, **Milliyet**, 13.12.1977.
- ORAN, Baskın. **Türk Dış Politikası**, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980, C.1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- ORKUNT, Sezai. **Türkiye- ABD İlişkileri**, Milliyet Yayınları, 1978.
- ÖYMEN, Altan. Çağlayangil Anlatıyor..., **Milliyet**, 10.12.1984.
- ÖYMEN, Örsan. “Devleti İşgal”, **Milliyet**, 21.09.1977.

- ÖZAL, Korkut. **Devlet Sırrı**, İstanbul, Yakın Plan Yayınevi, 2010.
- ÖZALP, Reşat. “Çıracak Kalfa ve Ustalık Kanunu’nun Getirdikleri”, **Tercüman**, 22.09.1977.
- ÖZBİLGİN, Füsün. “MC Ekonomik Programını Uygulamadı”, **Cumhuriyet**, 25.03.1977.
- ÖZBUDUN, Ergun. **Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2011.
- ÖZDEMİR, Hikmet. “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, 254-191, İstanbul, 1995.
- ÖZGİŞİ, Tunca. **Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu**, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2012.
- ÖZYILDIRIM, Metin. “Cumhuriyet Tarihinde İlk Kez Bir Hükümet Gensoruyla Düşürüldü”, **Milliyet**, 01.01.1978.
- POYRAZ, Fahrettin. “*Türk Siyasal Yaşamında Milli Görüş Hareketi*” Hacettepe Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara, 2006.
- PULAR, Hasan. “Bu Bir Ayıptır, Ayıbın da Ötesidir”, **Milliyet**, 21.11.1978.
- SANAL, Türker. **Demirel Hükümetleri**, Ankara, Sim Matbaacılık, 2000.
- SANDER, Oral. “Türkiye’de Bir Çıkmaz: Dış politikasızlık”, **Milliyet**, 05.07.1977.
- SARIBAY, Ali Yaşar. **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, İstanbul, Alfa Basım, 2001.
- SARIBAY, Ali Yaşar. **Türkiye’de Modernleşme, Din ve Parti Politikası: Milli Selamet Partisi Örnek Olayı**, İstanbul, Alan Yayınevi, 1985.
- SAYARI, Sabri. **Parlamentar Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri**, İstanbul, 1977.
- SELÇUK, İlhan. “Üç Gün Kaldı...” **Cumhuriyet**, 02.06.1977.
- SELÇUK, İlhan. **İskele Sancak**, İstanbul, Kurtiş Matbaacılık, 2004.
- SEZEN, Seriyeye. **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, İksan Matbaası, 1999.

- SEZGİN, İsmet. **Umut Bozgunu (CHP-1978)**, Ankara, Adalet Partisi, 1978.
- SİRMEN, Ali. “Makarios’un Ardından”, **Cumhuriyet**, 05.08.1977).
- SOMUNCUOĞLU, Sadi. **Avrupa Birliği: Bitmeyen Yol**, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 2002.
- _____, **Göz Göre Göre Kapana Düştü Türkiye’im**, Bilgi yayınevi, 2005.
- _____, **Kıbrıs’ta Sirtaki**, Ankara, ATO, 2002.
- SÖNMEZSOY, Refik. “1977 Yılına Son Bir Bakış”, **Tercüman**, 28.12.1977.
- ŞAFAK, Can. “MESS Grevleri (1977-1978)”, **Çalışma ve Toplum**, 2007/2.
- TAMÇELİK, Soyalp. “Kıbrısta BM Tarafından Gerçekleştirilen Toplumlararası Görüşmelerin Safhaları ve Analitik Özellikleri”, **Turkish Studies**, (733-778), Ankara, 2013.
- TARIM, Osman. “27 Mayıs’tan 12 Mart’a Adalet Partisi ve Türkiye” Selçuk Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü (Y. Lisans Tezi), Konya, 2013.
- TBMM, **Tarihe Düşülen Notlar-3**, Meclis Başkanları ve Genel Kurul Konuşmaları (1920-2013), Ankara, TBMM, 2013.
- TBMM, **Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim Ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. C:1.** Ankara, 1980.
- TERZİOĞLU, Said A. **Rauf Denktaş’ın Demeçleri 1977**, C:3, Girne, 1983.
- TİMURTAŞ, Faruk. “Eğitimde Milli Kültür ve Milliyetçilik”, **Son Havadis**, 11.08.1977.
- TİRYAKİ, Mehmet Hanifi. “*I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Dönemi Türk Dış Politikası 31 Mart 1975-21 Haziran 1977*” Gazi Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Y. Lisans Tezi), Ankara, 2007.
- TOK, Şükriye. **İşte Milliyetçi Cephe**, Güray Matbaacılık, 1976.
- TOKATLI, Orhan. “ Parti İçindeki İktidarı Ele Geçirme Güçlüğü Bir Kez Daha Kanıtlandı, **Milliyet**, 22.10.1978.

- TOSUN, Kadir. **Milliyetçi Ülkücü Hareket**, Babil Yayınları, Ankara, 2011.
- TUNAYA, Tarık Zafer. “Meclissiz Cumhuriyet”, Cumhuriyet, 25.10.1977.
- TUNCER, Acar. **Demirel’in Çizdiği Hedef: Milliyetçi Cephe Birliği**, İzmir, Karınca Matbacılık, 1975.
- TUNÇAY, Mete. Cemil KOÇAK vd, **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, İstanbul, 1995.
- TÜRKEŞ, Alparslan. **Dokuz Işık**, İstanbul, Burçak Yayınevi, 2000.
- Türkiye Demir ve Çelik İşletmelerinin 1975, 1976, 1977, 1978, 1979 yılları hesap ve işlemlerini incelemekle görevlendirilen alt komisyon raporu, TBMM Kütüphanesi, Yer No: 84001476, 1984.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Ankara, TÜİK, 2012.
- UÇAR, Fuat. *“Türk Siyasetinde Cepheleşme Olgusuna Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Isparta, 2014.
- UYKUCU, Ekrem. **1919’dan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul, Hipelink Yayınları,1994.
- YALANSIZ, Nedim. **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri(1961-2002)**, İstanbul, Büke Yayınları, 2006.
- YALÇIN, E. Semih. Üçler Orhan BULDAK vd, **Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş, C.3**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2012.
- YALÇIN, Soner. **Hangi Erbakan**, İstanbul, Başak Yayınevi, 1994.
- YAVUZ, Ercan. “Güneş Motel’de Bakan Olmak” **Aksiyon**, 28.06.1977.
- YAYLA, Atilla. **Demokrasiyi Koruma Kılavuzu**, Ankara, Liberte Yayınları, 2001.
- YİĞİT, Uğur. “ Siyasi Partilerin Temelli Kapatılması ile Kapatılmaması Arasındaki Farklar ve Kapatılan Partilerin Yeniden Açılması, **TBB Dergisi**, 2008 (75).
- YÜKSEL, Enver Kubilay. *“Türkiye’de Muhafazakârlık ve Muhafazakâr Bir Parti Örneği Olarak Adalet Partisi”* (Y. Lisans Tezi), Ankara, 2004.

(D) İNTERNET KAYNAKLARI

- http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_Cabinets.aspx
18.12.2014.
- <http://www.necmettinerbakan.net/haberler/dr-isil-arpaci-hanim-39in-prof-dr-necmettin-erbakan-hakkindaki-tezi.html> 24.12.2014.
- http://www.milligazete.com.tr/haber/Siyasal_Islmcilik_degil_Islmi_siyaset_yapti/269507#.VJrFl14gDA 24.12.2014.
- <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27608651.asp> 23.12.2014
- <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25186846/23.12.2014>.
- http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html22.12.2014.
- http://www.arastirma.boun.edu.tr/arastirma.php?a_1=tr&p=10 26.12.2014.
- http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_PrimeMinister/pg_PrimeMinisters.aspx
23.12.2014.
- <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/hur/mhp/mhp6.htm> 11.01.2015.
- <http://www.ulkuocaklari.org.tr/ulkucuhareket/basbug-alparslan-turkes/hayati/27-mayis-ihtilali-ve-alparslan-turkes/alparslan-turkesin-siyasete-girisi>16.01.2015.
- http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html
16.01.2015.
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=20&p_sicil=288317.01.2015.
- http://www.tokatgazetesi.com/author_article_detail.php?article_id=809 19.01.2015.
- <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm> 11/12/2014.
- http://www.mfa.gov.tr/sayin-ihsan-sabri-caglayangil_in-ozgecmisi.tr.mfa 22.01.2015.
- <http://www.bugun.com.tr/uskup-izlenimleri-1--yazisi-796268> 21.01.2015.
- <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/15665.pdf> 23.01.2015.
- <http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1965/10/9.xhtml> 24.01.2015

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/06/19/974821/icerikler/nahit-mentese-kimdir_2563.html 24.01.2015.

<http://www.haberler.com/mhp-den-gokcek-icin-bassagligi-mesaji-4562099-haberi/07.02.2015>.

<http://www.turktoresisi.com/viewtopic.php?f=214&t=10218>.

<http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/haber/austos-1977/3831> 10.02.2015.

www.saadet.org.tr/kisi/mehmet-recai-kutan 10.02.2015.

<http://www.milliyet.com.tr/2007/04/28/guncel/gun08.html> 11.02.2015.

<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB47.htm> 11.02.2015.

http://www.turkesozlukler.com/maiyet_nedir 11.02.2015.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=SABAHATT%DDN%20SAVCI&v_sb=D%DDYARBAKIR&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih= 11.02.2015.

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/22/01/972833/12.02.2015.

<http://www.tarimpusulasi.com/biyografi-detay/mehmet-ilhami-ertem/25/17.02.2015>.

http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/41/13/701027/icerikler/avni-akyol-kimdir_689626.html 17.02.2015 .

<http://www.malatyapedya.com/genelkonular/egitim/3146-aturk-ilkogretim-okulu.html> 17.02.2015.

<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/KP41.htm> 16.02.2015.

<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP41.htm> 16.02.2015.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=197703.04.2015.

http://eski.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1977.php#2 30.05.2015.

<https://www.kanald.com.tr/5n1k/ozel-klipler/turkiyenin-koalisyon-tarihi> 18.06.2015.

http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/genelkurmay_baskanlari/semih_sancar.html
29.11.2015.

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx> 07.02.2016.

<http://www.mfa.gov.tr/kibris-tarihce.tr.mfa> 22.03.2016.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Birgül Kahraman

Doğum Yeri ve Tarihi: Sivas/ Zara- 1983

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

İletişim

E-Posta Adresi : birgullkahraman58@hotmail.com

